

1/2016

Raporta/Rapport



Sámi logut mitalit 9

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2016



Sámi allaskuvla
Sámi University College



norden

Raporta/Rapport 1/2016

Sámi logut mitalit 9

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2016

Ovdasátni

Sámi logut muiitalit almmuhusas leat dán jagi artihkkalat mat sisdollet iešgudet beliid sámi mánáid ja nuoraid bajásšaddaneavttuin. Kolbjørn Rafoss ja Kjell Hines leaba čállán sámi mánáid ja nuoraid astoáige doaimmain. Dag Broch lea čállán kulturskuvllaid sámi sisdoalus, Bente Skogvang sámi festiváldaid birra, Torkel Rasmussen sámi mánáid ja nuoraid media fáldaldagain, Ketil L. Hansen lea čállán vealaheami birra sámi oktavuodain ja Kevin Johansen lea čállán sámegielat oahpaheaddjedilis.

Loahpageahčen girjii ovdanbuktá Paul Inge Severeide loguid Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas mat čájehit muhtun sámi servodatovdánemiid treanddaid.

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku lea doaibman ovcci jagi. Daid jagiid leat leamaš unnán lotnahuvvamat miellahttuin. Joavku lea formálalaččat almmolaš lávdegoddi, ja dál leat nammadan ođđa lahtuid lávdegoddái. Min vihttasis geat dál leat analysajoavkkus, lotnahuvvet njealjis. Danne orui dán jagi lunddolaš ovdanbuktit artihkkala dain vásáhusain maid sihke min artihkkalčállit ja mii analysajoavkkus bargomet bokte leat háhkan dáhtavuoduin mii sámi statistihkas lea. Dan artihkkala lea čállán Jon Todal.

Go dál oallugat lotnahuvvet analysajoavkkus, de áigut giitit buohkaid geat buot jagiid leat veahkehan min vaikko eai leat nammaduvvon miellahttun jovkui. Min girjjit leat leamaš guovttegielagat, ja háliidit giitit min doaimmalaš ja gielalaš fásta jorgaleddjiid Ellen Sara Eira Buljo, Ellen Jonassen, Elle Merete Utsi ja Kari Mákrede J. Utsi. Giitit maiddái min liikka doaimmalaš ja gielalaš korrekturlohkki Aud Søylanda. Mii giitit din buohkaid buori ovttasbarggu ja barggu buori kvalitehta ovddas.

Loahpas, muhto buori muittus, giitit Yngve Johansena Sámi allaskuvllas gii lea álggu rájes leamaš prošeaktajodiheaddji dán statihkkabarggus. Yngve lea ovcci jagi ráhkkanan ja oasálastán buot analysajoavkku čoahkkimiin, ja lea láhčán dili nu ahte *Sámi logut muiitalit* lea juohke jagi golggotmánus válmmastuvvon girjin.

Guovdageaidnu, čakčamánnu 2016.

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku

Else Grete Broderstad, Magritt Brustad, Kevin Johansen, Paul Inge Severeide,

Jon Todal (jodiheaddji)

Čoahkkáigeassu

Dán dutkamis leat geahčadan Finnmarkku nuoraid iešgudetlágan friddjaáiggearenaid geavaheami. Oaidnit ahte leat erohusat sámegielat ja dárogielat nuorain. Oppalaš govva lea ahte sámegielat nuorat leat eambo aktiivvalaččat go dárogielat nuorat. Dat sáhtá čilgejuvvot dainna lágiin ahte sámegielat nuorat oasálastet eambo friddjaáiggearenain ja olgoáibmodoaimmain. Doaibmaminsttar dán guovtti arenas čájeha ahte leat eambo mearkkašahtti erohusat gaskal sámegielat ja dárogielat nuorain. Skohtervuodjin ja meahcástanávkástallan lea mávssoleabbo sámegielat nuoraide go dárogielat nuoraide. Doaibmaminsttar dán guovtti arenas čájehit ahte sohka bealerohusat sáhttet čilget dieid variašuvnaide. Sámegielat bártit leat eambo meahcástandoaimmain mielde ja atnet eambo skohtera iešgudetlágan doaimmain go sámegielat nieiddat. Dutkan čájeha maid ahte ledje mearkkašahtti erohusat friddjaáiggearenaid geavaheamis nuoraid gaskas iešgudet suohkaniin. Sámegielat nuorat Sis-Finnmarkkus ja Porsáנגgus vudjet eambo skohteriin ja eambo mannet meahccái ávkástallat luonddu.

Norgga kulturskuvllat leat badjel 400 suohkanlaš kulturskuvlla iešgudetge mahtodagas ja kvalitehtas. Kulturskuvllat leat báikkálašdemokratiija ekonomalaš vuoruhemiid dávvirat. Ollu kulturskuvllat vásihit dávjá unniduvvon juolludeami go suohkanat mearridit bušeahtaid. Ealli kulturskuvllat leat dárbašlaččat vai mánát ja nuorat besset ovddidit kreativitehtaset ja dáiddalašvuodaset. Kulturskuvllat addet mánáide ja nuoraide iešdovddu, hábmejit bures birgejeddjiid, dat nannejit dearvvašvuoda ja ássanhálu. Sámi guovlluin kulturskuvllat áimmahuššet ahte sámi mánát ja nuorat besset ovdánit kreatiivvalaččat ja dáiddalaččat. Kulturskuvla galgá leat buohkaid várás.

Dutkamat čájehit ahte festiválat leat oasálaččat identitehta hábmemis ja kultuvrra loktemis báikkálašservodagain. Dat lea erenoamáš oinnolaš sámi festiválain, ja orru nu ahte daid deaddu, váikkuhanvejolašvuota ja olbmuid čohkken, addá vuorrováikkuhusaid maiddá kultuvrralašgietti olggobeallái. Sámi festiválat geavahit earret eará musihka ja juoigama reaidun olahit nuoraid geat galget doalvut viidáset kultuvrraset ja fievriddit earáide oaiviliid sin báikkálašservodagain. Festiválat mat váldet ovddasvástádusa sámi kultuvrra gaskkusteamis áigeguovdilis temáiguin ožžot ruhtadeami almmolašorgánain ja danne lea dehálaš ahte sin doaimmat leat oinnolaččat. Dán kapihttalis čielggaduvvot muhtun festiválat Norggas main lea sámi sisdoallu. Guovddázis lea mo festiválat deattuhit dahkat oinnolažžan ja gaskkustit sámi dáidaga, kultuvrra ja giela ja mo sii geahččalit leat kultuvrralaš deaivvadanbáikin ja kulturarenan mánáide ja nuoraide. Dás leat čilgen festiválaid mat ožžot doarjaga njuolga Sámedikki bušeahtas. Dieđut leat vižžojuvvon almmolaš statistihkain, lean maiddá ságastallan lágideddjiiguin ja festivála oasálastiiguin geaiguin lean deaivvadan ja telefovnna bokte ja e-poasta bokte gulahallan, ja maiddá lean guorahallan festiválaid neahttasiidduid. Oppalašgovva ii leat ollislaš go sihkkaris logut váilot mángga ášši ektui. Ii sáhte njuolgut buohtastahttit buot loguid mat dás leat, go iešgudetge festiválat lohket ovdamearka dihte guldaleddjiid/gehččiid ja galle guossi leat iešgudet ládje. Dat leage čujuhus dasa ahte dárbašit eanet dutkamiid sámi festiválain ja álgoálbmotfestiválain sihke dáppe ruovttus ja riikkaidgaskasaččat.

Vaenie kvantitatijve daajroe saemien lohkehtæjjaveahkan bïjre gâávnesamme Nöörjesne. Gellede lehkeste lea jeahtasovveme gellie saemien lohkehtæjjah fââtesieh, jïh mubpieh leah jeahteme saemienlohkehtæjjah eah iktesth dam byjjes ööhpehtimmiemahtoem utnieh.

Tjaalegisnie goerehtalla láhkoem saemienlohkehtæjijste Nöörjesne gaajhkine gïeline mejnie ööhpehtimmie vadtasávva, dovne maadthskuvlesne jïh jåarhkeskuvlesne.

Tjaalege aaj formalmaahtoem gaajhkide saemienlohkehtæjijde vihtesjadteme, dovne dej pedagogeles maahtoe jïh formalmaahtoe saemien gïelesne. Goerehtimmie vuesehte jienebh dejstie saemienlohkehtæjijste pedagogeles maahtoem fååtesieh viertiestamme mubpiej lohkehtæjjaj gaskemedtine Nöörjesne. Seamma tïjjen vuejnebe formalmaahtoe saemien gïelesne lea joekoen jolle.

Jïjnïh learohkh fierhten julevsaemien lohkehtæjjese, learohkeveahka daesnie lea seamma goh jeatjah lehkesne Nordlaantese jïh raaktan jollebe goh learohkeveahka Bådåddjosne. Daate vuesehte joekoen jïjnïh lohkehtæjjah julevsaemien gïelemaahtojne fååtesieh.

Noerhtesaemien jïh åarjelsaemien gïelese learohkeveahka lea sagke vueliehkåbpoe, guktie lohkehtæjjavaanoë ij leah seamma nåake daesnie dan lihke bætijen æjkien. Men læjhkan aalteren gaskemedtie vuesehte jïjnïh saemienlohkehtæjjah sijhtieh barkosne orrijidh dej minngebi luhkie jaepiej, jïh joekoen vaenie ohtsijh orreme saemien lohkehtæjjaööhpehtæmman. Dan åvteste libie vaahresne sagke vaenebh saemienlohkehtæjjah utnedh luhkie jïh göökteluhkie jaepiej minngelen goh daan biejjien, jis dåårrehtimmie saemien lohkehtæjjaööhpehtimmide ij tjarke læssen.

Viidåsamos sámi mediafálaldagat mánáide leat NRK sámegeielat mánáidprográmmat TV:s, Suoma áibmosáddehaga YLE mánáidprográmmat rádios, sámegeielat áviissa «Ávvira» mánáidsiidut ja tevdnenráidu «Bamse». Viidåsamos sámi mediafálaldagat nuoraide leat YLE Sámi rádioprográmma Sohkaršohkka, guokte nuoraidbládi «Nuorat» ja «Nuoraidmagasiidna Š» ja NRK Sámi neahttasiidu «NuFal».

Ii ovttage riikkas leat TV-fálaldat sámi nuoraide. Norggas ii leat rádiofálaldatge sámi nuoraide. NRK Sámi ja Ruota rádio fálaldat sámi mánáide lea olu heajut go fálaldat Suomas. Nuppi ášši dáfus lea sámi TV-fálaldat mánáide heajut Suomas ja Ruotas go Norggas. TV- ja rádiofálaldat sámi mánáide ja nuoraide livččii buoret jos mediadálut livčče sádden kránnjáriikkas buvttaduvvon sámi mánáid- ja nuoraidprográmmaid.

Stuorra oassi čálalaš fálaldagain sámi mánáide ja nuoraide eai leat mediain mat leat oaivvilduvvon daid ahkejoavkkuide. Dat leat baicce mediain mat leat oaivvilduvvon ollesolbmuide.

Oppalaš dásis lea nu ahte muhtin sámi mediabuvttadeaddjit leat bázahallan teknologalaš ovdáneamis ja uhccán muddui geavahit digitála almmuhanvejolašvuodaid. Mánggaid dálá mediafálaldagain sámi mánáide ja nuoraide lea váttis geavahit, dan dihte go eai leat doarvái álkit oľahanmutter. Lea uhccán statistihkka sámi mediaid birra mánáide ja nuoraide mat leat viežžan låhkai. Dat dilli lea váikkuhan dán artihkkala. Dát guoská erenoamážit vuostáiváldi beallái ja dan dihte lea váttis dadjat maidege daid mediaid geavaheami birra, ja makkár mearkkašupmi dain lea sámi mánáide ja nuoraide.

Ođđa dutkamat čájehit ahte ollu sápmelaččat diedihit vásihan iešguđetlágan vealaheami. Dán kapihttala mihttu lea ođastit diehtostáhtusa dain vealahanhástalusain mat sápmelaččain leat Norggas. Áigut kártet ieš-diedihuvvon vealaheami gávdnoštumiid sápmelaččain agis 18-69 jagi, guorahallat gos vealahepmi dāhpāhuvvá, ja identifiseret vealaheddiid, ja mo indiviida birgenláhki lea vealahemiin.

Lohkomateriálli leat vuodđun čohkkejuvvon kvantitatiiva dáhtat 2012 rájes 11 600 indiviidas (sihke sápmelaččain ja majoritehtanorgalaččain), 25 suohkanis Norgga viđa davimus fylkkas. Dutkan lea oassin dearvvašvuoda- ja eallindiliiskadeamis guovlluin gos ássat sápmelaččat ja dáččat, SAMINOR 2 guorahallan, mas lei skovvegažadaniskkus mii sáddejuvvui suohkaniidda Davvi-Norggas ja Trøndelágas.

Dutkanjoavkkus lea sullii okta viđas vásihan vealaheami. Sullii okta goalmmásasoassi sis geain leat vealahuvvon diedihit dan dáhpáhuvvon mañemus guokte jagi. Sápmelaččat vásihit ollu dávjjibut vealahuvvot go majoritehtanorgalaččat. Sápmelaččat geain lea nanu sápmelaš gullevašvuotta diedihit eanemus vealaheami deaivideamiid, dáhpáhuvvon sihke ovdal ja mañemus guokte jagi.

Dábáleamos vealaheapmi maid sápmelaččat almmuhedje lei čearddalaš vealaheapmi, ja de vealaheapmi sohkaheali ja geográfalaš gullevašvuoda dihte. Sápmelaš nissonolbmot diedihedje eanemusat vealaheami sohkaheale dihte.

Sápmelaččat vásihit vealaheami mángga arenas. Dábáleamos arena lea skuvla, bargoeallimis ja báikkálaš servodagas. Viidásit diedihit ollu sápmelaččat ahte leat vásihan dulbmojuvvot almmolašvuoda deaivvadeamiin, internehtas ja go mannet gávppis dahje restauráŋŋas. Sápmelaččat leat vásihan/vásihit majoritehtanorgalaččaid ektui mihá eanet vealaheami mielohppiin/studeanttain, oahpaheddjiin/eará bargiin skuvllas, bargoustibiin, almmolaš virgegasain, eará čearddalaš joavkkohasain go ieža (majoritehtaálbmogis), amas olbmui ja seamma čearddalaš joavkkus go ieža (eará sápmelaččain).

Vaikko ollu sápmelaččat leat vásihan vealahuvvot, de unnán sápmelaččat diedihit áššiid Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddjái (DVÁ).

Eanemus adnon diedalašvuoddu artihkkaliin Sámi logut muitalit almmuheamis lea dássáži leamaš statistihkat vuodđuduvvon dieduide maid mii leat gohčodan SED-guovlun. Dát geográfalaš vuodđuduvvon statistihkat leat addán ollu ođđa dieduid sámi servodaga birra. Muhtin servodatsurggiin livčče čearddalaš vuodđuduvvon statistihkka addán eambo relevánta dieduid go geográfalaš vuodđuduvvon, muhto Norggas ii leat datavuoddu čearddalašvuoda ektui, maid sáhtá atnit go ráhkada statistihka.

Artihkal ávžžuha ahte Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ain berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieduid vuodul. Viidásit ávžžuha artihkal ahte álggahuvvo guorahallanbargu movt metodalaččat buoremusat sáhtásii kártet sámegielagiid Norggas. Muhtin sámi servodatsurggiin váilot statistihkat. Dás ferte veardidit movt boahpteáiggis lea vejolaš háhkat dieduid.

«Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku» lea loahpahan iežaset nuppi njealjejahkásaš nammaduvvonáigodaga, ja joavku lea almmuhan oktiibuot gávccii raportta fágaartihkkaliiguin, Sámi logut muitalit 1 – 8. Statistihkaid vuodul, mat leat almmuhuvvon, leat artihkkačállit kommenteren ja guorahallan rievdamiid sámi servodagas. Mánggas čállin Sámi logut muitalit leat maiddá kommenteren ja árvvoštallan dan datavuodu, man ala de leat huksen iežaset artihkkaliid, ja čohkkáigeassu dán artihkkalis lea ge vuodđuduvvon juste daidda čállid kommentáraide ja árvvoštallamiidda.

Rávvagat

Dán artihkkalis leat ovdanbuktán loguid movt sámegielat nuorat, geat orrot Finnmarkkus oasálastet friddjaáiggedoaimmaide. Iskkadeamis fuomášit ahte skohtervuodjin lea viidodatdoaimma. Jus kártešii nuoraid vuodjimiid ja meahci ávkkástallama dain iešgudetlágan friddjaáiggedoaimmain, de sáhtášii oaidnit jus leat erohusat vuodjimiin ja meahcástallamis sámegielat ja dárogielat nuorain. Guorahallan sáhtášii viiddiduvvot nu ahte sáhtášii buohtastahttit loguid rávis olbmuid skohtervuodjima ja olgoáibmodoaimmain. Diekkár guorahallan berrešii maid eambo kártet sosiála sierralágandimenšuvnnas, nugo bargoduogáza, oahpu ja sosioekonomalaš stáhtusa.

Kulturskuvllat lea sihkkarastojuvvon heaittihan-balddonasas oahpahuslága § 13-6 bokte. Suohkanekonomiija ja báikkálašpolitihkkáriid juolludeamit mearridit kulturskuvllaid sturrodaga. Eanas kulturskuvllaide dán guorahallamis lea juolluduvvon ila unnán hálddahusresursa. Jus kulturskuvla galgá šaddat báikkálaš resursaguovddázin, de ferte dain leat jodiheapmi/ kulturskuvlarektor mas lea vejolašvuohta čadahit ovddidanbarggu. Čielga ávžžuhus lea ahte buot min kulturskuvllain norggabeale Sámis galggašii leat 75% kulturskuvlarektor. Báikkálašpolitihkkárat fertejit oaidnit man dehálaš nanu kulturskuvla lea ássanhállui, loaktimii ja dearvvašvuhtii, ja lea nu easttadeaddji gárrenmirko geavaheapmái ja iešsoardimii. Okta vuohki oažžut báikkálašpolitihkkáriid didolažžan kulturskuvlla rollas báikkálašservodagas lea meannudit odđa rámmaplána politihkalaččat.

Muhtun ráje riikkaidgaskasaš guorahallamat leat dahkkon álgoálbmotfestiválain earret eará ásašusas Austrália RMIT University «Globalism Research Centre» (Phipps & Slater, 2010), mii earret eará cealká ahte festiválat leat sajit oddajurddašeapmái hábmet ceavzilis, oadjebas ja ovdánan našunála kultuvrraid buohkaide Austrálias, man vuodđun lea dohkkeheapmi rastá kultuvrraid, doahhtaleapmi, lotnolasvuohta ja kreativitehta. Norggas lea Kari Jæger dutkan festiválaid mearkkašumis Norgga mátkkoštanealáhussii (Jæger, & Mykletun, 2009), ja Aksel Tjora lea doaimmahan girjji Norgga festiválaid birra (2013), mas guokte kapihttala leat Riddu Riđu festivála birra (Skogvang, 2013 ja Viken, 2013). Goitge lea ain dárbu eanet dutkamii dákkár festiválain ja dain mearkkašumis sámegillii, kultuvrii ja kulturgaskkusteapmái, ja maiddái makkár mearkkašupmi festiválain sáhtta leat hukset ceavzilis báikkálašservodagaid, ja maiddái ásašit kulturipmárdusa rastá čearddalašvuoda ja riikkarájiid. Sáhtášii maiddái leat miellagiddevaš guorahallat festiválaid mat geavahit áhkuid ja ádjáid buolvva veahkkinn oahpahit boares árbevieruid ja dábiid. Sihke Norgga sámi festiválaid, festiválaid mat leat vaikko gos Sámis ja álgoálbmotfestiválaid muđuige lea dárbu eanet dutkat. Dan dáfus livčče relevánta ja ávkkálaš dutkanovttasbargu álgoálbmotdutkiid gaskkas miehtá máilmmi.

- Byöroe buektiehtidh guktie jienebh syökoeh lohkehtæjjaöðheptimmide.
- Byöroe eksamineradimmiem saemiengieleldh lohkehtæjijiste sagke buerebe premijeradidh universiteetide jñh jñlleskuvlide goh daan biejjien.
- Byöroe nupide nænnoestehdih maahtoem saemien gñelesne vejtiestidh dejtie lohkehtæjjide mah öðheptimmiem utnieh.
- Byöroe buerebe stipendeöörnegh vuarjasjidh saemiengieleldh lohkehtæjjastudentide.
- Nord universiteete byöroe julev- jñh åarjelsaemien lohkehtæjjaöðheptimmiem tseegkedh.

Saemien maajhöðheptimmielohkehtæjjah byöroeh maahtoelutnjemem åadtjodh jienebeguejmieliehtimmesne, guktie gorrede gaajkhk saemien learohkh saemienliehtimmiem åadtjoeh jalhts saemien lohkehtæjjah fäätesieh.

Skuvleaaajterh jñh Fylhkenålmah byöroeh strategeles soejkesjh evtiedidh juktie gorredidh gaajkhk saemienlohkehtæjjah byjjes maahtoekrñevenassh illieh 2025 åvtelen (jñh 2020 åvtelen maajhöðheptimmielohkehtæjjide, Mieriesoejkesjen mietie saemien maajhöðheptætman).

Tjuara learoeveriehtieh vääjnoes darjodh guktie saemienlohkehtæjjah gaajkhk gaavnoes vierhtieh utnieh juktie bööremes gñeleliehtimmiem faalehtidh.

Byöroe vuarjasjidh mejtie gåarede göökte learoesoejkesjh evtiedidh voestesgñeline, akte learoehkidie reeremedajvesne jñh akte learoehkidie reeremedajven ålkolen dan åvteste daan beajjetje soejkesje ij daarpesjh gaajkhesidie sjñehtedh, goh årromesijjie. Byöroe refusjovneåasam saemienliehtætman lissiehtidh akten njeaptjan mij doh tjñelke maaksoeh liehtætman vuesehte. Dellie tjñelh buerebelaakan maehtieh guhkiebasse soejkesjidh, jñh jñjtje rääjvarimmiejgumie aelkedh juktie saemienlohkehtæjjah tjñeltese öðheptidh.

Lea hástalus ahte diehtit uhccán sámi mánáid ja nuoraid mediageavaheami birra ja danin ávžžuhuvvo dutkat eanebut kvantitatiivva beliid sámi mediain mánáide ja nuoraide. Galggašii dutkat mediaid duohta geavaheami ja váikkuhusaid mat sámi mediain leat. Muhtin miellagiddevaš gažaldagat leat maid báhcán almmá vástitkeahtta geavaheddjiiid bealis. Dat gusket daid mediaide ja kvalitehtii. Vásihitgo ulbmiljoavkkut, sámi mánát ja nuorat, ahte mediat leat áigeguovdilát? ja gávdnetgo sámi mediaid dain medialávddiin maid sii dábálaččat geavahit? Man duđavaččat leat geavaheaddjit daid fálaldagaide mat gávndnojit ja makkár sávaldagat leat sis mediaide? Dátge leat fáttát maid vuohkkasit sáhttit dutkat kvantitatiiva dutkanmetodaiguin nu ahte sáhtta ovdanbuktit bohtosiid statistihkalaš dieđuid hámis.

Ávžžuhus manná maid mediadáluide, nappo buvttadeddjiiide. Sii galget šaddat čeahpibun buvttadit statistihkaid iežaset birra. Mediat galggašedje láhčit dili dákkár statistihkaid geavaheapmái, fuolahit ahte leat olahanmuttus dutkiide ja ieža gaskkustit iežaset statistihkaid. Dát guorahallan lea maid čájehan ahte dávjá ii leat álki gávndat ja geavahit sámi mediafálaldagaid mat leat mánáid ja nuoraid várás. Ná lea duohtadilli vaikko muhtin mediafitnodagat leat ángirit almmuhišgoahtán digitála buktagiid. Ávžžuhan sin bidjat fuopmášumi dasa ahte sámi mediafálaldagat mat leat juo ráhkaduvvon mánáide ja nuoraide, leat olahan muttus ja álkit geavahit.

Muhtin gávndnosat čujuhit maid dasa ahte muhtin doaibmit mediasuorggis leat bázahallan teknologalaš ovdáneamis. Sii galggašedje oazžut vejolašvuoda ovddidit iežaset buktagiid dáiinna lágiin ahte váldet atnui odda teknologijja nu ahte olahit eanet mánáid ja nuoraid odda medialávddiin. Galggašii maid árvoštallat rievdadit sámi mediaid doarjaortnegiid nu ahte ovddidit mediabuvttadeami dan guvlui.

Ollu sápmelaččat vásihit iešgudetlágan vealaheami norgga servodagas. Mii diehtit ahte dábálaš vealaheapmi maid sápmelaččat vásihit lea čearddalaš vealaheapmi ja ahte sii deaividit daid duolbmamiid iešgudetlágan arenain servodagas; oahpahusoktavuodain, bargoeallimis, almmolašvuoda deaivvademiin, gávppis, restauráŋgas ja eanet ja eanet maiddá sosiála mediain, mii maŋemus jagiid lea šaddan ođđa arenan sápmelaččaid vealaheapmái.

Sápmelaččaid vealaheapmi lea servodatváttisvuohta. Dat lea dokumenterejuvvon dutkamiid bokte maŋemus logi jagi (Ketil Lenert Hansen, 2011). Goitge lea unnán systemáhtalaččat dutkojuvvon sápmelaččaid vásihuvvon dásseárvo- ja vealahanhástalusain Norggas, ovdamearka dihte skuvllas, bargoeallimis, báikkálašservodagas ja sosiála mediain. Sisfárrejeddjiiid hárrái leat ollu eanet dutkamat ja raporttat (Midtbøen, 2015). Norgga eiseválddit galggaše oažžut sadjái vuogádagaid mat čohkkejit dieđuid das man made vealaheami norgga álgoálbmot vásiha servodaga iešgudetge arenain, erenoamážit skuvllas, bargoeallimis ja lagasbirrasis.

Dán kapihttalis leat geahččan muhtun dásseárvo- ja vealahanhástalusain maid sápmelaččat norgga servodagas vásihit. Leat ain stuora váilevašvuodat dieđuin ja dárbu eanet dieđuide sápmelaččaid vealaheami ja givssideami birra maid boahttevaš dutkamat galggaše čuvgehit, erenoamážit surggiin mat fátmmastit sámi mánáid ja nuoraid.

Registara birra

SGD berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieduid vuodul.

- Berre maid čielggadit jus dálá diehtogálduid vuodul lea metodalaččat vejolaš ásahit “statistihkalaš sámegielat populašuvnna” (mii ii leat huksejuvvon čearddalašvuoda ektui, muhto gielat). Daid juridihkalaš beliid dán ektui berre maiddái čielggadit.
- Daid persovdnagáhttenrievttalaš beliid dan ektui jus boahtteáiggis galggašii ásahit “statistihkalaš sámi populašuvnna” (huksejuvvon čearddalašvuoda ektui) berre maid čielggadit.

Doaibmi statistihka birra

Berre gávdnot statistihka

- mii čájeha rievdamiid movt sámi guovlluid olbmot ovttaštit iešguđetlágan ealáhusaid
- mii čájeha gosa šaddet dat olbmot geat heitet ealáhusaiguin, mat leat unnume.
- mii addá midjiide eambbo dieduid go dál olgoriikkalaččaid birra geat oanehisáigge orrot sámi guovlluin
- mii muitala man ollu vuoddoskuvllain oahpahuvo sámegillii.
- mii muitala man ollu sámegielas oahpahuvo earret dábálaš skuvlaáigge
- mii muitala movt gáiddusoahpahu rievddada sámegielas oahpahu ja makkár giellaoahpahu gáiddusoahpu ovttaštit
- mii registrere rievdamiid sámegielgeavaheamis almmolaš hálldašeamis
- mii registrere sámegielgeavaheami girkus maiddái maŋŋil go girku ii leat šat oassin stáhtas
- mii sáhtá registreret movt fáttmasta doaibmi lágaid, omd. movt báikenammaláhka biddjo doibmii almmolaš šiltaide
- mii sáhtá čájehit movt sámi guoskevaš dutkan ja alit oahpu (nie go oahpučuoggáidbuvttadeapmái, doavttirgrádaid lohku, dutkanprošeavttaid lohku maid Norgga dutkanráddi ja earát leat ruhtadan)

Dasa lassin lea sávahahtti ahte statistihka masa lea stuora servodatberoštupmi, nugo ovdamearkka dihte Finnmárkkuopmodaga statistihka, dahkkošii nu álkin go vejolaš rabasin buohkaide.

Survey-iskkadeapmi

- berre digaštallat jus livččii vejolaš oazžut sámi čearddalašvuodadefinišuvnna, mii boahtteáiggis sáhtá geavahuvvot eambbo dutkiin, vai buorebut sáhtášii buohtastahttit iskkademiid bohtosiid

SISDOALLU

1	Mandáhtta ja vuodus	15
1.1	Ladastallanjoavkku mandáhtta	15
1.2	Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki	16
1.3	Máhttovuođu dárbus	16
1.4	Guorahallanjoavku	17
2	Finnmárkku sámegielat ja dárogielat nuoraid friddjaáigge-arenaid geavaheapmi ja friddja-áiggedoaimmaid oasálastin	18
2.1	Álgu	18
2.2	Friddjaáiggearenat nuoraide	20
2.3	Njeallje doaibmaarena Finnmarkku nuoraide	23
2.4	Metoda	24
2.4.1	Válljenmunni	24
2.4.2	Eatnigiella ja geografiija	25
2.4.3	Jearahallanskovvi	25
2.4.4	Analysa	26
2.5	Iešguđetlágan friddjaáiggearenaid geavaheapmi ja oasálastin doaimmain	26
2.5.1	Hárjehallanoktavuohta	30
2.5.2	Rusttetgeavaheapmi	31
2.5.3	Nuoraiddoaimmat	32
2.5.4	Árbevirolaš olgoáibmodoaimmat	33
2.5.5	Meahcásteapmi	34
2.5.6	Skohtervuodjin	35
2.5.7	Skuvlageaidnu	36
2.5.8	Šearbmaáigi	37
2.6	Obbalaš ságastallan	38
2.6.1	Árvalus movt viidásit guorahallat	41
3	Sámi kulturskuvla	43
3.1	Álggahus	43
3.2	Láhka čatnaseapmi	43
3.2.1	Kulturskuvlla rámmaplána	44
3.3	Sámi kulturskuvlalogut mitalit	44
3.4	Sámi kulturskuvla	48
3.5	Niehkostipeanda	49
3.6	Golbma válljejuvvon kulturskuvlla	51
3.6.1	Deanu kulturskuvla	51
3.6.1.1	Deanu giellada nammadeapmi jagi kulturskuvlasuohkanin Norggas	52

3.6.1.2 Sámi mánáidteáhter	54
3.6.2 Gáivuona kulturskuvla	55
3.6.2.1 Dáiddavahkku	56
3.6.3 Máttá-Várjjaga kulturskuvla	58
3.6.3.1 Máttá-Várjjaga juoiganprošeakta	58
3.7 Loahpaheapmi	60
4 Festiválat main lea sámi sisdoallu	62
4.1 Álggaheapmi	62
4.2 Kapihttala ulbmil ja oppalašgovva	63
4.2.1 Ulbmil	63
4.2.2 Kapihttala oppalašgeahčastat	63
4.3 Davvi-Norgga festiválat main lea sámi sisdoallu	64
4.3.1 Festiválabáikkat	64
4.3.2 Álggahanjahki ja galle jagi lágidan	65
4.3.3 Festiválaid guosselogut	66
4.4 Ekonomalaš doarjja sámi festiválaide	67
4.5 Ovttasbargoguoimmit	69
4.6 Festiválaid profiila	69
4.7 Aktivitehtat mánáide ja nuoraide vuoliel 18 jagi	70
4.8 Festiválaid birra	72
4.8.1 Guovdageainnu musihkkafestivála	72
4.8.2 Riddu Riddu	73
4.8.3 Márkomeannu	74
4.8.4 Kárášjoga beassášfestivála	74
4.8.5 Lullisámi kulturfestivála / Raasten rastah	75
4.8.6 Julevsáme vahkko	76
4.8.7 Sámi vahkku Romssas	76
4.8.8 Álttá Sámi festivála	77
4.9 Eará festiválat main lea sámi sisdoallu	78
4.9.1 Verddečiekčamat	78
4.9.2 Skiippagurra festivála	78
4.9.3 BeskánLuossaRock	79
4.10 Dárbu eanet dutkamiidda	79
5 Saemien lohkehtæjjaveahka	82
5.1 Aalkoe	82
5.1.1 Gaertjiedimmie	83
5.2 Lohkehtæjjaööhpehtimmie aktene histovrijes perspektijvesne	83

5.3	Pedagogeles maahtoe.....	84
5.4	Maahtoe saemien gïelesne.....	84
5.5	Diedte saemien ávteste lohkehtæjjaõõheptimmine.....	84
5.5.1	Daan beajjetje saemien lohkehtæjjaõõheptimmiefaalenasse	85
5.5.2	Veahka saemien lohkehtæjjaõõheptimmeste	85
5.4.3	Joekeimmie kaarri jïh nyjseni gaskem	86
5.5.4	Õõheptimmie saemienlohkehtæjjijste	86
5.5.5	Learohketaale	87
5.5.6	Lohkehtæjjafaamoeh.....	88
5.5.7	Fiejliegaaltijh.....	88
5.6	Áarjelsaemien	89
5.7	Julevsaemien.....	90
5.8	Noerhtesaemien	91
5.9	Stoerre joekehtse tjïelti gaskem	94
5.10	Lohkehtæjjaveahka	94
5.11	Dáárrehtimmiedaerpiesvoeth.....	97
5.12	Visjovne akten julev- jïh áarjelsaemien lohkehtæjja-õõheptimmien bïjre	100
5.13	Galhkuve.....	100
5.14	Raeriestimmieh.....	101
6	Sámi mediat mánáide ja nuorai.....	103
6.1	Álggaheapmi.....	103
6.2	Mat leat sámi mediat mánáide ja nuoraide?	104
6.3	Metodalaš čuolmmat.....	105
6.4	Makkár mediafálaldagat gávdnojit?	106
6.4.1	Rádio ja TV	106
6.4.2	Sámi mánáid- ja nuoraidbládit	112
6.4.3	Sámi áviissat ja bládit	115
6.4.4	Báikkálaš ja regionála áviissat	119
6.4.5	Interneahttafálaldagat.....	119
6.5	Muhtin logut sámi mediain mánáide ja nuoraide	120
6.5.1	Sámi prográmmat rádio ja TV	121
6.5.2	Sámi prográmmaid gehččiid- ja guldaleddjiidlogut.....	122
6.5.3	Sámi áviissaid ja bládiid almmuhan- ja juohkinlogut.....	124
6.6	Loahppaboadus.....	125
6.7	Hástalusat ja ávžžuhusat	126
7	Sápmelaččaid vásihan vealaheapmi Norggas.....	129
7.1	Álggaheapmi.....	130

7.1.1	Kapihttala mihttu	130
7.1.2	Vealaheapmi-doaba.....	131
7.1.3	Dutkama birra	131
7.1.4	Dutkanjoavkku dovdomearkkat	132
7.1.5	Čearddalašvuoda defineren	133
7.1.6	Sámi ássanguovlu.....	137
7.2	Dovdomearkkat sis geat vealahuvvojedje	137
7.2.1	Sápmelaččat vásihit eanemus vealaheami.....	138
7.2.2	Vealaheami šlájat	140
7.2.2.1	Kommentárat loguide	142
7.2.3	Gos dáhpáhuvvá vealaheapmi.....	143
7.2.3.1	Kommentárat loguide	145
7.2.4	Vealaheapmi sosiála mediain.....	146
7.2.5	Gii vealaha	146
7.2.5.1	Kommentárat loguide	148
7.2.5	Birgehallan vealahemiin	148
7.2.6	Unnán sápmelaččat váidet vealaheami DVÁ:i.....	150
7.2.7	Máנגgagardán vealaheapmi.....	150
7.3	Hástalusat ja ávžžuhusat	150
8	Datavuoddu sámi statistihkkii	154
8.1	Guovttelágan diedut.....	154
8.2	Demográfalaš diedut sápmelaččaid birra.....	155
8.3	Sápmelaččaid dearvvašvuoda dieduid datavuoddu	156
8.4	Ealáhusaid dieduid datavuoddu árbevirolaš sámi ássanguovlluin.....	156
8.5	Datavuoddu servodaga sámegielaid máhtu birra.....	157
8.6	Skuvla, alit oahpahus ja dutkan	158
8.7	Politihkalaš oasálastin sápmelaččaid gaskas.....	159
8.8	Diedut sámi mediaid birra.....	160
8.9	Biras ja resursahálddašeapmi.....	160
8.10	Oppalašgova artihkkalat	160
8.11	Čoahkkáigeassu	161
8.12	Rávvagat	162
9	Sámi logut	163
9.1	Álggahus	163
9.2	Muhtin kommentárat tabeallaide	163

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš laðastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Oðasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuddosa.

1.1 Laðastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš laðastallanjoavku galgá juohke jagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit raportta Oðasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajiidgeahčastaga ja árvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuoddun jahkasaš bušeahttabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Laðastallanjoavku galgá ságaškuššat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhtá bovdet ja oassálastit fágalaš konferánsain, seminárain ja eará sullásaš lágideimiin.

Laðastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dadistaga buoridit jahkasaš rapportaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Rapportaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkít buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadit čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullelaš dataid ja árvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbargguidd dieđuid vuodul.

Laðastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaš statistihkaid ja dárbblaš dataid ja dieđuid raportta ráhkadeapmái.

Laðastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkasaš rapportain. Fáttát maid sáhtá leat áigeuovdil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvašvuoda ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografiija, dienas
- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálldašepmi, ávnnaslaš kulturveodu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábalaš kultuvra, dákko bakte dáiddašlájá, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásašusovdáneapmi

Ladastallanjoavku sáhtta cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuoddosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevantan.

Ladastallanjoavkku sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čieknudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Ráddehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuoigatvuohta ahte singuin galgá ráddádallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuoigatvuohta lea sis *ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra iešheanalis stáhtain* 6. artihkkala mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda ollášuhttimis das ahte ráddádallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttamielalašvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiiid beroštumiide.
- Láhčet vejolašvuoda ovdánahttit guimmešduoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojit.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámii servodaga dili ja ovdánahttinárbbuid birra.

Ráddádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragrafas bistevas čoaččamiid birra:

- Ahte galget lágideuvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoaččimat gaskal sámii áššiid stáhtarádi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtarádi searvá čoaččamiidda dárbbu mielde. Bistevas jahkebeallasaš čoaččamiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidanárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágideuvvot jahkebeallasaš čoaččimat gaskal Sámedikki ja departemeantaid gaskasaš sámii áššiid ovttahttinlávdegotti. Čoaččamiin galget earret eará boahhtevaš áigodaga áigeguovdilis sámedipolitiikalaš áššiid.

1.3 Máhttovuodu dárbbun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráddádallanvuogádaga 8.paragrafa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuodu dárbbuid. Máhttovuodu birra čuožžu ná:

- Giella- ja guovlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovtta fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámii statistihka vuodul jahkásaččat ovddida raporta sámii servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuoddu go dihto áššiid birra leat ráddádallamat ja ráddádallamiin sámii servodaga ovddidanárbbuid birra ovtta dain jahkebeallasaš čoaččamiin gaskal sámii áššiid stáhtačáliid ja Sámediggepresideanta.

- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbášuvvo vai nanne árvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejit diedihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráđđádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttemielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojit fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbášuvvojit čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvidahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttaš nammadit jodiheaddji, nubbijodiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjoavkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. 2011 – 2015, ja jagi lassin 2015/16 go Faglig analysegruppe for samisk statistikk og rapportserien Samiske tall forteller árvoštallojuvvui.

Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal, jodiheaddji (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nubbijodiheaddji (Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norgga árktaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Else Grete Broderstad (Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, UiT Norgga árktaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Paul Inge Severeide (Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)

Kevin Johansen (Nordlaanten Fylkeálma - Fylkesmannen i Nordland)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

2 Finnmárkku sámegielaht ja dárogielaht nuoraid friddjaáigge- arenaid geavaheapmi ja friddja- áiggedoaimmaid oasálastin

Kolbjørn Rafoss, vuosttašamanueansa, PhD Falástallanallaskuvllas, UiT, Norgga arktalaš universitehta

Kjell Hines, vuosttašamanueansa, Mátkkoštanealáhusa ja davviguovlluid dutkama instituhtta, UiT – Norgga arktalaš universitehta

Čoahkkáigeassu

Dán dutkamis leat geahčadan Finnmárkku nuoraid iešguđetlágan friddjaáiggearenaid geavaheami. Oaidnit ahte leat erohusat sámegielaht ja dárogielaht nuorain. Oppalaš govva lea ahte sámegielaht nuorat leat eambbo aktiivvalaččat go dárogielaht nuorat. Dat sáhttá čilgejuvvot dainna lágiin ahte sámegielaht nuorat oasálastet eambbo friddjaáiggearenain ja olgoáibmodoaimmain. Doaibmaminsttar dán guovtti arenas čájeha ahte leat eambbo mearkkašahtti erohusat gaskal sámegielaht ja dárogielaht nuorain. Skohtervuodjin ja meahcástanávkástallan lea mávssoleabbo sámegielaht nuoraide go dárogielaht nuoraide. Doaibmaminsttar dán guovtti arenas čájehit ahte sohkkabealerohusat sáhttet čilget dieid variašuvnnaide. Sámegielaht bártne leat eambbo meahcástandoaimmain mielde ja atnet eambbo skohtera iešguđetlágan doaimmain go sámegielaht nieiddat. Dutkan čájeha maid ahte ledje mearkkašahtti erohusat friddjaáiggearenaid geavaheamis nuoraid gaskas iešguđet suohkaniin. Sámegielaht nuorat Sis-Finnmárkkus ja Porsággus vudjet eambbo skohteriin ja eambbo mannet meahccái ávkástallat luonddu.

2. 1 Álgu

Bohtet leat variašuvnnat gaskal iešguđet riikaoasi ja báikkálašservodagaid mat bidjet návccaid sosiála ja kultuvrralaš láidestusaide geavahit friddjaáiggearenaid, ja nie leat veahkkin dagaheame erohusaid bajásáddaneavttuin mánáin ja nuorain. Diet dahká ahte nuoraid eallindilli ja eallinláhki rievddada hirbmosit, juoga mii váikkuha iešguđet ládje friddjaáiggearenaid oasálastimii. Dát kapihtal čájeha movt dárogielaht ja sámegielaht nuorat oasálastet iešguđet friddjaáiggearenain Finnmárkkus. Finnmárkku álbmot identifiserejit iežasat sápmelažžan, kvenan dahje dáččan/rivgun. Goitge diehtit unnán movt sámegielaht ja dárogielaht nuorat geavahit friddjaáiggi ja jus iešguđet friddjaáiggearenaid oasálastin rievddada. Gokčat diekkár konteavstta mearkkaša ahte fertešii dutkat čearddalašvuoda, mii dábálaččat lea váilevaš. Mánnga nuoraidkultuvrra iskkadeamis leat unnán čearddalaš ja gielalaš dimenšuvnnat čállon, go galgá ipmirdit movt nuorat oasálastet friddjaáiggearenain ja friddjaáiggedoaimmain. (Bakken, 2013, s., s.69; Frønes, Heggen, & Myklebust, 1997).

Oppalaččat orru nuorravuodaáigi leamen relatiivlaš homogena mannolat. Eanas nuorat doibmet skuvllas, ja nie lea beaivválaš eallin oalle seammalágan. Jus geahččá ordnejuvvon friddjaáiggeallimii joavkkuin ja servviin Finnmárkkus, de leat nuorat hui aktiivvalaččat ja bures organiserejuvvon. Falástallan lea earenoamáš dilis dán oktavuodas, go olles 42 proseanta bártniin ja 38 proseanta nieiddain 15-18 jahkásaččain almmuhit ahte leat miellahttun falástallansearvvis dahje leat leamaš mielde (Bakken, 2013). Oasálastin falástallamis lea njiedjan nuoraidskuvlla rájes, go de vástidedje birrasiid 60 proseanta ahte ledje aktiivvalaččat joavkkuin dahje servviin (Bakken, 2013). Finnmárkkus lea maid nugo muđui riikkas, organiserejuvvon falástallama oasálastin njiedjá álggus nuoraidskuvllaagis ja njiedjan lassána dađi mielde go boarráseabbon šaddet.

Finnmárkkus lea nuorain álki beassat lundui ja olgoáibmodoaimmaide. Skohtervuodjin lea okta oassin olgoeallimis oallut nuoraide. Go leat registrerejuvvon nu ollu vuojánat ja go leat viiddis láhtut dahket ahte skohtervuodjin lea stuora friddjaáiggedoaimman go buohtastahhtá eará fylkkaiguin. Skohtervuodjin dáhphuvvá dan rájes go bisseha muohttaga skábmamánus-juovlamánus dassá go láhtut giddejuvvot miessemánus. Skohtervuodjin lea danne dehálaš jus galgá diehtit juoidá nuoraid birra ja movt sii geavahit friddjaáiggearenaid. Leat goitge unnán iskkadeamit mat isket man ollu nuorat vudjet, ja leat maid dahkkon unnán dutkamušat, mat čájehit makkár sosiála konteavsttas skohtervuodjin dáhphuvvá (Mehus 2012).

Nuoraid dutkamis lea árbevirolaččat leamaš dábálaš ahte sirre olggobeale ja ruovttu friddjaáiggi. Leat ollu dutkamit mat vuostazettiin leat beroštan olggobeale friddjaáiggis. Olggobeale friddjaáiggis leat váhnemiin unnit vejolašvuodat dárkkistit nuoraid daguid, ja dat addá nuoraide stuorit iešheanálašvuoda geahččaladdat rájiid eará ládje go dalle go leat ruovttus. Diekkár govva olggobeale friddjaáiggegeavaheapmi lea dál álgán rievdat. Iskkadeapmi čájeha ahte nuorat čohkkájit jaska guhkes áiggi ja lea ain lassáneame (ref). Go galgá kártet doaimmandábiid, de leat mii maid kárten passiiva friddjaáiggi leaš dál siste dahje olgun.

Danne lea beroštahtti iskkadit movt iešguđet friddjaáiggearenat geavahuvvojit ja movt Finnmárkku sámegielat ja dárogielat nuorat oasálastet friddjaáiggedoaimmaide. Mávssolaš gažaldahkan šaddá movt mii sáhttit ipmirdit ja ráddjet sápmelaččaid dárogielagiid ektui? Dán artihkkalis oaidnit mii buoremussan ráddjet sápmelašvuoda giela ja geografijja hárrái (Olsen, 2015). Artihkkalis mii earuhit dárogielat ja sámegielat nuoraid. Dan ráji leat ožžon go leat jearran gažaldaga beaivválašgiela ektui. Giella ja identitehta lea mánggadáfot ja veahá maid nággobohciideaddji. Mánggadáfotvuolta guoská maid dan politihkkii maid eiseválddit leat fievrredan sámi kultuvrra ektui, muhto maiddái movt servodat rievdá nugo eretfárren ja sentraliseren (Bjørklund, 2016). Dáruiduhttinpolitihkas lei mihttun assimileret sámi kultuvrra dáčča kultuvrrain, ja earenoamážiid čuoza mearrasámi kultuvrii. Eiseválddit politihkka almmostuvai Áltá-ášši dihte, mii mielddisbuvttii ahte Sámevuoigatvuodalávdegoddi nammaduvvui (1980), Vuoddoláhka rievddai (1980), Sámediggi ášahuvvui ja maŋŋil ges Finnmároláhka (2005). Rievdadeapmi daguhii maiddái ahte šattai eambo dihtomielalášvuolta sámi kultuvrii ja sámi identitehti. Muhtimiidda mielddisbuvttii maid ahte háliidedje gávdat ruovttoluotta iežaset sámi ruohttasiidda, vaikko vel hupme ge dárogiela beaivválašgiellan.

Dán čilge Bjørklund (2016) dakkár ovdáneapmin mii lei álggos esseansalisttalaš identitehtahábmen ja šattai konstruktivvaláš identitehtahábmen. Esseansalisttalaš geahčesteamis gáibida čearddalaš identitehta fuolkevuoda ja duogáza, juoga mas indiviida ii sáhte beassat eret. Sosiálaantropologa Harald Eidheim (1971) čilge dan ahte leat sápmelažžan sáhtá ipmirduvvot leat stigmatiserejeaddjin, ja sámi identitehta dájvja čiegaduvvui ja

biehttaluvvui. Konstruktiivá geahčastagas lea oktavuoha brihttalaš sosiologa Anthony Giddens (1991) teorijain identitehtahábmemis dan maŋnemodernisma servodagas. Maŋnemodernisma servodagas lea indiviidas stuora vejolašvuohta ieš válljet ja ráhkadit iežas identitehta, juoga mii mielddisbuktá ahte iešgudetlágan identitehtaid, nugo dárui ja sámii sáhtá ovttaštit, ja iešgudetlágan identitehtaid sáhtá deatnuht iešgudetlágan sosiála oktavuodain.

Dieht maŋggadáfotvuohta speadjalasto maidái sámelága paragrafa 2-6 gáibádusain beassat Sámedikki jienastuslohkui. Vuosttažettiin lea dárbbalaš ahte olmmoš ieš ipmirda iežas sápmelažžan. Dasto ferte alddis, váhnemiin, áhkuin/ádjáin dahje máttarváhnemiin leat dahje leamaš sámegiella beaivválašgiellan. Dasa lassin sáhttet sin mánat, geat leat dahje leat leamaš jienastuslogus, gáibedit ahte besset jienastuslohkui. Vaikko lea čanastat gaskal giella ja identitehta, oavvildit mii goitge ahte beaivválašgiella lea gievrras identitehtamearka ja ahte giella ja kultuvra gullet oktii beaivválašseallima variašuvnnaiguin. Dat guoská maid go oasálastá friddjaáiggedoaimmain ja meahcástallá.

Nubbi ráđji guoská Finnmárkku geografiija iešgudet guovlluide. Finnmárkkus lea muhtin guovlluin sámii álbmot eanetlohku álbmogis, eambo go eará guovlluin. Muhtin suohkanat leat oassin Sámedikki doaibmaguovllus, man ektui ásašus bidjá doaibmabijuid. Dat vihta sámii eanetlohkosuohkana Kárášjohka, Deatnu, Porsáŋgu, Unjárga ja Guovdageaidnu leat dakkár doaibmaguovllu (sámegiella giellahálddašansuohkana) ja lea eambo dahkamuš sámivuodain go dat eará 14 suohkana Finnmárkkus. Go ráddje sámivuoda giellain ja sosiála organiseremiin, de lea maid seammás deattuheame heterogena sámii servodagas. Kramvig (2005) ákkastallá ahte sámivuoda ipmárdus lea dynámalaš ja lea čadnon čearddalaš seagáš servodahkii árttalaš guovllus (Kramvig, 2005). Dat mearkaša ahte rájii eai leat dássedat ja diehtelasat, muhto gullá dihto oktavuodaide. Diekkár ipmárdus ráhkada duogáda dasa movt nuorat, geat hupmet sámegiella ja dárogieđa ja movt nuorat, geat orrot sámii eanetlohkosuohkaniin ja eará suohkaniin Finnmárkkus, oasálastet iešgudetlágan friddjaáiggearenain.

Ulbmil kapihttalis lea danne guovtti oasis: vuosttažettiin lea iskkadit movt dárogieđat ja sámegieđat nuorat oasálastet friddjaáiggearenain ja dasto vel iskkadit jus gávdnat geográfalaš erohusaid fylkkas.

- Makkár variašuvnnaid gávdnat mii friddjaáiggearenaid geavaheamis sámegieđat ja dárogieđat nuoraid gaskkas?
- Makkár doaimmaide oasálastet sámegieđat ja dárogieđat nuorat dain iešgudetlágan friddjaáiggearenain?
- Makkár variašuvnnaid gávdnat mii friddjaáiggearenaid geavaheames nuoraid gaskkas dain iešgudet suohkaniin Finnmárkkus?

Go galgá vástidit dan golmma gažaldahkii, de leat huksen kapihttala njealji oassái. Álggos ovdanbuktit iskkademiid main boahát ovdan movt nuorat geavahit iešgudetlágan friddjaáiggearenaid. Dasto čielggađuvvo movt dat njeallje iešgudetlágan friddjaáiggearena mat leat vuodđun dan empiralaš ovdanbuktimii.

2.2 Friddjaáiggearenat nuoraide

Dadistaga go nuorat šaddet boarráseabbon ja eambo iešheanálašžan, de golahit oallugat unnit áiggi bearrašiin. Nuoraid eallinmáilbmii lea goitge báinnahallan dasa ahte bearáš ja seamma ahkášaš nuorain lea dadistaga eambo mearkašupmi sin válljemii (Frønes ja earát. 1997).

Movt friddjaáigi geavaha, ja movt dan geavaha, lea eará sániiguin mávssolaš go galgá ipmirdit dan sosiála konteavstta gos nuorat leat (Møller & Bentsen, 2014). Go geahččá ja deattuha nuoraid beassadallama váhnemiin ja iešheanálašvuodadahkama vudolaš ovdánahttindoaimman, de sáhtá organiserejuvvon falástallama luohpama ipmirdit ahte leat luohpame doaimmaiguin, maid rávisolbmot stivrejit, vai sáhtá hábmiet iežas friddjaáigedoaimmaid. Go lea vejolaš ovdánit ja oasálastit iešguđetlágan friddjaáigegearain, de lea dat rievadan sihke boares ja odđa arenaid. Riikaviidosas iskkadeamit dain mañemus logijagiin čájeht ahte eaktodahtolaš organisašuvnnain njidjet nuorra olbmuid lohku miellahttun. Joatkkaskuvlla ohppiid gaskkas lea hárhjhallanguovddáš šaddan eambbo áigeguovdil, go buohtastahtá falástallanservviid hárhjhallamiin. Iskkadeamit čájeht ahte lea dáhpáhuvvon mearkkašahhti rievdan áigodagas 1992 – 2010 (Brevik, 2013); Seippel, Strandbu, & Aaboen Sletten, 2010). Falástallanservvit organiserejit dadistaga unnit nuoraid, seammás go priváhta hárhjhallanguovddážiin lassánit.

Eambbo riikkaidgaskasaš iskkadeamit čájeht ahte nuorain, geain lea minoritehtaduogáš, oasálastet hárvvibut fysalaš doaimmain ja organiserejuvvon falástallandoaimmain go nuorat geain lea majoritehtaduogáš (Brodersen, Steptoe, Boniface, Wardle, & Hillsdon, 2007; Elling & Knoppers, 2005). Norggas oasálastet minoritehtaduogáš nuorat hárvvit falástallandoaimmain go majoritehtaduogáš nuorat (Strandbu og Sletten 2007). Elling & Knoppers (2005) iskkadeamis lea dat ahte leat nieida ja seammás lea minoritehtaduogáš strukturerejeadjin dasa ahte oasálastá go falástallanservvis vai unnit ášahusaid hárhjhallanoktavuodain. Maja Pilgaard suokkardallá artiikkalis *'Teenageres idrætsdeltagelse i moderne hverdagsliv'* (Pilgaard, 2012) sivaidd manne válljejit ja eret válljejit falástallama dan áigodagas go mánnávuodas rievda nuoravuhhti. Pilgaard (2012) bidjá eretluohtpanválttisvuoda odđaaigasaš kontekstii go jearrá jus eretluohtpan lea nuoraid iežaset válljen oassin identitehtaproseassas, vai leago falástallanservviid fásta rámmat ja váilevaš heivehanmunni sivvan dasa. Sáhtá geahččat válljema gaskal daidd fásta rámmaid ja dan ii organiserejuvvon hárhjhallama ja olggobeale fysalaš lihkkadeami mii vihkkedallá oadjebasvuoda friddjavuoda ektui. Pilgaard (2012) oaivvilda ahte eretluohtpan ii leat dušše nuoraid iežaset eret luohpamis beaivválaš eallimis sáhka dahje jus falástallanservviid fálet eahpeheivvolaš rámmaid nuoraide. Lea veara merket ahte juste dain jagiin go eanemusat luhpet falástallanservviin, de maid lassánit eahpeorganiserejuvvon, iežas organiserejuvvon ja kommersiála hárhjhallanoktavuodas, main fálo eambbo heivehanmunni ja friddjavuoda maiguin falástallanservvit eai nagot buohtastahtit (Seippel m.fl., 2010). Danne lea hui berošahhti geahččat oasálastima ja ovdáneami dain iešguđet hárhjhallanarenain.

Diehtit ahte oallugat álbmogis hárhjhallat ja lihkkadit go sihkkelastet, vihket ja čuiget bálgáidd ja meahcceluottaid mielde, vaikko vel mánggas atnet hárhjhallanarenaid go barget daidd seamma doaimmaid go hárhjhallamiin ja gilvvohallamiin (Brevik, 2013). Go válljet geahččat rusttetgeavaheami, de lea danne go leat unnán álbmogis, geat geavahit daidd árbevirolaš hárhjhallanrusttegiid, nugo spábbačiekčanšiljuidd ja falástallanvistiidd. Lea njiedjan rávisolbmuid lohku 1990-logu loahpageaži rájes, seammás go nuorat agis 15-19 jahkásaččat falástallet árbevirolaš gilvvohallanrusttegiin ollu eambbo go rávisolbmot (Rafoss & Breivik, 2012). Danne lea berošahhti gávnnaht man stuora oassi nuorain ja man dávjá atnet falástallanrusttegiid Finnmárkkus ja man dávjá atnet dat guokte nuoraidjoavkku rusttegiid.

Dan mañemus áiggi stuorit dutkamušas álbmoga oasálastimis olgoáibmoeallimis guorahallá Alf Odden (2008) iežas doavttirgádadutkosis *«Hva skjer med norsk friluftsliv?»* norgalaččaid searvama olgoáibmoeallimii ja makkár rievdamat leat dáhpáhuvvon áigodagas 1974-2004. Váldočeahkkáigeassu lea ahte olgoáibmoeallin lea rievdanáigodagas gaskal

dábálažžandahkanproseassa, mas dadistaga stuorit oassi álbmogis oasálastá, ja earuhanproseassa, mas dadistaga oazžut eambo sorttat olgoáibmodoaimmaid.

Iešgudetlágan doaibmanšlájaid nanusvuohta lea rievdaohtán, go odđa friddjaáiggemateriálat leat ráhkadan vuodu dasa movt nuorat válljejit daid odđaáigásaš friddjaáiggedoaimmaid. Odden (2008) gávnnahe iežas dutkamušas ahte rekruteren lea njedjan muhtin dain árbevirolaš doaimmain. Lea mearkkašahkki man ollu nuorat leat luohpan dain árbevirolaš doaimmain nugo čuoiganmátkkiin, guollebivdimis, murjemis ja guobbariid čoaggimis ja suhkanmátkkiin. Orru maid nu ahte doaimmat nugo vázzinmátkkit ja bivdu leat maid njedjagohtán (Odden 2008, s.293). Goitge lea dilli dál nu ahte diehtit áibbas unnán man ollu sámegeilat ja dárogeilat nuorat Finnmárkkus oasálastet iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaide.

Skohtervuodjin lea dadistaga šaddan eambo oidnosii nuoraidbirrasii Finnmárkkus. 2010 ledje sihke siseatnan- ja riddosuohkaniin skohterláhtut sullii 5600 kilomehtera fylkkas¹. Lea skohterláhtut nu guhkit dego livčče mátki sullii Davvinjárggas – Gibraltarii. 2013 ledje 18060 skohtera registrerejuvvon.² Finnmárkkus lea dasto okta skohter juohke njealját ássi nammii, dan ektui go olles Norggas leat 110 juohke ássi nammii.³ Mehus (2012) doavttirdutkosis guorahallá son fáttá nuorat ja skohtervuodjima Finnmárkkus, Davvi-Tromssas ja Svalbárdas. Vuodjit sirrejuvvojedje golmma jovkui: okta joavku mii vujii nugo berrejit (eanemusat nieiddat), nubbi joavku mat muhtumiin váldde riskkaid (bártnit ja nieiddat) ja goalmát joavku mat earenoamážiid váldde riskkaid (unna oasáš bártniin). Son gávnnahe čielga erohusaid sohkaeliid gaskkas vuodjinmálles. Bártnit vudjet iskaladdame eanadaga ja vai besset dovdat “govduma” vuojedettiin. Dat addá bártniide friddjavuodadovddu, ja dakkár doaimmat dagahit buori oktavuoda joavkkus. Son gávnnahe ahte nieiddat eai beroš dan riskavuodjimis, muhto háliidit ollet bisánanbáikái, vai besset vásihit sosiálalašbeali dollasajis. *“Dutkan čájeha ahte Davvi-Norgga nuorat, ja earenoamážiid bártnit, beroštit hui ollu skohtervuodjimis”* (Mehus, 2012, s.5). Válljenmunni Melhusa dutkamis lea goitge gárži (N=132). Mehus čilge maid ahte gáržžideapmi lea dego “strategalaččat gáržžiduvvon” (Mehus 2012, s.33). Dat dahká ahte lea váttis obbalaččat dadjat. Mii oaidnit ahte skohtervuodjin lea mávssolaš friddjaáiggedoaimma Finnmárkku nuoraid gaskkas, muhto mii diehtit áibbas unnán man oallugat vudjet skohteriin ja makkár doaimmat leat sámegeilat ja dárogeilat Finnmárkku nuorain go vudjet skohteriin. Vaikko vel dutkan guoskkaha ge fáttá nuoraid ja skohtervuodjima Finnmárkkus, de lea goitge ráddjejuvvon diehtu dan ektui man ollu nuorat dain iešgudet suohkaniin vudjet, lea go goabbatlágan vuodjinmáallet sámegeilat ja dárogeilat nuorain ja leat go sohkaelerohusat.

Dálá nuorat atnet eambo áiggi ovddabealde dihtora go eret dihtoris. Sistečohkkánáigi lea šaddan eambo go olgoáigi, ja dat primára oktavuoha eará olbmui guin lea digitálalaš ja virtuála, iige fysalaš. Dihtor ja giehtatelefovnna geavaheapmi interneahtha bokte dagaha unnit fysalaš ovtasdoaimbama ja olgoáimmu ovddas lihkađami ja sirdá doaimbama sisa. HEVA-iskkađapmi čájeha iešraporteren áigi mii lea geavahuvvon jaska čohkkámii ovddabealde dihtora lea lassánan 10.klássaheasin áigodagas 1997-2005 (Sandal ja earát, 2009). Norgga bártnit gaskal 11 ja 16 jagi čohkkájit 40 diimmu vahkkašat – earret skuvlaáiggi ja dávjá iešgudetlágan šearpmaiguin. Nieiddat lihkađit fysalaččat ain unnit go bártnit. Iskkađeamit čáhejit ahte oahppit Oslo skuvllain lihkađedje eambo skuvlaáiggis go friddjaáiggis (Andersson, 2008). Man ollu sámi ja dárnu nuorat čohkkájit šearpmaid ovddabealde, dan birra diehtit unnán.

¹ <http://www.fylkesmannen.no/Finnmark/Miljo-og-klima/Motorferdsel/Snoskuterloypersnoscooterloyper-og-barmarksloyper-i-Finnmark---kart-og-GPS/>, vižžon 05.10.14

² <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveelections.asp>, vižžon 29.10.14

³ www.vegvesen.no/SVV/vedlegg/Tab53.

Eanas Finnmarkku nuorain lea dál vejolašvuohta doaimmahit friddjaáiggedoaimmaid olgun luonddus. Viiddis skohterláhtut leat heivehuvvon skohtervuodjimii, ja mii gávdnat iešgudetlágan luonddubirrasiid fylkkas, gos nuorat sáhttet doaimmahit iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid. Dat eaktodáhtolaš falástallan lea bures organiserejuvvon suohkaniin ja dain leat iešgudetlágan doaibmafálaldagat. Eanas suohkaniin lea huksejuvvon infrastruktuva olgo- ja siste falástallandoaimmaide: goanstarásešillju, falástallanhállá, vuojoadanbasseanŋa ja čuovgaláhttu. Finnmarkku nuorat leat dávjá govviduvvon joavkun, mat unnán lihkadit fysalaččat, borgguhit ja juhket alkohola eambo go eará nuorat ja atnet ollu áiggi vuodjit skohteriin, ATVain ja mohtorfievrruiguin. Sabehat ja sihkkel leat lonuhuvvon skohteriin ja geahppa mohtorsihkkelii. Nuorat vázzet unnit vári ja tuvrrain ja unnit doaimmahit olgoáibmodoaimmaid. Goitge diehtit mii unnán, vaikko myhtat leat mánggaláganat, dan ektui masa dáro- ja sámegiela nuorat geavahit friddjaáiggiset.

2.3 Njeallje doaibmaarena Finnmarkku nuoraide

Dán iskkadeamis biddjo fokus arenaide gos nuorat ovtastallet sosiálalaččat earáiguin. Vai álkida mánggabealatvuodát go guorahallá álbmoga oasálastima iešgudet fysalaš doaimmain, de ovdanbuktá Brevik (2013) treanddaid guđa šlája ektui: olgoáibmodoaimmat, hárbjehallan/lihkadeapmi mii ii leat organiserejuvvon, “fitness”, eallinvuohkelihkadeapmi, organiserejuvvon hárbjehallan/lihkadeapmi ja eará doaimmat (Brevik 2013, s.77).

Min oktavuodas sáhtta leat ávkkálaš, nugo Brevikas; geahččat movt nuorat geavahit iešgudet doaibmaarenaid, go juohkit daid joavkkuide daid badjelis namuhuvvon šlájaid ektui, vai álkida ovdanbuktima. Go juohkit doaimmaid ordnejuvvon arenašlájaid, de maid sáhttit buorebut oažžut ovdán erohusaid sámegiela ja dárogielet nuoraid oasálastimis. Dakkár sirren addá midjiide vejolašvuođaid ovdanbuktit arenageavaheami doaimmaid ektui, dan sadjái go geahččat daid sierra. Dán oktavuodas oaidnit ávkkálažžan álkidit ja čohkket doaimmaid njealji obbalaš arenaide nugo:

Hárbjehallanarena:

Hárbjehallanoktavuohta: Falástallansearvi, priváhta hárbjehallanguovddáš, fárrolaga olbmáiguin/ránnjáiguin, okto

Rusttetgeavaheapmi: Spábbačiekčanšillju, vuojoadanhálla, čierastanluohkká, čuovgaláhttu, falástallanvisti, bođufalástallanrusttet, gievruđahttinlatnja

Nuoraiddoaimmat: gizzun, “kiten”, suhkan, muhtadoaján/skirvehallan/twin-tip

Olgoáibmodoaimmaarena:

Árbevirolaš olgoáibmodoaimmat: Vázzin vuovddis, váris ja meahcis, sihkkelastin meahcis dahje váris, čuoigan vuovddis, váris ja meahcis, beanavuodjin.

Meahcástallandoaimmat: Bivdu, guollebivdin jogas, mearraguollebivdin, oaggun jieŋa alde, monnečoaggin, murjen

Friddjaáiggearena:

Skohtervuodjin: Skohtertuva, jieŋa alde oagguntuva, vuodjin máđijaid mielde, vuodjin boazobarggud oktavuodas, skohtergilvohallan

Beaivválašarena:

Skuvlageaidnu: Aktiivvalaš (sihkkelastin, vázzin) ja passiiva (busse, biila, moped)

Šearbmaáigi: Galle diimmu lea geahččan šerbmii (dihtorspeallan, sosiála fierpmádat/giehtatelefovda)

Diekkár sirren ii leat váttisvuodaid haga. Mánja doaimma duppalastet eará šlájaid. Goitge leat juohke šlájas juogalágan oktasašdovdomearka, maid sáhtta deattuhit. Okta oktasašdovdomearka, mat leat olgoáibmo- ja friddjaáiggedoaimmaid arenašlájaid siskkobealde, lea ahte daid sáhtta ieš organiseret olgun iešgudetlágan luonddubirrasiin ja leat dakkárat mat gáibidit unnán heiveheami rusttegiidda ja arenaide luonddus. Olgoáibmoeallima oasálastin eaktuda sihke sosiálalaš ja kultuvrralaš beali. Min diedut čilgejit olgoáibmoeallima ádjín ja fysalaš lihkadeapmin olgoáimmus sosiála sturrodagaid ektui, iige olbmo gaskavuhtii lundui ja friddjaáigái iežas áiggi ektui, mii šattašii leat kultuvrralaš eaktun. Movt mii omd. ipmirdit skohtervuodjima, šaddá maid leat kultuvrralaš eaktun. Skohtervuodjin boahtá leat friddjaáiggedoaimman, muhto mánngas ipmirdit maid skohtervuodjima leat olgoáibmodoaimman. Dakkár rabas definišuvdna addá vejolašvuodaid govvidit viiddis gova nuoraid doaimmamáles ja sáhtta hehttet ahte dehálaš ovdánanmearkkat eai fuomášuvvo ovdamearkka dihte go skohterdoaimmat eai dábálaččat rehkenasto leat olgoáibmodoaimman.

2.4 Metoda

Leat čohkken vásáhusvuodu dán dutkamušii go leat čadahan gearahallaniskkkadeami Finnmárkku joatkkaskuvllaid nuoraid gaskkas giddat 2014.

2.4.1 Válljenmunni

Iskkadeapmi čadahuvvui buot joatkkaskuvllain fylkkas, sihke fylkkasuohkana ja stáda joatkkaskuvllat serve dasa. Válljenmunis ledje 2793 oahppi. Dán iskkadeapmái vástidedje 1819 nuora agiin 15-19 jahkásaččat gearahallanskovváin.

Tabealla 2.1 Vástidanproseanta, oktiibuot oahppit ja gullevaž skuvllat

Suohkan	Joatkkaskuvllat	N	Vástádušproseanta
Altá	Alta VGS	575	70
Kárášjohka	Sámi joatkkaskuvla Kárášjohka	77	62
Porsángu	Lakselv VGS	150	81
Mátta-Várjjat	Kirkenes VGS	257	58
Čáhcesuolu	Vadsø VGS	195	70
Davvinjárga	Nordkapp M. fagskole	140	83
Várggát	Vardø VGS	63	69
Hámmárfeasta	Hammerfest VGS	268	64
Báhcavuotna	Båtsfjord VGS	33	72
Guovdageaidnu	Sámi joatka- ja boazodoalloskuvla	44	53
Deatnu	Tana VGS	17	59
Oktiibuot		1819	67

Nugo oidnit tabeallas, de lea gaskamearálaš vástidanproseanta 67 %. Go buohtastahtta sullásaš iskkademiin Vestfolda joatkkaskuvllain, de lei das vástidanproseanta 65 % (Vadheim, 2013).

2.4.2 Eatnigiella ja geografiija

Go galgá oažžut mielde dárogiella ja sámegiella, de lea giella ja geografiija adnon sierra ovttaadahkan. Mii leat válljen defineret čearddalašvuoda go ávkkástallat Ungdata gažaldagaiguin, mat leat eatnigiella birra. Čearddalašvuoda duogáš lea danne doaimmahuvvon go leat vástidan gažaldahkii eatnigiella birra. Vástidanvejolašvuodát dán gažaldahkii ledje dárogiella, sámegiella dahje eará eatnigiella. 1819 vástádusas lohke 66,3 proseanta ahte sis lei dárogiella eatnigiellan, 26,4 proseanta lohke alddiineaset sámegiella leat eatnigiellan ja 7,2 proseanta lei eará eatnigiella.

Geográfalaš juohkima leat gávnahan go leat vástidan gažaldahkii gos joatkkaskuvla lea. Suohkanat leat sirrejuvvon ná: Sis-Finnmárku (Sámi joatkka- ja boazodoalloskuvla Guovdageaidnu, Sámi joatkkaskuvla Kárášjohka, Deanu joatkkaskuvla), Porsángu (Leavnnja joatkkaskuvla), riddosuohkanat (Báhcavuona joatkkaskuvla, Hámárfeasta joatkkaskuvla, Várggáha joatkkaskuvla, Davvinjárgga maritiima fágaskuvla, Čáhcesullo joatkkaskuvla) ja vuotnasuohkanat (Áltá joatkkaskuvla, Girkonjárgga joatkkaskuvla).

Dan 1819 oahppis vástidedje 15,8 proseanta ahte sii vázze joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus ja Porsánggus, 45,7 proseanta vuotnasuohkaniin ja 38,4 proseanta riddosuohkaniin. Guorahallamat dán kapihttalis leat dušše dat 1705 geat vástidedje ahte sis lea dárogiella dahje sámegiella eatnigiellan. Oahppit geat leat vástidan ahte sis lea eará eatnigiella, leat sirrejuvvon eret.

Tabealla 2.2 Nuoraid eatnigiella juhkkon iešguđetlágan suohkanšlájaide.
Proseanta

	Riddo- suohkanat	Vuotna- suohkanat	Porsángu	Sis- Finnmárku	Buohkat
Dárogiella eatnigiellan	80,0	75,8	59,0	21,8	71,5
Sámegiella eatnigiellan	20,0	24,2	41,0	78,2	28,5
Supmi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(N)	(635)	(789)	(833)	(142)	(1705)

Tabealla 2.2 čájeha ahte 29 proseanta válljenmuni nuorain lea sámegiella eatnigiellan. Oaidnit ahte nuorain, geain lea sámegiella eatnigiellan, leat iešguđet ládje juohkásan fylkkas. Sis-Finnmárkkus lea njealjis vihttasis sámegiella eatnigiellan, seammás go oaidnit eará minstara riddosuohkaniin. Ii leat goitge nu ahte eanetlohku sámegielat nuorain orrot Sis-Finnmárkkus. Jus daid galgat rehkenastit ráidoproseanttaide, mii ii oidno tabeallas, de oaidnit ahte 23 % sámegielat nuorain vázzet skuvlla Sis-Finnmárkkus, 12 % Porsánggus, 39 % vuotnasuohkaniin ja 26 % riddosuohkaniin.

2.4.3 Jearahallanskovvi

Diedut leat čohkkejuvvon miessemánus 2014. Nuorat vástidedje jearahallanskoviid diimmu áigodagas interneahtha bokte, ja sin namma ii almmuhuvvon. Jearahallanskovi almmuhii NOVA

(Norgga instituhtta bajásšaddan, čálgo ja boarásmuvvan dutkamii – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring). Dasa lassin dan geatnegáhtton vuoddomodulai, maid buot Ungdata-iskkadeamit sisttisdoallet, de ledje Finnmárkku skuvllaid jearahallanskovis gažaldagat, mat čatnasedje fáttaide nugo eatnigillii, váhnemiid ja áhkuid/ádjáid eatnigillii, orrundillái, oahpahussuorgái, fysalaš lihkadeapmái, skohtergeavaheapmái, olgoáibmoeallimii, skuvlageidnui, kantiidnii ja skuvlla dearvvašvuodabálvalussii. Oktiibuot ledje iskkadeamis badjelaš 200 iešgudetlágan gažaldaga. Dat riikaviidosaš jearahallanskovvái lei lasihuvvon gažaldagat, mat earret eará guske friddjaáiggegeavaheapmái. Materiálas, mii dás lea geavahuvvon, leat gažaldagat nugo skohtergeavaheapmi, olgoáibmodoaimmaide oasálastin, skuvlageaidnu ja šearbmageavaheapmi.

2.4.4 Analysa

Analysat dán kapihttalis leat ráhkaduvvon ruossatabeallaid vuodul. Oassi sis geat doaimmahit daid iešgudetlágan doaimmaid, leat adnon sorjavaš variábelin. Eatnigiella, sohkaheallii ja geográfalaš juohkin leat adnon sorjjasmeahtun variábelin. Dat sorjavaš variábelat leat álgoálggus mihtiduvvon vihtta- ja guhttačuokkiskálain, mat mitalit man dávjá dat doaimmahuvvojit. Analysain leat buot dat variábelat kodejuvvon guovtteasat variábelin, vai dat mihtidit man ollu friddjaáiggedoaimmat doaimmahuvvojit jeavddalaččat. Dás oavvvilduvvo jeavddalaš unnimus oktii vahkkui, ovdamearkka dihte áigodagas, goas dat lea áigeguovdil.

Variábel aktiiva dahje passiiva skuvlageainnus lea vuodđuduvvon viđaoasat šládjavariábelin, mas koda lea rievdaduvvon guovtti árvui. Vázzit dahje sihkkelastit lea kodejuvvon aktiivan, ja mohtorfievru lea kodejuvvon passiivan. Leat adnon statisttalaš modeallat logistihkalaš regrešuvdnaanalysain (Gelman & Hill, 2007) mas jeavddalaččat doaimmahuvvo doaibma lea adnon dakkárin mii lea sorjavaš variábelii ja sohkaheallái, eatnigillii ja geográfalaš juohkin ges lea sorjjasmeahtun variábeliidda. Dat dahká vejolažžan iskkat eatnigiela ja geografiija ávkki sierra ja fuomášit jus leat soahtáhat čanastagat. Eat leat váldán mielde tabeallaid, muhto kommenteret gávdnosiid teavsttas.

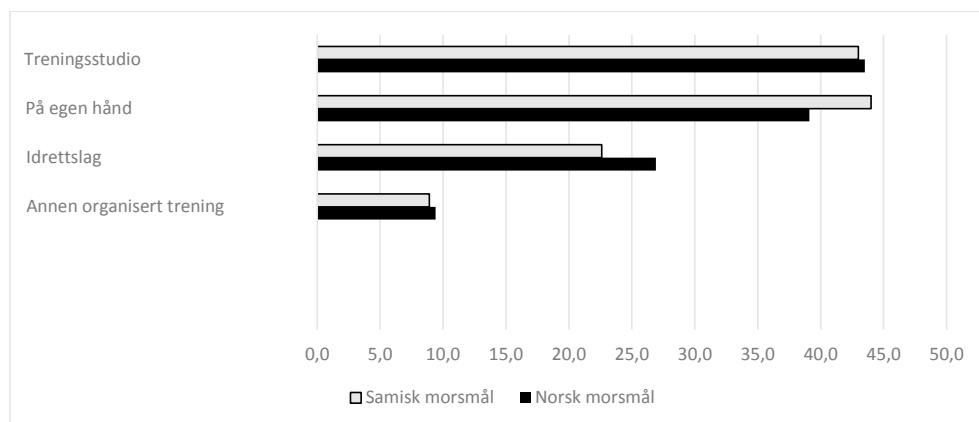
2.5 Iešgudetlágan friddjaáiggearenaid geavaheapmi ja oasálastin doaimmain

Fysalaš lihkadeapmi, olgoáibmoeallin, skohtervuodjin ja falástallan eai leat dušše doaibmasuorggi, muhto maiddái suorggit mas guottut ja árvvut bohtet oidnosii. Sivas go dávjá daddjo ahte sámegeielat ja dárogeielat nuorain leat goabbatlágan friddjaáigegeminstar, de háliidit mii gávnnahtit jus dat doallá deaivása, ja jus lea nu, de makkár erohusat dasto leat.

Nuorain jerrui dán iskkadeamis man dávjá sii hárbjehallet. Vástádusain boahhtá ovdán ahte eat gávnna makkárge erohusaid das man dávjá dárogeielat ja sámegeielat nuorat hárbjehallet. Goappaš joavkkut vástidit ahte hárbjehallet viđa geardde vahkkui dan mađe ollu ahte šieddaluvvet. Diekkár govva nuoraid lihkadandásis šaddá goitge beare obbalažžan. Vejolašvuodat válljet friddjaáiggedoaimma, mii guhtiige heive, lea dál buoret go goassige ovdal lea leamaš. Lea eambo šaddan nu ahte olbmot ieža heivehit iežaset eallima ja heivehit doaimmaid, árvvuid ja daguid (Krange & Øia, 2005). Dávjá doibmet árbevierru ja innovašuvdna ovtas go galgá válljet doaibmašlájá ja organiserenhámi (M. K. Sisjord, 2011). Čuovvovaččat galgat čájehit dieđuid, mat sáhttet čuvgehit jus gávdnat čearddalaš erohusaid daid iešgudetlágan friddjaáiggearenaid válljemis.

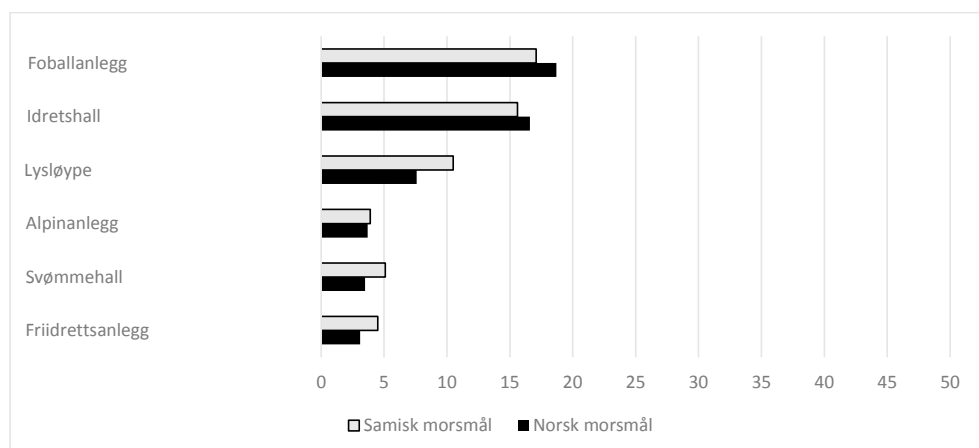
Govvosat vuollelis čájehit gráfalaš erohusaid sámegielat ja dárogielat nuorain, mii guoská daid iešgudetlágan doaimmaid doaimmaheames. Govvosat čájehit obbalaš gova das man stuora oassi nuorain doaimmahit daid iešgudetlágan doaimmaid, ja erohusaid gaskal dan guovtti giellajoavkku.

Govus 2.1 Oassi nuorain geat hárbjehallet unnimusat oktii vahkkui iešgudet oktavuodain eatnigiela ektui. Proseanta.



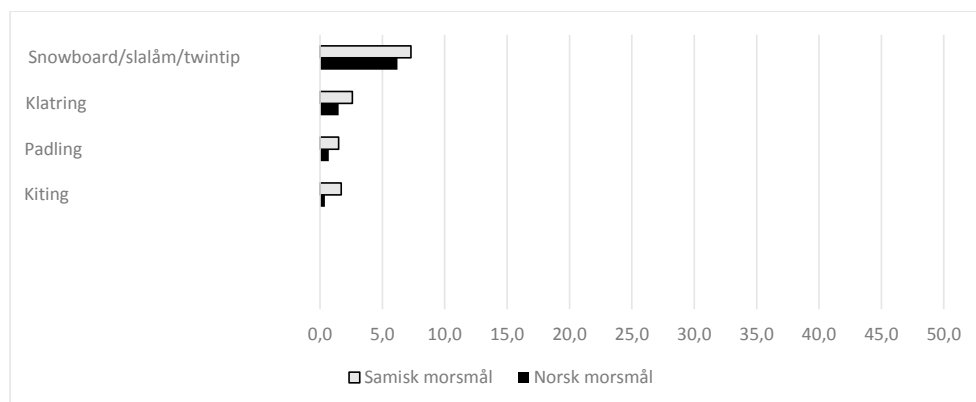
Govus 2.1 čájeha proseantaoasi sis geat hárbjehallet unnimusat oktii vahkkus iešgudet oktavuodain. Govus čájeha ahte oassi sis geat hárbjehallet hárbjehallanguovddázis dahje okto lea eambbogat go sii, geat hárbjehallet falástallansearvvis dahje lihkadit eará organiserejuvvon hárbjehallamis. Erohusat gaskal dan guovtti giellajoavkku ii leat mearkkašahhti ii gudege doaimma oasálastimis.

Govus 2.2 Oassi nuorain geat hárbjehallet iešgudetlágan falástallanrusttegis unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.



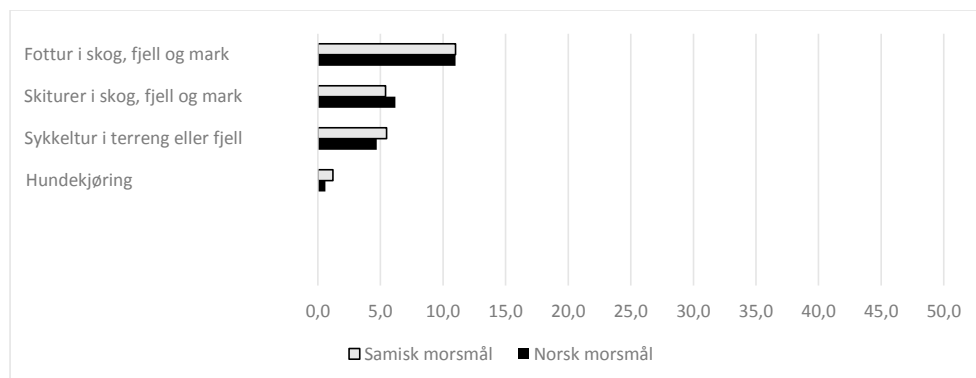
Govus 2.2 čájeha proseantaoasi sis geat hárbjehallet iešgudetlágan falástallanrusttegis unnimusat oktii vahkkui eatnigiela ektui. Spábbačiekčanšiljut ja falástallanrusttegat leat dat rusttegat mat eanemus leat anus. Erohusat giellajoavkkuid gaskkas eai váikkut statistihkalaččat.

Govus 2.3 Oassi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid ja hárbjehallet unnimus oktii vahkkui. Proseanta.



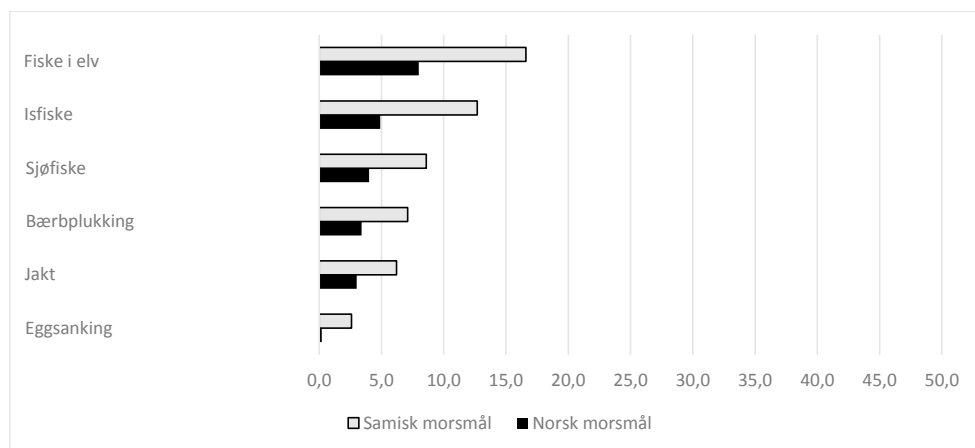
Govus 2.3 čájeha oasi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimus oktii vahkkui. Muohtadoaján/skirvehallan/twintip leat dat doaimmat mat eanemus doaimmahuvvojit. Dat obbalaš oasálastinminstara ektui lea goitge unna oasáš geat doaimmahit daid doaimmaid. Leat eambbo sámegielat nuorat go dárogielagat geat doaimmahit daid doaimmaid, vaikko sámegielat nuoraid oassi lea maid vuollin. Erohus váikkuha statistihkkii dušše dat mii guoská kitemii.

Govusr 2.4 Oassi nuorain geat doaimmahit olgoáibmodoaimmaid unnimusat oktii vahkkui iešgudetlágan oktavuodain eatnigiela ektui. Proseanta.



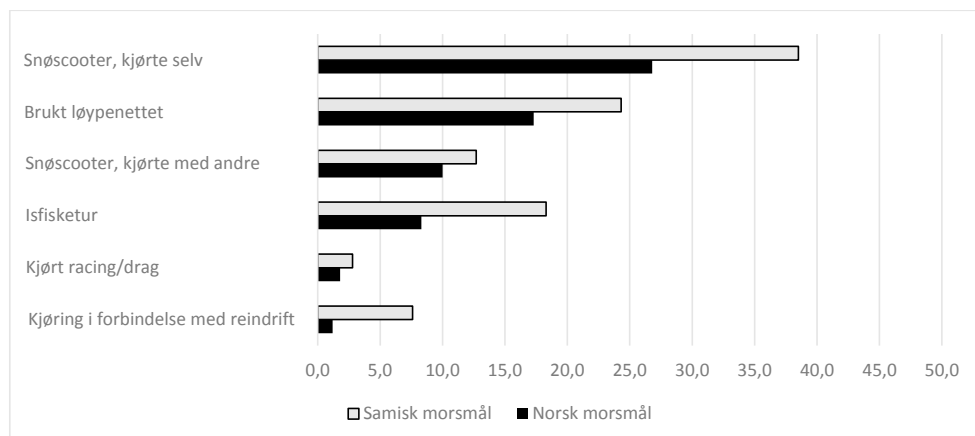
Govus 2.4 čájeha proseantaoasi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Lihkadeapmi, mii eanemus doaimmahuvvo, lea vázzin vuovddis, váris ja meahcis. Birrasiid 10 % lihkadit dán vuogi mielde. Erohusat leat unnán giellajoavkkuid gaskkas, muhto statistihkalaččat váikkuha goitge dat mii guoská sihkkelastimii meahcis dahje váris ja beanvuodjimii. Dan obbalaš oasálastinminstaris oaidnit ahte lea stuorit oassi sámegiela nuorain go dárogielagiin, geat doaimmahit daid olgoáibmodoaimmaid.

Govus 2.5 Oassi nuorain geat meahcástallet árbevirolaš vuogi mielde unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.



Govus 2.5 čájeha oasi nuorain geat meahcástallet árbevirolaš vuogi mielde unnimus oktii vahkkui áigodagas eatnigiela ektui. Jogas bivdit ja oaggut jieŋa alde leat dat doaimmat mat eanemus doaimmahuvvojit. Lea stuorit oassi sámegiela nuorain go dárogiela nuorain, geat ávkkástallet visot daid árbevirolaš meahcástallandoaimmaid. Dan obbalaš oasálastinminstaris váikkuhit erohusat statistihka ektui buot meahcástallandoaimmain.

Govus 2.6 Oassi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.



Govus 2.6 čájeha proseantaoasi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Govus čájeha ahte lea mealgat stuorit oassi sámegiela nuorain go dárogielat nuorain, geat vudjet skohteriin dahje leat mielde skohtervuodjimis. Dan obbalaš oasálastinminstarii váikkuih erohusat statistihkkii visot oktavuodain.

Obbalaččat eai leat nu stuora erohusat dárogielat ja sámegiela nuorain. Erohusaid gávdnat das mii guoská skohtervuodjimii ja árbevirolaš meahcásteapmái, go de lea čielga stuorit oassi sámegiela nuorain go dárogiela nuorain geat doaimmahit daid doaimmaid. Skohtervuodjin lea stuora oassi friddjaáiggedoaimmain sihke dárogielat ja sámegiela nuoraid gaskkas, muhto leat goitge stuorit oassi sámegiela nuorain geat dan doaimmahit eambo.

2.5.1 Hárjehallanoktavuohta

Tabealla 2.3 čájeha ahte hárjehallanguovddáš adno eanemus hárjehallanoktavuođain, muhto lea goitge measta seamma stuora oassi nuorain geat hárjehallet iešheanálaččat. Eai leat makkárge mearkkašahtti erohusat dárogielat ja sámegiela nuorain go guoská hárjehallanoktavuođaide. Baicca leat mearkkašahtti erohusat gaskal nieiddaid ja bártneid go galgá válljet hárjehallanoktavuođa. Bártneid hárjehallet dávjjit falástallansearvvis, seammás go nieiddat dávjjit hárjehallet hárjehallanguovddáš dahje iešheanálaččat.

Tabealla 2.3 Oassi nuorain geat hárjehallet unnimus oktii vahkkui iešgudetlágan oktavuodain eatnigiela ja sohka beali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkabealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámegiella	Bárdni	Nieida	
Falástallansearvi	26,9	22,6	29,8	21,7	25,6
Hárjehallanguovddáš	43,5	43,0	40,0	46,7	43,3
Eará organiserejuvvon hárjehallan	9,4	8,9	8,3	10,2	9,2
Iešheanálaččat	39,1	44,0	36,7	44,3	40,6

Logut mat eai leat váldon mielde tabellii, čájehit ahte leat stuorit erohusat gaskal nieiddaid ja bártneid sámegiela nuoraid gaskkas go dárogiela nuoraid gaskkas, go guoská hárjehallamii falástallansearvvis. Sámi bártneid gaskkas leat 32 % geat hárjehallet falástallansearvvis, seammás go nieiddaid oassi lea 15 %. Sohka bealerohus lea unnit dárogiela nuoraid gaskkas. Dárogiela nuoraid gaskkas hárjehallet 30 % bártneid ja 25 % nieiddain falástallansearvvis.

Man oallugat dasto servet iešgudetlágan hárjehallanoktavuođaide fylkkas?

Tabealla 2.4 Oassi nuorain geat hárbjallet unnimusat oktii vahkkui iešgudetlágan oktavuodain geografalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Falástallansearvi	25,2	27,9	22,3	16,9	25,6
Hárbjhallanguovddáš	44,3	45,0	45,7	26,2	43,3
Eará organiserejuvvon hárbjhallan	9,7	9,2	11,4	4,3	9,2
Iešheanálaččat	36,0	43,1	42,0	44,6	40,6

Tabealla 2.4 ii čájjet makkárga earenoamáš variašuvvna go guoská hárbjhallamii iešgudetlágan oktavuodain. Stuorimus erohusain lea hárbjhallamis hárbjhallanguovddášis ja falástallansearvvis, mii lea unnit Sis-Finnmárkkus go eará guovlluin fylkkas. Sivvan dasa sáhtta jáhkkmis čilgejuvvot dainna go leat váilevaš fáldadagat.

2.5.2 Rusttetgeavaheapmi

Finnmárkkus gávdnat ollu rusttegiid. Finnmárkkus leat eanemus rusttegat olles riikkas olmmošlogu ektui, go guoská vuojadanbasseaŋŋaide, falástallanvistiide ja spábbačiekčanšilljuide (Rafoss & Breivik, 2012). Man stuora oassi nuorain geavahit daid rusttegiid?

Tabealla 2.5 Oassi nuorain geat hárbjallet falástallanrusttegiin unnimusat oktii vahkkui eatnigiela ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogiealla	Sámegiella	Bárdni	Nieida	
Spábbačiekčanšillju	18,7	17,1	26,6	10,7	18,2
Vuojadanbasseaŋŋa	3,5	5,1	3,7	4,2	4,0
Čierastanluohkká	3,7	3,9	4,9	2,7	3,7
Čuoiganláhttu	7,6	10,5	8,0	8,9	8,5
Falástallanhálla	16,6	15,6	16,0	16,6	16,3
Bođufalástallanrusttet	3,1	4,5	4,3	2,8	3,5

Tabealla 2.5 čájeha movt iešgudet árbevirolaš falástallanrusttegat geavahuvvojit. Leat oalle unnán erohusat gaskal dárogielat- ja sámegielatnuorain. Rusttegat nugo vuojadanbasseaŋŋa ja čuoigaláhtut geavahuvvojit eanet sámegielat nuorain go dárogielat nuorain. Lea čielga sohkahealle erohus go guoská spábbačiekčanšillju geavahepmái, seammás erohusat leat unnit falástallanvistiin, vuojadanbasseaŋŋain ja čuoigaláhtuin. Oaidnit maid ahte lea unna oasáš geat čierastallet čierastallanluohkáin, muhto leat mearkkašahtti eambo bárdnit go nieiddat geat čierastallet.

Movt dasto juohkásit falástallanrusttegiid geavaheapmi dain iešgudet osiin fylkkas?

Tabealla 2.6 Oassi nuorain geat geavahit iešgudetlágan falástallanrusttegiid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Spábbačiekčanšillju	16,6	20,3	16,1	15,3	18,2
Vuojadanbasseanŋa	4,3	2,9	6,5	6,9	4,0
Čierastanluohkká	5,0	2,9	2,4	4,5	3,7
Čuovgaláhttu	6,7	9,9	4,0	13,3	8,5
Falástallanvisti	15,0	16,2	21,6	16,4	16,3
Bođufalástallanrusttet	3,2	3,8	4,0	2,7	3,5

Tabealla 2.6 čájeha ahte erohusat gaskal daid iešgudet guovlluid Finnmarkkus lea oalle unnán go guoská falástallanrusttegiid geavaheapmái. Čuoigat čuovgaláhtuin orru leamen stuorit oassi Sis-Finnmarkku nuoraid gaskkas.

2.5.3 Nuoraiddoaimmat

Lea leamaš lassáneapmi ođđa falástallamiin, mat mángga dáfus leat earálágánat go árbevirolaš organiserejuvvon falástallamat. Dat leat doaimmat maid oktiičatnat nuorravuodain, iešrealiseremiin ja individuálalašvuodain (M.-K. Sisjord, 2009). Lassáneami dain ođđa doaimmain, nugo breahttafalástallamiid, sabehiiguin friddja čierastallat, jogas suhkat, kitet čázis ja muohttagis jna., sáhtta čatnat nuoraidkultuvrii ja ođđa friddjaáigeliikhadussii. Man ollu leat dasto diet doaimmat?

Tabealla 2.7 čájeha oasi nuorain geat doaimmahedje unnimusat oktii dahje mángii vahkkui doaimmaid, maid sáhtta rehkenastit mihtilmas nuoraiddoaimman eatnigiela ja sohkaabeale vuodul.

Tabealla 2.7 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimusat oktii vahkkui eatnigiela ja sohkaabeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkaabealli		Buohkat
	Dárogieella	Sámegieella	Bárdni	Nieida	
Gizzun	1,5	2,6	2,7	0,9	1,8
Kiten	0,4	1,7	1,1	0,5	0,8
Suhkan	0,7	1,5	1,4	0,5	1,0
Muohtadoaján/skirvehalla n/twintip	6,2	7,3	8,7	4,6	6,6

Goitge leat unna oasáš nuorain geat jeavddalaččat hárhallet daid doaimmaid. Oassi sis geat kitejit, leat eambo sámegielat nuorat go dárogielat nuorat. Leat maiddá sohkaabeale erohusat. Leat veahá eambo bártnit go nieiddat geat gizzot, čierastit muohtadoajánin, skirvehallet ja čierastit twintip- sabehiiguin.

Tabealla 2.8 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Gizzun	1,1	0,4	1,7	4,4	0,8
Kiten	0,2	0,4	1,7	4,4	0,8
Suhkan	0,2	1,0	1,6	3,6	1,0
Muohtadoaján/ skirvehallan/twintip	8,2	5,0	6,5	8,6	6,6

Tabealla 2.8 čájeha ahte diet nuoraiddoaimmat doaimmahuvvojit eambo Sis-Finnmárkkus go eará guovlluin Finnmarkkus. Dasa sáhtttá sivvan leat go dán guovllu luondu Finnmarkkus heive buorebut doaimmahit daid doaimmaid, ja ahte dáppe leat aktiivvalaš birrasat ja rusttegat juste dakkár doaimmaid várás.

2.5.4 Árbevirolaš olgoáibmodoaimmat

Tabealla 2.9 čájeha oasi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid oktii dahje mángga geardde vahkkui áigodagas eatnigiela ja sohkaabeale ektui.

Tabealla 2.9 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii dahje mángga geardde vahkkui eatnigiela ja sohkaabeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkaabealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámegiella	Bárdni	Nieida	
Vázzin vuovddis, várís ja meahcis	10,5	13,7	11,4	11,5	11,5
Beanavuodjin	1,0	3,0	1,4	1,9	1,6
Sihkkelastin meahcis dahje várís	4,6	7,2	6,8	4,1	5,4
Čuoigan vuovddis, várís dahje meahcis	5,9	6,5	5,8	6,4	6,1

Dábálemos dain olgoáibmodoaimmain lea vázzintuvra vuovddis, várís ja meahcis, seammás go leat hui unnán nuorat geat vudjet beatnagiiguin. Eanas osiin leat veaháš eambo sámegiela nuorat go dárogielat nuorat, geat doaimmahit daid doaimmaid. Goitge lea dušše beanavuodjimis ja meahcis dahje várís sihkkelastin mas lea mearkkašahtti erohus. Gávdnat viidásit ahte leat eambo bártnit go nieiddat geat sihkkelastet meahcis ja várís.

Tabealla 2.10 Oassi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu mielde. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Vázzintuvra vuovddis, váris ja meahcis	11,0	11,0	13,0	14,9	11,5
Beanavuodjin	0,6	1,2	3,3	8,0	1,6
Sihkkelastin meahcis dahje váris	4,7	5,5	4,1	9,7	5,4
Čuoigan vuovddis, váris ja meahcis	6,2	5,4	8,2	8,0	6,1

Tabealla 2.10 čájeha ahte leat veahá stuorit oassi Sis-Finnmárkku nuorain geat vudjet beatnagiiguin go eará Finnmárkku nuorat. Daid eará olgoáibmodoaimmaid oaidnit ahte doaimmahuvvo seamma mađe miehtá Finnmárkku.

2.5.5 Meahcásteapmi

Tabealla 2.11 čájeha oassi nuorain geat doaimmahedje árbevirolaš meahcástandoaimmaid nugo bivddu, johkabivddu, mearrabivddu, monnečoaggima ja murjema oktii dahje mángga geardde vahkkui áigodagas.

Tabealla 2.11 Oassi nuorain geat meahcástedje árbevirolaččat unnimus oktii vahkkui eatnigiella ja soahkebeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkabealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámegiella	Bárdni	Nieida	
Bivdu	3,0	6,2	7,9	0,4	4,0
Johkabivdin	8,0	16,6	17,7	4,2	10,7
Mearrabivdin	4,0	8,6	8,1	3,0	5,5
Jieŋa alde oaggun	4,9	12,7	10,3	4,7	7,4
Monnečoaggin	0,2	2,6	0,9	1,1	1,0
Murjen	3,4	7,1	3,7	5,4	4,6

Leat mearkkašahtti stuorit oassi sámegielat nuorain go dárogielat nuorain geat doaimmahedje árbevirolaš meahcásteami. Golmma lágan meahcástandoaimmas leat hui čielga sohkebeale erohusat. Bártnit mannet dávjjit bivdui, bivdet jogain ja oggot jieŋa alde.

Leat go sámegielat nuorat, geat orrot Sis-Finnmárkkus, geat meahcástallet eanemus árbevirolaččat?

Tabealla 2.12 Oassi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan meahcástandoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Bivdu	3,0	4,0	4,0	8,6	4,0
Johkabivdin	8,3	9,5	16,3	23,7	10,7
Mearrabivdin	4,7	5,4	9,7	5,2	5,5
Oaggun jieŋa alde	5,2	7,0	15,5	11,4	7,4
Monnečoaggin	0,6	0,6	0,8	5,2	1,0
Murjen	4,1	3,7	7,9	8,8	4,6

Tabealla 2.12 čájeha čielgasit erohusaid dain iešgudet guovlluin Finnmárkkus go guoská visot daidda árbevirolaš meahcástandoaimmaide, earret mearrabivdin. Meahcástandoaimmat doaimmahuvvojit eambbo Sis-Finnmárkkus ja Porsáנגgus, go dain eará guovlluin Finnmárkkus. Geografii ja ii leat goitge doarvái čilget daid erohusaid. Dat multivariánta guorahallamat čájehit maid ahte go lea sámegealla eatnigiellan, de das lea iešheanálaš čuozašus go guoská buot daidda doaimmaide, maiddá dalle go guorahallá sohkaheali ja geografiija. Dat mearkkaša ahte sámegeallat nuorat meahcástit eambbo go dárogeallat nuorat, sorjjasmeahttun dasa gos oroš fylkkas.

2.5.6 Skohtervuodjin

Skohter sáhtta adnot mánggalágan doibmii. Sáhtta ieš vuodjit ja leat earáid mielde. Dainna sáhtta vuodjit skohtermádjaid mielde dahje kombineret eará doaimmaiguin, nugo ovdamearkka dihte oaggut jieŋa alde. Boazoealáhusa oktavuodas lea dárbu vuodjit skohterin dálvet. Skohter sáhtta maid adnot ávkkálašvuodjimii, nugo geasehit muoraid bartii. Oaidnit maid ahte muhtimat atnet skohtera gilvvohallama oktavuodas, nugo skohtercrossa ja čáhcedraga.

Tabealla 2.13 čájeha oasi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain čearddalašvuoda ja sohkaheali ektui.

Tabealla 2.13 Oassi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiella ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámegealla	Bárdni	Nieida	
Skohtermátki, ieš vuodján	26,8	38,5	39,4	22,3	30,4
Skohtermátki, earáid mielde	10,0	12,7	8,6	13,1	10,9
Oaggunmátki jieŋa ala	8,3	18,3	13,5	9,7	11,5
Vuodján skohtermádjaid mielde	17,3	24,3	25,6	13,8	19,5
Vuodján boazoealáhusa oktavuodas	1,2	7,6	3,6	2,9	3,2
Vuodján crossa/čáhcedraga	1,8	2,8	3,4	0,9	2,1

Lea mearkkašahtti ollu eambo sámegielat nuorat go dárogielat nuorat geat vudjet skohteriin jeavddalaččat skohtervuodjináigodagas. Dat guoská tuvravuodjimii, jieŋa alde oaggunmátkkiide ja vuodjit skohtermáđijaid mielde. Lea goitge unna oasáš sis geat vudjet skohteriin jeavddalaččat boazoealáhusa oktavuodas, muhto lea diedusge hui lunddolaš ahte dás lea mearkkašahtti ollu eambo sámegielat nuorat go dárogielat nuorat, geat vudjet skohteriin boazobarguid oktavuodas.

Leat maid mearkkašahtti sohka beale erohusat. Bártnit vudjet dávjjit ieža, seammás go nieiddat čuvvot earáid mielde skohteriin. Lea hui unna oasáš sis geat vudjet skohteriin gilvvohallamiid oktavuodas, muhto dás leat maid bártnit mearkkašahtti ollu eambo go nieiddat geat servet skohtergilvvuide.

Gos Finnmárkkus dasto vudjet nuorat eanemus skohteriin?

Tabealla 2.14 Oassi nuorain geat vudje skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimusat oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Por-sáŋgu	Sis-Finn-márku	Buohkat
Skohtermátki, ieš vuodján	24,7	29,3	44,9	48,3	30,4
Skohtermátki, earáid mielde čuvvon	8,9	10,8	13,7	17,7	10,9
Oaggunmátki jieŋa ala	8,5	11,2	20,8	17,1	11,5
Vuodján skohtermáđijaid mielde	18,3	18,1	25,8	27,2	19,5
Vuodján boazobargguid oktavuodas	1,1	2,0	6,4	16,8	3,2
Vuodján skohtercrossa/čáhcedraga	1,0	2,2	1,6	8,0	2,1

Tabealla 2.14 čájeha ahte buot lágan skohtervuodjin dāhpāhuvvá eanemus Sis-Finnmárkkus ja Porsáŋggus go eará guovlluin Finnmárkkus. Measta bealli Sis-Finnmárkku nuorain vudje jeavddalaččat skohteriin skohtervuodjináigodagas. Sámi duogáš váikkuha dasa ahte vuodjit jeavddalaččat skohteriin skohtervuodjináigodagas, maiddái dalle go guorahallat sohka beali ja geografija. Sis-Finnmárkku ja Porsáŋggu nuorat vudjet eanemus maid skohteriin oaggunmátkkiide ja skohtermáđijaid mielde. Sámegiel duogázis lea unnán váikkuhus dasa ahte vuodjit skohteriin boazobargguid oktavuodas. Dan ferte geahččat dan oktavuodas ahte boazodoallu vuosttažettiin guoská Sis-Finnmárkui, ja sámegielat nuorat eará guovlluin Finnmárkkus, leat unnit čadnon boazoealáhusii.

2.5.7 Skuvlageaidnu

Nuorain jerrui movt sii bohtet skuvlii. Aktiivlaš skuvlageainnuin oaivilduvvo ahte nuorat vázze dahje sihkkelaste skuvlii, ja passiiva skuvlageaidnu ges lea ahte bohte busiin dahje biillain dahje mopedain skuvlii. Tabealla 2.15 čájeha movt nuorat bohte skuvlii dain iešgudet jagi áigodagas skuvlajagis.

Tabealla 2.15 Oassi nuorain geat vázze dahje sihkkelaste skuvlii juohke jagi áigodagas eatnigiela ja sohka beali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohka bealli		Buohkat
	Dároggiella	Sámeggiella	Bárdni	Nieida	
Čakča	44,2	45,7	48,9	40,1	44,7
Dálvi	36,2	36,4	41,5	31,2	36,3
Gidđa	46,4	48,7	50,7	43,7	47,2

Aktiiva skuvlageainnu oassi lea lunddolaččat unnit dálvet go čakčat ja gidđat. Eanetlogus lea goitge passiiva skuvlageaidnu vaikko makkár jagi áigodagas dál leaččai. Eai leat mearkkašahtti erohusat gaskal dároggielat ja sámeggielat nuorain go guoská aktiiva ja passiiva skuvlageainnu ektui. Leat baicca mearkkašahtti erohusat go guoská sohka beale ektui. Vaikko makkár jagi áigodat dál leažžá, de lea bártiin mearkkašahtti eambbo aktiiva skuvlageaidnu go nieiddain.

Tabealla 2.16 Oassi nuorain geat vázzet dahje sihkkelastet skuvlii juohke jagi áigodagas geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Skuvlageaidnu: Čakča	54,8	34,2	68,2	35,5	44,7
Skuvlageaidnu: Dálvi	50,0	26,4	44,5	24,2	36,3
Skuvlageaidnu: Gidđa	58,7	35,9	67,4	40,0	47,2

Tabealla 2.16 čájeha ahte leat stuorit oassi nuorain riddosuohkaniin ja Porsáנגgus, geain lea aktiiva skuvlageaidnu, go nuorain vuotnasuohkaniin ja Sis-Finnmárkkus. Bártit vázzet eambbo skuvlii go nieiddat ja eambbogat vázzet gidđat/čakčat go dálvet.

2.5.8 Šearbmaáigi

Tabealla 2.17 čájeha oasi nuorain geat leat geavahan unnimus ovttá eahkeda vahkkus speallat neahttaspealu dahje sosiála doaimmaid neahtas dahje mátketelefovnain.

Tabealla 2.17 Oassi nuorain geat geavahedje unnimus ovttá eahkeda vahkkui šearbmadoaimmaide eatnigiela ja sohka beali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohka bealli		Buohkat
	Dároggiella	Sámeggiella	Bárdni	Nieida	
Neahttaspeallu	37,8	38,8	61,5	15,9	38,1
Sosiála neahtas dahje mátketelefovnas	87,2	87,3	85,0	89,5	87,3

Tabealla 2.17 čájeha ahte leat erohusat dain guovttelágan doaimmain. Stuora eanetlohku lea unnimus ovtta eahkeda leamaš sosiála neahtas dahje mátketelefovnain. Oassi sis geat leat atnán áiggi neahttaspeallamii lea unnit, vaikko dát ge oassi lea oalle stuoris. Tabealla čájeha maid ahte neahttaspeallan lea bártneid doaimma. Nieiddat orrot leamen eambo sosiála aktiivvalaččat go bártneid, muhto dát erohus ii leat nu stuoris. Dasto ii leat makkárge erohus leago nuorain sámegeallan vai dárogeallan eatnigeallan.

Tabealla 2.18 Oassi nuorain geat atne unnimus ovtta eahkeda vahkkui šearbmadoaimmaide geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Neahttaspeallan	41,4	33,6	45,9	40,8	38,1
Sosiála neahtas dahje mátketelefovnain	87,6	87,1	88,7	85,4	87,3

Tabealla 2.18 čájeha maid ahte neahttaspeallan dáhpáhuvvá eambo Porsáנגgu ja Sis-Finnmárkkus go riddu- ja vuotnasuohkaniin. Dat multivariáanta guorahallan čájeha ahte geografijias ja sohkaheallan lea váikkuhus go lea sáhka neahttaspeallamis. Go lea sáhka sosiála doaimmain neahtas dahje mátketelefovnain, de eai oba leat ge geográfalaš erohusat.

2.6 Obbalaš ságastallan

Dán guorahallamis leat geahčadan maid nuorat, geain lea sámegeallan ja dárogeallan eatnigeallan Finnmarkkus, barget friddjaáiggi iešgudetlágan arenain, mat bidjet rámmaid ovtastallamii ja daguide. Boahťá ovdán iskkadeamis ahte sámegeallat nuorat, oasálastet dain iešgudetlágan arenain seamma ollu go dárogeallat nuorat. Jus geahččat lagabui dan njealji iskkaduvvon arena oasálastimii, de gávdnat oasis sámegeallat ja dárogeallat geavaheddiin eai leat erohusat árgabeaivvearenain ja hárjehallanarenain, muhto sámegeallat ja dárogeallat nuorain leat mearkkašahťá erohus dasa mii guoská olgoáibmodaibmaarenai ja friddjaáiggearenai. Gávdnat ahte dan guovtti arenai oasálastet sámegeallat nuorat ollu eambo go daidda eará iešgudetlágan arenaide.

Eat gávnna nugo ovddit iskkadeamit leat fuomášán, ahte nuoraidskuvlla- ja joatkkaskuvllaohppiide lea eanemus dábbalaš leat mielde doaimmain maid falástallansearvi lágida. Møller & Bentsen (2014, 2.88) gávnnaheigga ahte 24 proseanta joatkkaskuvlla vuosttaš ceahki oahppit oasálaste falástallansearvi doaimmaide vida geardde mánnui dahje dávjjit. Finnmarkkus vástidedje 26 proseanta nuorain ahte hárjehalle oktii dahje eambo gerddiid vahkkui falástallansearvi olis. Dat ahte leat falástallansearvi doaimmain mielde ii leat goitge dat eanemus dábbalaš Finnmarkku nuoraid gaskkas. Gávdnat ahte dat mii eanemusat doaimmahuvvo hárjehallama oktavuodas lea hárjehallat hárjehallanguovddázis ja iešheanálaččat. Diekkár oasálastin čuovvu minstara maid gávdnat jagi 2000 rájes riikadázis, go hárjehallanguovddázat leat šaddan dat eanemus geavahuvvon organiserejuvvon hárjehallanoktavuohtan (Rafoss & Breivik 2012, Breivik 2013). Dat mearkkaša ahte eahpegeatnegahtton ja individuála hárjehallanvuohki mángga dáfus vuotit daid sosiála

searvevuodaid ja nuvttabargovuoijnja, mii falástallanservviin ovdanboahhtá (Breivik 2013, s. 105).

Sámegielat nuorat oasálastet liikka ollu go dárogielat nuorat daidda iešgudetlágan hárhjhallanoktavuodaide. Jus juohkit nuoraid geográfalaččat, de gávdnat ahte maiddá Sis-Finnmárkkus hárhjhallat nuorat eambo hárhjhallanguovddážiin go falástallanservviin, vaikko hárhjhallanguovddážiid geavaheapmi lea ollu unnit go eará guovlluin fylkkas. Bártnit ja nieiddat válljejit goitge goabbatlágan hárhjhallanoktavuodaid. Lea stuorit oassi sámegielat ja dárogielat nieiddain geat hárhjhallat hárhjhallanguovddážiis ja iešheanálaččat, seammás go bártnit dávvjit hárhjhallat falástallanservvis. Dat go gávdnat ahte sámegielat ja dárogielat nuorat válljejit hárhjhallat kommersiála ja eahpeorganiserejuvvon rámmain, dan sáhtta geahččat dovddaheapmin das ahte vállje eret falástallanservvi hárhjhallanarenan, ja ahte lea dovddaheapmin botket bátti mánnávuoda ja nuorravuoda gaskal, mii lea okta oassin identitehtaproseassas (Pilgaard 2012). Dan sáhtta geahččat dainna lágiin ahte nuorat háliidit doaimmaid mat unnit stivrejuvvojit, mas ii leat nu stuora deaddu olahusaide.

Iskkadeapmi čájeha ahte sámegielat nieiddat unnit oasálastet falástallanservviin go dárogielat nieiddat. Min diedut orrot čajeheame ahte nieiddain, geain lea sámii duogáš, oasálastet unnit go nieiddat geain lea eará minoritehtaduogáš. Kárteniskadeapmi 15-19 jahkásaš nuorain čájeha ahte minoritehtaduogáš nieiddain ledje dušše 16 proseanta mielde falástallanservvis, seammás go majoritehta nieiddain ledje 42 proseanta (Strandbu & Bakken, 2007). Andersson (2008) gávnnaš iežas minoritehtanuoraid dutkamušas sullásaš minstara: ahte sohkaabealleerohus lea stuorit minoritehtanuorain go majoritehtaálbmoga nuorain. Walseth (2011) čilge dan vuollegis oasálastima logu minoritehtanieiddain dainna ahte ruovttus leat resurssat ja go lea olahusdeaddu. Erohusat nieiddaid ja bártniid falástallanoasálastima sáhtta čatnat olahanfokussii (Walseth, 2011, s. 361). Gávdnat seamma oasálastinminstara sámegielat nieiddain go minoritehtanieiddain: sii hárhjhallat priváhta hárhjhallanguovddážiin ja iešheanálaččat olggobealde dan organiserejuvvon falástallama ja sii eai leat ollinge nu aktiivvalaččat go sámegielat bártnit gilvvohallanfalástallamis.

Spábbačiekčansiljut ja falástallanhállat leat eanemus adnon falástallanrusttegat, ja dan geavaheamis ii leat erohus dárogielat ja sámegielat nuoraid gaskkas. Gávdnat maid ahte sámegielat nuorat atnet vuojadanhálla ja čuovgaláhttu eambo go eará, ja earenoamážiid Sis-Finnmárkku nuorat. Go buohtastahtta Norgga álbmoga 15-19 jahkásaččaid rusttetšlájaid geavaheami, nugo spábbačiekčansillju, falástallanhállat, vuojadanhálla ja čuovgaláhttu, de čájejit logut ahte leat seamma ollu sámegielat nuorat go dárogielat geat geavahit spábbačiekčanrusttegiid. Seammás leat ollu unnit Finnmarkku sámegielat ja dárogielat nuorat, go muđui riikkanuorat, geat atnet falástallanhállat, čuovgaláhttu ja vuojadanhálla (Rafoss & Breivik 2012, s. 81).

Riikaviidosaš mátkkoštanvieruid iskkadeapmi čájeha ahte 62 proseanta mánáin vuollel 12 jagi lei aktiivvalaš skuvlageaidnu (Avinor, 2012). Mii gávdnat ahte sullii neajjis lohkašis vázzet dahje sihkkelastet skuvlii. Viidásit oaidnit ahte leat smávva erohusat dain nuorain geain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu ja dat áigi maid geavahit šearbmadoaimmaide. Dása váikkuha maid geografija ja sohkaabealli. Vaikko lea unna oasáš nuorain, geain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu, de lea stuorit dat oassi riddosuohkaniin ja Porsággus. Mii gávdnat ahte lea stuorit oassi nuorain go mánáin, geain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu (Johansen & Ui, 2015). Gávdnat smávva erohusaid go guoská šearbmaáigái gaskal sámegielat ja dárogielat nuorain. Gávdnat baicca čielga sohkaabealleerohusaid. Porsággus ja Sis-Finnmárkkus bártnit atnet eambo áiggi neahttaspealuide go eará nuorat.

Odden (2004) gávnna hii iežas dutkamušas, mii lei áigodagas 1970 – 2004, čielga tendeanssa dan guvlui ahte nuorat heitet daiguin árbevirolaš olgoáibmodoaimmaiguin nugo vázzinmátkkiiguin, čuoiganmátkkiiguin, oaggumiin ja murjemiin ja álget baicca odđaaigásaš doaimmaiguin nugo meahccesihkkelastimiin, várregizzumiin, friddjačierastemiin sabehiiguin ja muohtadoajániin. Go nuoraid oasálastin njiedjá mángga árbevirolaš olgoáibmodoaimmain ja sadjái leat bohtán spesialiserejuvvon doaimmat ja doaimmat main lea leahttu, de orru čájeheame ahte olgoáibmoellin lea rievdame. Duodaštit go min dieđut dan maid Odden (2008) čujuhii iežas dutkamušas, ahte lea unnán beroštupmi árbevirolaš olgoáibmodoaimmaide ja meahcástandoaimmaide ja odđaaigásaš doaimmat lassánit?

Mii oaidnit ahte doaimmat nugo vázzit váris, vuovddis ja meahcis ja guollebivdin jogas leat dat eanemus doaimmahuvvon doaimmat. Sii geat doaimmahit árbevirolaš olgoáibmodoaimmat leat eambo dábalaš sámegielat nuoraid gaskkas. Dat iešguđetlágan árbevirolaš olgoáibmodoaimmat doaimmahuvvojit seamma ollu iešguđet guovlluin fylkkas.

Diekkár minstara eat gávna sin gaskkas geat meahcástallet ja murjejit. Sámegielat nuorat ávkástallet ollu eambo luonddu meahcástandoaimmain go dárogielat nuorat. Dat ahte leat buorit lagasguovllut ja go gávndojit ollu muorjjit, dat geasuha eambo sámi nuoraid olggos. Bártnit mannet bivdii ja bivdet jogain ja oggot jieŋa alde, ja nieiddat fas čogget murjjiid. Sis-Finnmárkku ja Porsáŋgu nuorat meahcástallet ollu eambo go eará guovlluin fylkkas. Man aktiivvalaččat Finnmárkku nuorat leat eará nuoraid ektui lea váttis vástidit. Dása lea oktavuoha Oddena oasálastinektui, go dadjá ahte ferte doaimmahan doaimma unnimusat oktii dan maŋemus 12 mánu (Odden 2008, s. 50). Váikko sámegielat ja dárogielat nuorat doaimmahit spesialiserejuvvon ja leahttodoaimmaid, nugo kiten ja čierastit muohtadoajániin, de lea unnán mii čujuha dan guvlui ahte nuoraid doaimmat leat rievdame Finnmarkku nuoraid gaskkas. Oaidnit baicca ahte dál doaimmahit ollu eambo árbevirolaš olgoáibmodoaimmaid ja meahcástit, ja sáhttit baicca eambo dadjat ahte olgoáibmodoaimmaide oasálastin dárogielat ja sámegielat nuorain gaskkas lea šaddan dábalažžan.

Mii oaidnit meahcásteapmi ja skohtervuodjin leat mávssolaš friddjaáigearenat Finnmarkku nuoraide. Stuora oassi nuorain eaiggáduššet iežaset skohtera. Go 43 proseanta bártniin ja 29 proseanta nieiddain vástidedje ahte sii eaiggádušše iežaset skohtera, čájeha ahte fievru lea mávssolaš oassin doaibmagovas. Jus váldit vel mielde man stuora oasis nuorain lea skohter olámuttos lagamus bearraša bokte, de vástidit guđas lohkásis ahte sis lea vejolaš vuodjit skohteriin (Johnsen, 2015, s.69). Dat ahte mánggas eaiggádit ja lea vejolaš vuodjit earáid skohteriin ja go leat viiddis skohtermádjat, dat sáhtá čilget dan bures geavahuvvon friddjaáigearena. Okta golmma nuoras vástidedje ahte vudje skohteriin tuvrras. Mángga dáfus leat nuorat gaskal báikkálačča ja globála. Sihke dat go vuolgá meahccái ja duoddarii ja dan go manná hárhellanguovddáži addá oaivila ja ráhkada oktavuoda friddjaáiggis. Erohus das ahte geavahit hárhellanguovddáži, gosa stuora oassi sámegielat nuorain maid oasálastet, de gávnnaht ahte leat mihá eambo sámegielat nuorat go dárogielat nuorat geat vudjet skohteriin. Dan sáhtá ákkastallat dainna ahte skohtervuodjima máhttu lea báikespesifihkka, oktavuodaide čadnon ja historjjálaš, ja dat lea máhttu mii lea earenoamáš oassin dás ahte ássat muhtin guovllus. Skohtervuodjin addá mángga dáfus autonomiija go guoská friddjaáigái. Vuohki movt nuorat vásihit gaskavuoda seamma ahkásaččaide, lundui ja báikái lea sorjavaš dasa man ollu sii vásihit ahte sii sáhttet stivret daid gaskavuodaid. Bártniid vudjet dávjjimusat ieža, seammás go nieiddat čuvvot earáid mielde skohteriin. Jus buohtastahttit skohtergeavaheami iešguđet guovlluin Finnmarkkus, de oaidnit ahte stuorimus oassi geavahedjiin lea Sis-Finnmarkkus. Dáppe vudje measta bealli nuorain skohteriin. Mehus (2012) ákkastallá iežas gávdnosiid vuodul ná: “[...] *nuorat čeahkanit vuodjit váris/duoddaris. Dat lea doaibma mii gullá ovtaahkásaš*

sosialiseremii ja lea Davvi Norgga variánta deaivvadit nurkkis” (Mehus 2012, s.4). Dat go eambo sámeielat nuorat vudjet skohteriin sáhtta geahččat maid vuohkin áimmahuššat kultuvrralaš geavahusa mii guoská luonddugeavaheapmái go meahcástallá. Dát minstar nanosmuvvá go dat lea dain sámi majoritehtasuohkaniin, gos gávdnat dan stuorimus oasi nuorain, geat vudjet skohteriin ovdamearkka dihte jieŋa ala oaggut.

Dán iskkadeamis Finnmárkku nuorain leat geahčadan iešgudetlágan friddjaáiggearenaid geavaheami. Gávnnahit ahte leat erohusat sámeielat ja dároielat duogáš nuorain. Obbalaš govva lea ahte sámeielat nuorat leat eambo aktiivvalaččat go dároielat nuorat. Dan sáhtta čilget dainna ahte sámeielat nuorat oasálastet eambo friddjaáiggearenain ja olgoáibmodoaimmaarenain. Doaimminstar dan guovtti arenas čájeha ahte leat eambo mearkkašahtti erohusat gaskal sámeielat ja dároielat nuoraid. Skohtervuodjin ja meahcásteapmi leat mávssoleabbo doaimmanarenat sámeielat nuoraide go dároielagiidda. Doaimminstar dán guovtti arenas čájeha ahte leat sohkaheale erohusat, mat sáhttet čilget veahá daid erohusaide. Sámeielat bártnit meahcástit ollu eambo go sámeielat nieiddat ja vudjet maid eambo skohteriin iešgudetlágan doaimmaide. Iskkadeapmi čájeha maid ahte daid iešgudet suohkaniid nuorain ledje muhtin mearkkašahtti erohusat friddjaáiggearenaid geavaheamis. Sámeielat nuorat Sis-Finnmárkku ja Porsáŋggus leat earenoamážat dan dáfus go sii dávjjit vudjet skohteriin ja dávjjit mannet meahcástallat.

2.6.1 Árvalus movt viidásit guorahallat

Dán artihkkalis leat ovdanbuktán loguid movt sámeielat nuorat, geat orrot Finnmárkku oasálastet friddjaáiggedoaimmaide. Iskkadeamis fuomášit ahte skohtervuodjin lea viidodatdoaimma. Jus kártešii nuoraid vuodjimiid ja meahci ávkkástallama dain iešgudetlágan friddjaáiggedoaimmain, de sáhtášii oaidnit jus leat erohusat vuodjimiin ja meahcástallamis sámeielat ja dároielat nuorain. Guorahallan sáhtášii viiddiduvvot nu ahte sáhtášii buohtastahttit loguid rávis olbmuid skohtervuodjima ja olgoáibmodoaimmain. Diekkár guorahallan berrešii maid eambo kártet sosiála sierralágandimenšuvnnas, nugo bargoduogáza, oahpu ja sosioekonomalaš stáhtusa.

Referánsat

- Andersson, M. (2008). *Flerfarget idrett : Nasjonalitet, migrasjon og minoritet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Avinor, J., Kystverket, Statens vegvesen. (2012). *Forslag til nasjonal transportplan 2014 - 2023*.
- Bakken, A. (2013). *Ungdata : Nasjonale resultater 2010-2012* (NOVA-rapport 10/13). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bjørklund, I. (2016). «Er ikke blodet mitt bra nok?» Om etniske konstruksjoner og identitetsforvaltning i Sápmi. *Nytt norsk tidsskrift*, 33(1-2), 8-20.
- Breivik, G. (2013). *Jakten på et bedre liv. Fysisk aktivitet i den norske befolkningen 1985 - 2011*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Brodersen, N. H., Steptoe, A., Boniface, D. R., Wardle, J., & Hillsdon, M. (2007). Trends in physical activity and sedentary behaviour in adolescence: ethnic and socioeconomic differences. *British Journal of Sports Medicine*, 41(3), 140. doi: 10.1136/bjsm.2006.031138
- Eidheim, H. (1971). «When Ethnic Identity is a Social Stigma». I *Aspects of the Lappish Minority Situation* (s. 68-82). Oslo: Universitetsforlaget.
- Elling, A., & Knoppers, A. (2005). Sport, Gender and Ethnicity: Practises of Symbolic Inclusion/Exclusion. *A Multidisciplinary Research Publication*, 34(3), 257-268. doi: 10.1007/s10964-005-4311-6
- Frønes, I., Heggen, K., & Myklebust, J. O. (1997). *Livsløp i oppvekst, generasjon og sosial endring*. oslo: Universitetsforlaget.
- Gelman, A., & Hill, J. (2007). *Data analysis using regression and multilevel/hierarchical models* (Analytical methods for social research). Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- Johansen, S., & Ui, T. N. a. u. (2015). På vei ut eller inn? : en studie av aktivitetsmønster, aktivitetsnivå og fysisk form blant 6, 9 og 15 åringer i 4 samiske majoritetskommuner i Finnmark. I. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet.
- Johnsen, K. A. (2015). *Friluftsliv og snøscooterkjøring blant ungdom i Finnmark. En studie av hva ungdom i Finnmark med og uten eierskap til snøscooter deltar på av friluftslivsaktiviteter, og hva snøscootereiere bruker kjøretøyet til*. (Master), UIT - Norges arktiske universitet, Alta.
- Kramvig, B. (2005). Fleksible kategorier, fleksible liv. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 02-03, 1-27.
- Krange, O., & Øia, T. (2005). *Den nye moderniteten : ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Mehus, G. (2012). *Ungdom og snøscooterkjøring i Finnmark, Nord-Troms og på Svalbard : En studie av ungdoms forhold til snøscooterkjøring, risikotaking, ulykker og uhell med foreslåtte forebyggingsstrategier*. (PhD), Universitetet i Tromsø, Det helsevitenskapelige fakultet, Tromsø.
- Møller, G., & Bentsen, A. (2014). *Ung i Region Sør - en analyse av regionale ungdomstall* (Korus Rapport).
- Odden, A. (2004). *Ungdom og friluftsliv - tradisjon og trender*. Trondheim: Direktoratet for naturforvaltning.
- Olsen, K. (2015). *Hva er det samiske? Og hva betyr svaret for samisk insitusjonsbygging og næringsutvikling?*
- Pilgaard, M. (2012). Tennagers idrætsdeltagelse i moderne hverdagsliv. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 3, 71-95.
- Rafoss, K., & Breivik, G. (2012). *Idrett og anlegg i endring: Oppslutning om idrettsaktiviteter og bruk av idrettsanlegg i den norske befolkningen*. Oslo: Akilles.
- Samdal, O., Leversen, I., Torsheim, T., Manger, M. S., Brunborg, G. S., & Wold, B. (2009). *Helsevaner blant ungdom. En WHO undersøkelse i flere land* (HEMIL-rapport 3/2009). Universitet i Bergen.
- Seippel, Ø., Strandbu, Å., & Aaboen Sletten, M. (2010). *Ungdom og trening. Endringer over tid*. Oslo: NOVA.
- Sisjord, M.-K. (2009). Fast-girls, babes and the invisible girls. Gender relations in snowboarding. *Sport in Society: Cultures, Commerce, Media, Politics*, 12(10), 1299-1316.
- Sisjord, M. K. (2011). Nye ungdomsidretter : bidrag til mangfold og endring av idrettsfeltet. I D. V. Hanstad, G. Breivik, H. B. Skaset & M. K. Sisjord (Red.), *Norsk idrett. Indre spenning og ytre press* (s. 87 - 105). Oslo: Akilles, 2011.
- Strandbu, Å., & Bakken, A. (2007). *Aktiv Oslo-ungdom : En studie av idrett, minoritetsbakgrunn og kjønn* (NOVA-rapport 2/07). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Vadheim, I. (2013). *Ung i Vestfold 2013*. (TF-Rapport).
- Walseth, K. (2011). Minoritetsjenter i idretten - status og utfordringer. I D. V. Hanstad (Red.), *Norsk idrett: Indre spenning og ytre press* (s. 355-369). Oslo: Akilles.

3 Sámi kulturskuvla

Dag Broch, adjunkta (1996) Høgskolen Hedemárkkus, musihkka ossodagas, oahpaheddjiid oahpus, Hamaris ja Oslo allaskuvla, ossodagas estehtalaš fágain, drámá ja teáhtergulahallan. Rektor Deanu kulturskuvllas mannil 2000.

Čeahkkáigeassu

Norgga kulturskuvllat leat badjel 400 suohkanlaš kulturskuvlla iešgudetge mahtodagas ja kvalitehtas. Kulturskuvllat leat báikkálašdemokratiija ekonomalaš vuoruhemiid dávvirat. Ollu kulturskuvllat vásihit dávjá unniduvvon juolludeami go suohkanat mearridit bušeahtaid. Ealli kulturskuvllat leat dárbbášlaččat vai mánát ja nuorat besset ovddidit kreativitehtaset ja dáiddalašvuodaset. Kulturskuvllat addet mánáide ja nuoraide iešdovddu, hábmejit bures birgejedjiid, dat nannejit dearvvašvuoda ja ássanhálu. Sámi guovlluin kulturskuvllat áimmahuššet ahte sámi mánát ja nuorat besset ovdánit kreatiivvalaččat ja dáiddalaččat. Kulturskuvla galgá leat buohkaid várás.

3.1 Álggahus

Kulturskuvla lea skuvlašládja maid láhka geatnegahtta suohkaniid fállat. Skuvla beste ohppiid eanas vuoddoskuvllas, muhto muhtun suohkaniin lea maiddá fálaldat mánáidgárdemánáide ja rávisolbmuide. Kulturskuvlafálaldat ruhtaduvvo muhtun muddui geavaheaddjemávssu bokte.

Dán artihkkalis geahččat makkár kulturskuvlafálaldagat leat sámi mánáide ja nuoraide. Movt leat sámi mánáid ja nuoraid vejolašvuodát álgit oahppin suohkaniid kulturskuvllaide ja nu beassat nannet ja ovddidit kreatiivvalaš ja dáiddalaš máhtuideaset. Guorahalan maiddá leat go kulturskuvlafálaldagat main lea sámi kultuvra sisoallun.

Suohkaniid maid guorahallat leat ráddjen hálddašanguvlu: Finnmarkkus suohkanat Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby ja Porsáŋggu/Porsanger, Romssas suohkanat Gáivuotna/Kåfjord ja Loabák/Lavangen, Nordlándas Divttasvuona suohkan, Davvi- Trøndelágas suohkanat Snoasa/Snåsa ja Raavrhvikhke.

3.2 Láhka čatnaseapmi

Oahpahusláhka, § 13-6. Musihkka- ja kulturskuvlafálaldat, dadjá ahte: «Buot suohkaniin galgá juogo alddis dahje ovttas eará suohkaniiguin leat musihkka- ja kulturskuvlafálaldat mánáide ja nuoraide, organiserejuvvon lahkálaga skuvllain ja muđui kultureallimiin».

Oahpahusdepartemeantta ávžžuhusat ledje, dalle go láhkaparagráfa bodii 1997, ahte suohkanat ieža galge mearridit musihkka- ja kulturskuvla fálaldaga mahtodaga ja sisoalu. Fálaldat galgá fáttmastiit sihke musihkkaoahpahusa ja oahpahusa eará kulturovdanbuktimiin. Juohke musihkka- ja kulturskuvllas galggaše gávndot unnimusat 3 iešgudetlágán fálaldaga

musihkkasuorggis ja 3 iešgudetlágán fáldadaga eará kultuvrralaš olggosbuktimiin. Ledje stuora variašuvnnat das movt suohkanat ledje organiseren kulturskuvllaideaset. Jagi 2005 ovdanbuvttii ráđdehus Soria Moria-julggaštusas Kulturlohpádus I. Das lei višuvdna kulturskuvllaide ahte buot mánáide galggai fállot sadji kulturskuvllas govttolaš haddái.

Dán čuovvuledje jagi 2009 Kulturlohpádus II 4. čuoggás: «Galgá čadahuvvot kulturskuvlalohten vai buot mánát geat háliidit ožžot kulturskuvlafáldadaga mas lea buorre dássi ja govttolaš haddái»

3.2.1 Kulturskuvlla rámmaplána

Dál leat bargame kulturskuvllaid Rámmaplánain «Mangfold og fordypning» (bargguin álge 2014, oppalašoassi lea mearriduvvon, fágaplánaoassi lei gulaskuddamis ođđajagimánus–cuoŋománnui 2016). Rámmaplána galgá doaibmat stivrenreaidun kulturskuvllaid ovddideapmái, ja kvalitehtasihkkarastit oahpahusa nu ahte dat šaddá ovttasullasaš miehtá Norgga.

Rámmaplánas lea Kulturskuvlla ulbmil: «Kulturskuvla galgá fállat alla dási fágalaš ja pedagogalaš oahpahusa mánáide ja nuoraide geat háliidit dan. Ulbmil oahpahusas lea oahppat, vásihit, hábmet ja gaskkustit kultuvrralaš ja dáiddalaš ovdanbuktimiid.»

Viidasit lea kulturskuvlla mihttu: «Kulturskuvla galgá buot ohppiide addit vejolašvuoda ovddidit oahpu ja máhtolašvuoda dáiddafágas, addit buot ohppiide vejolašvuoda fuomášit ja gaskkustit iežaset dáidda- ja kulturovdanbuktimiid, nannet ohppiid estehtalaš, sosiála ja kultuvrralaš gelbbolašvuoda, nannet ohppiid máhtu suokkardallat kritihkalaččat ja válljet iešheanalaččat, addit čiekŋudanvejolašvuodaid mat sáhttet leat vuodđun joatkkaskuvlla ja alit oahpu dáidda- ja kulturfágaide, ja kulturskuvla galgá ovtas skuvladoaimmahagain addit ollislaš dáidda- ja kulturfágalaš fáldadaga buot mánáide ja nuoraide, ja dat galgá báikkálaš resursaguovddážin leat mielde nannet kultuvrralaš gelbbolašvuoda ja leavvama, ja ovtas kultureallimiin fállat dáidda- ja kulturfágalaš doarjaga oahpahussii ja gaskkusteamii olles báikkálašservodahkii.»

Suohkana ovddasvástádus skuvlaeaggádin lea ahte kulturskuvlla fáldadagat čuvvot našunála čujuhusaid mat leat rámmaplánas. Kulturskuvla galgá leat mielde suohkana plánadokumeanttain ja sáhttá leat oassin suohkana strategiijabarggus sihke oahpahusa, kultuvrra ja dearvvašvuoda bealis.

3.3 Sámi kulturskuvlalogut mitalit

GSI (vuodđoskuvllaid diehtajuohkinvuogádat) lohkomateriálas sáhttá oaidnit makkár vejolašvuodas sámi mánáin ja nuorain leat ovddidit kreativehtavuoda ja dáiddalaš beliid suohkaniid kulturskuvllain.

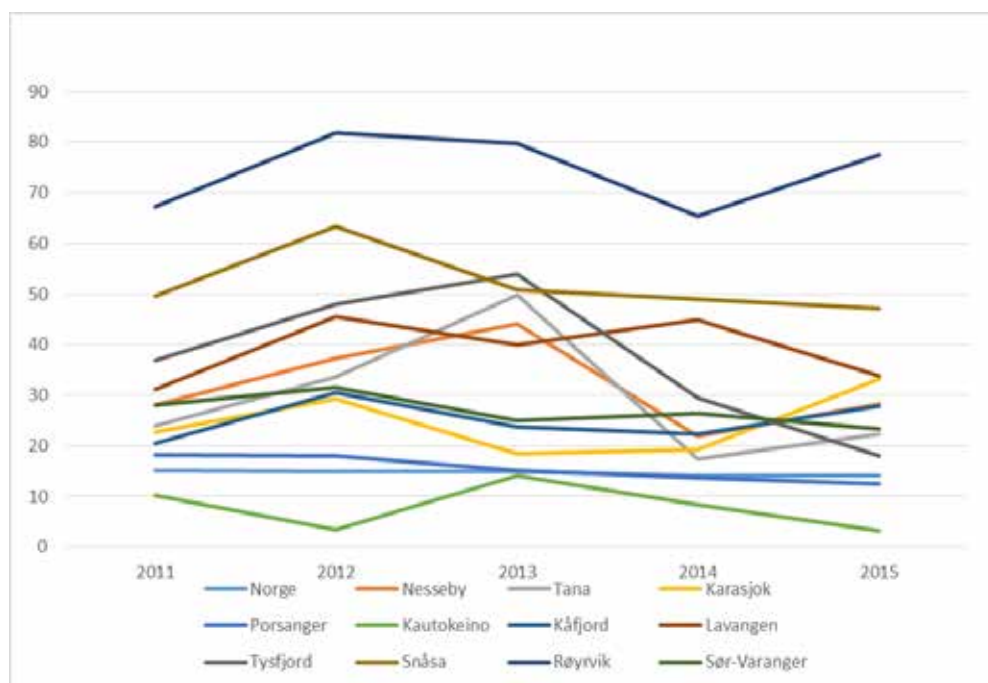
Našunála mihttu lea ahte 30% vuodđoskuvlaohppiin galget kulturskuvllaide (Stuoradiggediedáhus nr.40 (1992-93) «...vi smaa en alen lange»))

Tabealla 3.1 Kulturskuvllaid ohppiidlohku

Figuvra čájeha kulturskuvlaohppiidlogu/vuoddoskuvlaohppiidlogu

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Guovdageaidnu	34/338	12/356	50/356	30/359	12/369
Kárášjohka	83/366	101/345	61/332	63/327	104/314
Deatnu	86/359	118/350	164/329	56/322	66/296
Unjárga	21/75	25/67	30/68	17/78	28/99
Porsángu	84/460	81/447	67/443	56/412	50/400
Gáivuotna	49/239	72/236	55/231	49/219	58/208
Loabát	37/119	55/121	48/120	53/118	50/148
Divttasvuotna	75/203	97/202	109/202	62/211	39/217
Snoasa	124/250	147/232	112/220	103/210	100/212
Raavrhvijkke	37/55	45/55	47/59	38/58	45/58
Mátta-Várjjat	347/1238	380/1206	290/1164	314/1184	275/1179
Norga	93012/ 614413	91519/ 614894	92092/ 615327	87264/ 618996	87836/ 623755

Figuvra 3.1 Kulturskuvllaid ohppiidlohku proseanttaid mieldie vuoddoskuvlaohppiid logu ektui



Tabealla 3.2 Kulturskuvlla ohppiidlohku proseanttaid mielde dan ektui galle vuoddoskuvlaoahppi leat hálddašanguovllus

2011	2012	2013	2014	2015
30,84	35,3	39	29,2	30,4

Figuvra 3.1 ja tabealla 3.2 čájehit ahte hálddašanguovllu suohkaniin lea viiddis kulturskuvlafálaldat. Raavrhvijkkes leat liige buoremus logut (go lea ollu joavkooahpahus, ea.ea. skuvlakoara) ja Guovdageainnus heajumus logut. Oaidnit mánngga kulturskuvllas nana ovdáneami jagi 2013 ja njiedjama 2014. Dasa lea sivvan go luohpi oahppoministtar, Kristin Halvorsen, almmuhii kulturskuvladiimmu – ovttá nuvttá kulturskuvladiimmu vahkkus buot ohppiide smávvaskuvladásis vuoddoskuvllas 2013 čavčča rájes. Jagi maŋgil odda Solberg - ráddehus heaittihii nuvttá diimmu.

Tabealla 3.3 Hálldahusresurssa virgeproseanta

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Guovdageaidnu	0	0	80	45	25
Karášjohka	115	50	90	40	20
Deatnu	70	100	70	85	85
Unjárga	14	14	14	14	14
Porsángu	50	50	50	50	50
Gáivuotna	33	33	33	43	43
Loabát	25	27	25	25	25
Divttasvuotna	25	25	35	35	35
Snoasa	35	34	40	40	40
Raavrhvijkke	25	25	25	20	10
Mátta-Várjjat	20	70	60	70	82

Tabealla čájeha eanas suohkaniin unnán hálldahusresurssaid. Eanas kulturskuvlarektoriin lea dát virgi lassin eará suohkan virgái. Dat mielddisbuktá ahte rektoriin lea unnán áigi ođasmahtti prošeavttaide ja ovddidit skuvlla. Hálldahuslaš resurssaid lasiheapmi suohkaniin sáhtášii buoridit dán dili.

Tabealla 3.4 Oahpahasurssaid virgeproseanta

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Guovdageaidnu	80	50	80	20	30
Kárášjohka	266	194	90	220	500
Deatnu	150	228	230	190	154
Unjárga	45	45	30	30	60
Porsáŋgu	270	250	250	230	220
Gáivuotna	208	200	167	167	210
Loabát	98	97	90	161	164
Divttasvuotna	186	205	149	149	85
Snoasa	165	168	161	152	158
Raavrhvijkke	72	80	80	70	75
Mátta-Várjjat	840	630	750	780	636

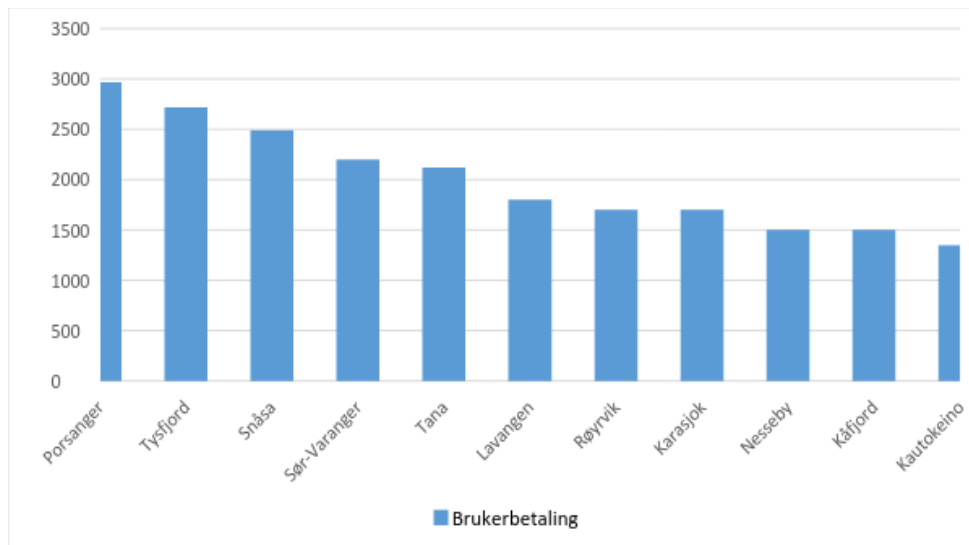
Tabealla 3.5 Jahkediimmut

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Guovdageaidnu	348	332	191	191	191
Kárášjohka	1468	1468	963	1250	2444
Deatnu	2686	1079	1116	642	783
Unjárga	220	275	250	250	444
Porsáŋgu	2014	1677	1330	1331	1645
Gáivuotna	1292	4226	3296	1556	1556
Loabát	950	1521	1105	970	1101
Divttasvuotna	1130	3654	1064	1011	630
Snåsa	1214	1263	1385	1134	1184
Raavrhvijkke	615	540	540	540	556
Mátta-Várjjat	4998	15637	4675	5651	2807

Tabealla 3.4 ja 3.5 čájehit oalle stuora variašuvnna jagis jahkái guhtege suohkanis. Dat sáhtttá danne go eai leat nu čielga rájit kulturskuvlla ja vuoddoskuvlla resurssaid gaskkas, lea rievddadeaddji doaimmaheapmi ja vuohki mo lohket oahpahusdiimmuid ja go vejolašvuohta oažžut oahpaheddjiid rievddada. GSI loguin vuhtto unnán kvalitehtasihkkarastin dáhttain maid leat čohkken suohkaniin. Muhtun variašuvnnat badjelis sáhttet danne šaddan boastudeaddileami dihte registrerettiin.

Smávva suohkaniin lea dávjá váttisvuohta virgádit gelbbolaš oahpaheddjiid, go dávjá lea sáhka unna virgážiin. Ávžžuhuvvo ahte ásahit suohkangaskasaš kulturskuvlaoahpaheaddjevirggiid vai háhket gelbbolaš oahpaheaddjebargiid buorrin min mánáid dáiddalaš ovdáneapmái.

Figuvra 3.2 Alimus geavaheaddjemáksu ru. skuvlajagis (eanas skuvllain lea hálbbiduvvon haddi oappá-/vieljažagaide ja jus oassálastá mángga kurssas)



Figuvra 3.2 čájeha ahte máksá beali eanet leat kulturskuvlaoahppi Porsáנגgus go Unjárggas, Gáivuonas ja Guovdageainnus. Kulturloktema/Kulturloftet 1 ja 2 višuvdna lea «Kulturskuvla buohkaide». Sáhtta go dadjat «Kulturskuvla buohkaide» go kulturskuvllas máksá ruđaid oassálastit? Galggašii go fáilaldat nuvtá?

3.4 Sámi kulturskuvla

Leat kárten man mađe sámi mánát oassálastet kulturskuvllain ja dál galgat geahččat fáallet go kulturskuvllat kurssaid sámi kultuvrra siskkobealde ja geavahit go sámegiela. Hálddašanguovllu kulturskuvllain galggašii leat erenoamáš ovddasvástádus bidjat sáme kultuvrra diibmoplánii, ja láhčit dili nu ahte muhtun kurssain lea sámegiella oahpusgiellan.

Tabealla 3.6 Fálaldagat sámi kultuvrra siskkobealde ja sámegiela geavaheapmi kulturskuvllain

Guovdageaidnu	Buot kurssat leat sámi kultuvrra siskkobealde go sápmelaččat leat majoritehtaálbmogin dáppe. Eanas kurssain lea sámegiella oahpahusgiellan. Jus gitáraoahpaheaddji ii máhte sámegiela, de lea repertoára sámegillii.
Karášjohka	Ii leat oktage kursa sámi kultuvrra siskkobealde, muhto sárgun- ja njuhttenkurssas lea oahpahusgiella sámegiella.
Deatnu	Dáppe lea leamaš sámegiela teáhterjoavku olles dán áigodaga. Duodji mas lea leamaš sámegiella oahpahusgiellan, earret 2015/2016, muhto duodji lea fas diibmoplánas 2016 rájes. Juoiganfálaldat 2014 rádjái.
Unjárga	Geavahit sámi lávlagiid ja luđiid oahpahusas ja jorgalit áinnas lávlagiid sámegillii.
Porsángu	Ii leat makkárge fálaldat sámi kultuvrra siskkobealde.
Gáivuotna	Musihkkamánáidgárdi mas sámegiella lea álo geavahusas sámegielat lávlagiid, riimmaid ja hoahkamiid bokte jna. Biddjon plánaide ahte sámegiella ja kultuvra galget oassin kulturskuvlaoahpus.
Loabát	Fállá kurssaid jus lea ohcaleapmi. Sámi lávlun ja juoigan lei muhtun jagiid áigi, muhto beroštupmi dasa unnui ila sakka. Musihkkakorpsa čuojaha sámearlbmot beaivvi.
Divttasvuotna	Lea fálaldat garraduojis.
Raavrhvijkke	Ii leat makkárge fálaldat sámi kultuvrra siskkobealde.
Snåsa	Sámi biebmu lea leamaš temán. Sii almmuhit maid ahte sámiiinspirerejuvvon musihkka galgá lunddolaš oassin oahpahusrepertoáras ja ahte sis leat guokte oahpaheaddji geain lea juoiganoahppu.
Mátta-Várjjat	Lea leamaš stuora juoiganprošeakta maŋemus jagiid. Eanet dan birra vuollelis. 2016 rájes lea ásaheavvon fásta virgi kulturskuvlla sámi kulturfágii mii galgá joatkit suohkana juoiganfálaldaga.

3.5 Niehkostipeanda

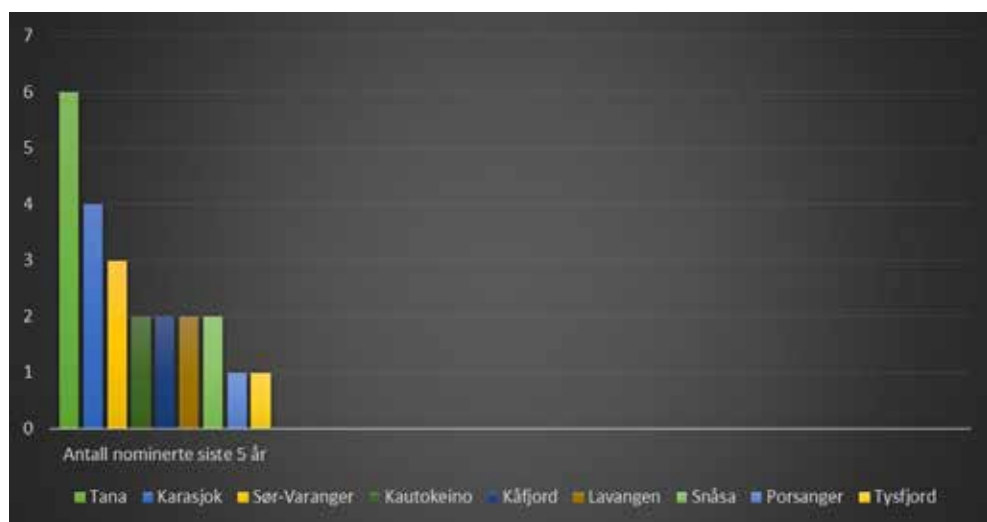
Kulturskuvllat buvttadit boahtteáiggi dáiddáriid. Norgga kulturskuvlaráddi lea searválaga Norsk Tippingain ásaheavvon Niehkostipeanda. 1 000 000 ruvno juhkkjuvvo jahkásaččat 100 čeahpes nuorra olbmui. Juohke kulturskuvlasektorii Norggas lea ávžžuhus jahkásaččat evttohit suohkanis nuorra dáiddára niehkostipendii.

Tabealla 3.7 Lohku gallis leat evttohuuvon Niehkostipendii

Tabealla čájeha gallis leat evttohuuvon maŋemus 5 jagis, ja galle niehkostipeandavuoiti (n) leat.

	2012	2013	2014	2015	2016
Guovdageaidnu	1	1			
Karášjohka	1	1 (n)	1 (n)		1
Deatnu	1	1 (n)	1	1 (n)	2 (1n)
Unjárga					
Porsáŋgu			1		
Gáivuotna	2				
Loabát	1	1			
Divttasvuotna			1		
Snáša	1		1 (n)		
Raavrhvijkke					
Mátta-Várjjat		2 (1n)	1		

Figuvra 3.3 Gallis evttohuuvon Niehkostipendii



Dás oaidnit ahte Deanus leat eanemus evttohasat, 6 evttohasain, Raavrhvijkkes ja Unjárggas iiges leat leamaš oktage evttohas. Kulturskuvlasektora ovddasvástádus dat lea nammadit nuorra dáiddačehpiid niehkostipendii. Oaidnit čielga oktavuoda das ahte dan 3 kulturskuvllas mas leat eanemus hálddahusresurssat, dain leat maid eanemus evttohasat. Guovtti kulturskuvllas mas leat unnimus hálddahusresurssat ii leat oktage evttohas leamaš maŋemus 5 jagis. Juohke suohkanis lea nuorra dáiddár gii lea čeahpimus suohkanis, suorggistis. Dát nuorra ánsšáša evttohuuvvot. Buot suohkaniin Norggas galggašii siskkilduvvot mánáid ja nuoraid doaibmaplánaide ahte unnimusat okta galgá jahkásaččat evttohuuvvot niehkostipendii.

3.6 Golbma välljejuvvon kulturskuvlla

Mii geahččat lagabui golbma välljejuvvon kulturskuvlla. Deanu, Gáivuona ja Máttá-Várjjaga. Deanu ja Gáivuona go dát leat nammaduvvon Jagi kulturskuvlasuohkanin, nubbi 2012 ja nubbi 1998. Máttá-Várjjat danne go sis lea leamaš lihkostuvvan 5-jagi prošeakta sámi kultuvrra siskkobealde.

3.6.1 Deanu kulturskuvla

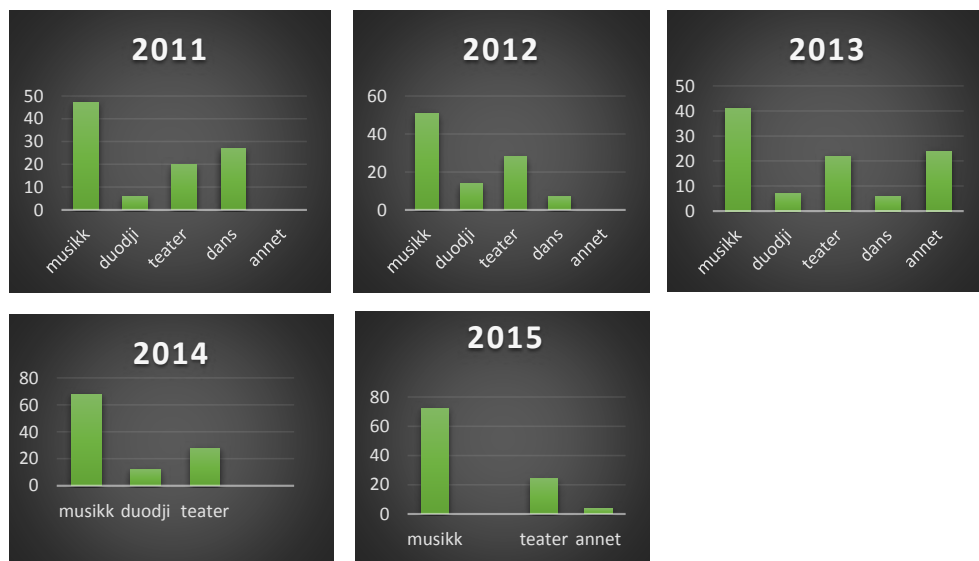
Deanu kulturskuvlla atnet ovdagovván sámi kulturskuvllaid gaskkas, ja medias rámiduvvo ain duos dás. 2012 vuittii Deanu suohkan jagi kulturskuvlasuohkan bálkkašumi Norggas. Vuolemusas dán kapihttalis lea oaidnimis mii čuoččui bálkkašumi vuodušteami dokumeanttas.

Tabealla 3.3 čájeha ahte Deanus leat leamaš stádis ja nana hálddahusresurssat. Dat lea danne go rektorvirgi lea 100 %. Rievddadeapmi tabeallas gaskal 70 ja 100 % lea danne go lea rievddadan man ollu rektor ieš lea välljen oahpahit guhtege jagi.

Tabeallat 3.4 ja 3.5 čájehit ahte golbma maŋemus jagi njidje oahpahusresurssat ja nu maiddái jahkediimmut. Sivvan dasa leat politihkalaš vuoruheamit áigodagas go suohkan fertii čavget bušeahta dearvvašvuodasektora vuordemeahtun badjelgeavaheami dihte.

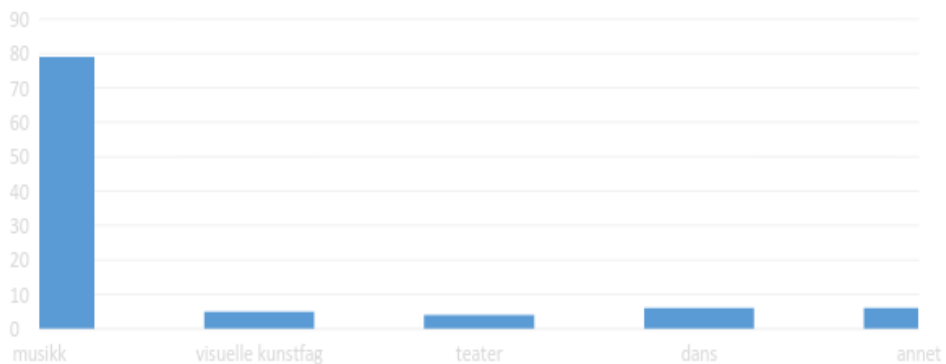
Deanu kulturskuvla diediha ahte sidjiide lea álo leamaš dehálaš leat oidnosis medias, nu ahte politihkkárat dihtet ahte kulturskuvla buvttada positiiva mediasága suohkanis. Deanu kulturskuvlii lea maid dehálaš doallat ovdanbuktima suohkanstivrra bušeahttačoahkkimis juovlamánu ja bovdet báikkálašpolitihkkáriid buot sin čájálmasaide.

Figuvra 3.4 Deanu kulturskuvlla fágajuohku proseanttaid mielde (jahkediibmolohku)



Figuvra 3.4 čájeha ahte musihkka lea stuorimus fáldat Deanu kulturskuvllas nugo eanas kulturskuvllain Norggas. Olggos guvlui orru nu ahte Deanu kulturskuvllas lea eanemus teáhter, muhto diagrámmat čájehit ahte teáhterfága lea 20-30% diibmologus. Čilgehussan dasa lea ahte vaikko skuvllas leat mánga teáhterjoavkku de sii hárve ráhkadit oktanaga teáhterčájálmasaid, muhto čohkkejit teáhteroahpahusa čájálmasáiggi lahkossii. Čilgehussan lea maiddá ahte teáhter lea joavkofáldat ja nu maiddá ii leat nu gáibideaddji oahpaheadjeresurssaid dáfus go musihkkaohpahus mii dávjá lea ovtta-oktii oahpahus. Almmatge eai leat galle kulturskuvlla Norggas main lea 20-30% teáhter oassin kulturskuvllas. Vuollelis oaidnit buot Norgga kulturskuvllaid fágajuogus ahte musihkka lea čielgasit stuorimus fága dán skuvlašlájas man namma leige 1998 rádjái musihkkaskuvla.

**Figuvra 3.5 Fágajuohku proseanttaid mielde Norggas 2015
(jahkediibmolohku)**



3.6.1.1 Deanu gieldda nammadeapmi jagi kulturskuvlasuohkanin Norggas

Deanu gieldda politihkkáriid gaskkas lea leamaš Deanu kulturskuvlla ásaheami rájes 1998, ovttaoaiivilvuolta rastá politihkalaščatnašumiid ahte kulturskuvlla eai galgga lihkahallat suohkana ruhtaseastimiid dihte.

Ásahettiin 1998 dahke dehálaš ášši, mii ii leat diehttelassan smávvasuohkaniin Norggas, namalassii ahte bidje rektora 100 % virgái. Vai galgá sáhttit ovddidit kulturskuvlla eanet go dušše leat oahpahusašahussan, de lea dárbu rektorii geas lea áigi bidjat buot návccaid skuvlii.

Suohkanpolitihkkárat leat maiddá oaidnán ja ipmirdan ahte kulturskuvla háhká suohkanii ollu posiitiiva mediafuomášumi buot stuorit ja unnit čájálmasaid bokte mat buvttaduvvot. Deanu kulturskuvla áshuvvui áigodagas go medias lei hui negatiiva fokus Deanu suohkanii prostitušuvdnajohtolaga ja sámi oahppoplánariiddu dihte. Kulturskuvlla doaibma lea veahkkín jorgalahtán negatiiva mediafuomášumi posiitiiva fuomášupmin. Earret eará lei kulturskuvla aktiiva Skiippagurrafestivála ásaheamis, rockafestivála mii jorgalahtii mediafokusa Skiippagura gilis eret prostitušuvdna áššis.

Sámi oahppoplánariiddu daguhii maiddá árgabeaivverasisma mánáid gaskii Deanus. Kulturskuvla ovtta vuodđoskuvllaiguin lágidii dasto jahkásaš deaivvadeami buot 6 vuodđoskuvlla gaskadási ohppiide. Dat lea deaivvadeapmi mas oahppit beroškeahhtá

geografiijas ja kultuvrras besse oahpásnuvvát guhtet guoibmáseaset čájálmasa ráhkadeami bokte. Odda ustivuodat mánáid gaskkas hávkadišgohte balu apmasiin.

Deanu Kulturskuvllas lea leamaš ásaheami rájes dáhttu fállat mánggabealat fálddagaid. Álggu rájes lei teáhter odda fáldaldat mii ii lean leamaš Deanus ovdal. Teáhterfáldaldat lea dadistaga ovdánan lassáneaddji beroštumi mielde. Maŋemus jagiid leat leamaš 6 teáhterjoavkku. Deanu kulturskuvla lea njunnošis teáhteriin buot kulturskuvllaid gaskkas Norggas. Jagi 2009 ja 2010 lei skuvla jodus máilmmis ja ovddastii Norgga Davviriikkalaš mánáidteáhterfestiválas ja Máilmmi mánáidteáhterfestiválas. Goappaš festiválain čájehehje oddačállon sámi dramatihka.

Deanu suohkan gullá sámi hálddašanguvlui. Dat geatnegahtta kulturskuvlii ovddasvástádusa loktet ovdan sámegiela ja kultuvrra ja ahte dát galget leat lunddolaš oassin sin doaimmas. Danne lea bealli kulturskuvlla kurssain sámi kultuvrii čatnasan ja sámegiella lea oahpahusgiellan. Sámediggi veahkeha Deanu gieldda bures ruhtademiin ja sámi doaibmabijuid čadaheamiin, maiddá kulturskuvllas. Dán jagi lea suohkan, maŋgil moadde jagi plánema ja politihkalaš digaštallamiid ožžon ruhtadeami prošehtii man namma lea Sámi mánáidteáhter/ Samisk barneteater, mainna Deanu suohkan sávvá ovddos guvlui doaimmahit gelbbolašvuodaguovddáza sámi mánáidteáhterii mii lea olles sámi vásté.

Eará ovdamearka politihkkáriid doaimmalašvuodas, Deanu gieldda kultuvrralaš vuoruhemiid dáfus, lea ahte Deanu gielda lei okta vuosttaš gielddain Finnmárkkus mii ásaheai musihkkaluokku buorrrin Deanu nuorra musihkkáriidda. Deanu musihkkaluokku/Tana musikkbinge geavahit ollu, sihke kulturskuvlaoahppit ja ovddeš kulturskuvlaoahppit čuojahit fárrrolagaid, eanas rockašánŋera siskkohealde.

Kulturskuvllas lea leamaš maiddá guovddáš rolla Deanu Dálvemárkaniid ovdánahttimis, mat álggahuvvo 2004:s festiválan dan oktavuodas go Eurohpá guhkimus beanavuodjingilvu manná meaddel Deanu šaldi guovddáza. Dalle lea suohkan erenoamáš dilis ja hui ealas. Muohtalávddis olgun leat mánggabealat guoimmuhusfáldadagat, ea.ea. nana lávlu, juoigi ja dánsa ovdanbuktimat kulturskuvlaoahppiin. Okta gálvomearkkain márkaniin lea muohtabázzepárka mii ihtá jahkásaččat, mas lea beatnatráidu muohttagis ja holvu beana beaivvásis mat leat fásta báccit ollu earáid gaskkas. Dán muohtabarggu jodiha kulturskuvla, ja sis leat sihke kulturskuvlaoahppit ja vuodđoskuvlaoahppit barggus. Muhto Deanu kulturskuvllas lea teáhter stuorimus. Teáhterfága lea hui heivvolaš kulturskuvlii go dat siskkilda buot fágaid: drámá, musihka, dánssa ja hámi/ivnni ja duoji. Teáhteroahppit Deanus háhket govda gelbbolašvuoda ja iige unnimusat ollu iešdovdu. Juohke 6. jagi lea Deanu kulturskuvla válljen ráhkadit stuora oktasaščájálmasa mas buot oahppit leat mielde, oainnusin dahkat ahte buot fágat dán skuvllas leat oassin teáhteris. Jagi 2000 ráhkadedje vuosttaža mii maiddá lei vuosttaš guovttegielat dárogielat/sámegielat čájálmas, “Ild for Live” maid lea čállán Erling Pedersen. 2006 ráhkadedje bihtá “En midtsommernattsdrøm” maid lea čállán W. Shakespeare ja jagi 2012 iežaset buvttaduvvon “Dobbelis Samu/Bortenfor disen” mii maiddá lei loahpaheapmi Norgga kulturráði ovddidanprošehtii “KOM i Fokus” mas skuvla lei mielde.

Njukčamánu 2011 lágidi Deanu gielda Finnmárkku kulturfestivála, mii lea erenoamáš festivála Norggas. Sátnejodiheaddji Frank M. Ingilæ rabai dan almmolaččat ja dá lea oassi su sártnis, mii mángga dáfus čájeha makkár doarjja Deanu kulturskuvlii lea politihkalaš jodiheamis.

” (...)

Kulturskuvlafestiválas lea namma “BOADE” mii mearkkaša sámegillii “Kom”. Finnmárkku kulturfestivála lea áibbas erenoamáš riikkadásis ja lea juoga maid eará fylkkat riikkas ožžot gádaštit Finnmárkulaččain. Ii leat oktage eará fylka mii lágida kulturskuvlafestivála nugo mii dahkat.

”Mii leat veaháš dáiddárat buohkat”, fertet dušše gávdnat dan beali sadjagassii. Dan dihte leat kulturskuvllat hui dehálaččat go dat addet vejolašvuoda juste dasa. Dasa lassin movttiidahttet dat kreativitehtii mii lea hui dehálaš servodat ovdánahttimii buot surggiin.

(...)

Deanus leat mii hui čeavlát kulturskuvllain mii lea šaddan teáhter, musihkka ja dáidda ášahussan. Kulturskuvla oktan bargiiguin, ohppiiguin ja váhnemiiguin leat guovddáš ”ovddosduvdi” das maid mii gohčodit “buorre eallin Deanus”. Deanus lea mis sámi mánáidteáhter mii lea ovddastan Norgga olgoriikkas mánga riikkaidgaskasaš teáhterfestiválain.

(...)

Lean hui čeavlái dainna maid mii leat nákcen ášahit dáppe Deanus. Jáhkán ahte stuora oassi gieldda ássiin ja eaige unnimusat mátkkošteaddjit nai besset illudit das mii dáhpáhuvvá Deanus beivviid ja vahkkuid ovddos guvlu.

Dáinna vuodustemiin ovddida Norgga kulturráði Finnmárkku ossodat Deanu gieldda evttohussan šaddat jagi kulturskuvlasuohkanin 2012. Norgga kulturskuvlaráði stivra, Finnmárkku ossodat Arne Leikvoll bokte, jodiheadji.

3.6.1.2 Sámi mánáidteáhter

Sámi mánáidteáhter lea Deanu kulturskuvllas prošeakta mii oažžu fásta jahkása juolludeami Sámedikkis. Prošeaktačilgehusas daddjo ahte «Sámi mánáidteáhter galgá, profešunealla teáhtera ja buori lávdedáidaga bokte, addit mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide Sámis gullevašvuoda sámegillii ja sámi kultuvrii.” Sámi mánáidteáhtera mihttomeriin daddjo: “....sáhttit buvttadit mánáidteáhtera mas lea alla fágalaš ja dáiddalaš dássi, buot teáhtera fágasurggiin, mii ráhkaduvvo odđa sámi dramatihka vuodul (.....) sámi teáhter gelbbolašvuodaguovddáš mánáide Sámis.”

Prošeakta lea dehálaš dainna lágiin go addá sámegielat mánáide earálágán giellaarena. Ollu mánáin lea sámeskuvla áidna arena sámegillii, go bohtet guovttegielagat ruovttuin gos dárogiella dávjá lea “vuoitogiella”. Sámi mánáidteáhter lea sidjiide odđa ja dehálaš giellaarena. Oahpahus lea aivve sámegillii. Mánát besset sámegiela hupmat lávddis. Geahččit spežžot giedaid ja mánáin buorrána iešdovdu ja rámisvuodadovdu sámegillii. Sii mátkkoštit turnéas Sámis, ja besset earet eará vásihit ollet Anárii. Doppe lea čappa teáhterlávdi Sajusis – Sámediggevistis. Dohko bohtet bussiiguin sámegielat skuvlamánát geat ássat suomabeale davvin Ohcejogas, lulde Vuohčus ja oarjin Gáregasnjárggas. Eará báikkit gos Sámi mánáidteáhter lea turneamátkkis leamaš, leat: Karášjohka, Guovdageaidnu, Áltá, Oslo, Lingen (Duiska) ja Klaksvik (Fearasullot).

Govva 3.1 Deanu kulturskuvlla/Sámi mánáidteáhtera 2010 čájálmasas «Sunna Šiella» maid Inger Margrethe Olsen lea čállán. Gasku lea váldorollaneavttár Aina Helene Guttorm Einarsen, gii jagi 2015 oačču Niehkostipeandda.



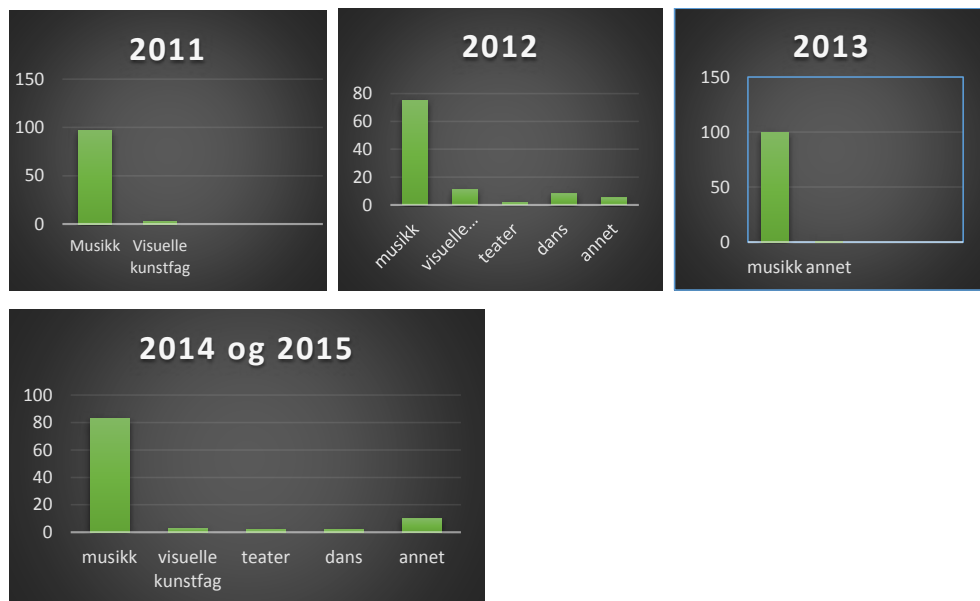
3.6.2 Gáivuona kulturskuvla

Gáivuona kulturskuvlla áсахuvvui 1979:s, álggus Gáivuona musihkkaskuvlan. Musihkkaskuvlii lassánedje dađistaga doaimmat, dáiddabádji álggii 1994:s ja govvenbádji 1997:s. Kulturskuvlla ulbmil lea gieldda ássiide addit fálddagaid main lea juogalágán oaivil. Gáivuonas barget erenoamážit láhčit arenaid olbmuid geat dárbbášit erenoamážit heivehuvvon oahpahusa. Kulturskuvla lea guovddáš kulturásahus ja resursaguovddáš gielddas, ja ovttašhtá buolvvaid, giliid ja iešgudetlágán kultuvrralaš vieruid. Kulturskuvla olaha maiddái gieldda mánáidgárdiid musihkkamánáidgárdin. Gáivuona nammadedje Jagi kulturskuvlagieldan 1998. Skuvllas lea musihkkasuorgi nannoseamos, ja lea vuolgahan ollu kulturbargiid ja dáiddáriid daid jagiid go lea leamaš doaimmas.

Tabealla 3.1 čájeha ahte vuoddoskuvlaohppiid ohppiidlohku lea leamaš dásset maŋemus viđajagi áigodagas. Dasa lassin lea Gáivuonas fáldat mánáidgárdemánáide ja maiddái muhtin rávisolmmošohppiide.

Tabeallat 3.3 ja 3.4 čájehit ahte hálddahušresursa ja oahpahušresursa leat leamaš dássetat maŋemus viđajagis, seammás tabealla 3.5 čájeha ahte diedihuvvon diibmologugeavaheapmi rievddada hirkmadit. Dan čilgejit prošavttain man namma lea dáiddavahku, go kulturskuvllas lea intensiiva oahpahuš visot Gáivuona vuoddoskuvllain.

**Figuvra 3.6 Gáivuona kulturskuvlla fágajuohku proseanttaid mielde
(jahkediibmolohku)**



Figuvra 3.6 čalmmustahtá ahte Gáivuona kulturskuvla eanemusat bargá musihkain.

3.6.2.1 Dáiddavahkku

Gáivuona kulturskuvlla «dáiddavahkku» proseavttas lea leamaš ulbmilin: “hukset eanet kulturipmárdusa mánggabealat kulturovdanbuktimiid bokte”, mas doaibmi ovttasbargu ohppiid ja ámmátlaš dáiddáriid gaskkas lea guovddášis. Skuvla galgá olahit visot vuoddoskuvlaohppiid ja fáttmastit maiddái mánáidgárdemánáid. Ovttasbargu Riddu Riduin lea leamaš mávssolaš. Vásáhusat proseavttas leat leamaš hui buorit. Okta proseavtta válđojurdagiin: «váldit Rittus, dahkat dan iežamet ládje – ja de máhcahit Riddui.»

Ovdamearkkat:

Jagi 2010 atne doaimmas “Boazodánsa”-bihtá, hui gelddolaš čájálmasa mas lea filbma, dánsun ja musihkka. Okta dánsejeddjiin, Simone Grøtte Pedersen, ja musihka komponista Herman Rundberg, doalaiga bargobáji ohppiide geat álge kulturskuvlii. Sii barge dánsumiin ja filbmamusihkain, maŋŋil go oahppit ledje geahččan oasáza “Boazodánsa”-proseavttas, ulbmiliin addit ohppiide bargomovtta.

Kulturskuvlla dáiddaoahpaheaddji, Eva Jørgensen, lágidii dáiddabájis njuhttenbargobáji man fáddán lei lihkaeapmi, oaiváduvvon bohccuid fámolaš lihkastagain, maid oahppit oidne “Boazodánsa”-oasášis. Oassi dain govain ledje čájáhussan Riddu Ridus jagi 2011. Ieš čájálmas vuosihuvvui sihke skuvla- ja veaigečájálmassan. Oallugiid mielas lei čájálmasa oavdu oaidnit, maiddái dan erenoamáš lávddi ja čuvgema dihte.

Jagi 2011 atne “Indigenous Street”-konseptta, maid Nina Erdahl jodihii Rittus. Suoidnemánu 22.b. dihte eai čájehan buvttadeami Rittus. Nina Erdahla bivde Dáiddavahkkui golggothmánu 2011. Dáiddavahkkus oaččui bihtá “Retro Street” nama. Lassin Nina Erdahla goarrun ja designa bargobádjái, de ledje maiddá bargobájit dánsumis, grafittis, pop-artas, musihkas ja collages. Olles gieldda nuoraidskuvlaoahppit besse válljet dáid doaimmaid gaskkas, ja sis lei dasto čájálmas muhtin eahketdoaluin. Dasa lassin lei mánáidskuvlaoahppiin ovttasbargu gieldda golmmain duodjeservviin. Maiddá dás barge “Retro”-fáttáin ja bohtosiid gal čájehedje. Mánáidgárdemánat besse maiddá vázzit dan stuora Catwalkas, maid lágidedje vahkku loahpaheamis. Sis ledje adnon biktasat ja ledje hui čavlát go besse oassálastit stuorit ohppiiguin fárolaga! Joavku main leat erenoamáš dárbbut, “Gledesprederne/Illudahttit” ráhkadedje retro-biktasiid bargobáikkisteaset ja ledje sii nai fárus Catwalkas. Hávski!

Danin go Gáivuona kulturskuvlii lea váttis háhkat dánsunoahpaheddjiid, de bálkáhedje ovddeš oahppi, gii lea oahpu gazzan Bordaris Oslos, mátkkoštit visot skuvllain Dáiddavahkku. Son olahii ohppiid 1. gitta 7. luohká rádjái nuoraidmállet dánsunlágidemiin ja bovtii stuora beroštumi sihke ohppiin, oahpaheddjiin ja váhnemiin.

«Saddji» čájehuvvui Rittus 2012 geasi. Dáiddarat Asbjørn Forsøget ja Ann Christin Nordberg lágideigga čájálmasa/bargobáji Gáivuona skuvllaid 70 gaskadási ohppiide. Skuvllat ledje ovdagihtii bargan veaháš Áillohačča, Nils A. Valkeapææ, čállosiin, mii lei čájálmasa vuoddun. Divtta ja heivehuvvon musihka ovttahttin doaimmai bures. Mánáidgárdiide čájehedje maiddá heivehuvvon «Saddji»-bihtá muhtin vahkkuid maŋgel.

Jagi 2015 čalmmustahtte dáiddavahkkus «kvenaid giela ja kultuvrra» - dát lei ovttasbargu earret eará Kvensk kultursenteriin.

Gáivuona kulturskuvla bargá álohii dan ala ahte “Dáiddavahkkuin” oidnojit mediain.

Govva 3.2 Ovddeš Kulturskuvlarektor Gáivuona kulturskuvllas, Liv Mæsel Rundberg. Lei rektorin 1990 rájes 2012 rádjái, dalle manai ealáhahkii. Dás lea govvejuvvon go vuostáiválddii Gonagasa silba ánsomedállja jagi 2011.

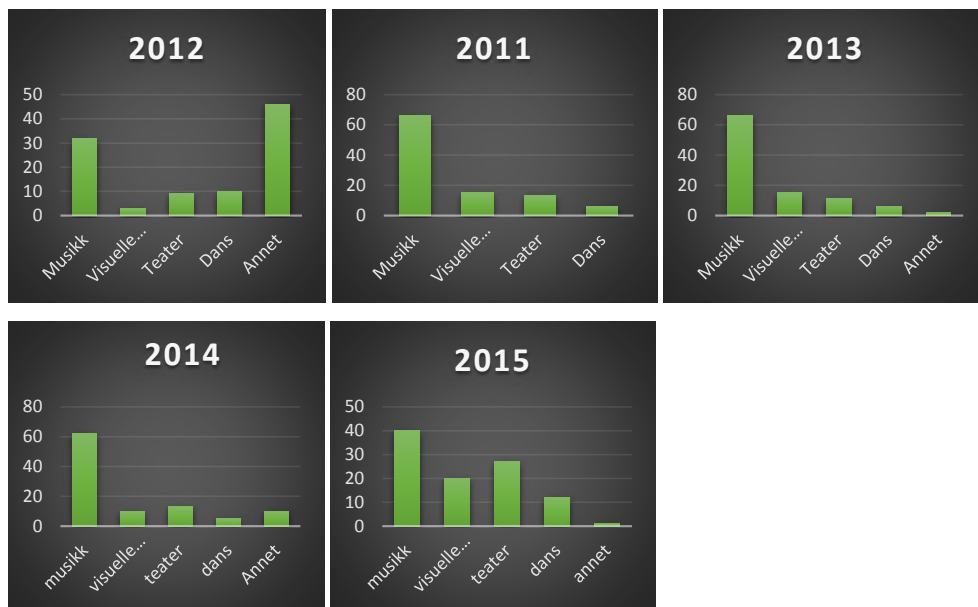


3.6.3 Máttá-Várjjaga kulturskuvla

Máttá-Várjjaga Kulturskuvlla álggahedje 1984:s. Máttá-Várjjaga kulturskuvla leage maiddá okta Finnmárkku oiddohiin. Gávpotgieldda, gos leat guhkes gaskat guovlluskuvllaide, muhto fáallet ankke kulturskuvlaoahpahusa buot vuoddoskuvllain, johtti oahpaheddjiid bokte. Máttá-Várjjaga kulturskuvla lea áidna, dán guorahallamis, gos diedihit ahte sis leat guhkes vuordinlisttut.

Tabeallat 3.1, 3.4 ja 3.5 čájehit ahte Máttá-Várjjaga kulturskuvla vásihii seastindoaibmabijuid jagi 2015.

Figuvra 3.7 Máttá-Várjjaga kulturskuvlla fágajuohku proseanttaid mielde



3.6.3.1 Máttá-Várjjaga juoiganprošeakta

Prošeavtta álggahedje dáhtuin nannet sámi mánáid ja nuoraid bajáššaddanbirrassa suohkanis. Bajimuš mihttun bidje «nannet sámi mánáid ja nuoraid identitehta». Prošeaktaáigodat lei 2011-2016 ja loahpahuvvui miessemánus 2016:s stuora ávvučájálmasain mas ledje 160 máná lávddis. Čájálmasas dajai sátnejodiheaddji, Rune Rafaelsen, ahte dákkár prošeavtta eai livčče máhttán oba jurddašitge Máttá-Várjjagis duššo logi jagi dás ovdal.

Prošeavtta doaimmaha kulturskuvla, lagas ovttasbargguin mánáidgárddiiguin, skuvllaiguin ja báikkálaš kulturbirrasiin. Oahppit vuoddoskuvllas, geain lea sámegielaoahpahus, ja sámi ossodat Sandnesa mánáidgárddis leat ožžon ovttá oasi prošeavttas. Eará oassi lea fáttmástan visot mánáidgárddi- ja vuoddoskuvlamánáid Máttá-Várjjagis. Dainna lágiin leat juohkán obbalaš dieduid sámi gielas ja kultuvrras buohkaide. Buohkat ožžot dieduid min oktasaš

kulturárbbis Finnmárkkus. Dán namuhit prošeavtta lihkostuvvaneaktun; ahte buohkaid fátmastit, seammás go sámi arena nannejuvvo.

Sámi váhnenfierpmádat Máttá-Várjjagis lea leamaš dehálaš ovttasbargoguoibmin. Dáruiduhttima geažil lea máhttosirdin buolvvaid gaskkas boatkanan. Dát prošeakta lea leamaš okta bálggis máhchanproseassas.

Prošeavtta namahit iešlágánin daningo dat lea modealla mii fátmasta eanemusat dárogielat sápmelaččaid ja mii lea ovdánahtán vuogi mii áimmahuššá giela, kultuvrra ja arenahuksema sámi mánáid ja nuoraid gaskkas, ja heiveha skuvllaid ja mánáidgárddiid ja kulturskuvlla fálddagaid oktii, báikkálaš eavttuid vuodul.

Mánát besse oahppat juoigama birra, geahččaladdat juoiganjienaset, ohppe mánja luodi ja oahpásmuvve muitalanárbevieruin mii lea juoigamii čadnon. Sámegieloahpahus lei diedusge lunddolaččat guovddážiis. Mánáidgárddiid ja skuvllaid bargiide oahpahedje ovdagihtii sámi sániid, doahpagiid ja ludiid. Kursaoasseváldit geat ieža ledje sápmelaččat, dadje ahte prošeakta lea veahkehan sin dohkkehit ja duostat ohcalit sámi bealiset, daningo sámegiella ja kultuvra beaggá buorrin bargosajiin.

Prošeaktajodiheaddjin lea leamaš kulturskuvlla Annemarie Kjeldsø. Fágalaš jodiheaddjin lea leamaš oahpaheaddji, juoigi ja artista Berit Alette Mienna ja Halvdan Nedrejord lea searvan musihkkaoahpaheaddjin, gii erenoamážit oahpahii ritmmaid, sihke njálmmálaš ritmmaid ja rumbbuid. Vuostaš jagi čadahedje prošeavtta okte mánus olles skuvlajagi. Prošeavtta doaibmadási lea joatkán 3-5 gearddi jagis, sullii vahkku ain hávális juohke gearddi. Ovtta prošeaktavahkkus lea prošeakta olahan sullii badjelaš 250 máná.

Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringa (KKS) lea dorjon prošeavtta ja juoiganprošeakta lea buvttadan geavtlaš oahpahasdahkosa juoigamis, mii lea sin ruovttusiiddus. Dát oahpahasdagus lei ovtta gaska dat dagus maid eanemus ledje viežžan KKS:a ruovttusiiddus. Prošeavtta jotket bistevaš fálddahkan, dainna go leat ásahan fásta virggi kulturskuvllii sámi kulturfágas. Ovttasbargomodealla skuvllaid, mánáidgárddiid, báikkálaš kultureallima ja kulturskuvlla gaskkas galget ain ovdánahttit.

Govva 3.3 Juoiganprošeavtta mánát juiget Girkonjárgga skuvllas sámi álbmotbeaivvi jagi 2013



3.7 Loahpaheapmi

Kulturskuvllat lea sihkarastojuvvon heaittihan-balddonasas oahpahuslága § 13-6 bokte. Suohkanekonomiija ja báikkálašpolitihkkáriid juolludeamet mearridit kulturskuvllaid sturrodaga. Eanas kulturskuvllaide dán guorahallamis lea juolluduvvon ila unnán hálldahusresursa. Jus kulturskuvla galgá šaddat báikkálaš resursaguovddázin, de ferte dain leat jodiheapmi/ kulturskuvlarektor mas lea vejolašvuohta čadahit ovddidanbarggu. Čielga ávžžuhus lea ahte buot min kulturskuvllain norggabeale Sámis galggašii leat 75% kulturskuvlarektor. Báikkálašpolitihkkárat fertejit oaidnit man dehálaš nanu kulturskuvla lea ássanhállui, loaktimii ja dearvvasvuhtii, ja lea nu easttadeaddji gárrenmirko geavaheapmái ja iešsoardimii. Okta vuohki oažžut báikkálašpolitihkkáriid diđolažžan kulturskuvlla rollas báikkálašservodagas lea meannudit odđa rámma-plána politihkalaččat.

Smávva suohkaniin lea dávjá kulturskuvllain váttisvuohta virgádit fágaoahpaheddjiid danne go dárbbahit áinnas oasseáigevirggiid ja ii oktage fárra Olggut-Ávskár suohkanii bargat 10 % balehttapedagogan. Ávžžuhus lea ásaht suohkangaskasaš kulturskuvlaoahpaheaddjevirggiid vai lea álkit háhkat gelbbolaš oahpahanbargiid buorin mánáideamet dáiddalaš ovdáneapmái.

Sáhttago atnit čuorvvascealkaga «Kulturskuvla buohkaide» go máksá dasa searvat? Galggašii go fáldat leat nuvtá? Eahpideaddjit čuoččuhit skuvlii divvet de oahppit geain ii leat mokta dasa. Geahččalanortnegat nuvtá kulturskuvllain muhtin suohkaniin Norggas čájehit eará. Ávžžuhuvvo heaittihit geavaheaddjemávssu kulturskuvllain, vai dat skuvlašlájda rahpasa buohkaide.

Kulturskuvllat oahpahit vuodđooahpahusa, muhto barget maiddá taleantaovdánahttimiin. Ferte leat vejolaš taleantaid nai áimmahuššat ja veahkehit sin ovdánit. Earret eará galggaše buot Norgga suohkaniid doaibmabidjoplánaide, mat gusket mánáide ja nuoraide, lasihit ahte unnimusat ovtta galget nomineret Niehkostipendii juohke jagi.

Suohkaniin hálldašanguovllus lea erenoamáš ovddasvástádus doalahit sámi kultuvrra diibmoplánas. Ávžžuhuvvo ahte Sámediggi várre hálldašanguovllu kulturskuvllaide ruđa, ja mas oassi lea movttiidahttinruhta.

Referánssat

Grunnskolen informasjonssystem Vuoddoskuvllaid diehtujuohkinvuogádat

<https://gsi.udir.no/tallene/>

«Kulturskoleløftet – Kulturskole for alle», Kulturskoleutvalget 2010

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/rapporter/kulturskoleloeftet_ok.pdf

St.meld. nr. 40 (1992-93) ...vi smaa en Alen lange; Om 6-åringer i skolen – konsekvenser for skoleløpet og retningslinjer for dets innhold

Rammeplan for kulturskolen Kulturskuvlla rámmaplána

http://www.kulturskoleradet.no/upload/bruker/dokumenter/Om_oss/Landsmotet/2014/08_Rammeplan_for_kulturskolen.pdf

«Rapport for 2010 og 2011. Gáivuona Kulturskuvla/ Kåfjord Kulturskole». Liv Mæsel Rundberg

Prošeaktačilgehus Sámi Mánáidteáhter

E-poasta kulturskuvlarektoris Halvard Lyshaugas, Gáivuonas Kåfjord

E-poasta prošeaktajodiheaddjis Annemarie Kjeldsøes, Máttá-Várjjagis

E-poastat Kárášjoga, Guovdageainnu, Loabága, Unjárgga, Porsáŋggu ja Snoasa kulturskuvllain

«Kulturskole for alle?» Pilotundersøkelse om kulturskoletilbudet – Telemarksforskning

http://www.kulturskoleradet.no/upload/bruker/dokumenter/Dokumentarkiv/10_Forskning/2009_Kulturskole_for_alle_-_rapport_Telemarksforskning.pdf

www.kafjord.kommune.no

www.sor-varanger.kommune.no

https://no.wikipedia.org/wiki/Liv_Rundberg

www.kulturskoleradet.no

www.drommestipendet.no

www.royrvik.kommune.no

www.tysfjord.kommune.no

4 Festiválat main lea sámi sisdoallu

Bente Ovedie Skogvang, vuosttašamanueansa, Høgskolen i Hedmark

Čeahkkáigeassu

Dutkamat čájehit ahte festiválat leat oasálaččat identitehta hábmemis ja kultuvrra loktemis báikkálašservodagain. Dat lea erenoamáš oinnolaš sámi festiválain, ja orru nu ahte daid deaddu, váikkuhanvejolašvuohta ja olbmuid čohkken, addá vuorrováikkuhusaid maiddá kultuvrralašgietti olggobeallái. Sámie festiválat geavahit earret eará musihka ja juoigama reaidun olahit nuoraid geat galget doalvut viidáset kultuvrraset ja fievrridit earáide oaiviliid sin báikkálašservodagain. Festiválat mat váldet ovddasvástádusa sámie kultuvrra gaskkusteamis áigeguovdilis temáiguin ožžot ruhtadeami almmolašorgánain ja danne lea dehálaš ahte sin doaimmat leat oinnolaččat. Dán kapihttalis čielggaduvvot muhtun festiválat Norggas main lea sámie sisdoallu. Guovddázis lea mo festiválat deattuhit dahkat oinnolažžan ja gaskkustit sámie dáidaga, kultuvrra ja giela ja mo sii geahččalit leat kultuvrralaš deaivvadanbáikin ja kulturarenan mánáide ja nuoraide. Dás leat čilgen festiválaid mat ožžot doarjaga njuolga Sámedikki bušeahtas. Dieđut leat vižžojuvvon almmolaš statistihkain, lean maiddá ságastallan lágideddjiiguin ja festivála oasálastiiguin geaiguin lean deaivvadan ja telefuvvna bokte ja e-poasta bokte gulahallan, ja maiddá lean guorahallan festiválaid neahttasiidduid. Oppalašgovva ii leat ollislaš go sihkkaris logut váilot mángga ášši ektui. Ii sáhte njuolgut buohtastahttit buot loguid mat dás leat, go iešguđetge festiválat lohket ovdamearka dihte guldaleddjiid/gehččiid ja galle guossi leat iešguđet ládje. Dat leage čujuhus dasa ahte dárbbasit eanet dutkamiid sámie festiválain ja álgoálbmotfestiválain sihke dáppe ruovttus ja riikkaidgaskasaččat.

4.1 Álggaheapmi

Festiváladoaba lea oalle ođas Norggas Jæger & Mykletun (2009) mielde, geat leaba dutkan Finnmárkku festiválaid. Dutkamušas boahtá ovdan ahte lea eahpečielggas mii rehkenasto leat festivála dan definišuvvna bokte, ja ahte tearbma iige leat Finnmárkku fylkkasuohkana neahttasiidduin dahje fylkka kultuvrra ovdanbuktimis (Jæger & Mykletun, 2009, s. 329). Eanas festiválat leat sosiála lágideamit ja arenat mat ovddastit muhtun sosiála institušuvvna guhkás maŋos máttaráigái (Falassi, 1987; Gold and Gold, 2005; Hegnes, 2006). Vaikko mángga festivála šaddet eanet ahte eanet kommersiálat, de goitge eatnasat ain leat sajit gos hávskkohallet ja stohket ja gos ávvudit vieruid ja dábiid, árbevieruid, myhtaid ja oskku ja iige unnimusat friddjavuoda. «Festiválain olbmot barget áššiid maid dábálaččat eai bargga; sii luobahit árgabeaivvis, sii dahket duohtan ekstrema láhttema mii dábálaččat lea láchkaráddjejuvvon viidodaga dáfus, ja sii jorgalit jorgguguvlui árgabeaivvi sosiála eallima.» (Falassi, 1987: 3, mu jorgalus) Dutki dadjá maiddá ahte festiválain leat kvalitehtat mat sáhttet doaibmat oasálašžan

identitehta ráhkadeamis ja oddasis hábmemis, dan doarjuba Jæger ja Mykletun (2013, s. 213) geat čujuheaba dasa ahte festiválat váikkuhit sihke olbmuid ja báikkiid identitehtii, ja ahte buot proseassat mat relaterejuvvojit festiválaide váikkuhit min gullelašvuoda dárbut.

Álgoálbmotfestiválaide riikkaidgaskasaš dutkammat earret eará Austrálias RMIT University «Globalism Research Centre» bokte (Phipps og Slater, 2010, s.89), dorjot dan ja dasa lassin namuhit ceavzima ja oadjebasvuoda Australia álgoálbmogiidda ja dadjet čuovvovaččat: «...álgoálbmotfestiválaide dohkkeheami ja oainnusmahttima bokte sáhtá ásaht báikkiid gos jurddašit oddasit mo galggašii hábmet ceavzilis, oadjebas ja ollislaš ovdánan našunála kultuvrraid buot austrálialaččaide main vuodđun lea dohkkeheapmi kultuvrraid rastá, doahhtaleapmi, lonohallan ja kreativehtta.» Dán kapihttala bokte oainnusmahtán ahte dieid dutkiid gávdnosat heivejit sámi festiválaide sihke mii guoská daid leat guhkes áigásaš sosiála institušuvdnan, árbevieruid ja dábiid ávvudeapmin, ja ahte festiválain leat kvalitehtat ráhkadit ja oddasit hábmet identitehta. Seammás sáhtá maiddá geažuhit ahte dáláš sámi festiválat leat mielde ásaheame kulturipmárdusa ja oktavuodaid našuvnnaid, čearddalašvuodaid ja oskkuid rastá (Skogvang, 2016).

4.2 Kapihttala ulbmil ja oppalašgovva

4.2.1 Ulbmil

Dán kapihttalis geahččat muhtun festiválaide Norggas main lea sámi sisdoallu. Áiggun erenoamážit geahččat man dettolaččat festiválat oainnusmahttet ja gaskkustit sámi dáidaga, kultuvrra ja giela, ja mo festiválat leat mánáide ja nuoraide kultuvrralaš deaivvadanbáikin ja kulturarenan. Vuosttažettiin geahčadan festiválaide mat ožžot njuolggodoarjaga Sámedikki bušehtas, ja válddahallan oanehaččat juohke festivála.

2009 rájes lean dutkan identitehtaháhkama ja oktavuodaid lihkadanaktivitehtaid bokte Riddu Riddu festiválas Gáivuonas Davvi-Romssas (Skogvang, 2013; 2015; 2016). Dán girjekapihttaliin lean gulahallan festiváلالágideddjiiguin telefovnna ja e-poastta bokte, lean geahččan festivála neahttasiidduid ja ságastallan festiváلالágideddjiiguin ja festiváloasseváldjiiguin. Deattuhan ahte dát oppalašgeahčastat ii leat áibbas ollislaš go sihkkaris logut váilot mángga ášši dáfus. Buot loguid mat almmuhuvvojit, ii leat vejolaš njuolgut buohtastahttit, go iešgudetge festiválat lohket ovdamearka dihte gehččiid/guldaleddjiid ja gussiid logu iešgudet ládje.

4.2.2 Kapihttala oppalašgeahčastat

Álggos ovdanbuvttán oppalašgeahčastaga iešgudetge festiválain Norggas main lea sámi sisdoallu. Dás almmuhan vuos viidodaga Sámedikki njuolggodoarjagiin 2015 ja 2016. Dasto čuovvolan oppalašgeahčastagain tabeallas 2, álggahan jagiiguin ja leat go festiválat lágideuvvon juohke jagi álgaheami rájes. Tabeallas 3 almmuhan festiválaide guosseloguid, ja festiválaide profiila čájehuvvo tabeallas 4. Tabeallas 5 lea oppalašgeahčastat das makkár fáldadagat leat mánáide ja nuoraide vuollel 18 jagi. Loahpas čálán oanehaččat iešgudetge festiválain ja daid sisdoaluin. Čálán maiddá oanehaččat ovtta festivála birra mii lea lágideuvvon ovdal (Skiippagurra festivála), ovtta festivála birra mas leat guhkes árbevierut ja mii ain lea (Verdde-festivála) ja aitto álggahuvvon festivála BeskanLuossaRock. Loahpas deattuhan dárbbu eanet dutkamii sámi festiválain Norggas, festiválain mat lágideuvvot olles Sámis ja eamiálbmotfestiválain oppalaččat.

4.3 Davvi-Norgga festiválat main lea sámii sisdoallu

Festiválat leat oassin identitehta hábmemis ja loktet kultuvrra mas lea čatnašupmi báikkálašservodagain. Dat lea erenoamáš čielggas sámii festiválain nugo ovdamearka dihte Guovdageainnu musihkkafestiválas, Riddu Riddu festiválas, Kárášjoga beassášfestiválas ja Márkomeanus. Dutkammat čájehit ahte diekkár festiválaid deaddu, čadahanfápmu ja oassálastin, addá vuorrováikkusaid maiddá dobbelii dan kultuvrralaš dáhpuhusa (Skogvang, 2013; 2016). Viken (2013) dadjá ahte festiválain dego Riddu Riddus lea sihke našunála ja riikkaidgaskasaš mearkkašupmi. Mii diehtit maiddá ahte musihkkasuorgi lea dehálaš ja váikkuehaddji nuoraide olles Norggas (Jæger & Mykletun, 2013; Tjora, 2013).

Sámii festiválat geavahit earret eará musihka ja juoigama gaskaoapmin olahit nuoraid Finnmárkkus, Romssas, Nordlándas ja Trøndelágas, geat galget doalvut viidasit iežaset kultuvrra ja fievrerit earáide oaviliid sin báikkálašservodagain. Festiváladutkammat čájehit ahte báiki ja lokaliseren lea dehálaš (Tjora, 2013). Ovdamearkan čujuhuvvo Riddu Riddui mii lea lokaliserjuvvo Davvi álbmogiid guovddášis, dutkit oavvildit festiválas vejolašvuoda šaddat gelbbolašvuodaguovddášin álgoálbmotkultuvrra gaskkusteapmái rastá kontineanttaid (Skogvang, 2013; 2016; Viken 2011; 2013). Festiválat mat váldet ovddasvástádusa sámedukultuvrra gaskkusteamis áigeguovdilis fáttáin, ožžot almmolašorgánain doarjaga nugo Sámedikkis, fylkkasuohkanis ja suohkaniin. Dan dáfuš lea dárbbalaš oainnusmahttit masa ekonomalaš doarjagat geavahuvvot.

4.3.1 Festiválabáikkii

Lágiduvvot mánga festivála Norggas main lea sámii sisdoallu, muhto ii leat makkárga oppalašgeahčastat dain. Lean válljen festiválaid mat leat ožžon doarjaga njuolga Sámedikki bušehtas jagiid 2015 ja 2016 poasttas sámii festiválat.

Tabealla 4.1 Oppalašgovva festiválain main lea sámii sisdoallu, báiki, suohkan ja fylka ja áigemeardi jagis

Festivála	Báiki	Suohkan	Fylka	Áigemeardi
Kárášjoga beassášfestivála	Kárášjohka	Kárášjohka	Finnmárku	Beassášiid
Guovdageainnu musihkkafestivála	Guovdageaidnu	Guovdageaidnu	Finnmárku	Beassášiid
Áltá Sámii festivála	Áltá	Áltá	Finnmárku	Guovvamánnu
Riddu Riddu	Olmáivággi	Gáivuotna	Romsa	Suoidnemánnu
Sámii vahku Romssas	Romsa	Romsa	Romsa	Guovvamánnu
Márkomeannu	Gállogieddi	Evenášši	Nordlándá	Suoidnemánnu
Julevsámedu vahku	Másske	Divttasvuotna	Nordlándá	Suoidnemánnu
Lullisámii kulturfestivála/ Raasten rastah	Plassje	Plassje	Lulli- Trøndelága	Čakčamánnu/ Golgotmánnu

Nugo tabealla 4.1 čájeha oppalašgeahčastagas de leat golbma festivála Finnmárkkus, guokte Romssas, okta Nordlándas ja okta Lulli-Trøndelágas. Festiválat Kárášjogas ja Guovdageainnus lágíduvvojit beassážiid, festiválat Álttás ja Romssas lágíduvvojit Sámeálbmotbeaivvi, guovvamánu 6. beaivvi ávvudeami oktavuodas, Riddu Riddu, Márkomeannu ja Julevsáme vahkko lágíduvvojit suoidnemánus.

4.3.2 Álggahanjahki ja galle jagi lágídan

Álggahanjahki ja galle festivála leat lágíduvvon vuolgá das leago doaba festivála vai musihkka- ja/dahje kulturfestivála geavahuvvon lágideapmái. Kárášjoga ja Guovdageainnu beassášdoalut leat guokte boarráseamos lágideami main leat ovttaláganvuodát dáláš lágideamiiguin main lea vuolgga ollu ovdalis go festivála šattai doaban. Nu go namas daddjo lágíduvvojit dát beassážiid, mii lei áigodat go johttisápmelaččat bohte gillái fas, ja árbevierut ja dábit doalahuvvojedje ja jotkojuvvojedje go sogat ja ustibat deaivvadedje (Hætta, 2002). Girječálli čilge man dehálaččat beassášbasit ledje sápmelaččaide, go sogat ja ustibat čeahkkanedje, mánát gásttašuvvo, konfirmerejuvvo ja olbmot náitaljedje. Dat leat doalut mat maiddái dán áiggi čohkkejit sogaid ja ustibiid olles riikkas, ja Kárášjohka ja Guovdageaidnu leat báikkit gosa fárren olbmot ain bohtet ruoktot ávvudit beassážiid. Beassášfestivála Guovdageainnus lágíduvvui vuohččan jagi 1972, dalle Nils-Aslak Valkeapää (Áillohaš) doalai rahpankonseartta, ja musihkkafestivála oktan Sámi Melodi Grand Prix šattai oassin das jagi 1990.

Tabealla 4.2 Oppalašgovva festiválain main lea sámi sisdoallu, álggahanjahki ja galle jagi festivála lea lágíduvvon álggaheami rájes

Festivála	Álggaheapmi	Galle jagi lea lágíduvvon álggaheami rájes
Kárášjoga beassášfestivála	1966*)	51 jagi? - <i>Kárášjogačuogamat</i> , mas festivála lea vuolgguhuvvon lágíduvvui 50. geardde 2016, IL Nordlys bokte.
Guovdageainnu musihkkafestivála	1972	45 jagi. Beassášfestivála lágíduvvui vuohččan 1972, ja Sámi Music Festival lei duohta 1990.
Riddu Riddu	1991	25 jagi.
Márkomeannu	1999	17 jagi. Lágíduvvon buot jagiid earret 2014.
Sámi vahkku Romssas	2004	13 jagi.
Lullisámi kulturfestivála Raasten rastah	2002	7 jagi. Vuosttaš jagiid juohke nuppi jagi vurrolagaid Ruotas ja Norggas. <i>Raasten rasteh</i> Plassjes juohke nuppi jagi 2010 rájes.
Julevsáme vahkko	2010	7 jagi. <i>HellmoCup</i> álggahuvvui 1972 ja DSJ álggaheapmi lei festivála vuoddu.
Álttá Sámi festivála	2011	6 jagi.

*) Kárášjoga beassášfestivála dáfus ii leat vissis lea go álggahanjahki ja galle jagi lea lágíduvvon riektá.

Riddu Riddu festivála ii leat nu áigahaš, 2016 dat ávvudii 25 jagi ja lea álggahuvvon 1991. Dát festivála lea seamma ládje go earát šaddan čeahkkananbáikin sámi nuoraide geat bohtet

«ruoktot» suoidnemánu gaskkamuttus ja deivet sogaid ja ustibiid ja ásaht odda fierpmádagaid máilmmi álgoálbmogiiguin. Márkomeannu lágiduvvo maiddái guovvamánu 6. beaivvi oktavuodas, muhto geassedoaluin lea eanet deaddu. Festivála lea lágiduvvon jahkásaččat 1999 rájes earret 2014 go ii lágiduvvon geassefestivála. Sámi vahkku Romssas lea leamaš 13 jagi, Raasten rastah ja Julevsáme vahkko Divttasvuonas čieža jagi ja Álttá Sámi festivála lágiduvvui ges gudát gearddi jagi 2016.

4.3.3 Festiválaid guosselohku

Álggahettiin lea dehálaš namuhit ahte festiválat lohket iešgudet ládje galle guossi leat. Danne ii leat vejolaš buohtastahttit njuolga loguid tabeallas 4.3. Mánja festivála, omd. Riddu Riddu geavahit sihke guosselogu ja lágidemiidguosselogu, ja eará festiválat leat dušše lohkan guosselogu. Riddu Riddu lohka galle festiválapássa guhtege festiválabeivviid gaskavahkkus sotnabeaivái leat, Márkomeannu lohka buot beaivepássaid, buot festiválapássaid guhtege festiválabeaivvi ja guosselogu searvái lohket maiddái gussiid lágidemiin maidda ii dárbbas festiválapássa. Lágidemiidguosselogu lohket galle guossi leat guhtege lágideamis. Muhtun festiválat geavahit maid dušše sullii logu, muhto earáin leat dárkileappot logut das galle bileahta leat vuodojuvvon ja galle guossi leat lágidemiin.

Tabealla 4.3 Guosselohku Sámi festiválain main lea sámi sisdoallu jagiid 2014, 2015 ja 2016.

Festivála	Guosselohku / *)		
	Lágidemiidguosselohku		
	2014	2015	2016
Guovdageainnu musihkkafestivála	Ca. 10 000	Ca. 6000	2570
Riddu Riddu	5634 / 23303	5700 / 24533	7139 / 27889
Sámi vahkku Romssas	4982	ca. 4000	ca. 4500
Márkomeannu	0	2900	2500
Karášjoga beassášfestivála	2500	2700	3100
Lullisámi kulturfestivála/ Raasten rastah	ca. 500	0	ca. 600
Julevsáme vahkko	ca. 400	ca. 300	ca. 400
Álttá Sámi festivála	950	750 / 1000	520
Buot festiválaid supmi oktiibuot:	24 966	22 350	21 329

*) Geahča teavsttas čilgehusa iešgudetlágan vuigiin mo lohket guosselogu festiválain.

Riddu Riddu almmuha dárkilis loguid mat čájehit lassáneami bileahtadalliin 5634 jagi 2014 rájes 7139 doallái 2016 rádjai, namalassii 1505 eanet guossi maŋemus festiválas. Márkomeanus ledje 2500 guossi jagi 2016 ja 2900 jagi 2015. Jagi 2014 ii lágiduvvon geassefestivála. Njieddju lei vurdojuvvon go 2015 lei Comeback-jahki maŋgil go 2014 eai lágidan geassefestivála. Muđui lea guosselohku leamaš dásset ja dásseidis lassáneapmi jus geahččá stuorrát. Sámi vahkus Romssas lea alla ja dásseidis oasálastilohku 4000 ja 5000 duháha gaskkas. Maŋemus guokte jagi

(2015 ja 2016) leat festiválašlágideddjiid dieduid mielde estimerejuvvon logut, muhto 2014-logut leat sihkkarat.

Guovdageainnu musihkkafestivála lea jagiid 2014 ja 2015 rehkenastán oktii guosseloguidd buot lágideimiin maid sii lágideid daid beivviid go lea festivála. Logut eai leat sihkkarat jagiide 2014 ja 2015, muhto 2016 logut leat sihkkarat. Dasa gullet maid logut das gallis mákse geahččat SGP livestreama bokte (350 olbmo). Dat go logut leat dárkileappot sáhtta čilget muhtun muddui oasseváldiid variašuvnna (njiedjama). Kárášjoga festivála lea almmuhan guosseloguidd mat čájehit dássedis lassáneami golbma manemus jagi.

Raasten rastah ii lágidejuvvon jagi 2015 ja danne leat dalle 0 guossi. Go váldá vuodu dán tabealla vuovdajuuvon bilehtaidd logus, de ledje measta 25 000 oasseváldi jagi 2014, ja 22 350 jagi 2015 ja veaháš njieddju jahkái 2016 namalassii 21 329 guossái. Dat mearkkaša ahte 20 000-25 000 olbmo oasálastet jahkásaččat festiválain.

4.4 Ekonomalaš doarjja sámi festiválaide

Lea leamaš gáibideaddji háhkat sihkkaris loguid dietnasiin, olggosgoluin ja ruhtademiin visot festiválain main lea sámi sisdoallu. Danne ovdanbuvttán dán kapihttalis ekonomalaš ja eará ovttasbargoguimmiid oalle obbalaččat. Oassi hástalusas háhkat ollislaš gova olggosgoluin ja dietnasiin lea go festiválat doibmet ollu eaktodáhtolaš bargiid bokte. Vaikko muhtun festiválain leat ollesáiggebargit birra jagi dahje muhtun áiggiid jagis, de leat buohkat gitta das ahte ollu dahkko eaktodáhtolaš barggu bokte. Seammás leat muhtun festiválain, ovdamearka dihte Guovdageainnu musihkkafestiválas ja Áltá Sámi festiválas, olggobeale buvttadeaddjit priváhta fitnodagain, mas sponsorat ja ovttasbargoguimmit eai leat almmolaččat olámuttus.

Dán kapihttalis lean váldán vuolggasaji njuolggoruhtadoarjagis festiválaide mat oidnojit Sámedikki bušehtas (2016). Seammás ferte namuhuvvot ahte Sámediggi maiddái doarju festiválaide eará poastaid bokte. Tabealla 4.4 čájeha oppalašgova dušše Sámedikki njuolggodoarjagis festiválaide main lea sámi sisdoallu jagiid 2015 ja 2016, loguiguin mat bohtet ovdan Sámedikki bušehtas. Oppalašgovva čájeha ahte čuoovvovaš sámi festiválat manemus guokte jagi leat ožžon njuolggodoarjaga Sámedikkis: Guovdageainnu musihkkafestivála, Riddu Riđđu, Márkomeannu, Kárášjoga beassášfestivála, Lullisámi kulturfestivála Raasten rastah, Julevsáme vahkko, Sámi vahkku Romssas ja Áltá Sámi festivála.

**Tabealla 4.4 Festiválat main lea sámi sisdoallu ja ožžot njuolggodoarjaga
Sámedikkis, 2015 ja 2016 bušeahttalogut**

Festivála	Bušeahtta 2016	Bušeahtta 2015
Guovdageainnu musihkkafestivála	1 416 000	1 253 000
Riddu Riddu	1 130 000	1 102 000
Márkomeannu	900 000	740 000
Karášjoga beassášfestivála	781 000	761 000
Lullisámi kulturfestivála/ Raasten rastah	485 000	85 000
Julevsáme vahkko	217 000	212 000
Sámi vahkku Romssas	185 000	180 000
Álttá Sámi festivála	150 000	0
SUPMI	5 264 000	4 333 000

Gáldu: Sámedikki bušeahtta 2016, s. 47

Nugo tabeallas 4.4. boahdá ovdan de lea Sámediggi merken jagi 2016 oktiibuot badjel 5,2 millijovvna ruvno festiválaide main lea sámi sisdoallu, lohku mii jagi 2015 lei 4,3 millijovvna, mii mearkkaša lassáneami 931 000 ruvnnuin. Njeallje stuorimus festivála Guovdageainnu musihkkafestivála, Riddu Riddu, Márkomeannu ja Karášjoga beassášfestivála leat dat mat ožžot eanemus njuolggodoarjaga Sámedikkis. Spiehkastat lea Sámi vahkku Romssas mas leat nubbin alimus guosselogut muhto oažžu unnit doarjaga go eará festiválat, earret Álttá Sámi vahkku.

Sámediggi deattuha ahte sámi institušuvnnat nugo ovdamearka dihte festiválat, leat dehálaš aktevrrat ja ovtasbargoguoimmit sámi dáidaga- ja kultureallima ovdánahttimis. Danne lea Sámedikkis beroštupmi ásahit fágalaš nanu sámi institušovnnaid mat lea buorit arenat sámegiela ja sámi kultuvrra ovddideapmái (Sámedikki bušeahtta 2016). Dán olis juolluda Sámediggi earret eará doarjaga festiválaide mat čalmmustahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi kultuvrra. Sámedikke bušeahta mielde (2016, s. 47) galget juolludeamet festiválaide veahkehit:

- Sihkkarastit dássedis ja vuordevaš doaimmaheami sámi festiválain
- Addit sámi festiválaide ovdánan ja odastan vejolašvuoda
- Sámi festiválaid geasuhit olbmuid
- Oainnusmáhttit ja gaskkustit sámi dáidaga, kultuvrra ja giela
- Láhčit dili sámi deaivvadanbáikkiide
- Láhčit dili mánáid ja nuoraid kulturarenaide

Go geahččá tabeallaid 4.2, 4.3 ja 4.4 ovtas, de oaidná ahte dat buot eanemus árbevirolaš festiválat, dat mat leat leamaš guhkimusat, leat maiddáid dat festiválat mat ožžot eanemus njuolggoruhtadoarjaga Sámedikkis.

4.5 Ovttasbargoguoimmit

Lassin dietnasii mii boahá festiválapássain ja Sámedikki ekonomalaš doarjagis, de ožžot festiválat doarjaga Nordlándda, Romssa ja Finnmarkku fylkkasuohkaniin, Kulturrádis, suohkaniin gos guhtege festivála lea (Karášjohka, Guovdageaidnu, Gáivuotna, Romsa, Evenášši, Divttasvuotna jna.), ja maiddá báikkálaš ja guovlulaš sponsoriin. Oppalaččat sáhtá lohkat ahte almmolaš orgánat nugo Sámediggi, fylkkasuohkanat ja festiválasuohkanat ain leat buot festiválaid deháleamos ovttasbargoguoimmit ja sponsorat.

Lassin ekonomalaš doarjaleddjiide leat maiddá máŋga festivála ásaŋ ovttasbargošiehtadusaid mat dorjot eará ládje, ovdamearka dihte oahppogaskkustemiin ja márkanaštimiin. Riddu Riddu lea ovdamearka dihte ásaŋ váldoovttasbargošiehtadusa UiT – Norgga Árktalaš Universitehtain Romssas, mas boadusin lei earret eará ahte UiT lágidi geasseskuvlla iežaset masterstudeanttaide 2015 festiválas, ja lágidi festiválas jahkásaččat dutkan-, debáhtha- ja oahpposeminára. Sámi vahkku Romssas ja UiT lágidi searválaga viiddis semináraprogramma mas ságaškuššet áigeguovdilis dutkan ja sámi guoski gažaldagain. Maiddá Márkomeanus ja Áltá Sámi festiválas lea lagas ovttasbargu UiT:n, ja dain festiválain lágidi oahpposemináraid. Ovdamearkan sáhtá namuhit ahte lullisámi kulturfestiválas lea lagas ovttasbargu Plassje museain, ja Riddu Riddu ovttasbargá Davvi-Romssa museain. Eará attusveahkit ja ovttasbargoguoimmit leat valáštallansearvvit, olgoáibmorádit, girjerádjosat, báikkálaš sámi giellaguovddážat, duodjesearvvit ja báikkálaš dáidda- ja kultursearvvit. Festiválat leat oppalaččat čeahpit bargat sosiála institušuvnnaid ja lágideamiid gaskasaččat. Ovdamearkkat leat Romssas Midnigh Sun Maraton, Áltá Sámi Fashion Week ja Guovdageainnus Sámi Melodi Grand Prix.

Dákko lea maid dehálaš namuhit ahte unnimusat seamma dehálaččat go leat ovttasbargogummiid ja sponsoriid doarjja, lea maiddá eaktodáhtolaš bargu maid logiid mielde olbmot jahkásaččat doaimmahit vai buorit sámi festiválat cevzet miehtá Sámi. Sin haga eai livčče festiválat sáhtán čadahuvvot, dan duodašta maiddá Jæger ja Mykletun (2009) dutkan.

4.6 Festiválaid profiila

Čoahkkedoahpagiin profiila, čilgejuvvo makkár festivála lea sin musihkkaválljejamiid bokte, ja gos artisttat mat guoimmuhit leat eret, leat go sámi vai eará artisttat, man galle artistta leat Davviriikkain ja olgoriikkas eret. Profiila váldodeaddu lea musihkkaválljejumái, muhto geahččat maiddá lágideamiid ollislaš fáldadaga.

Tabealla 4.5 Profiila geahčastat festiválain main lea sámi sisdoallu, 2016

Festivála	Profiila
Guovdageainnu musihkka festivála	Sámi olles Sámis, lágidit «Sámi Melodi Grand Prix», maiddá muhtun dáčča ja olgoriikkalaš artisttat
Riddu Riddu	Sámi ja riikkaidgaskasaš, álgoálbmogat miehtá máilmmi ja liige fokus ovttá álbmogii jahkásaččat: «Jagi davvi álbmot»
Márkomeannu	Sámi olles Sámis, aivve sámi artisttat
Karášjoga beassášfestivála	Sámi Sámis, eanas artisttat siseatnamis, maiddá muhtun norgalaš ja olgoriikka artisttat
Lullisámi kulturfestivála Raasten rastah	Kultuvrralaš ja sosiála deaivvadanbáiki sápmelaččaide norgga- ja ruotabeale sámis olles bearrašii, mánáid ja nuoraid vuoruhan
Julevsáme vahkko	Sámi, deattuhit áimmahuššat julevsámegiela, kultuvrra ja árbedieđuid
Sámi vahkku Romssas	Sámi profiila mii čájeha sámi árbevieruid, kultuvrra, valáštallama ja ealahusa mánggabealatvuoda
Áltá Sámi festivála	Sámi mas deaddu mearrasámevuhtii maŋemus jagiid

Tabealla 4.5 čájeha visot festiválain sámi profiilla ja festiválain leat eanas sámi artisttat guoimmuheadđjin. Muhtumat bidjet deattu iežaset guvlui, ja muhtumiin leat leamaš maŋemus jagiid beakkán norgalaš artisttat dakkárin mat galget geasuhit olbmuid, nugo Sandra Lyng Karášjoga musihkkafestiválas ja Isaac Elliot Guovdageainnu musihkkafestiválas ja Sondre Justad Riddu Ridus jagi 2016. Guovdageainnu musihkka festivála lágida jahkásaččat Sámi Melodi Grand Prix beassášlávvardaga. Riddu Ridus leat riikkaidgaskasaš álgoálbmot artisttat geat bohtet iešguđet guovllus máilmmis, ja jahkásaččat okta álbmot ovdanbuktá iežaset, nu gohčoduvvon Jagi davvi álbmogiin. Das sáhttet álgoálbmogat vaikko gos máilmmis eret, almmuhit musihkaset ja kultuvrasat ja guhtege jagi lea deaddu dain artisttain mat gullet dan álgoálbmotjovkui geat ain leat guovddázis, ovdamearka dihte Taiwan álgoálbmot jagi 2016.

4.7 Aktivitehtat mánáide ja nuoraide vuollel 18 jagi

Buot sámi festiválat lágidit aktivitehtaid mánáide ja nuoraide vuollel 18 jagi. Tabealla 5 čájeha oppalašgeahčastaga das man viiddis fálaldagat leat mánáide ja nuoraide. Vaikko rievddada festiválas festiválii man viiddis fálaldagat mánáide ja nuoraide leat, de leat fysalaš aktivitehtat, valáštallan ja eará olgodoaimmat, duodji ja sámi lávlun ja juoigan buot festiválain. Eanas festiválain lea maiddá lágideapmi mánáide mii čatnasa girjerádjosis, skuvlii dahje giellaguovddázii ja báikkalaš doaimmat main lea sámi sisdoallu. Njoarosteapmi, heargegilvovuodjin, ATV-vuodjin, luondduávkkástallan, lávu ceggen ja durgen, goikeguoli dearpan ja aktivitehtat main leat ruohttasat eará álgoálbmogiin, diet čájejit man mánggabealat doaimmaid fálet mánáide ja nuoraide.

**Tabealla 4.6 Mánáid ja nuoraid aktivitehtaid oppalašgovva festiválain main
lea sámi sisdoallu, 2016**

Festivála	Mánáid ja nuoraid aktivitehtat
Guovdageainnu Musihkkafestivála	Teáhterčájálmás «Gávvilis rieban», Isac Elliot nuoraidkonsearta, Filbma Samisk Grand Prix birra, Juoigankonsearta mánáide ja nuoraide, Árbevirolaš juoigankonsearta Sámi Grand Prix 2015 vuittiiguin, iešgudetlágan doaimmat nugo njoarosteapmi, heargegilvovuodjin, iešgudetlágan duodjeaktivitehtat ja fysalašaktivitehta gilvvut mánáide beassášfestiválas.
Riddu Riddu Mánáidfestivála	Golbma olles beaivvi dáiguin: lávu ceggen ja durgen, mo dahkat dola, áhcut, ceahkkut, dearpat goikeguliid, riidet Ivguheasttain, konsearttat Suming «Jagi davvi álbmot» Taiwanas ja Sara Marielle Gaup Beaska, duodji Davvi-Romssa Museum bokte ja čuoldin ja kulturbeaivi «Jagi davvi álbmoga» bokte, muitalusteáhter «Márjá ja Čoavjeguovdi», Oddajagistallo-vázzin iežaset ráhkaduvvon hámaiguin. 10-13 jahkásaččaide: Báikkálaš olgodoaimmat (báikenamat, kultuvra) ovtas Davvi-Romssa Friluftsrádain.
Márkomeannu	Sierra mánáidprográmma iešgudetlágan kursafälaldagaiguin, girjelohkan ja mánáid girjjálašvuoda ovdanbuktin, duodjebádji mas iešgudetlágan árbevirolaš giehtaduojit ovdanbuktojuvvot mánáide, juoigan kursa ja iešgudetlágan fysalaš aktivitehtat ja valášallan.
Karášjoga beassášfestivála	Teáhterčájálmás «Gávvilis rieban», dáidda ja giehtaduodji workshop, čikŋa-workshop, «Ráhkát iežat glássakuvlla» -kursu, heargegilvovuodjin, njoarosteapmi, rap ja juoigan workshop nuoraide, fysalaš aktivitehtat nugo ladnjedallan čierastanluohkás, čuoigangilvvut, heargevuodjin, njoarosteapmi, čikŋa redesign-kursa ja duodjebádji.
Lullisámi kulturfestivála/ Raasten rastah	Guokte olles beaivvi 12 iešgudetlágan temáin/workshopain mánáide ja nuoraide doaimmaiguin mat sisdollet sámi giehtaduoji, dáidaga ja valášallama, nugo «mu girkogirji», aktivitehtabálggis, smávvauduodji, garraduodji, hápmi ja ivdni, govven, graffiti, dánsun, sámi valášallan (njoarosteapmi ja spábbačiekčan), juoigan, sisbandy ja Vætna mas boarráseamos mánát ráhkadit čovddagilkoriid ja činjad.
Julevsámi vahkko	« Luonddo stáhkamsaddjen» fiervvás, duodjekursa mánáide, váhnemat ja áhkut ja ádját ovtas, spábbačiekčamat HellmoCup, volleyspáppastallan, meahcceviehkan, spábbačiekčanskuvla oktan lávvoeahkediin Stuoralávus.
Sámi vahkku Romssas	Muitalusboddu sámi girječálliguin ja eará doaimmat Romssa girjerádjosis, njoarosteapmi, filmmat, čájáhusat, teáhter, sámi teáhter, kursa sámegielas ja kultuvrras.
Álttá Sámi festivála	Teáhter, logaldallan, muitalusboddu sámi girječálliguin ja mánáideahkedat stohkosiiguin, Lávvutek/ diskotehka, mánáidčájálmás «Rievvárníeida», bivttas govvenkursu nuoraide.

Tabealla 4.6 čájeha muhtun muddui man ollu ja girjás doaimmat festiválain leat mánáide ja nuoraide vuoliel 18 jagi. Ferte maiddá namuhit ahte das ii oidno lagas ovttasbargu festiválad ja báikkálaš organisašuvnnaid gaskkas nugo giellaguovddážiid, museaid universitehtaid ja allaskuvllaid, vuoddoskuvllaid ja mánáidgárddiid, valášstallanservviid ja Friluftsráidain. Fálaldagaid bokte nugo duodje- ja juoigankurssaid, lohkanbottuid sámi girječálliguin, sámi ja eará álgoálbmot teáhterčájálmasaid ja konsearttaid bokte besset mánát deaivvadit iežaset kultuvrrain ja oahpásnuvvát earáid kultuvrraiguin. Vuorrasit buolva ja olbmot ealahagas leat dávjá veahkkain ja doibmet buolvaidgaskasaš árbevierroguoddin. Nu sáhttet festiválat leat dehálaš sosiála institušuvdnan áimmahuššat árbevieruid sihke sámi mánáide ja eará mánáide geat oasálastet festiválain ja ohppet eanet sámi ja eará álgoálbmot árbevieruin.

4.8 Festiválad birra

Čuovvovaččat ovdanbuvttán veaháš dieduid ja historjja iešgudetge festiválad birra. Vuolggašadi lea doaimmain mat dain leat leamaš jagi 2016, go eanas festiválad historjja lea unnán čilgejuvvon ja daid leat maiddá unnán guorahallan.

4.8.1 Guovdageainnu musihkkafestivála

Guovdageainnu musihkkafestivála lágiduvvo juohke beassážiid Guovdageainnus, Finnmarkkus ja lea 45 jagi boares vierru mas leat árbevirolaš juoigankonsearttat sihke mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid várás. Dat lágiduvvo oassin stuora, árbevirolaš beassášfestiválas, mas lea vuolga ovdalis go musihkkafestivála ja Sámi Grand Prixa álggahuvvojedje. Nu ahte oktanaga musihkkafestiválain lágiduvvojit ollu eará doaimmat Guovdageainnus beassážiid nugo heargegilvonvuodjin MM, skutergilvovuođjimat ja mánaga eará valášstallan ja kultuvrralaš fálaldagat mat jagiid mielde leat geasuhan gussiid sihke sis- ja olgoriikkas. Lassin konsearttaide sámi beakkálmasaiguin ja eará máilmmi beakkálmasaiguin, lea «Sámi Melodi Grand Prix» guovddáš oassi Guovdageainnu musihkkafestiválas. Dat lágiduvvon juohke jagi beassášlávordaga, ja das gilvalit sámi artisttat árbevirolašjuoigamis ja lávlumis. Festivála rážai mánnggaid jagiid vuolláibáhcaiguin ja fertii goasii heaittihuvvot, muhto jagi 2013 álggahuvvui ovttasbargu fitnodagain Audioland man eaggáda Olga Solyanik ja musihkkafestivála joatkašuvai.

Artisttat jagi 2016 ledje nugo boahká ovdan festivála neahttasiddus (http://www.samieasterfestival.com/no_program.php) Isac Elliot gii doalai nuoraidkonseartta, ÁGY, Cir.cuZ, Staysman & Lazz, The Silhouette Stone, Johan Anders Bær, Jon Henrik Fjällgren, Nils Henrik Buljo, doppe lei filbma Sámi Grand Prixa birra, juoigankonsearta mánáide ja nuoraide, ja árbevirolašjuoigankonsearta Sámi Grand Prixa 2015 vuotiiguin. Doppe ledje iešgudetlágan aktivitehtat nugo njoarosteapmi, heargegilvovuođjin, iešgudetlágan duodjedoaimmat ja iešgudetlágan fysalašaktivitehta gilvvut mánáide ja maiddá mánáid teáhterčájálmas «Gávvilis rieban».

4.8.2 Riddu Riddu

Musihkka- ja kulturfestivála *Riddu Riddu* lágiduvvo jahkásaččat Olmmaivákkis Gáivuonas, Gáivuona suohkanis Davvi-Romssas. Sámi festiválanamma Riddu Riddu sáhttá čilgejuvvot «loaččes stoarbman rittus», muhto das sáhttet maiddá eará mearkkašumit nugo «stoarbma» dahje «lihkadeaddji bárut». Vuosttaš Riddu Riddu festivála álggahuvvui nuorra mearrasápmelaččain Davvi-Romssas jagi 1991, ja 2016 ávvudedjege 25 jagi. Hovlanda doavttergrádačálus (1999) čilge bures áigerievdama árrat 1990-logus, go nuorra olbmot «fuobmájedje» iežaset sápmelaš čatnašumiid ja háliidišgohte váldit ruovttoluotta sámi kultuvrraset ja revitaliseret dan earret eará Gáivuona sámesearvvi ásaheamiin ja Riddu Riddu álggahemiin. Festivála čalmmustahtta sámi álbmoga ja máilmmi eará álgoálbmogiid musihka ja kultuvrra. Juohke jagi lea okta álbmotjoavku váldofokusis, nu gohčoduvvon «*Jagi davvi álbmogin*». Festivála doaimmaid ja guoimmuhemiid sáhttá juohkit guovtti váldooassái; musihkka ja kulturdoaimmat. Kulturdoaimmaide gullet «*Nuorat*» (alkoholakeahtes festivála nuoraide vuollel 18 jagi), *Mánáidfestivála*, filbmačájeheamit govda filmaprogrammain, workshopat, seminárat, dáiddačájáhusat, drámá- ja dánsačájálmasat, duodji, stohkosat, valáštallan ja eará luonddudoaimmat <http://www.riddu.no/en/about-riddu-riddu-festivala/history-riddu-riddu>.

Mearrasámi nuorain geat álggahedje Riddu Riddu festivála lei mihttun earrát eará «máhcahit alcceseaset mearrasámi kultuvrraset» (Hansen, 2007). Go Mánáidfestiválain álge, de háliidedje oahpahit dán maiddá mánáide ja ahte mánát besset oasálastit festivála doaimmain. Seammás Riddu Riddu lea leamaš mielde ráhkadeame liibba mearrasápmelaččaide čájehit «sámevuodaset» (Pedersen ja Viken, 2009). Olsen (2008) čujuha maiddá ahte dihto almmolaš báikkit leat šaddan sadiin gos sáhttá ovdanbuktit sámi identitehtas. Festiválas geavahit sámi symbolaid ja ollu gáivuotnalaččat geavahit earret eará gávttiid. Oallugat dadjet ahte doppe sii vuohččan duste čájehit sámi identitehtaset (Skogvang, 2013).

Mánáidfestivála lágiduvvo beaivet golbma beaivvi (gaskavahkkus bearjadahkii) festiválavahkku. Dat lea fálladat 3-13-jahkasaš mánáide ja nuoraide ja lea leamaš dievva mañemus guhtta jagi vaikko leat lasihan sajiid 2010 rájes 70 sajiis 120 sadii jagi 2015. Lágidit maiddá nuoraidfestivála *Nuorat*. Dat lea alkoholakeahtes fálladat 13-18 jahkasaš nuoraide, geat orrot skuvllas ja oasálastet doaimmain duorastagas sotnabeaivái festiválavahkku. Mánnggaid jagi lea maiddá lágiduvvon sierra nuoraid-campa mii lea čuovus «Indigenous Youth Gathering» fálladagas álgoálbmotnuoraide miehtá máilmmi. Das deaivvadit sámi nuorat eará álgoálbmot nuoraiguin ja juogadit kultuvrralaš ovdanbuktimiid ja dáidaga. Indigenous Youth Gathering ja Nuorat, biddjojedje jagi 2013 oktii lágideapmái What's up North (politihkka) *Nuorat / Youth / Ungdom* (13-25-jahkasaččaide). Duogáš dása lei go nuorat muiteledje ahte lea váttis válljet politihka ja kultuvrra gaskkas. Nuorat ovdanbuktet maiddá čájálmasa Riddu Riddu festivála gussiide. Festivála nammada juohke jagi «Jagi nuorra dáiddára» gii oazžu ruhtadoarjaga ovdánahttit iežas ovdanbuktosiid.

Artisttat 2016 ledje «Riddu Sessions», mii lei stuorra ovttasbargoprošeakta mas ledje dušše sámi artisttat: Marja Helena Fjellheim Mortensson, Elina Mikalsen, Katarina Barruk, Peder Niilas Tårnesvik, Sara Marielle Gaup Beaska, Håvard Olsen. Eará fátmasteaddji ovttasbargoprošeakta sámi artisttaiguin mii ovdanbuktojuvvui 2016 lei «Northern Soul» (Herman Rundberg, Simone Grøtte, Hogne Rundberg, Halvard Rundberg, Kjetil Holmstad-Solberg, Ole Jørn Myklebust, Petter Carlsen, Nils Rune Utsi, Oganés Girunyan, Andreas Haug, Karen Aukner, Håvard Bilsbak, Eivind Steinholm, jietna, Tor S. Ditlevsen, čuovga). «Jagi davvi álbmoga» ovddastii artista «Suming» Taiwanas eret. Muđui ledje artisttat; Kitok (Sápmi),

jagi 2015 «Jagi nuorra dáiddár» ; Marja Helena Fjellheim Mortensson joavkkuin (Sápmi), Sondre Justad joavkkuin (Norga/Sápmi), Hanggai (Mongolia), Violet Road (Sápmi/Norga), Balam Ajpu (Guatemala), Sofia Jannok (Sápmi), Ylva (Sápmi), Ana Tijoux (Chile) ja SlinCraze (Sápmi).

4.8.3 Márkomeannu

Márkomeannu lea lágiduvvon jahkásaččat 1999 rájes earret geasset 2014. Festivála lágiduvvo márkosámi guovllus Gállogiettis jur Nordlándda ja Romssa rádjeguovllus norggabeale Sámis. Muhtun lágideamit leat maiddá Gállogietti birrasiin. Gállogieddi lea 5 minuhta eret Hárstás, 8 miilla eret Áhkánjárggas, 22 miilla Gironis ja 26 miilla eret Romssas. Ná almmuhit festivála ruovttusiiddus: «Rámisvuohta, identitehta ja beaivelottážit čovvjiis. Márkomeanus don oaččut vásihit buot buoremus sámi dáidaga ja kultuvra – ja daddjo ahte Márkomeannu-dovdu lea áidnalunddot!

(...) Márkomeannu lea mánnáveagaide, giliolbmui, olles Sápmái ja dutnje guhte háliidat oahppat eanet ustibiiddát kultuvrra birra. Don leat bures boahthin ležžet dus čázehat, skuovat dahje stevvelat juolggis. (<http://www.markomeannu.no>)

Festivála lea deattuhan ahte galgá leat sámi profiila prográmmas, muhto sávvet buohkaide beroškeahtá sin duogázis bures boahtima oasálastit festivála doaluin. Festivála mihttu lea lágideddjiid bealis revitaliseret sámi kultuvrra. Oinnolaš kultuvra aktevrán sávvet ahte eatnagat váldet ruovttoluotta sámi identitehtaset ja leat rápmásat sápmelašvuodain. Sis lea ollu mánáidprográmmas, iešguđetlágan kursafálaldagat, girjelohkan ja mánáidgirjiálašvuoda ovdanbuktin, duodjebáđji mas ovdanbuktet iešguđetlágan giehtaduodjevieruid mánáide, doppe lea juoigankursa ja iešguđetlágan fysalašdoaimmat. Festiválas lea okta jahkedoaimma festivála bargui ja dasa leat jeavddalaččat lassánan guossit, prográmma maiddá lassána ja beakkáneappot artisttat oasálastet. Dat gáibida maiddá eanet čadaheamis, erenoamážit infrastruktuvrra, sihkarvuoda ja ráhkkaneari dáfus.

Jagi 2016 ledje čuovvovaš artisttat festiválas: Troublemakers, Nuoraid Sessions, Marja Helena Mortensson, Elle Márja, ÁGY, Amoc, Niko Valkeapää, Arvvas, Ravgon ja Felgen Orkester. ÁGY doalai lahkakonseartta lávus nuoraide vuollel 18-jagi ovtta sámi nuoraidservviin *Noereh* (<https://noereh.wordpress.com/>).

4.8.4 Kárášjoga beassášfestivála

Festivála lágiduvvo Kárášjoga gielddas mii lea riikka nubbin stuorimus gielda viidodaga ektui areálain 5464 km². Doppe lea Sámediggi, ja gielda rájit leat oarjjabealde Guovdageainnu suohkanii, Áltái oarjjadavábealde ja Porsánguui ja Deatnui davábealde. Árbevieru mielde leat lágideaddjit ráhkadan festivála mas leat konsearttat, márkanat ja čájálmasat, ja jagi 2016 doalai festivála Kárášjoga 150 jagi ávvudeami. Sihke mánáide ja rávisolbmui fállet mánga valáštallanlágideami festivála áiggi, nugo skutercrossa, heargegilvovuođjima ja čuoigangilvvu. Beassášfestivála olis lágideaddji *Kárášjogačuoigamiid*, masa leat nanu vierut, dat lágiduvvojedje 50. gearde jagi 2016. Kárášjogačuoigamat leat várra okta dain boarráseamos meahcečuoigamiin Finnmárkkus. Vaikko ollu meahcečuoigamiid eai šat leat sáhtán čadahit eret fárreamiid ja unnán ođđa oasálastiid dihte, de lea IL Nordllys nagodan lágideaddji dán čuoigama 1966 rájes earret 2003, dalle eai sáhtán čadahit čuoigamiid bivvaliid ja unnán muohtaga dihte.

2016 artisttat ledje Felgen, Mari Boine, Inga Marja Sarre & Ailo Valle, Inga Ravna Eira, Saras Marielle Gaup Beaska, Sandra Lyng, Morgan Sulele, Innertier, Amund Johnskareng, Catwalk, Elin Kåven ja Intrigue. Jagi 2016 lágidedje dáiddagáfedaga, duodje- ja dáidda- ja duodje-workshopa sihke mánáide ja rávis olbmuid, čikŋa-workshopa mánáide, «Ráhkát iežat klášsa kuvlla» -kurssa, heargegivluvoudjima turisttaide, njoarosteami, rap ja juoigan workshopa nuoraide. Mánáide ledje fáldadagat sihke fysalaš aktivitehtat nugo ladjedallan čierastanluohkás, čuoigangilvvut, heargevuodjin, njoarosteapmi, redesignkurssa ja duodjebádj. Dasa lassin lei mánáide bivnnuhis teáhterčájálmas «Gávvilis rieben». Festivála prográmmas leat maiddá beassášbasiid girkus konfirmašuvnnat, gásttašeamit ja vihaheamit. Ovdamearka dasa lea konfirmašuvdnaipmilbálvalus girkus ja guhkesbearjadatipmilbálvalus mii lágiduvvo čuoiganláhtus ja masa olbmuid ávžžuhit niesti váldit fárrui. Beassášfestivála čadahuvvo doarjagiiguin maid ožžot Sámedikkis, Finnmárkku fylkkasuohkanis ja Kárášjoga gieldas (<http://www.festivalerkarasjok.no/index.php/om-festivaler-karasjok/historie>).

4.8.5 Lullisámi kulturfestivála / Raasten rastah

Lullisámi kulturfestivála jurdda vulggii dalle go Plassje guvlui ráhkaduvvui odđa kulturviessu Storstuggu, mii rahppui oddajagemánu 2000. Vuosttaš festivála lágiduvvui Storstuggus Plassjes 2002 čavčča, ja lei vurrolaga ruotabeale ja norggabeale gitta 2010. Festivála lágiduvvo juohke nuppi jagi. Jagi 2010 rievdededje namas *Lullisámi kulturfestivála* nammii *Raasten rastah*, mii mearkaša rastá ráji. 2012 rájes lea festivála lágidanbáikin leamaš Plassje. Raasten rastah lea sámi kultuvrralaš ja sosiála deaivvadanbáiki norgga- ja ruotabeallái lulimusas Sámis. Festivála lea arena gos oainnusmahttet, gaskkustit ja ovdánahttet sámi kultuvrra lullisámeguovllus.

Raasten rastah ulbmil lea leat kultuvrralaš ja sosiála deaivvadanbáikin, ja kultuvrralaš vásáhusat leat danne dehálaččat. Lágideaddjit dadjet: «Min mihttomearri lea fállat kvalitatii vlaš buori buktagiid musihkas ja teáhteris. Go juo min ulbmiljoavku lea olles bearaš, de lea dehálaš ahte mii sáhttit fállat kultuvrralaš vásáhusaid goappaš surggiin nu ahte olahit buohkaid geat fitnet festiválas.» Festiválas lea ovttasbargu profešunála bargiiguin sihke norgga- ja ruotabeale ja sávvet maiddá leat arenan mas nuorra sámi čeahpit besset ovdanbuktit čehppodagaideaset. Raasten rastah fállá muhtun semináraid ja 2016 lei «Kultuvreaerpie 100 jaepine» guovddázis ovttá beaivvi ja «Don jih daan bijre» nuppi seminárábeaivvi mas lei fokus «Duogáš sámi vuosttaš riikkačoahkkimii 1917, sápmelaččaid riektedilli ovdal ja dál, ja Tráante 2017. «Don jih daan bijre» oktavuođas Saemien Sijta vuodduš ja Rørosmuseet bidje guovddázii prošeavttaid main lea vuolggasadjii museačoakkáldagaid gáldomateriálain, gielas, girjjálašvuodas, árbevirolašáššiin ja jihkiin mas sáhttet seilon allaárvosaš gáldomateriálat. Fállojuvvui maiddá guovttebeaivasaš prográmma mánáide ja nuoraide mas oktiibuot ovdanbukte 12 workshop fáttá buot agi mánáide ja nuoraide. Doppe leat doaibmafáldadagat sámi duojs, dáidagis ja valáštallemis maid jodiht čeahpes aktivitehtajodiheadjit. Doaimmat čadahuvvojit olgun ja siste Storstuggus, ja Plassje joatkkaskuvllas ja Verketis.

Čuovvovaš aktivitehtat lágiduvvojedje jagi 2016: Festivála álggahuvvui dáiddačájáhusa rahpamiin ja konsearttain «Come together» man fáddá lei «nuorra sámi dáiddár», mas nuorra sámi dáiddárat presenterejedje dáidagiiddiset iešguđetlágan ovdanbuktinvugiiguin. Dasto lágidedje teáhtera mánáide ja nuoraide, nuoraidkonseartta bearjadat eahket ja meahceviehkama mas lea mánáidluohkká. Eará aktivitehtat mat čadahuvvojedje 2016 ledje bearaškonsearta Katarina Barruk ja Marja Helena Fjellheim Mortensson bokte. Katarina Barruk čállá teavsttaid ubmisámegillii. Soai leaba goappašagat leamaš «jagi nuorra dáiddárat» Riddu Riđus ja bargaba dál ovttas muhtun skuvlaprošeavttas searválaga Rikskonsertene. Dasa lassin jagi 2016 čadahuvvui kulturvázzin Finnkoihauganii, lei álbmotčoahkkin temáin «Movt

seailuhit lullisámevuoda odda mediadábiiiguin?», čájáhusat «Queering Sápmi» ja «Dalvedh», girjealmmuheapmi, gárrenmirkokeahces nuoraidfeasta ja muitaleaddjiteáhter «Silpegaaltije», konsearta Maxida Mäarakain, meahcceviehkan, girjebusse galledeapmi ja ipmilbálvalus oktan girkogáfiin (<http://raastenrastah.no/spennende-seminarprogram-pa-raasten-rastah/>).

4.8.6 Julevsáme vahkko

DSJ - Doajmmasiebrre Julev-Sábmes vuodduuvvui Måsskes Divttasvuona suohkanis 1986 ja oaččui nama Aktivitetslaget Oarjjevuodna (ALO), go lágidearret eará *HellmoCup* ja eará doaimmaid, erenoamážit heivehuvvon sámi mánáide ja nuoraide Oarjjevuonas (Hellmofjorden). Organisašuvnna aktivitehtamearri lea lassánan ollu, ja šattai dárbu oddasisorganiseremii 1996. Namma rievduuvvui dalle ja šattai *Doajmmasiebre Julev-Sábme*. Festivála lágideaddjit dadjet: Julevsáme vahkko galgá leat alkoholakeahces arena gos aktiivvalaččat oahpahit guovllu sámi ja dáčča mánáide ja nuoraide julevsámegiela, kultuvrra ja árbedieđu birra. Prošeavtta jurdda lea ahte galgá leat vahkkosaš julevsámi dáhpháhus mas leat giella-, kultur- ja valáštallansuohttasat (<http://dsj.no/>).

Valáštallamis lea dehálaš sosiála mearkkašupmi sámi servodaga mánáide ja nuoraide, ja dat vuhtto maiddá Julevsáme vahkkos. Organiserijuvvon fáldadagat norgga beale čatnasit eanas DSJ doibmii. DSJ váldomihhtu lea: «... nannet sámi mánáid ja nuoraid identitehta, earret eará dan bokte ahte lágidearret kultuvrralaš, valáštallan ja giella aktivitehtaid geasset». DSJ lágida festivála juohke geasi, ja festiválavahkku loahpahuvo ráidočiekčamiin HellmoCup. Jagi 2016 lágideuvvui Julevsámi vahkko čihččet geardde maŋŋálaga. Vuohččan lágideuvvui festivála jagi 2010, muhto HellmoCup (mii lea dehálaš oassi Julevsáme vahkkos) lea lágideuvvon 1972 rájes.

Vahkku galgá sisdoallat aktivitehtaid ja kurssaid sámegiela ja kultuvrra váste, ja jagi 2016 dollui spábbačiekčanskuvla mánáide ja nuoraide, lassan árbevirolaš sámi spábbačiekčan ráidočiekčamiin HellmoCup. Das oasálastet báikkálaš joavkkut main lea gullevašvuhta suohkana árbevirolaš sámi ássanguovlluide. HellmoCup rehenasto leat okta geasi dehálemas dáhpháhusain (<http://dsj.no/>). Mánŋa aktivitehta leat maiddá čatnon Árran – julevsámi guovddáži Divttasvuonas ja Sámi Áhpadusguovddáš Johkamohkis. Festivála oktan birrasin lea erenoamážit dahkan ahte Sámi Áhpadusguovddáš duodjesuorgi lea geasuhan nuoraid norgga beale maiddá.

Čuovvovaš aktivitehtat lágideuvvojde jagi 2016: «Luonddo stáhkamsaddjen» (olgodoaimmat fiervvás ja dáidda mas earret eará atne skálžžuid ja reappáid), duodjekursa mánáide, váhnemiidda ja áhkuide ja ádjáide, meahcceviehkan, oaggungilvu, spábbačiekčamat HellmoCup mánáide ja nuoraide, volleypáppastallan, lávvoeahket, mátkegilvu, čiekčanskuvla mii loahpahuuvui lávvoeahkediin Stuoralávus mas lei máinnas- ja lávlunboddu.

4.8.7 Sámi vahkku Romssas

Sámi vahkku Romssas/ Romssa gávpogis leat bures sajáideuvvon kulturdoalut, ja festivála vahkku lea lágideuvvon 2005 rájes (<http://www.msm.no/index.php?id=543463>). Hávdit, sieidit ja sámi báikenamat váriin ja sulluin čájehit ahte sámi kultuvra lea áigahaš Romssas. Dál doalahit giela Moskvuonas siskkimusas nuorttabealde Romssas, ja maiddá sis geat leat fárran dohko eará guovlluin Davvikalohtas. Dainna lágiin lea Romsa okta stuorimus sámesuohkaniin Norggas, ja sámegiella geavahuvo sihke mánáidgárddiin ja skuvladoaimmahagas. Jahkásaččat guovvamánus bovdejuvvojit olbmot gelddolaš vahkkui mas

lea mánggabealat sámi kulturprogramma. Festiválagideaddjit vuoddudus Midnigh Sun Marthon dadjet ahte sii searvála ovttasbargoguimmiiguin fáallet erenoamáš ja mánggabealat vásáhusaid sámi kultuvrras gasku hohppos ja oddaáigásaš gávpogis. Moatti beaivvis sáhtta vásihit viiddis fáladagaid sámi kultuvrras ja sámi valáštallanlágideimiin. Doppe lea viiddis semináraprogramma mas ságaškuššet áigeuovdilis dutkama ja sámeažaldagaid, dat lágideuvvo jahkásaččat ovttaš UiT:n. Romssa guovddáš márkabáikkis leat árkálaš márkanaš, gávpoga váldogáhtas leat NM njoarosteamis ja Davviriikkalaš norgga meaštirgilvvut heargegilvovuodjimis.

Lassin Sámi álbmotbeaivvi, guovvamánu 6. beaivvi, ávvudeapmái, de lea Sámi vahkkus nanu sadii gávpogis, muđui čoaska áigodagas davvin. Dasa lassin lea festiválas lagas ovttasbargu Midnigh Sun Maraton lágideimiin (<http://www.msm.no/index.php?id=543463>). Vuoddudusas Midnigh Sun Maratonas lea lágidan ja koordinerenovddasvástádus Sámi vahkkui ja bargá ovttaš mánggain organisašuvnnain vai sáhttet fállat mánggabealat programma olles vahkku. Sis leat ge mánggat, iešgudetlágan aktivitehtat vahkkus, ja dás namuhit muhtumiid maidda lágideaddjit leat čujuhan, čájáhusat Romssa museas, sámi teáhter, filmmat, sámeažaldagaid ja doaimmat Romssa girjerádjosis. Sámi álbmotbeaivvi lágideapmi lea okta váldo lágideimiin, ja jagi 2016 lei konsearta Mari Boiniin dan beaivvi.

Vahkku loahpahuvvui jagi 2016 sotnabeaivvi guovvamánu 7. beaivvi davviriikkalaš heargegilvovuodjimiin váldogáhtas, Storgatas. Sotnabeaivvi giddejuvvo Storgata, ja ráhkaduvvo heargegilvovuodjin šilljun. Vuolgga lea gáhta davágeahčen. Guokte hearggi buohdalaga guovtti vuolginhigalis ruohtastit ja nu guovttes ja guovttes gilvalit 201 mehtera guhkes bánaš. Hearggit ruohtastit vuolgga rájes gomogazzii luláš guvlui Storgata, vuoddjit leat geahppasat ja heangájit sabehiiguin manis. Lea ovdamunni leat geahpas, muhto vuoddjit eai oaččo geahppaseappot go 60 kilo oktan sabehiiguin ja eará dinggaiguin. Moalla lea vázzingáhta lulágeahčen. Guoktenuppelohká buoremus hearggi Norggas ja suomá gilvalit. Jahkásaččat besset gávccu hearggi meaštirgilvvuide. Hearggit leat kvalifiseren gilvui ovddit sesonja rátkkagilvvuin. Nisson- ja dievdovuoddjit eai sirrejuvvo, logahallet baicca falimus hearggi. Lassin seniora luohkkái, de gilvalit maiddá nuorat, muhto eai meaštirgilvvuin.

4.8.8 Álttá Sámi festivála

Álttá sámi festivála álggahuvvui jagi 2011 ja lágideuvvo Álttá Sámi álbmotbeaivvi, guovvamánu 6. beaivvi, oktavuodas. Álttá NSR lea ovddastan lágideimiid, ja manemus jagiid lea festivála bargan ovttaš Sámi Music Week ja Sámi Fashion Week lágideimiiguin mat leat oktanaga, ja leat bargagoahtán ovttaš fitnodagain Audioland man eaiggáda Olga Soyanik. Artisttat ja lágideamit 2016 ledje: Filbma «Eallin ja ivnnit», logaldallan Álttá sámi historijás, mánáid čájálmas «Rievvárnieda», Sámeálbmotbeaivvi guovvamánu 6. beaivvi ávvudeapmi, lávlagat čuovgga birra, doarjjakonsearta báhtareddjiide, Lars Bremnes, Máret ja earát konsearta. Lágideuvvui maiddá sálbmaeahket sámi ja kvena sálmmaiguin, nuoraide lei bivttasgovven kursa, seminára «Riddogákti ja dan boahhteáigi – manne lea nu ollugat háliidit goarrut Álttá gávtti?», doppe lei sámi báttiid bargideapmi, riebanilba kursa ja veaskogoaarrunkursa. Festivála oktavuodas lágideuvvo maiddá sámi ipmilbálvalus (<http://www.alttasamifestival.no/hjem.234222.no.html>).

4.9 Eará festiválat main lea sámi sisdoallu

4.9.1 Verddečiekčamat

Verddečiekčamat leat kulturdoalut mas boazosápmelaččat ja eará sápmelaččat ja dáččat ráhkadit searválaga spábbačiekčan joavkkuid ja gilvvohallet stuora spábbačiekčan rátkkačiekčamiin Buvrovuonas, Davvi-Romssas. Dát lea leamaš áiggiid čada deaivvadanbáikin sápmelaččaide ja dáččaide gos kultuvrralaš lonohallan lea dáhpáhuvvan, gos leat valáštallan ja gávppašan. Eahkediid fáallet iešgudetlágan kulturfálaldagaid ja sosiála lágideimiid spábbačiekčiide ja sin doarjaleddjiide ja earáide. Sámegiel sáni verdde sáhtta čilget dárogillii «*guosseolmmái*», verddevuohta sáhtta jorgaluvvot «*guosseolmmái-oktavuohtan*». Dát lei oktavuohta mii lei lotnolassii ávkkálaš, boazosápmelaččain ledje árbevirolaččat sihke dálu olbmot siseatnamis (dálonat) ja guolleboanddat rittus (meronat) verdde. Guokte olbmo gean guovttos lei dákkár oktavuohta gohčodeigga goabbat guoimmiska «verdden» (Regjeringen, 2001) https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2001-34/id379485/sec5?q=verdde#match_0. Verddečiekčamat lágiduvvojedje 14. geardde jagi 2016. Doppe čikčet čizeš čiekčamiid olgun, ja rátkkačiekčamiin lea mihttun nannet oktavuođaid boazosápmelaččaid ja mearragátte olbmuid gaskkas. Jagi 2016 oasálaste 50 joavkku (35 dievdojoavkku ja 15 nissonjoavkku), ja sullii 600 čiekči čikče oktiibuot 120 čiekčama <https://www.facebook.com/Verddeturneringen>. Joavkkut ovddastit boazodoalloorohagaid ja riddogiliid eanas Davvi-Romssas ja Finnmárkkus.

Valáštallan ja olgunastidoaimmat leat álo leamaš guovddázis sámii kultuvrras (Pedersen, 2011; 2013) ja sápmelaččat ledjege beakkán buorit čuoigat ollu ovdal go dáččat álge lágideit čuoigangilvvuid (Birkely, 1994). Ollu stuora ja dovdoseamos musihkkafestiválain, lea nugo Verddečiekčamiin, valáštallan ja fysalaš aktivitehta prográmmas: Guovdageainnu ja Kárášjoga beassášfestiválain, Riddu Riddu festiválas, muhto maiddái eará festiválain nugo Sámi vahkus Romssas ja Verdde festivála deattuha sámii valáštallama dehálaš kulturguoddin. Organiserejuvvon valáštallan lea goitge oalle odas sámii oktavuođain, maid dál ovddastit Sámi valáštallansearvi, Sámiid valáštallanlihttu – Norga, SVLN, mii lea miellahttu Sámi valáštallansearvi (Norggas, Ruotas ja Suomas). Sámi valáštallan fátmasta dál sihke árbevirolaš valáštallansurggiid ja erenoamáš sámii surggiid nugo njoarosteamii ja heargegilvvuodjima.

Lea dehálaš ahte sámii birrasiin lea vejolaš áimmahuššat dan kulturárbbi maid valáštallan ovddasta sámii birrasiin. Valáštallanaktivitehta sámii láhkái lea mielde seailluheame sámii kultuvrra, giela ja identitehta, mii lea dehálaš mánáide ja nuoraide. Sámi valáštallan nanne maiddái oktavuođaid riikkarájiid rastá. 2005 rájes manná merkejuvvon oassi guovddáš speallanruđain sámii valáštallamii Sámedikki bokte. Fylkkaráđit dorjot maiddái vuoddo- ja doaibmadoarjagiin sámii valáštallanserviid (Finnmárkkus fylkkasuohkana bušehtta 2016).

4.9.2 Skiippagurra festivála

Festivála lágiduvvui áigodagas 2003–2011 doaibmabidjun prošehtii «Tana i endring». Vuosttaš festiválas ledje 750 guossi, ja 4000 guossi ledje jagi 2006. Festivála fokus lei kulturgaskkusteamii ja Skiippagurra festivála áigumuš lei háhkat sámii servodahkii rámisvuoda ja jáhku alcceseaset. Festiválajodiheapmi celkkii: «Mii čájehit alcceseamet ja earáide ahte mii sáhttit lágideit juoidá mii lea stuorit go mii ieža.» Dát lei rockafestivála mas lei čielga báikái gullevašvuota musihka, doaimmaid, sajádaga ja visuála ovdanbuktimiid bokte. Festivála báiki

lei Deatnogáttis, ja lágideaddjit sávve čájehit kultuvrralaš mánggabealatvuoda ja bidjat Deanu kártii našunálalaččat dainna lágiin go bovdejedje našunála ja riikkaidgaskasaš artisttaid. Festiváلالágideaddjit ledje erenoamáš duhtavaččat go besse čájehit Deatnogátte nuoraid sin rievttes báikkis –Deatnogáttis!

Stuora joavkkut nugo Big Bang, Raga Rockers, de Lillos, Waterboys, The Rasmus, Ane Brun ja Mari Boine čuojahedje festiválas, mas lei nana deaddu sámi artistaide. Maŋŋil Hellbillies lihkohisvuoda su čuojaheamis 2009, go vokalista bávččagii bahuid go gahčai lávddis, de bekkii negatiiva sáhka medias ja festiválajodiheapmi barggai eanas riekteáššiin ja šiehtadallamiin. Boadusin gárttai ahte olbmot eai boahán šat nu ollu ja festivála loahpahuvvui maŋŋil 2011-festivála.



4.9.3 BeskánLuossaRock

BeskánLuossaRock lea aitto álggahuvvon festivála mas lea sámi sisdoallu ja lei vuohččan 2014. Festivála lea lágiduvvon golbma maŋemus jagi ja das lea fokus sámi kultuvrii, luossabivdui ja rockii. Festivála namma lea vuolgán Bieskkánis dahje Anders Andersen Bitis, gii doarui stáluin ja gottii dan. Beaivet lágideaddjit luossabivddu ja rockakonseartta eahkes ja ihkku Bieskenjárggas, sullii 1,8 miilla lulábealde Kárášjoga márkanbáikki. Rávisolbmot fertejit máksit jus áigot bivdit, muhto mánáide lea sihke guollebivdin ja dolgevuoggabáikun kursa nuvttá.

4.10 Dárbu eanet dutkamiidda

Muhtun ráje riikkaidgaskasaš guorahallamat leat dahkkon álgoálbmotfestiválain earret eará ásašusas Austráalia RMIT University «Globalism Research Centre» (Phipps & Slater, 2010), mii earret eará cealká ahte festiválat leat sajit oddajurddašeapmái hábmet ceavzilis, oadjebas ja ovdánan našunála kultuvrraid buohkaide Austrálias, man vuoddun lea dohkkeheapmi rastá kultuvrraid, doahhtaleapmi, lotnolasvuohhta ja kreatívitehta. Norggas lea Kari Jæger dutkan festiválaid mearkkašumis Norgga mátkkoštanealáhussii (Jæger, & Mykletun, 2009), ja Aksel Tjora lea doaimmahan girjjii Norgga festiválaid birra (2013), mas guokte kapihtala leat Riddu Riđu festivála birra (Skogvang, 2013 ja Viken, 2013). Goitge lea ain dárbu eanet dutkamii dákkár festiválain ja dain mearkkašumis sámegillii, kultuvrii ja kulturgaskusteapmái, ja maiddái makkár mearkkašupmi festiválain sáhtta leat hukset ceavzilis báikkálašservodagaid, ja maiddái ásašit kulturipmárdusa rastá čearddalašvuoda ja riikkarájiid. Sáhtášii maiddái leat miellagiddevaš guorahallat festiválaid mat geavahit áhkuid ja ádjáid buolvva veahkkinn oahpahit boares árbevieruid ja dábiid. Sihke Norgga sámi festiválaid, festiválaid mat leat vaikko gos Sámis ja álgoálbmotfestiválaid muđuige lea dárbu eanet dutkat. Dan dáfus livčče relevánta ja ávkálaš dutkanovttasbargu álgoálbmotdutkiid gaskkas miehtá máilmmi.

Referánssat

- Alta Sami Festival (2016) <http://www.altasamifestival.no/hjem.234222.no.html> hentet 17. august 2016.
- Birkely, H. (1994) «I Norge har lapperne først indført skierne», Alta: Idut.
- DSJ - Doajmmasiebrre Julev-Sábme's nettsider <http://dsj.no/>, hentet 20.august 2016.
- Falassi, A. (1987). Festival: Definition and morphology. In Falassi, A. (Ed.) *Time out of time - Essays on the festival*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Finnmark fylkeskommunes (2016) Finnmark fylkeskommunes budsjett for 2016.
- Gold, J. R. and Gold, M. M. (2005). *Cities of culture: staging international festivals and the urban agenda, 1851-2000*. Aldershot: Ashgate.
- Hansen, L. (2007) *Liten storm langs kysten. Samisk identitet mellom lokal og internasjonal arena*. Masteroppgave. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Hegnes, A. W. (2006). Festivalenes tvetydighet. *Sociologisk Årbok*, 107-140.
- Hovland, A. (1999) *Moderne urfolk – lokal og etnisk tilhørighet blant samisk ungdom*. Doktoravhandling, NOVA Rapport 11/1999, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hætta, O. M. (2002). Samiske påsketradisjoner: i etterkrigstidenes Kautokeino, *HiF-Notat*, 11. Høgskolen i Finnmark.
- Jaeger, Kari og Mykletun, R.J. (2009) The Festival Scape of Finnmark, i: *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9: 2, s. 327-348.
- Jaeger, Kari og Mykletun, R.J. (2013) Festivals, Identities, and Belonging, i: *Event Management*, Vol. 17, pp. 213-226.
- Márkomeannu (2016) <http://www.markomeannu.no> hentet 20. oktober 2016.
- Noereh (2016) <https://noereh.wordpress.com/> hentet 9.august 2016.
- Norsk rikskringkasting (2016) <https://www.nrk.no/sapmi/han-har-gitt-navn-til-kulturfestival-i-sapmi-1.13023428>, hentet 1.september 2016.
- Olsen, K. (2010) *Identities, Ethnicities and Borderzones. Examples from Finnmark, Northern Norway*. Stamsund: Orkana forlag.
- Pedersen, H. C. (2011) 'Sport, Ethno-Politics and Sami Identity in Northern Norway. The Organizing of the Sami Sports Movement.' *Scandinavian Sport Studies Forum*, Vol 2, 2011: pp. 45-73.
- Pedersen, H. C. (2013) *Idrettsliv i etniske grenseområder. Modernisering, identitet og idrett i Finnmark, 1908-2010*. Doktoravhandling, Tromsø: Univeristetet i Tromsø.
- Pedersen, P. og Viken, A. (2009). The coastal reinvention of Saminess. In: Nyseth, T. og A.

Viken (red.) *Place reinvention. Northern perspectives*. London: Ashgate, 183-202.

Phipps, P. & Slater, L. (red.) (2010) *Indigenous Cultural Festivals: Evaluating Impact on Community Health and Wellbeing*. Globalism Research Centre, RMIT University, Melbourne: Australia.

Påskefestivalen i Karasjok (2016). <http://www.festivalerkarasjok.no/index.php/om-festivaler-karasjok/historie> hentet 1.september 2016.

Påskefestivalen i Kautokeino (2016). http://www.samieasterfestival.com/no_program.php hentet 17.august 2016.

Raasten Rasteh/ Sørsamisk kulturfestival (2016) <http://raastenrastah.no/spennende-seminarprogram-pa-raasten-rastah/>, hentet 16.september 2016.

Regjeringen (2001) https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2001-34/id379485/sec5?q=verdde#match_0 hentet 1. november 2016.

Riddu (2016) <http://www.riddu.no/en/about-riddu-riddu-festivala/history-riddu-riddu> hentet 20.juni 2016.

Sámediggi/Sametinget (2016) Sametingets budsjett 2016, vedtatt 3.desember 2015, Sak 49/15.

Sámediggi/Sametinget (2016) <http://sametinget.no/>, hentet 20.august 2016.

Sáminuorra (2016) <http://www.saminuorra.org/>, hentet 15.august 2016.

Samisk uke (2016) – Midnight Sun Marathon, <http://www.msm.no/index.php?id=543463> hentet 3.september 2016.

Skogvang, B. O. (2013) «Identitet og fellesskap gjennom bevegelsesaktivitet for barn på Riddu Riddu», i: Tjora, Aksel (red.) *Festival! Mellom rolp, kultur og næring*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag, s. 129-153.

Skogvang, B. O. (2015) «Friluftsliv på Riddu Riddu festivalen - samisk, norsk og internasjonalt uteliv», s.175-181, utvidet artikkel bygget på foredrag på «*Forskning i friluft 2015*», <http://www.norskfriluftsliv.no/forskning>

Skogvang, B. O. (2016) 'Indigenous and Sami Nature life – Outdoor activities across the globe?' Paper presented at ISSA World Congress, Budapest, Hungary 8-12 June 2016.

Tjora, Aksel (red.) (2013) *Festival! Mellom rolp, kultur og næring*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag.

Verdde (2016) <https://www.facebook.com/Verddeturneringen> hentet 31.oktober 2016.

Viken, A. (2011) 'Reinvention of ethnic identity – A local festival as a national institution on a global scene.' In: Grenier, A. & Müller, D. (red.) *Polar tourism. A tool for regional development*. Québec: Presses de l'Université du Québec, s. 179-206.

Viken, A. (2013) «Festivalkraft i etnisk spenningsfelt», i Tjora, Aksel (red.) *Festival! Mellom rolp, kultur og næring*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk forlag, s. 109-129.

5 Saemien lohkehtæjjaveahka

Kevin Johansen, Cand.polit. UiT / Universidad de Granada. Seniorraeriestæjja Nordlaanten fylhkenålma

Iktedimmie:

Vaenie kvantitatijve daajroe saemien lohkehtæjjaveahkan bijre gâåvnesamme Nöörjesne. Gellede lehkeste lea jeahtasovveme gellie saemien lohkehtæjjah fáåtesieh, jñh mubpieh leah jeahteme saemienlohkehtæjjah eah iktesth dam byjjes ööhpehtimmiemahtoem utnieh. Tjaalegisnie goerehtalla lähkoem saemienlohkehtæjjijste Nöörjesne gaajhkine gieline mejnie ööhpehtimmie vadtasávva, dovne maadthskuvlesne jñh jáarhkeskuvlesne.

Tjaalege aaj formalmaahtoem gaajhkide saemienlohkehtæjjide vihtesjadteme, dovne dej pedagogeles maahtoe jñh formalmaahtoe saemien gielsesne. Goerehtimmie vuesehte jienebh dejstie saemienlohkehtæjjijste pedagogeles maahtoem fáåtesieh viertiestamme mubpiej lohkehtæjjaj gaskemedtine Nöörjesne. Seamma tñjen vujejne formalmaahtoe saemien gielsesne lea joekoen jolle.

Jñjñh learohkh fierhten julevsaemien lohkehtæjjese, learohkeveahka daesnie lea seamma goh jeatjah lehkesne Nordlaantese jñh raaktan jollebe goh learohkeveahka Bådåddjosne. Daate vuesehte joekoen jñjñh lohkehtæjjah julevsaemien gielamaahtojne fáåtesieh.

Noerhtesaemien jñh áarjelsaemien gielse learohkeveahka lea sagke vueliehkåbpoe, guktie lohkehtæjjavaanoie ij leah seamma náake daesnie dan lihke báetijen aejkien. Men læjhkan aalteren gaskemedtie vuesehte jñjñh saemienlohkehtæjjah sijhtieh barkosne orrijidh dej minngebi luhkie jaepiej, jñh joekoen vaenie ohtsijh orreme saemien lohkehtæjjaööhpehtæmman. Dan ávteste libie vaahresne sagke vaenebh saemienlohkehtæjjah utnedh luhkie jñh göökteluhkie jaepiej minngelen goh daan biejjien, jis dåårrehtimmie saemien lohkehtæjjaööhpehtimmide ij tjarke læssen.

5.1 Aalkoe

Saemienlierehtimmie skuvlesne jñh maanagiertesne lea dej ellen vihkielommes ráajvarimmiej gaskem, ihke edtja jienebh saamastallije almetjñh Nöörjesne sjñdtedh báetijen aejkien. Jis edtja daam ulmiem jaksedh dle ojhte eevre vihkeles nuekies lohkehtæjjah saemiengiellesne gâåvnesieh, ihke skuvleaahterh maiehtieh saemien gielfaalenassem vedtedh gaajhkesidie mah reaktam disse utnieh. Lohkehtæjjah byöroeh dovne pedagogeles jñh saemiengieleldh maahtoem utnedh aktene njeptjesne goh jeatjah gielfaagine veanhtede.

Vaenie goerehtallemh dorjesovveme lähkoste saamastallije lohkehtæjjijste Nöörjesne. Jalhts daajroe lähkoen bijre lohkehtæjjijste, dej maahtoe jñh aarvehtsh daerpiesvoeten bijre saamastallije lohkehtæjjijste jaepiej ávtese leah eevre vihkeles jis edtja maiehtedh sjæjsjalidh mah ráajvarimmieh mah tjuerieh aelkedh ihke saemien learohkh sijjen reaktah jñh daerpiesvoeth áadtjoeh saemien gielierehtimmien bijre.

Daennie tjaalegisnie gaajkhk saemienlohkehtæjjah skuvlesne Nöörjesne meatan. Mijjieh libie giiehtjedamme maam maahtojde dah utnieh, pedagogeles jñh gieleldh. Jeatjah baakoejgumie daate tjaalege bijjieguvviem vadta gaajhkijste saemienlohkehtæjjijste Nöörjesne, gaajhkine

golme gïeline. Julevsæmien jïh åarjelsæmien gïelese libie lissine dejtïe lohkehtæjjide mah sæmiengïelesne ööhpehtieh, aaj jïjtsh taalh gaajhkide saamastallïe lohkehtæjjide pedagogeles ööhpehtimmine mah eah sæmienlohkehtæjjine barkh, juktïe ryöknedidh man gellïe lohkehtæjjah mah lohkehtæjjabarkoem laehpieh.

Tjaalegen minngïegïetjesne akte aarvehtse mij vuesehte man gellïe sæmienlohkehtæjjah mah tjuerieh ööhpehtimmiem vaeltedh jaepïej åvtese, jïh aaj raerïestimmïeh dej råajvarimmïej bïjre mah leah daerpïes, juktïe dåårrehtimmiem sæmien lohkehtæjjïjste gorredidh.

5.1.1 Gaertjïedimmïe

Tjaalege fokusem åtna lohkehtæjjide sæmien gïelesne, dah mah sæmiengïelesne learoesoekjesï mïetïe ööhpehtieh voestes- jallh mubpiengïelesne maadthlïerehtimmesne. Daan sjïekenisnie ij fokusem utnieh maanagïertelohkehtæjjide jïh lektovridïe, amanuenseridïe jïh professovridïe jïlleskuvlesne jïh universïteetïe. Daan gaertjïedimmïen fåantoe lea dan åvteste maadthlïerehtimmesne doh reaktah sæmien lïerehtæmman aktem reaktavåaromem utnieh, juktïe voenges åejvïeladtïh leah eevre jearohke nuekïes sæmienlohkehtæjjah utnedh juktïe sïjjen rïekteles åelïedimmïeh illêdh.

5.2 Lohkehtæjjaööhpehtimmïe aktene histovrïjes perspektïjvesne

Dah mah daan bïejjïen leah sæmienlohkehtæjjah leah gellïe ovmessïe ööhpehtimmielaajroeh dåerïedamme juktïe dohkoe båetedh. Aalkoelisnie lohkehtæjjadïejvese ajve åtnasovvï almetjï bïjre mah maadthskuvlen daltesisnie ööhpehtï (jïh dah mah lïn almetjeskuvlen åvtelen jnv) mearan dah mah gymnasïe jïh jåarhkeskuvlïe ööhpehtï nommh åadtjoejï goh lektovrh jallh bïjïjïelohkehtæjjah. Adjunkte akte gaskedïejvese sjïdtï (Wikipedia.org).

Doh voestes kuvsjh lohkehtæjjaööhpehtæmman tjïrrehtamme sjïdtï joe 1700-låhkoen minngïegïetjesne. Dagkerh kuvsjh tjarke læssanïn mænngan laake åålmehskuvlen bïjre nænnoestamme sjïdtï 1860. Jaepïen 1826 dïhte voestes byögkeles lohkehtæjjaööhpehtimmïe, *seminaare*, tseegkesovvï Trondenesne. Daah seminaarh göökte jaepïeh ryöhkïn. Dïhte voestes laake lohkehtæjjaööhpehtimmiem bïjre böötï 1890. 1902 ööhpehtimmïe golme jaepïeh sjïdtï, jïh 1938 njïeljïe jaepïeh. Mænngan vïhth bååstede golmenjaepïen lohkehtæjjaööhpehtæmman jaepïen 1973 (sïejhmelohkehtæjjaööhpehtimmïe), jïh 1992 ræjeste ööhpehtimmïe vïhth njïeljïe jaepïeh sjïdtï (Store Norske leksïkon).

Sæmienlohkehtæjjah daan bïejjïen amma ovmessïe ööhpehtimmielaajroeh åtneme. Maahta gujht ærvïedïdh doh båarasommes sæmienlohkehtæjjah leah sïejhmelohkehtæjjah dan ööhpehtimmiem mïetïe mij tseegkesovvï 1973. Mænngan libie maadthskuvlelohkehtæjjah åådtjeme joekedamme MLØ:se (daaroen GLU) 1. -7. klaasse jïh 5. – 10. klaasse, lektovreööhpehtimmïe, praktïhkeles pedagogeles ööhpehtimmïe (daaroen PPU) jïh faagelohkehtæjjah, mij akte pedagogeles ööhpehtimmïe juktïe aktegsfaagïne ööhpehtïdh maadthskuvlesne jïh jåarhkelïerehtimmesne. Jaepïen 2017 ræjeste maadthskuvlelohkehtæjjaj ööhpehtimmïe jorkese akten vïjhtenjaepïen maasterelaajrose. Pryövenasseöörnegh joe orreme såemies learoesïjïne ⁴. Sæjhta striengkïesåbpoe kvalïteetekrïevenassh jïh krïevenassh jollïebe maahtoen bïjre sjïdtêdh lohkehtæjjaööhpehtimmïeinstitusjovnïne. Jïenebh dejtïe institusjovnijste eah NOKUT:n krïevenassem illh mah sïjhtïeh faamosne årrodh lohkehtæjjaööhpehtimmïde 2017 ræjeste (Valle jïh Nïlsen 2016)

⁴ Kronïhke voerhtjen 21. b. 2016 plaeresne Avisa Nordland: Vïhkeles lohkehtæjjaööhpehtimmïe vadtasåvva Nordlaantesne, professovre Anne Marit Valle jïh dosente Nïls Ole Nïlsen.

Jaepien 1999 professovre Jens-Ivar Nergård aktem moenehtsem stuvri mij NOU:m saemien lohkehtæjjaööhpehtimmien bñjre darjoeji. *Saemien lohkehtæjjaööhpehtimmie – ovmessie daajroeaerpieviekie gaskem. (Samisk lærerutdanning–mellom ulike kunnskapstradisjoner).* Daesnie raeriestin aktem jñjtse mieriesoejkesjem saemien lohkehtæjjaööhpehtæmman darjodh.

5.3 Pedagogeles maahtoe

Daennie tjaalegisnie ibie doh ovmessie ööhpehtimmieh joekehth, men gaajhkide tjöönghkebe dan ðiejvesen nualan *pedagogeles ööhpehtimmie*. Gaajhkine daaletje lohkehtæjjaööhpehtimmie, Saemiedigkie lea saemien faagealmetjh nammoehtamme goh lihtsegh mieriesoejkesjemoenehtsijsstie, mah mieriesoejkesjidie dorjeme. Aadtjen aaj akte jñjtse mieriesoejkesje lea dorjesovveme akten vñjhtenjaepien saemien lohkehtæjjaööhpehtæmman maasterenjieptjesne.

5.4 Maahtoe saemien gielesne

Dñhte mubpie æjviemearhketje daennie tjaalegisnie lea goerehtalledh man gellie mah byjjes saemien gielemaahtoe utnieh saemienlohkehtæjjijsstie. Daan biejjien krñevenasse jeahta jis edtja saemiengielesne ööhpehtidh dle tjuaa unnemes 30 studijepoengh utnedh saemiengielesne (seamma goh bieliejaepienstudijume) juktie maanaskuvlesne ööhpehtidh, jñh 60 studijepoengh (jaepiestudijume) juktie noereskuvlesne jñh jåarhkelñerehtimmesne ööhpehtidh. Amma ij leah nuekies realmaahtoe saemiengielesne utnedh, jalhts saemien lea lohkehtæjjan ietniengiele, seammalaakan goh naaken ij maehtieh nõörjenlohkehtæjjine årrodh jis ajve nõörjen soptseste. Daelie edtja dejtje byjjes krñevenasside jeatjahtehtedh guktie maahtoekrñevenassh eah leah ajve faamosne dejtje aadtjen seehteme lohkehtæjjide, men faamosne gaajhkesidie mah edtjeh ðierehtimmiem vedtedh dejnje ööhpehtimmiefaagine goh saemien, nõörjen, maadte jñh eengelske, v. ööhpehtimmielaakine § 10-2 jñh mieriedimmine ööhpehtimmielaakese kapihte le 14.

Aarebi lij nuekies sñejhmelohehtæjjine årrodh juktie gaajhkine faagine ööhpehtidh maadthskuvlesne, guktie meehti ojhte saemienlohkehtæjjine årrodh bieleden aktem baakoem saemiengielesne jiehtedh. Jaepien 2025 raajan maahta dispensasjovnh vedtedh, guktie dah mah seehtemem skuvlesne åadtjoeji åvtelen dñhte orre laake faamoem åadtjoeji, såemies astoem utnieh dom byjjes maahtoe vejtiestidh mij lea daerpies juktie maehtedh aktene faagesne ööhpehtidh goh saemien. Daate minngemes ij leah gujht ööhpehtimmielaakesne vihtiestamme, men reaktavåaromem åtna *Lohkehtæjjalutnñjemisnie*, daate akte reforme mij edtja hoksedh learohkh vielie ðierieh (Regjeringen.no).

Saemien maajhööhpehtimmielohkehtæjjah lissine maahtoekrñevenassh utnieh mah leah ektiedamme maajhööhpehtimmiedidaktihkese jñh åtnoe teknikkeles ðirregijstie ðierehtimmesne. Daah maahtoekrñevenassh leah vihtiestamme Mierievierhkine saemien maajhööhpehtæmman, jñh gaajhkh maajhööhpehtimmielohkehtæjjah leah tjoereme daam maahtoe vejtiestamme jaepien 2020 åvtelen (Utdanningsdirektoratet.no)

5.5 Dñedte saemien åvteste lohkehtæjjaööhpehtimmie

Jienebh institusjovnh råålline utnieh gorredidh saemiengieledh lohkehtæjjah ööhpehtimmiem vaeltieh. Saemien jñlleskuvle lea badth jarngesne sov saemien lohkehtæjjaööhpehtimmie. Dej studijefaalenassh bieleden lij sijhteme joekoen geerve årrodh skuvleaajhteridie aktem eens jñh kvalitatijve hijven saemienñierehtimmiem faalehtidh dejtje learoehkidie mah reaktam ðisse utnieh.

UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete (Norges arktiske universitet) lea ánnetji ánnetji aaj akte vihkales áktööre sjádteme juktie lohkehtájjah saemien gíelemaahtojne ööhpehtidh. Nord universiteete mij sjugniesovvi aktene fusjovnesne Nordlaanten universiteeten, Nesnan Jílleskuvlen jñh Noerhte-Trööndelagen jílleskuvlen gaskem, daelie díedtem átna dovne julev-jñh áarjelsaemien ávteste lohkehtájjaööhpehtimmine (doh aarebi institusjovnh Nordlaanten universiteete jñh Noerhte-Trööndelagen jílleskuvle aktem nasjonaale díedtem utnin fiereguhten julevsaemien jñh áarjelsaemien gíelen ávteste lohkehtájjaööhpehtimmine). Jis mijjiej varke historihkem vuesiehtimmiin gaavhtan julevsaemien gíelese vuartasjibie, dellie don baelien Bodø Lærerhøgskole dejtie voestes gíelekuvsjide faalehti 1980-láhkoon, mearan díhte voestes 30-studijepoengekuvsje eelki tjáktjen 1989.

5.5.1 Daan beajjetje saemien lohkehtájjaööhpehtimmiefaalenasse⁵

Saemien jílleskuvle síejhmelohkehtájjaööhpehtimmieh jñh praktihkeles pedagogeles ööhpehtimmiin (PPU) faalehte. UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete noerhtesaemien faalehte goh ammesgíele lohkehtájjaööhpehtimmesne 5.- 10. klaasse, jñh lektovreööhpehtimmiin dejtie mej saemien ietniengíeline. Nord universiteete maadthskuvlelohkehtájjaööhpehtimmieh faalehte 1. – 7. klaassese jñh 5. – 10. klaassese jñh PPU maam maahta maahtoevedtije kuvsjine aktanidh julevsaemien jallh áarjelsaemien gíelesne.

Jis ohtsijetaalide saemien lohkehtájjaööhpehtimmide vuartasjibie dah leah muvhten aejkien joekoen vuelege. Studijejaepien 2015-2016 UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete idtji naan ohtsijh utnieh sov vijhtenjaepien lohkehtájjaööhpehtámman integreradamme maasterinie saemien gíelesne (Altaposten 24.2.16), jñh saemien lohkehtájjaööhpehtimmie Saemien jílleskuvlesne aaj joekoen vuelege studentetaaligujmie baaverdamme gellie jaepieh. Julevsaemien jñh áarjelsaemien gíelesne doh saemien gíelekuvsjh eah leah integreradamme lohkehtájjaööhpehtimmine, jñh dan ávteste ij maehtieh byögkeles statistihkem goh *dbh.no*. nuhtjedh, juktie taalide veedtjedh.

5.5.2 Veahka saemien lohkehtájjaööhpehtimmeste

Noerhtesaemien gíelesne sájhta geerve árrodh eevre veele vihtiestidh man gellie saamastallijh mah lohkehtájjaööhpehtimmiin tjírrehtamme, jñh annje leah barkoeaaltarisnie. Goh aarebi neebneme tjaalegisnie dle mijjiej aerviedibie doh ellen jeanatjommes saamastallije lohkehtájjah lohkehtájjaööhpehtimmine mah annje barkeminie, leah ööhpehtimmiin áádtjeme mænngan goh golmenjaepien síejhmelohkehtájjaööhpehtimmie sjiehtesjamme sjádti jaepien 1973. Jíjtsh saemien lohkehtájjaööhpehtimmieh tseegkesovvin sagke dubpiebasse, jñh Saemien jílleskuvle tseegkesovvi jaepien 1989.

Gellie saamastallije almetjh badth lohkehtájjaööhpehtimmiin veeltin guhkiem dan ávtelen, jñh naakenh lohkehtájjaööhpehtimmiin veeltin seamma tíjjen goh saemien gíelekuvsjh veeltin, vuesiehtimmiin gaavhtan Oslon Universiteetesne, mearan díhte universiteete saemien studijefaalenassh faalehti.

Lissine dejtie mah leah ööhpehtimmiin vaalteme Saemien jílleskuvlesne jñh UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteetesne saemien lohkehtájjaööhpehtimmine dej minngemes jaepiej, kandidaath lin maahteme lohkehtájjaööhpehtimmiin tjírrehtamme jeatjah learoesijjine seammalaakan goh aarebi buerkiestamme. Daesnie sájhta geerve árrodh taalh veedtjedh, jallh aerviedimmieh veahkan bíjre darjodh. Dan ávteste statistihke noerhtesaemien gíelese sájhta

⁵ Maanagiertelohkehtájjaööhpehtimmieh eah leah állermaahteme daesnie.

vároeminie utnedh man gellie mah lohkehtæjjine berkieh maadthlierehtimmesne daan biejjien, jñh taalh dejtie mah leah ööhpehtamme Saemien jñlleskuvlesne jñh UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteetene, jñh ij man gellie mah aalkoelisnie ööhpehtimmiem åadtjoejin ållesth dejnie ovrehte 20 learoesijjine mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem Nöörjesne faalehtieh.

Julevsaemien jñh åarjelsaemien gñelese lohkehtæjjaalåhkoe lea ånnetji vueliehkåbpoe, jñh tjaalegen tjaelie maahtoeyjresidie hijvenlaakan damta. Daesnie veele daajroem utnebe man gellie julev- jñh åarjelsaemien saamastallijh mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem utnieh, jñh man gellie mah lohkehtæjjine berkieh.

5.4.3 Joekedimmie kaarri jñh nyjseni gaskem

Lohkehtæjjabarkoe akte barkoe jñjnñh nyjsenigujmie. Man vuelhkiekåbpoe klaassedaltese man vaeniehåbpoe kaarrh dovne ööhpehtimmesne jñh dej gaskem mah lohkehtæjjine berkieh. Abpe laantesne 80 prosenth dejtie lohkehtæjjijste 1. – 7. klaassesne leah nyjsenh, mearan ånnetji vueliehkåbpoe klaassedaltesidie 5. - 10⁶. Joekedimmie kaarri jñh nyjseni gaskem saemien-lohkehtæjjaj luvnie lea enn nåakebe.

5.5.4 Ööhpehtimmie saemienlohkehtæjjijste

Tabelle 5.1 Bijjeguvvie kandidaatijste mah lohkehtæjjaööhpehtimmieh illin Saemien jñlleskuvlesne dej minngemes 21 jaepiej.

Jaepie	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Lohkehtæjja-ööhpehtimmie ⁷	6	5	6	6	9	23	15	7	3	0	0

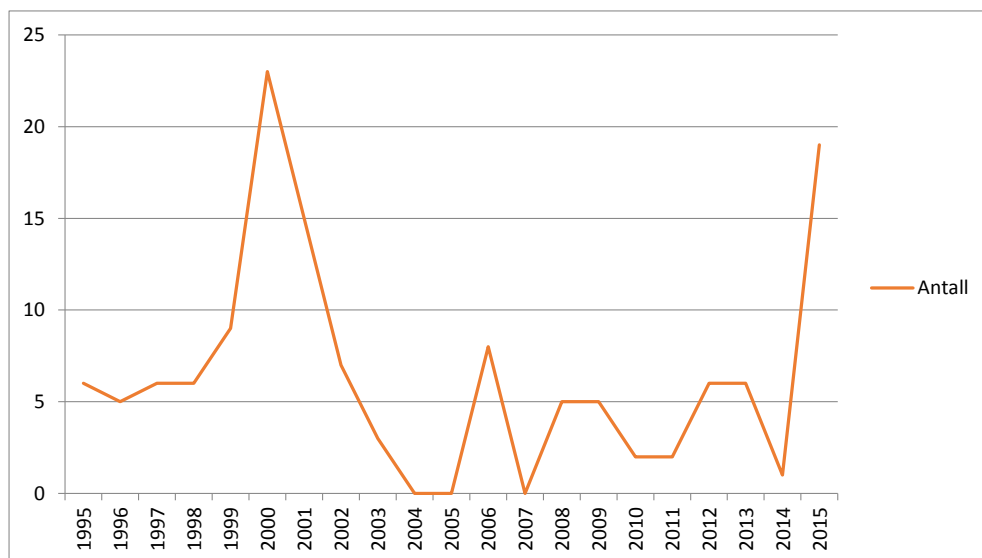
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
8	0	5	5	2	2	6	6	1	19 ⁸

⁶ (Lohkehtæjjaööhpehtimmieh: Statistihkeles bijjeguvvieh jñh evtiedimmievæhtah), NIFU-reektehtse 31, 2104.

⁷ Daate taale meatan åtna dovne sñejhmelohkehtæjjaööhpehtimmiem, maadthskuvlelohkehtæjjaööhpehtimmiem 1. – 7. klaasse jñh praktihkeles pedagogeles ööhpehtimmiem.

⁸ Dejtie 19 kandidaatijste mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem illin Saemien jñlleskuvlesne 2015, 18 lin PPU.

Figuvre 5.1 Illeme lohkehtæjjaööhpehtimmi Saemien jilleskuvlesne



Figuvre 5.1 stoeht jeerehtsh kandidaatelåhkosne vuesehte mah saemien lohkehtæjjaööhpehtimmiem illeme jaepeste jaapan.

UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete ij annje kandidaath utnieh illeme saemien lohkehtæjjaööhpehtimmine dan åvteste studijeprogramme ij leah gååvnesamme nuekies jaepieh annje.

Nord universiteete ij leah aktem jaepiem gååvnesamme annje, jñh dej aarebi institusjovnh, Universiteete Nordlaantesne, Nesnan jilleskuvle jñh Noerhte-Trööndelagen jilleskuvle, leah lohkehtæjjaööhpehtimmielh åtneme gaajhkesh dovnes, men eah sjñere saemien lohkehtæjjaööhpehtimmielh. Gosse mijjieh dejtie ovnessie gñeledåehkide vuartasjibie stjñtebe vuejnedh man gellie ööhpehtamme lohkehtæjjah mah gååvnesieh julevsamien jñh åarjelsamien gñelesne.

5.5.5 Learohketaale

Skuvlejaepien 2015-2016 2164 learohkh Nöörjesne saemienlñerehtimmiem utnin maadthskuvlesne. Dæjstie 1935 noerhtesaemien utnin voestes- jñh mubpiengñelesne. Julevsamien gñelesne 113 learohkh lñerehtimmiem utnin. Åarjelsamien gñelesne learohketaale lea 116 voestesgñelesne jñh mubpiengñelesne. Tjåanghkan 86 tjñelh jñh njñeljñe frijjeskuvlh jñh golme staateles skuvlh saemienlñerehtimmiem utnieh Nöörjesne⁹. Daate lea 21 prosent

⁹ Learohkh byögkeles skuvline jñh frijjeskuvline joehts laakh utnieh gelline suerkine. Ööhpehtimmielaake lea faamosne byögkeles skuvlide mearan frijjeskuvlelaake lea faamosne frijjeskuvlide. Jis frijjeskuvle ij leah jååhkesjimmiel tjñre syökeme saemien learoesejkesjen mietie, saemien learohkh skuvlesne eah reaktam saemienlñerehtæmman utnieh laaken mietie.

Nöörjen tjältijste jñh lãhkoe skuvlijste learohkigujmie saemien gïeline faagegievelsne lea læssanamme iktemearan Nöörjesne.

5.5.6 Lohkehtæjjafaamoeh

Daennie boelhkesne lãhkoem lohkehtæjjijste vuartasjibie mah saemien gïelesne ööhpehtieh maadthskuvlesne jñh jãarhkelierehtimmesne. Muvhth lohkehtæjjah bieliætijjen berkieh, men ibie dej gaskem joekehth mah barkoem utnieh ellies- jallh bieliætijjen. Daate sæjhta jiehtedh jaepiebarkoelãhkoe lea ånnetji vueliehkãbpoe goh lãhkoe lohkehtæjjaseehtemijstie. Sijhtebe aaj daesnie vuartasjidh man gellie daejstie mah pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh jñh man gellie lohkehtæjjah mah eah byjjes ööhpehtimmiem utnieh¹⁰.

Sijhtebe aaj lohkehtæjjaj maahtoem saemiengïelesne buerkiestidh. Daesnie fokusem biejebe man gellie daejstie lohkehtæjjijste mah jãarhkeööhpehtimmiem saemiengïelesne utnieh. Jãarhkeööhpehtimmiem maahtoem vadt, dihte lea kuvsjh mah studijepoengem vedtieh, mohte minngieööhpehtimmiem mij ij studijepoengem vedtieh. Daesnie ajve jãarhkeööhpehtæmman saemiengïelesne vuartasjibie. Mijjieh daejrebe jeenjesh saemienlohkehtæjjaj maahtoen mietie gihtjie gellede lehkeste, jñh jis edtjebe aktem aarvehtsem darjodh man gellie saemienlohkehtæjjah mah leah daerpies bãetijen aejkien, tjoerebe aaj aktem aarvehtsem utnedh man jeenjesh mah lohkehtæjjine orrijieh.

5.5.7 Fiejliegaaltijh

Dihte statistihke maam lahtestibie daennie tjaalegisnie ij leah aarebi bæjhkohtamme. Tjaalegen tjaelije lea jñtje tjoereme taalide veedtjedh jñh daan sjïekenisnie ovrehte bijjelen 80 tjältigujmie jñh ööhpehtimmieminstitusjovnigujmie gaskesadtme. Daejrebe hov man gellie mah ööhpehtimmiem utnieh saemien lohkehtæjjainstitusjovnijste. Byögkeles statistihke dbh:ste dam vuesehte.

Mijjieh aaj daejrebe man gellie tjïelth mah saemienlierehtimmiem faalehtieh. Daah taalh leah veedtjeme dejstie golme noerhtemes Fylhkenãlmijste. Tromsen jñh Nordlaanten fylhkenãlmah tæjmoeh vedtieh saemienlierehtæmman sijjen tjïeltine, mearan Finnmaarhken fylhkenãlma tæjmoeh vadt dovne sov fylhkese jñh gaajhkide tjïeltide Noerhte-Nöörjen ålkolen.

Ij leah naan reliabele ryöknedimmievuekie mij vuesehte man gellie mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem vaaltme jeatjah learoesijjine jñh saemien gïelekuvsjine aktene dejstie sijjijste mah dam faalehtieh. Akte lohkehtæjja lij gujht maahteme sov pedagogeles ööhpehtimmiem vaeltedh Stavangerisnie jñh gïelekuvsjem vaadtseme Tromsesne vuesehtimmiem gaavhtan. Julev- jñh åarjelsaemien gïelese tjaalegen tjaelije lea ellies bijjieguvviem ribleme. Daesnie tjaelije doh jeanatjommes saemienlohkehtæjjah damta.

Dihte noerhtesaemien lohkehtæjjabyjrese sagke jienebh åtna. Daesnie ij gãaredh dejtje veele taalide vihtiestidh. Dan åvteste sijhtebe noerhtesaemien gïelese ajve vuartasjidh dejtje mah raaktan lohkehtæjjine berkieh daan biejjien, jñh dej pedagogeles jñh gïeeldh maahtoem buerkiestidh. Prosenten mietie maahta sãn aerviedidh ovrehte seamma jñjñh lohkehtæjjah barkosne orrijieh goh julevsæmien jñh åarjelsaemien dajvesne. Lissine dejtje mah saemiengïelesne ööhpehtieh, dle noerhtesaemien gïelesne gellie saamastallije lohkehtæjjah mah ajve jeatjah faagine ööhpehtieh. Joekoen Guovdageaidnun jñh Karasjohken tjïeltine mah tjåanghkan ovrehte govhteluhkieh saamastallije lohkehtæjjah utnieh mah eah saemiengïelesne ööhpeht. Dah eah meatan ryöknesovvh daennie statistihkesne goh ööhpehtæjja gïelesne.

¹⁰ Aarebi tjaalegisnie libie buerkiestamme ovmesse sårhts lohkehtæjjaööhpehtimmeieh mah leah meatan daesnie.

5.6 Åarjelsaemien

Åarjelsaemien lierehtimmie Nöörjesne faalasávva áajvahkommes govhte skuvlijste, Gaske-Nöörjen saemieskovle, Åarjel-saemiej skuvle Snåasesne, Praahken byjjenimmie- jñh voengejarnge, Raarvihken skuvle, Röörosen jáarhkeskuvle (Aajege) jñh Kråangken jáarhkeskuvle. Doh jeanatjommies dovne lierehtimmiem skuvlesne, maajhööhphehtimmiem, gïelebiesieh jñh mïnneden lohkehtæjjam vedtieh. Lissine daejtie skuvlide, göökte skuvlh lohkehtæjjah áarjelsaemien gïelesne utnieh skuvlesne.

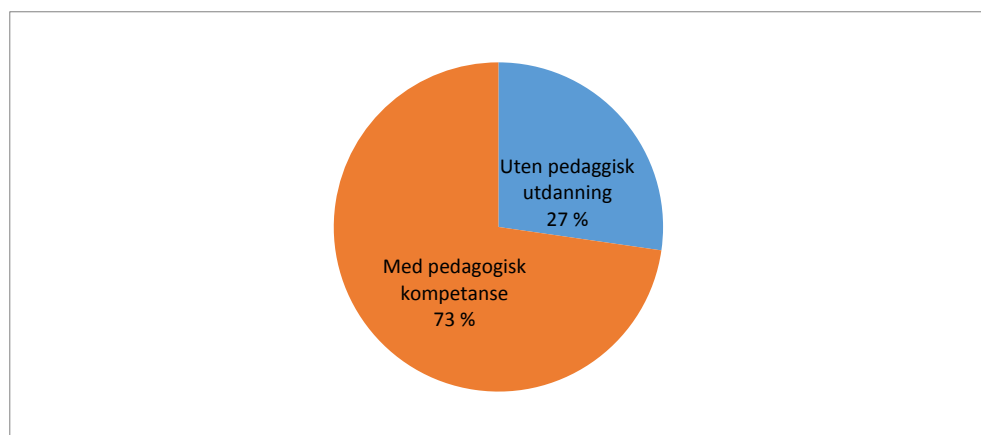
Maadthskuvledaltesisnie 22 lohkehtæjjah saemien gïelelierehtimmiem vedtieh. 16 dejtie pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh jñh seamma låhkoe, amma 16 jáarhkeööhpehtimmiem utnieh saemien gïelesne.

Lissine daejtie taalide golme áarjelsaemien saamastallije almetjh mah lohkehtæjjaööhpehtimmiem utnieh, men eah lohkehtæjjine barkh daan biejjien. Gaskemedtien aaltere maadthskuvlen lohkehtæjjide lea 44 jaepieh.

Tabelle 5.2 Lohkehtæjjah mah áarjelsaemien soptsestieh maadthskuvlesne

Man gellie	22
Pedagogeles maahtojne	16
Jáarhkeööhpehtimmie saemien gïelesne	16

Figuvre 5.2 Låhkoe áarjelsaemien lohkehtæjjijste maadthskuvlesne pedagogeles ööhpehtimmine jñh bieleden



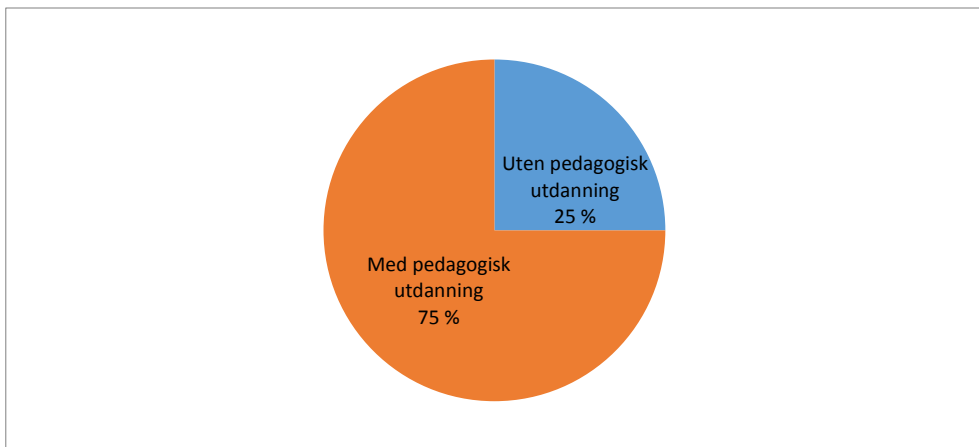
Jáarhkelierehtimmesne gaektsie lohkehtæjjah áarjelsaemien gïelesne ööhpehtieh. Gaajhkesch pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh jïh gaajhkesch aaj jáarhkeööhpehtimmiem utnieh áarjelsaemien gïelesne. Jeatjah baakoejgumie joekoen jolle maahtoe áarjelsaemien lohkehtæjjah gaskem jáarhkelierehtimmiem sisnjelen.

Gaskemedtien aaltere áarjelsaemien lohkehtæjjide lea 45 jaepieh. Gaajh vaenie lohkehtæjjah áarjelsaemien gïelesne mah aaltereraastem jeksieh dej minngebi jaepiej, men sæjhta joekoen jïjnïh árrोध mah dam darjoeh dej mubpiej luhkie jaepiej. Mijjïeh stjhtebe báástede báatedh dáárrehtimmiedaerpiesvoetese mænngan daennie tjaalegisnie.

5.7 Julevsaaemien

Maadthskuvlesne gaektsie lohkehtæjjah julevsaaemien gïelesne ööhpehtieh. Govhte dejstie pedagogeles maahtoom utnieh jïh govhte aaj jáarhkeööhpehtimmiem utnieh julevsaaemien gïelesne.

Figvure 5.3 Joekedimmie julevsaaemien lohkehtæjjijste pedagogeles ööhpehtimmine jïh bieleden, maadthskuvle



Gaskemedtien aaltere julevsaaemien lohkehtæjjide maadthskuvlesne lea 49 jaepieh. Daesnie såemies lohkehtæjjah mah mahte aadtjen ööhpehtimmiem illeme, mearan jïjnïh lohkehtæjjah leah bijjelen 60 jaepieh. Sæjhta dan ávteste akte stoorre daerpiesvoete árrोध lohkehtæjjah julevsaaemien gïelemaahtojne dáárrehtidh dej báetiji jaepiej.

Jáarhkelierehtimmiem sisnjelen tjïjhtje lohkehtæjjah julevsaaemien gïelesne ööhpehtieh. Golme dejstie pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh, govhte jáarhkeööhpehtimmiem julevsaaemien gïelesne utnieh.

Gaskemedtien aaltere julevsaaemien lohkehtæjjide jáarhkelierehtimmesne lea 39,25 jaepieh. Daate vueliehkábpoe goh maadthskuvlese, jïh dïhte dan ávteste jienebh dejstie eah pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh.

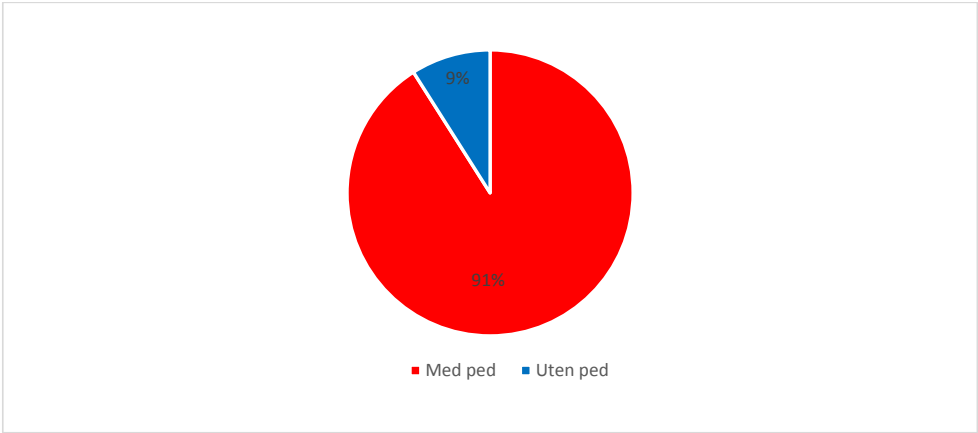
Abpe luhkie julevsaaemien almetjh pedagogeles maahtoom utnieh, men eah saemienlohkehtæjjine barkh dan biejjien. Amma jienebh mah pedagogeles ööhpehtimmiem

utnieh jih eah ööhpehth goh dah mah ööhpehtieh. Mijjieh bäästede bätede disse aaj mænngan tjaalegisnie.

5.8 Noerhtesaemien

Maadthskuvlesne 189 lohkehtæjjah mah noerhtesaemien gïelesne ööhpehtieh. Dejstie 91 prosenth pedagogeles ööhpehtimmiem utnieh. 124 (65 prosenth) jåarhkeööhpehtimmiem saemien gïelesne utnieh. Reeremedajvesne doh ellen jeanatjommes lohkehtæjjah dovne pedagogeles ööhpehtimmiem jih jåarhkeööhpehtimmiem utnieh saemien gïelesne.

Figuvre 5.4 Låhkoe noerhtesaemien lohkehtæjjijste pedagogeles ööhpehtimmine, maadthskuvle

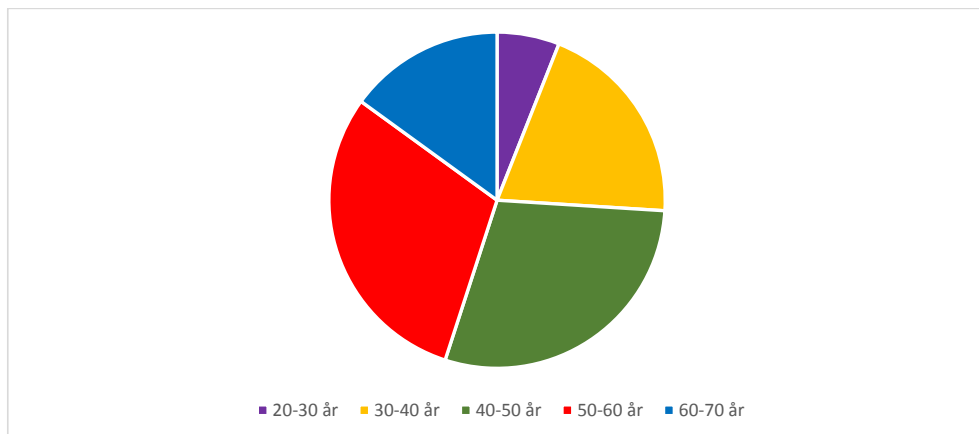


Figuvre 5.4 låhkoem noerhtesaemien lohkehtæjjijste maadthskuvlesne vuesehte pedagogeles ööhpehtimmine

Tabelle 5.3 Aalterejoekedimmie noerhtesaemien lohkehtæjjah, maadthskuvle

Aaltere	20-30 jaepieh	30-40 jaepieh	40-50 jaepieh	50-60 jaepieh	60-70 jaepieh
Prosentelåhkoe	6 %	20 %	29 %	30 %	15 %

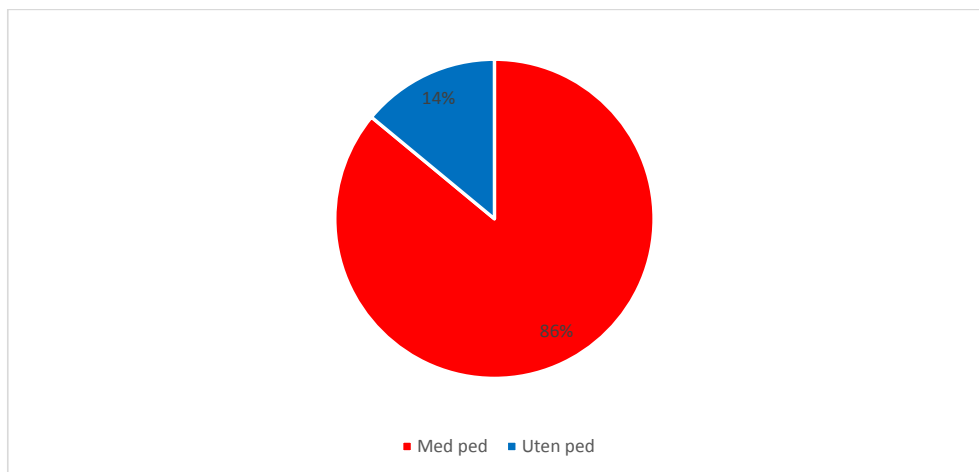
Figuvre 5.5 Aalterejoekedimmie noerhtesaemien lohkehtæjjah maadthskuvlesne



Daate tabelle vuesehte naa vaenie eevre noere lohkehtæjjah, jîh 74 prosenth lohkehtæjjijste leah bijjelen 40 jaepieh. Maahta daestie guarkedh dej minngemes jaepiej vaenieh lohkehtæjjah ööhpehtimmiem vaalteme aaj noerhtesaemien gïelesne, jîh destie dâeriesmoerem åådtje saamastallije lohkehtæjjah dâårrehtidh jaepiej åvtese.

Jåarhkelïerehtimmesne 44 lohkehtæjjah noerhtesaemien gïelesne ööhpehtieh. Daejstie 38 pedagogeles maahtoem utnieh, mearan 33 jåarhkeööhpehtimmiem saemien gïelesne utnieh.

Figuvre 5.6 Låhkoe noerhtesaemien lohkehtæjjah pedagogeles ööhpehtimmine, jåarhkeskuvle

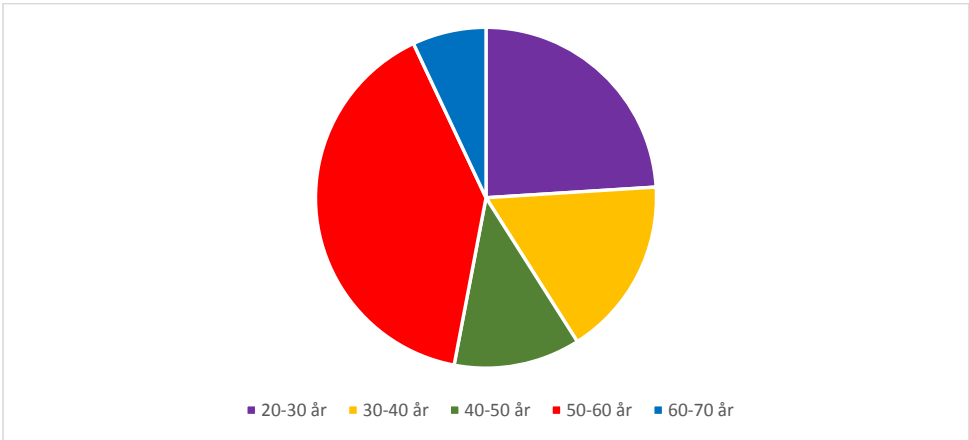


Figuvre 5.6 lähkoem vuesehte noerhtesaemien lohkehtæjijste jåarhkelïerehtimmesne pedagogeles maahtojne.

Tabelle 5.4 Aalterejoekedimmie noerhtesaemien lohkehtæjjah, jåarhkelïerehtimmie

Aaltere	20-30 jaepieh	30-40 jaepieh	40-50 jaepieh	50-60 jaepieh	60-70 jaepieh
Prosentelåhkoe	24 %	17 %	12 %	40 %	7 %

Figuvre 5.7 Aalterejoekedimmie noerhtesaemien lohkehtæjjah jåarhkeskuvlesne



Jåarhkelïerehtimmesne jïenebh nuerebe lohkehtæjjah vuejnebe. Bijjelen 40 % prosenth leah nuerebe goh 40 jaepieh, mij sæjhtha jiehtedh akte stoerre låhkoe lohkehtæjijste nov sån gellie luhkie jaepieh aajmene utnieh lohkehtæjjabarkosne. Seamma tijjen mahte akte lehkie lohkehtæjijste bijjelen 50 jaepieh, mij sæjhtha jiehtedh læjhkan sæjhtha akte stoerre dåårrehtimmiedaerpiesvoete årrodh noerhtesaemien lohkehtæjijste jåarhkelïerehtimmesne. Goh mijjieh figuvrijste bijjielisnie vuejnebe noerhtesaemien lohkehtæjjah leah dah mej jollemes pedagogeles maahtoe. Daate maahta gelliej fåantoej gaavhtan årrodh. Voestegh dle sagke jïenebh noerhtesaemien almetjh Nöörjesne guktie aalkoelisnie sæjhtha aelhkebe årrodh noerhtesaemien lohkehtæjjah dåårrehtidh. Lissine jïjtsh noerhtesaemien lohkehtæjjaöðheptimmieh orreme, mearan julev- jïh åarjelsaemien dajvesne dle daerpies orreme saemien gïelem lohkedh lissine lohkehtæjjaöðheptætman jïis sæjhtha saemienlohkehtæjjine sjïdtedh.

5.9 Stoorre joekhtse tjïelti gaskem

Akte tjïelke joekhtse ovnessie tjïelti gaskem gosse lea dâârrehtimmien bïjre saemien lohkehtæjjijste. Ij leah naan ierielimmie jienebh saemiengïeleldh lohkehtæjjah reeremetjïeltine, jïh iemie daerpiesvoete lea stööremes daesnie. Aaj vâájnoe goh reeremetjïelth vaenebh haestemh utnieh orre lohkehtæjjah dâârrehtidh goh jeatjah tjïelth utnieh. Naemhtie joekoen noerhtesaemien dajvesne.

Guovdageaidnun jïh Karasjohken tjïelth jeenjemes lohkehtæjjah utnieh mah saemiengïelesne ööhpehtieh, unnemes 35 lohkehtæjjajgumie fierhtene daejstie tjïeltijste. Goh aarebi neebneme dah tjïelth lissine gellie saamastallije lohkehtæjjah utnieh mah eah saemiengïelesne ööhpeht. Dennie mubpene gietjesne dle 16 tjïelth mah ajve aktem saemienlohkehtæjjam utnieh. Daate akte vuelege taale mij ierele, jïh saemienlierehtimmien gaavhtan dle hijven doh jeanatjommes tjïelth vielie goh aktem saemienlohkehtæjjam utnieh dan ävteste dellie lierehtimmiefaalenasse ij dan prâásehke sjïdth.

Man guhkebe akte tjïelte lea aktede reeremetjïelteste man stuerebe haestemh leah lohkehtæjjah dâârrehtidh. Seamma tïjjen vuesiehtimmieh gâávnesieh tjïeltine reeremedajven älkolen mah hijvenlaakan lyhkesamme lohkehtæjjah dâârrehtidh dan ävteste dej akte tjïelke strategije dâârrehtæmman, jïh ovnessie skraejrieh nuhtjïeh juktie lohkehtæjjah jïjtsasse giesedh ¹¹. Aarebi goerehtimmieh vuesiehtieh tjïelth mah saemienlohkehtæjjah inkluderadie dennie sïejhme pedagogeles barkijedâehkesne skuvlesne, buerebelaakan sijjen saemienlohkehtæjjah utniehtieh goh tjïeltine gusnie saemienlohkehtæjjah ajve oktemierien berkieh.

5.10 Lohkehtæjjaveahka

Gellede lehkeste jeahtasávva lohkehtæjjaveahka jïh kvaliteete skuvlesne leah lihke gârreldihkesne. Daate sæjhta jiehtedh kvaliteete skuvlesne hov læssene jis jienebh lohkehtæjjah seehtesuvvieh. Rïektesisnie maahta sán geervebe ároddh goh naemhtie, dan ävteste Nöörje naa jolle lohkehtæjjaveahkam átna, jïh ij leah njueniehkisnie orreme hijven illedahkigumie PISA-goerehtimmine.

Mijjïeh aaj daesnie vuajname Noerhte-Nöörjen akte jollebe lohkehtæjjaveahka goh laanten gaskemedtie. Aktene fierske goerehtimmesne jáarhkelierehtæmman dle Ekonomeles dotkemejarnge Nöörjen tekniikeles eatnemedajremes universiteetesne kvaliteetem jáarhkeskuvlesne vuartasjamme, stillemen mietie Maahtoedepartemeenteste. Dam mööleme viehkine tïjhtje indikatovrijste goh skuvlepoengh maadthskuvleste, tïjrrhstræjmie, karakterh jnv. Daesnie Noerhte-Nöörje náake illedahk kvaliteeten bïjre áádtje viertiestamme dejnie jeatjah laantine ¹².

Læjhkan maahta hov jiehtedh lohkehtæjjaveahka jïjnjem soptseste vierhtietsiehkien bïjre skuvlesne, jïh bieleden vierhtieh sæjhta krïevije ároddh hijven lierehtimmieilledahk jaksedh. Jïjnjh tjïelth, joekoen saemien gielen reeremedajven älkolen, jiehtieh dah jïjnjem tjabreminie nuekies lohkehtæjjah skááffedh saemiengïelesne.

NOU 2000:3 Saemien lohkehtæjja-ööhpehtimmie jeahta:

”....saemien skuvle tjuara lohkehtæjjah nuhtjedh mah byjjes pedagogeles ööhpehtimmiem fáátesieh. Gosse akte dagkeres tsiehkïe guhkiem vaasa, dellie dïhte akte náake gievlie sjádtja saemien skuvlese. Doh pedagogh byjjes ööhpehtimmine aktem lissie nipkemem áadtjoeh dan ävteste dah tjuerïeh lohkehtæjjah bihkedidh mah eah byjjes ööhpehtimmiem utnieh.” (s.149)

¹¹ Hijven naan tjïelth berkïeh ihke lohkehtæjjah dâârrehtidh. Seamma tïjjen dle áeniebasse akte nullsumme-spïele mij sæjhta jiehtedh jeatjah tjïelth lohkehtæjjam dessieh.

¹² Skuvle kvaliteete jáarhkelierehtimmesne SØF-reektetse 01/16.

Goh mijjeh libie vuajname daennie tjaalegisnie dle annje dihte saemien skuvle aktem stuerebe l  hkoem lohkehtæjjijste   tna bieleden faage    heptimmie, men læjhkan maahta aerviedidh daate akte unnebe d  eriesmoere goh aarebi, joekoen noerhtesaemien dajvesne l  hkoe lea vuelege. Goh mijjeh aaj s  jhtebe vuejnedh dle seamma t  jjen maechtebe b  lledh l  hkoe lohkehtæjjijste bieleden byjjes     heptimmie saemien skuvlesne vihth s  jhta læssanidh jis ibie saemienlohkehtæjjah verkebe     pehth goh mijjeh dorjeme dej minngemes jaepiej.

Tabelle 5.5 Lohkeht  jjaveahka N  orjesne j  h vaeljehke fylhkine, maadthskuvle¹³

Fylhke	Learohkel��hkoe fierhten lohkeht��jjese
Finnmaarkhke	12.0
Tromse	14.6
Nordlaante	14.2
Laanten gaskemedtie	16.8

Tabelle vuesehte Noerhte-N  orjen jollebe lohkeht  jjaveahka goh laanten gaskemedtie, Finnmaarkhke eevre bijjielisnie. Finnmaarkhesne lohkeht  jjaveahka abpe 28,6 jollebe viertiestamme abpe laantine-

Tabelle 5.6 Learohkel  hkoe saemien, maadthskuvle 2015-2016

G��led��ehkie	Learohkel��hkoe
Noerhtesaemien	1935
Julevsaemien	113
��arjelsaemien	116
��llesth	2164

Tabelle learohkel  hkoem maadthskuvlesne N  orjesne vuesehte. Daesnie meatan ry  knedamme dovne learohkh mah saemien voestesg  eline j  h mubpieng  eline utnieh. Dagkeres statistihke ij jaarhkelierieht  mman g    vnesh.

Tabelle 5.7 Lohkeht  jjaveahka saemien learoehkidie, maadthskuvle

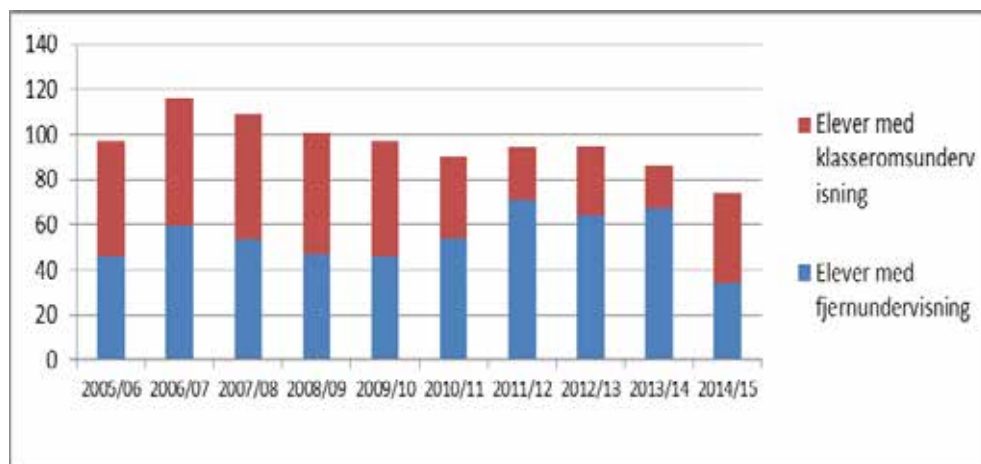
G��led��ehkie	Learohkel��hkoe fierhten lohkeht��jjese
Noerhtesaemien	10.2
Julevsaemien	14.1
��arjelsaemien	5.3
��llesth	9.9

Tabelle 5.7 vuesehte sagke vaenebh learohkh fierhten lohkeht  jjese   arjelsaemien g  elesne goh julev- j  h noerhtesaemien g  elesne. Dihte dan   vteste áajvahkommes dle   arjelsaemich b  rode   rroeminie, j  h sagke jienebh learohkh sijjen saemienlierehtimmiem   adtjoeh goh

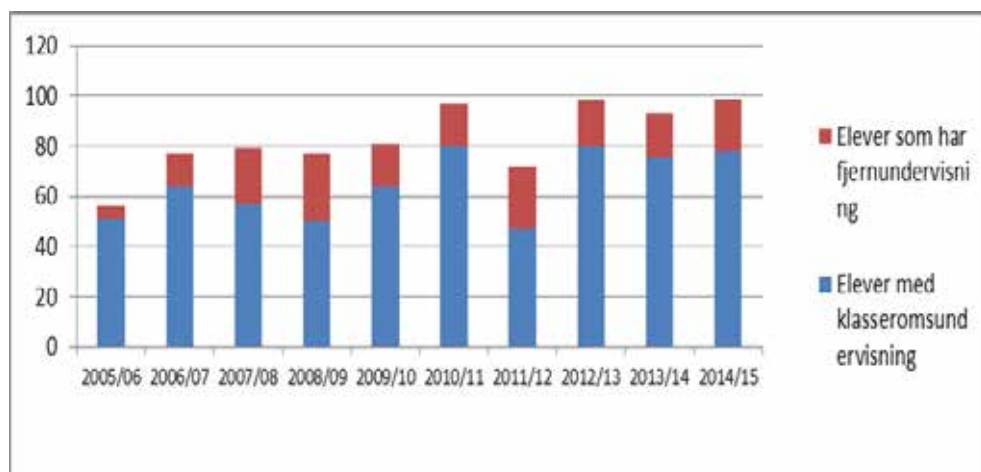
¹³ Daate lea ry  knedamme aktede "    kiestoeredahkeste 2" mij lea dihte mij dam t    lkemes stoeredahkem vuesehte. Dihte siejhme     heptimmim m    lie bieleden sj  ere.ped j  h sj  ere g    lierehtimme (ij saemien)

maajhõõheptimmie áarjelsaemien gïelesne, goh vuesiehtimmien gaavhtan julevsaaemien gïelesne. Saemien maajhõõheptimmie lea áajvahkommes goh akte - akte tsiehkïe lohkehtæjjan jïh learohken gaskem, vuesiehtimmien gaavhtan skypen tjïrrh. Lissine jïenebh saemienlohkehtæjjah áarjelsaemien dajvesne mah bieliætïjjen berkïeh, jeatjah lohkehtæjjabarkojne ektïne jallh jeatjah saemien gïelebarkojne. Julevsaaemien aktem lohkehtæjjaveahkam átna mij lea seammalaakan goh veahka abpe Nordlaanten fylhkesne. Noerhtesaemien lea áarjel- jïh julevsaaemien gaskem taaleprosenten mïetïe, jïh ánnetjï Finnmaarhken gaskemedtien nuelesne.

Figuvre 5.8 Learohkejoekedimmie maajhõõheptimmie jïh skuvlelïerehtimmie (klaassetjïehtjeleõõheptimmie) áarjelsaemien



Figuvre 5.9 Learohkejoekedimmie maajhõõheptimmie jïh skuvlelïerehtimmie, julevsaaemien



Doh figuvrh 5.8 jñh 5.9 vuesiehtieh joehtsem lãhkoen gaskem maajhõõphtimmielearoehkijste julev- jñh åarjelsaemien lierehtimmesne. Goh mijjieh vuejnebe dle joehtsem vaenie learoehk mah julevsaemien maajhõõphtimmiem utnieh, mearan åarjelsaemien gïese muvhti jaepiej dle joehtsem jijnj learoehk sijjen lierehtimmiem åådtjeme goh maajhõõphtimmie. Daate tjelke illedahk vadta lohkehtæjjaveahkese dejtie gõõkte gïeledãehkide.

Tabelle 5.8 Lãhcoe saemienlohkehtæjjah ållesth

Gïele	Åarjelsaemien	Julevsaemien	Noerhtesaemien	Ållesth
Maadthskuvle	22	8	189 ¹⁴	219
Jåarhkelierehtimmie	8	7	44	59
Ållesth	30	15	233	Grand ållesth: 278

Tabelle 5.8 vuesehte dñhte ållesth lãhcoe lohkehtæjjijste mah saemiengïelesne õõphtieh lea 278. Daejstie 84 prosenth lohkehtæjjah noerhtesaemien gïelesne. Vñjhte prosenth leah lohkehtæjjah julevsaemien gïelesne jñh 11 prosenth åarjelsaemien gïelesne.

79 prosenth lohkehtæjjijste maadthskuvlesne õõphtieh.

5.11 Dãårrehtimmiedaerpiesvoeth

Aktem eevre vihties dãårrehtimmiedaerpiesvoetem vihtiestidh saemienlohkehtæjjide dej minngebi luhkie-gõõkteluhkie jaepiej ij gãaredh darjodh. Akte aerviedimmie tjuaara gellie mujvies faktovrh krõõhkestidh goh learoehketaaleevtiedimmie, man gellie lohkehtæjja mah barkoem orrijieh aaltereraasten åvtelen, õõphtimmie lohkehtæjjijste, õõrnedimmie saemienlierehtimmeste åvtese jnv.

Læjhkan gãarede aktem prognosem aerviedidh mij vãaroeminie åtna maam mijjieh vuejnebe learoehketjaalen sisnie, jñh man gellie saemien mah staaride juhtieh. Lissine daejrebe dovne Lohkehtæjjalutnjeme jñh mierievierhkie saemien maajhõõphtæmman sijhtieh daerpiesvoetem lissiehtidh pedagogeles õõphtæmman saemienlohkehtæjjide, jñh jåarhkeõõphtimmiedaerpiesvoetese saemien gïelesne. Mijjieh aaj vuesiehtamme man gellie mah lohkehtæjjine orrijieh julev- jñh åarjelsaemien dajvesne jñh daate mijjese jeahta mijjieh tjoerebe jienebh lohkehtæjjah õõphtidh goh dñhte nominelle daerpiesvoete jeahta. Mijjieh aaj aktem ohtje daajroem utnebe aalteren bijre saemienlohkehtæjjaj gaskem, mij maahta maam akt jiehtedh mejtie mijjieh boelvemãlsomi uvte tjåadtjobe saemien lohkehtæjjaj gaskem. Man åvteste dãårrehtimmie saemienlohkehtæjjijste vihkeles?

Laake maadthskuvlen jñh jåarhkelierehtimmien bijre (õõphtimmielaake) § 6-2 vihteste:

«Saemien dajvine gaajhkesh maadthskuvlealtarinie reaktam utnieh lierehtæmman saemien gïelesne jñh saemien gïelen tjñrrh.

¹⁴ Goh aarebi neebneme dle sãemies reeremetjñeltine akte stoerre lãhcoe saamastallije lohkehtæjjijste lissine dejtie mah eah saemiengïelesne õõphtth.

Saemien dajvi ålkoli unnemes luhkie learohkh aktene tjjeltesne mah lierehtimmiem saemien gïelesne jïh saemien gïelen tjïrrh sijhtieh, reaktam utnieh dagkeres lierehtætman dan guhkie unnemes govhte learohkh aajmene dæhkesne»

§ 6-3 jeahta:

« Saemieh jåarhkelierehtimmesne reaktam lierehtætman saemien gïelesne utnieh. Departemeente maahta mieriedimmieh vedtedh jeatjah vuekiej bïjre dagkeres lierehtætman gosse lierehtimmie ij maehtieh vadtasovvedh sjiehtes oðheptimmiebarkijigumie skuvlesne.»

Goh mijjieh vuejnebe dle gaajhkh saemien learohkh aktem sjïere reaktam saemienlierehtætman utnieh, jïh dah mah saemien dajvine åroeminie aaj reaktam lierehtætman utnieh saemien gïelen tjïrrh. Juktie gorredidh skuvleaajhterh maehtieh lierehtimmiem laaken mietie vedtedh reaktalearohkide, jïh naemhtie byögkelesvoeten åliedimmieh illedh saemien learohki vööste, dle eevre daerpies nuekies dåårrehtimmiem gorredidh saemiengïeldh lohkehtæjjiste.

Jis ij dam juridihkeles bieliem krööhkesth dle jïjnïh jeatjah argumeenth man åvteste aaj vihkeles. Todal jïh Öözerk tjïertestieh lea vihkeles dovne pedagogeles, psykologeles jïh histovrijes fåantoej gaavhtan (Todal jïh Öözerk 1996, s. 17 ff ¹⁵). Gaskem jeatjah guektiengïeldh lierehtimmie learohki kognitijve gïelehaalvemem gorrede, akte positijve vuajnoe jïjtsistie jïh kultuvrelle evtiedimmie.

Saemiengïeldh kandidaath lohkehtæjjaöðheptimmide dåårrehtidh lea akte stoerre haesteme orreme. Jieniebinie sijsetsaekiemie ij leah ohtsijh orreme saemien lohkehtæjjaöðheptætman Saemien jïlleskuvlesne.¹⁶ Golme jaepieh UiT Nöörjen noerhtelisnie universiteete lea vijhtenjaepien lohkehtæjjaöðheptimmiem faalehtamme maasterinie saemien gïelesne. Ij akt dah leah ohtsijh studijasse åtneme ¹⁷. Tjïjen åvtese dle saemien learohki reaktah lierehtætman saemien gïelesne tjarke hævhtadamme, jis dåårrehtimmie saemien lohkehtæjjaöðheptimmide ij læssen. Raeriestimmiej nuelesne tjaalegen minngiegietjesne sæjhta råajvarimmide tjuvtjiedidh mah maehtieh dorjesovvedh juktie saemien nænnoestehtedh lohkehtæjjaöðheptimmie.

Julev- jïh åarjelsaemien dajvesne ij leah nuekies saemiengïeldh faagealmetjigumie learoesijjine juktie tjjelke saemiengïeldh lohkehtæjjaöðheptimmieh faalehtidh. Sæjhta sån aaj fer vaenie ohtsijh årrodh akten eventuelle saemiengïeldh lohkehtæjjaöðheptætman.

Vaallah mieriesoejkesjïh saemien lohkehtæjjaöðheptimmide leah dan hijvenlaakan sjiehteladteme orreme akten eventuelle julev- jïh åarjelsaemien lohkehtæjjaöðheptætman.

¹⁵ Todal, Jon og Kamil Öözerk: *Vegar til tospråkleg skule. Om utdanning av samiskspråklege medarbeidarar i finnmarksskulene*. SH-reektehtse nr. 3 1996.

¹⁶ Marie Elise Nystad jïh Liv Inger Somby: «Ingen samisk lærerutdanning i høst», NRK 4.7.2011 jïh Monica Falao Pettersen jïh Berit Solveig Gaup: «Hvorfor vil færre og færre studere her?», NRK 13.3.2016.

¹⁷ Hanne Larsen: «Ingen ville satse på samisk», Altaposten 24.2.2016.

Daelie orre mieresoejkesjem dorjeme akten vijhtenjaepien saemien lohkehtæjjaööhpehtæmman. Daesnie akte raajese baaateme mij edtja fleksibilitetem vedtedh juktie julev- jñh jaarjelsaemien lohkehtæjjaööhpehtimmiem tseegkedh.

"Åejvieööhpehtimmiegïele saemien maadthskuvlelohkehtæjjaööhpehtimmesne lea saemien. Maahta daam njoelkedassem hiejhtedh dastegh praktihkeles jallh jeatjah vihkeles fääntoeh gäävnesieh" raeriestimmesne mieresoejkesjasse tjåådtje¹⁸. Lissine dle gujht jñjñh saemienlohkehtæjjah sijhtieh sijjen lohkehtæjjaööhpehtimmiem vaeltedh jeatjah learoesijjine bætijen aejkien. Dan åvteste hijven Saemiedigkie nuepiem åtneme saemien tjirkijh raeriestidh dejtje ovmessie nasjonaale mieresoejkesjemoenehtsidie lohkehtæjjaööhpehtimide".

Dej lohkehtæjjataali mietie mejtie mijjieh daennie tjaalegisnie vuajname, dle maehtebe guarkedh akte stoorre låhkoe saemienlohkehtæjjijste fäätese Nöörjesne. Guktie tsiehkïe lea, dle raaktan eevre geerve guarkedh dan gåhkese mijjieh daejrebe dle gaajhkh learohkh mah saemienlierehtimmiem sijhtieh, dam sijjen tjëltesne jallh maajhööhpehtimmiem tjñrh åadtjoeh. Akte tjëlke suajmanimmie orreme gosse lea dåårrehtimmiem bñjre orre saemien lohkehtæjjijste, guktie jis dihte ij jarkh dellie lohkehtæjjavaanoë sæjhta læssanidh jaepiej åvtese. Tsiehkïe lea vierremes julevsaemien gïelese gusnie lohkehtæjjavaanoë joe lea geerve, jñh maahta aerviedidh dihte sagke vierrebe sjådtå. Dihte dan åvteste dan jñjñh lohkehtæjjah barkosne orrijieh julevsaemien dajvesne.

Jis akte dagkeres lohkehtæjjavaanoë lij gäävnesamme akten jeatjah faagese skuvlesne dellie seapan stoorre nasjonaale barkoeh orreme juktie hoksedh dåårrehtimmiem lohkehtæjjijste læssani. Daan biejjien ij leah naan nasjonaale strategije juktie dåårrehtimmiem lissiehtidh saemiengïeleldh lohkehtæjjijste. Daate sæjhta jiehtedh daelie vielie saahlaaketje jñh flaks mah muenieh mejtie lohkehtæjjah åtna, juktie learohki reaktah lierehtæmman illedh. Ibïe maehtieh veanhtadidh åejvieladtjñ buektiehtieh saemien learohki reaktam lierehtæmman saemiengïelesne illedh bætijen aejkien jis dåårrehtimmiem saemiengïeleldh lohkehtæjjijste ij tjarke læssenñ.

Taali mietie tjuaara ööhpehtidh 1,5 lohkehtæjjah fierhten jaepien jaarjelsaemien dajvesne dej minngebï luhkie- göökteluhkie jaepiej jis edtja seamma lohkehtæjjalåhkoem utnedh goh daan biejjien. Julevsaemien dajvesne tjuaara aktem lohkehtæjjam ööhpehtidh fierhten mubpien jaepien. Men dan jñjñh lohkehtæjjah joe daan biejjien fäätesieh, guktie julevsaemien dajvesne tjuaara sån ovrehte seamma jñjñh lohkehtæjjah ööhpehtidh goh jaarjelsaemien gïelesne. Daate aaj dan åvteste dan joekoen jñjñh julevsaemien lohkehtæjjah lohkehtæjjine orrijieh. Noerhtesaemien gïelesne tjuaara 90 lohkehtæjjah ööhpehtidh maadthskuvlese dej minngebï 20 jaepiej. Jåarhkelïerehtæmman noerhtesaemien gïelesne tjuaara ovrehte 25 lohkehtæjjah ööhpehtidh dej minngebï 20 jaepiej juktie daan beajjetje lohkehtæjjataalem tjåadtjoetidh.

Seamma tjñjen vihkeles tjñrtetidh daate lea prognosh mah våaroeminie utnieh learohketaale saemien gïelesne lea naa jñebne. Stoorre nuepieh ihke learohketaale sæjhta læssanidh jaepiej åvtese, jñh dellie daerpiesvoete saemienlohkehtæjjide seamma tjñnje læssene. Lissine maahta jarkelimmieh sjñdtedh ööhpehtimmielaakesne. Naan tjñlth/fylhkentjñlth vuarjesjeminie faalenassem vedtedh gaajhkide learoehkidie saemienlierehtimmiem bñjre. Daate sæjhta jienebh saemienlohkehtæjjah krieveth. Saemien gïelemoenhtse raereste jis golme learohkh

¹⁸ Forslag til Forskrift om Samisk rammeplan for grunnskolelærerutdanning for 1.-7. trinn.

lierehtimmiem saemiengielesne sijhtieh reeremedajven ålkolen, dah edtjieh reaktam disse utnedh. Daate sæjhta aaj daerpiesvoetem lissiehtidh jieniebidie lohkehtæjjide ¹⁹.

Saemiengieledh lohkehtæjjah aktem maahtoem utnieh man mietie gihtjie jieniebinie sijjine goh ajve skuvlevierhkesne. Gosse akte lohkehtæjjaõõheptimmi daan biejjien vjhte jaepieh vaasa jñh mijjieh libie giehtjedamme man gellie saemiengieledh kandidaath mah leah õõheptimmesne daelie, dellie vuejnebe mijjieh ibie lihkebisnie dejstie taalijste mah leah daerpies juktie seamma veahkam utnedh jaepiej åvteste. Dan åvteste byöroe seamma tijjen goh saemiengieledh kandidaath lohkehtæjjaõõheptimmide dåårrehteminie aaj nuepide nænnoestehtedh ihke õõheptamme lohkehtæjjah buerebelaakan maehtieh nuekies maahtoem saemiengielesne vejtiestidh guktie dah maehtieh gielesne õõheptidh.

5.12 Visjovne akten julev- jñh åarjelsaemien lohkehtæjja-õõheptimmien bijre

Bijjielisnie premissh leah neebnesovveme akten eventuelle julev- jñh åarjelsaemien lohkehtæjjaõõheptæmman. Joekoen åarjelsaemien dajvesne dle gellie jaepieh aktem jñtse lohkehtæjjaõõheptimmiem sijhteme. Gelliej fåantoej gaavhtan dle ij dam buektiehtamme daan mearan. Gosse Nordlaanten universiteete jñh Nesnan jñh Noerhte-Trööndelagen jñlleskuvlh fusjoneradin Nord Universiteetese orrejaepien, gaajkhk golme institusjovnh lohkehtæjjaõõheptimmieh utnin guktie dihte pedagogeles faagebyjrese dennie orre universiteetesne tjarke læssani. Daelie aaj aktem nasjonaale diedtem åadtjoeji dovne julevsamien jñh åarjelsaemien åvteste lohkehtæjjaõõheptimmine.

Guktie jeahtasåvva orre meriesoejkesjisnie saemien vijhtenjaepien maadthskuvlelohkehtæjjaõõheptæmman dle dihte rihpeste ihke akte jñtse julev- jñh åarjelsaemien lohkehtæjjaõõheptimmie tseegkesåvva Nord universiteetesne. Akte dagkeres õõheptimmie lij gujht maahteme aktem studijemaallem aalkoelisnie utnedh gusnie jñjnh dejstie studijijstie nõörjen gielesne tjñrrehte, jñh lissine julev-jallh åarjelsaemien gielem veeljie 30 jallh 60 studijepoengigujmie, mejtie sæjhta 1. – 7. daltesisnie jallh noeredaltesisnie õõheptidh. Lissine õõheptimmie maahta saemien kultuvredaajroem utnedh goh akte skuvlerelevaante faage. Tjuara leavloem biejedh saemien pedagogihkese jñh didaktihkese dagkeres õõheptimmesne.

Ij leah naan juerie akte dagkeres õõheptimmie lij stjhteme julev- jñh åarjelsaemien lierehtimmiem nænnoestehtedh dovne kvaliteeten jñh kvantiteeten bijre. Learohkh stjse tsaekedh fierhten jaepien lij stjhteme geerve årrodh, men lij gåaradamme aktem golmenjaepien syklusem utnedh, gusnie doh saemien gielefaalenassh synkroniseradamme sjñdtin lohkehtæjjaõõheptimmie juktie normeradamme progresjovnem gorredidh. Mijjieh bååstede disse bæetebe raeriestimmiej nuelesne.

5.13 Galhkuve

Daennie tjaalegisnie libie vuartasjamme lohkehtæjjaveahkese saemienlierehtimmesne jñh dam pedagogeles jñh gieledh maahtoem saemienlohkehtæjjide goerettalleme. Mijjieh aaj aktem prognosem dorjeme gusnie aervede guktie lohkehtæjjaveahka maahta sjñdtedh bæetiji jaepiej, jñh mej råajvarimmiejgujmie daerpies nierhkedh guktie saemien lierehtimmiem nænnoestehtedh jñh evtiedidh.

¹⁹ NOU 2016:18

Kruepieslaakan vuajname dle annetji jollebe lohkehtæjjaveahka saemien lierehtimmien sisnjelen goh jeatjah lierehtimmesne Nöörjesne, men stoerre jeerehtsh dej saemien gieledåehkiej gaskem. Dihte stoerre jienebelåhkoe saemienlohkehtæjjijste jolle maahtoem utnieh dovne pedagogeles jñh saemienfaageles, men annje annetji vueliehkåbpoe pedagogeles maahtoe goh jeatjah lohkehtæjjabarkosne. Akte joekoen stoerre bielie saemienlohkehtæjjijste jaarhkeööhpehtimmiem utnieh saemiengielesne. Äeniebasse ij maehtieh jiehtedh gaskemedtien aaltere saemienlohkehtæjjide lea ååpsen jolle, men seamma tñjjen dle gellie jaepieh ååpsen vuelege dåårrehtimmie saemiengieleldh saemienlohkehtæjjijste, mah vihth sijhtieh darjodh skuvleaajhterh geervebe nuepieh åadtjoeh reaktide saemien learoehkidie illedh.

5.14 Raeriestimmieh

- Byöroe buektiehtidh guktie jienebh syökoeh lohkehtæjjaööhpehtimmide.
- Byöroe eksamineradimmiem saemiengieleldh lohkehtæjjijste sagke buerebe premijeradidh universiteetide jñh jñlleskuvlide goh daan biejjien.
- Byöroe nuepide nænnoestehtedh maahtoem saemien gielesne vejtiestidh dejtie lohkehtæjjide mah ööhpehtimmiem utnieh.
- Byöroe buerebe stipendeöörnegh vuarjasjidh saemiengieleldh lohkehtæjjastudentide.
- Nord universiteete byöroe julev- jñh åarjelsaemien lohkehtæjjaööhpehtimmiem tseegkedh.

Saemien maajhööhpehtimmielohkehtæjjah byöroeh maahtoe lutn jemem åadtjodh jienebeguejmielierehtimmesne, guktie gorrede gaajhkh saemien learoehk saemienlierehtimmiem åadtjoeh jalhts saemien lohkehtæjjah fååtesieh. Skuvleaajhterh jñh Fylhkenålmah byöroeh strategeles soejkesjñh evtiedidh juktie gorredidh gaajhkh saemienlohkehtæjjah byjjes maahtoekrïevenassh illich 2025 åvtelen (jñh 2020 åvtelen maajhööhpehtimmielohkehtæjjide, Mieriesoejkesjen mietie saemien maajhööhpehtæmman).

Tjuara learoevierhtieh vääjnoes darjodh guktie saemienlohkehtæjjah gaajhkh gaavnoes vierhtieh utnieh juktie bööremes gielelierehtimmiem faalehtidh.

Byöroe vuarjasjidh mejtie gåarede göökte learoesoejkesjñh evtiedidh voestesgïeline, akte learoehkidie reeremedajvesne jñh akte learoehkidie reeremedajven ålkolen dan åvteste daan beajjetje soejkesje ij daarpesjñh gaajhkesidie sjiehtedh, goh årromesijjie.

Byöroe refusjovneåasam saemienlierehtæmman lissiehtidh akten njeaptjan mij doh tjïelke maaksoeh lierehtæmman vuesehte. Dellie tjïelth buerebelaakan maehtieh guhkiebasse soejkesjidh, jñh jñjtje råajvarimmiejgumjie aelkedh juktie saemienlohkehtæjjah tjïeltese ööhpehtidh.

Gaaltijh:

Falch, Torberg, Simon Bensnes jïh Bjarne Strøm: «Skolekvalitet i videregående opplæring. Utarbeidelse av skolebidragsindikatorer og mål på skolekvalitet». SØF-reektehtse nr. 01/16, Senter for økonomisk forskning AS, Tråante, voerhtjen 2016

Forslag til forskrift om Samisk rammeplan for grunnskolelærerutdanning 1.-7. trinn. Maahtoedepartemeente

Gaup, Berit Solveig: «Frykter for samisk lærerutdanning». Mietsken 21. b. 2016. Nrk.no
Vaajmoegiele. Raeriestimmieh laakide, raaajvarimmide jïh öörnegidie saemien gielide. NOU 2016:18

Larsen, Hanne: «Ingen ville satse på samisk» i *Altaposten* goevten 24. b. 2016

Lærerløftet. Regjeringen.no

Lærerutdanningene. Statistiske oversikter og utviklingstrekk. *NIFU-reektehtse 31*, 2014. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning

Nystad, Marie Elise og Liv Inger Somby: «Ingen samisk lærerutdanning i høst». Nrk.no snjaltjen 4. b. 2011

Ööhpehtimmielaake. Nöörjen laakh

Pettersen, Monica Falao og Berit Solveig Gaup: «Hvorfor vil færre og færre studere her?» nrk.no

Rammeverk for samisk fjernundervisning. Utdanningsdirektoratet.no

Samisk lærerutdanning –mellom ulike kunnskapstradisjoner. NOU 2000:3

Store Norske Leksikon

Todal, Jon og Kamil Özerk: Vegar til tospråkleg skule. Om utdanning av samiskspråklege medarbeidarar til finnmarksskulene. SH-reektehtse nr. 3, 1999. Saemien jilleskuvle

Valle, Anne Marit og Nils Ole Nilsen: «Det er viktig at det gis lærerutdanning i Nordland» : *Avisa Nordland* voerhtjen 21. b 2016

Wikipedia.org

6 Sámi mediat mánáide ja nuorai

Torkel Rasmussen, Vuosttasamanueansa Sámi allaskuvla

Čoahkkáigeassu:

Viidásamos sámi mediafálaldagat mánáide leat NRK sámegielat mánáidprográmmat TV:s, Suoma áibmosáddehaga YLE mánáidprográmmat rádios, sámegielat áviissa «Ávvira» mánáidsiidut ja tevdnenráidu «Bamse». Viidásamos sámi mediafálaldagat nuoraide leat YLE Sámi rádioprográmma Sohkaršohkka, guokte nuoraidbláði «Nuorat» ja «Nuoraidmagasiidna Š» ja NRK Sámi neahttasiidu «NuFal».

Ii ovttaga riikkas leat TV-fálaldat sámi nuoraide. Norggas ii leat rádiofálaldatge sámi nuoraide. NRK Sámi ja Ruota rádio fálaldat sámi mánáide lea olu heajut go fálaldat Suomas. Nuppi ášši dáfus lea sámi TV-fálaldat mánáide heajut Suomas ja Ruotas go Norggas. TV- ja rádiofálaldat sámi mánáide ja nuoraide livččii buoret jos media dálut livčče sádden kránjáriikkas buvttaduvvon sámi mánáid- ja nuoraidprográmmaid.

Stuorra oassi čálalaš fálaldagain sámi mánáide ja nuoraide eai leat mediain mat leat oaivvilduvvon daid ahkejoavkkuide. Dat leat baicce mediain mat leat oaivvilduvvon ollesolbmuide.

Oppalaš dásis lea nu ahte muhtin sámi mediabuvttadeaddjit leat bázahallan teknologalaš ovdáneamis ja uhccán muddui geavahit digitála almmuhanvejolašvuodaid. Mánnggaid dálá mediafálaldagain sámi mánáide ja nuoraide lea váttis geavahit, dan dihte go eai leat doarvái álkut oľahanmutter. Lea uhccán statistihkka sámi mediaid birra mánáide ja nuoraide mat leat viežžan lálkai. Dat dilli lea váikkuhan dán artihkkala. Dát guoská erenoamážit vuostáiváldi beallái ja dan dihte lea váttis dadjat maidege daid mediaid geavaheami birra, ja makkár mearkkašupmi dain lea sámi mánáide ja nuoraide.

6.1 Álggaheapmi

Dálá mánáid ja nuoraid gohčodit áinnas mediabuolvan fágagirjjálašvuodas. Dasa lea sivvan ahte media lea nu dehálaš oassi dálá mánáid ja nuoraid máilmmis, ja sii geavahit iešgudetlágan mediašlájaid olu, olu eanebut go ovddit buolvvat dahke dalle go sii ledje mánát ja nuorat. (Hagen ja Vold 2009: 16.) Datge lea okta siva manne fágaolbmot giellasosiologiijas oaivvildit minoritehtagielat mediaid leat dárbbaslažžan nannet giela ceavzinnávccaid ja vejolašvuoda seailut (UNESCO 2003: 10).

Dán artihkkala várás lean kárten sámi mediafálaldagaid mat leat mánáid ja nuoraid várás ja guorahallan daid mediaid geavaheami. Dan oktavuodas leat moadde válljema dahkkojuvvon mediadiehtagat dutkansurggiid siskkobealde. Mediadutkiin lea guhkes árbevierru mihtidit mediageavaheami. Sii guorahallet earret eará man dávjá ja man guhká olbmot geavahit iešgudetlágan mediaid. Dát dilli guorahallojuvvo nu dárkkilit go lea vejolaš dan dán artihkkalis barggu rámmaid siskkobealde.

Eará dábálaš lahkonanvuohki fáddái “mediat, mánát ja nuorat” lea mediaid váikkuhus geavaheddjiide. (Tønnesen 2007: 14-15.) Muhtin miellagiddevaš vuolggasajit livčče sámi mediaid váikkuhus mánáid ja nuoraid giellamáhttui, sin giellageavaheapmái ja identitehttii. Dat ii dahkkojuvvo dán artiikkalis dannego ii gávdno materiála maid sáhtta geavahit. Dát giedahallo kapihttalis 6.3 *Metodalaš čuolmmat*, ja loahppakapihttalis 6.7 *Hástalusat ja ávžžuhusat*. Materiála dán artiikkalii lea čohkkejuvvon 2016:s mediaid neahttasiiduin, jearahallamiin sámi mediajodiheddjiiguin ja dokumeantaanaliissain. Prentejuvvon bládit ja áviissat leat maid lohkkjuvvon ja analyserejuvvon.

6.2 Mat leat sámi mediat mánáide ja nuoraide?

Lea lunddolaš juohkit definišuvnna golmma oassái go lakkona gažaldahkii mat leat sámi mediat mánáide ja nuoraide? 1. Mo ráddje ahkejoavkkuid mánáid ja nuoraid, 2. mat leat sámi mediat ja 3. mii lea media dán artiikkalis?

Lea dábálaš bidjat mánáid bajimus ahkerájá 12-jahkásažžan, ja atnit buot eará nuppelotjahkásaččaid nuorran. Dat dahkkojuvvo dás ovddosguvlui vaikko rádjá nuoraid ja ollesolbmuid gaskkas ii leat čielggas. Muhtin muddui lea maid čielggas ahte mediabuvttadeapmi mii lea oaivvilduvvon nuoraide, heive maid nuorra, 20-30 jahkasaš, ollesolbmuide.

Sámi media definišuvnna, mii doaibmá bures, gávnnan professor Eli Skogerbø vuđolaš guorahallamis Norgga beale sámi median 2003, mas son guorahallá sisdoalu, geavaheami ja rámmaeavttuid. Dan barggus definere sámi mediaid ná:

Media adnojuvvo Sámi median jos boahdá ovdan namas ja/dahje ulbmiljoavkkus ahte sápmelaččat leat buvttadan media dahje media lea ráhkaduvvon sápmelaččaide²⁰ (Skogerbø 2003: 3)

Sámi mediat leat dán mielde buot mediat mat almmuhuvvojit sámegillii ja muhtin mediat mat ieža definerejit iežaset sámi median vaikko sámegiella ii leat media váldogiella dahje sámegiella ii geavahuvvo álggase.

Skogerbø (2003: 77-81) duodašta ahte sámi álbmogis lea viiddis sierramielalašvuohta das guđemuš giela sámi mediat galggašedje geavahit. In guorahala dán gažaldaga iežan artiikkalis. Válljen čuovvut Skogerbø sámi media definišuvnna, ja lean válljen mediaid maid guorahalan almmá beroškeahhtá mediabuktage giellageavaheamis.

Lean čuovvovaččat válljen guorahallat sajáiduvvon mediaid: rádio, TV ja áviissa. Daid lassin guorahalan maid tevdnenráidduid, bládiid ja interneahhtaalmmuheamiid. Lean guodđán giedahalakeahhtá filmmaid, musihka, girjiid ja applikašuvnnaid (áppaid). Dat mearkaša ahte artiikkalis giedahalan mediabuvttademiid main leat jeavddalaš almmuheamit vaikko almmuhemiid gaskkas sáhtta ádjánit guhká.

Goalmmát válljen lea ahte materiála ii leat ráddjejuvvon Norgii ja Norggas ráhkaduvvon mediafálaldagaide. Teknologalaš nuppástusat leat dahkan uhcit áigeguovdilin ráddjet guorahallama dan mielde gokko mediabuvttadeaddji ja geavaheaddji lea.

²⁰ *Et medium oppfattes som samisk dersom det går fram av navn og/eller målgruppe at mediet er laget for og av samer.* (Skogerbø 2003: 3)

Dat mii buvttaduvvo rádio ja TV várás ovttá riikkas, lea olahannuttus interneahras maiddá nuppi riikkas. Áviissat ja bládit leat diedusge álo leamaš olahannuttus buohkaide ássanbáikkis beroškeahhtá.

Artihkkalis lea dáinna lágiin miehta Sámi perspektiiva buvttadanbealis mas guorahalan buot sámi mediaid main lea sisdoallu mánáide ja nuoraide, almmuhanriikkas beroškeahhtá. Vejolašvuodaid mielde guorahalan gos mediaid geavaheaddjit ássat. Ferte lasihit ahte lea leamaš váttis bargu dannego uhcčán statistihkka lea viežžan láhkai.

Mediaovdáneapmi lea maid dahkan ahte ii leat šat nu áigeguovdil defineret mediafitnodagaid sajáiduvvan mediašlájaid mielde dego áviisa, rádio ja TV. Ná lea dannego eanaš mediafitnodagat buvttadit eanet medialávddiide. Danne lea ávkkálaš geavahit doahpaga mediadálu ja atnit sin baicce sisdoallobuvttadeaddjin mat juhket sisdoaluset mánggalágan medialávddiide. Dat dahkkojuvvo dán artihkkalis.

6.3 Metodalaš čuolmmat

Lea leamaš hástaleaddji bargu čohkket statistihkalaš materiála sámi mediaid birra mat leat oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide. Ii oktage sámi media, mii lea guorahallojuvvon dán artihkkala várás, earret Ávvir, leat čadahán geavahanguorahallama maŋimuš jagiid. Muđui lea oddaseamos geavahanguorahallan NRK Sámi guorahallan 2009:s. Dalle lei NRK Sápmi muhtin áigge beassan geavahit Norgga Sámedikki jienastuslogu háhkat informántaid guorahallamiidda. 2009 maŋná ii leat ožžon lobi Sámedikkis geavahit jienastuslogu, iige leat čadahán geavahanguorahallamiid. (M. Solbakk 2016.)

Eaige gávdno guldaleaddjilogut sámi mánáid- ja nuoraidprográmmain rádios, dahje guorahallamat mat čájehit man olu sámi mánát ja nuorat geavahit sámi mánáid- ja nuoraidbládiid, mánáidsiidduid *Ávviris* ja *Nuorttanasttes* dahje sámedielat siidduid áviissain *Snåsnungen* ja *Lokalvisa NordSalten*. Danne ii leat vejolaš dadjat maidege dan birra man duđavaččat ulbmiljoavkkut leat daiguin fáldalagaiguin mat gávdnojit. Iige gávdno eará materiála, geavahanguorahallamat dahje dutkanraporttat mat mitalit man láhkai sámi mediat váikkuhit sámi mánáid ja nuoraid giellamáhtui, giellageavaheapmái dahje identitehtii.

TNS-Gallup buvttada eanemus statistihkalaš materiála mediageavaheami birra Norggas. Sis ii leat mangelágan diehtu sámi mediaid geavaheami birra. Sámi mediat eai leat fárus TNS-Gallup jahkebeallásaš raporttain norgalaččaid mediageavaheamis. Dain raporttain gávdná geavaheddjiid dieduid Norgga rádio- ja TV-stašuvnnain, neahtasiidduin ja áviissain, muhto ii sámi mediaid. Iige TNS-Gallup raporttain «De offisielle lesertallene for blader og magasiner²¹» leat diehtu sámi bládiid birra. Seammá guoská stuorat guorahallamii «Avislesing 2015: Tilbakegang for papiravisene fortsetter²²». Ii dasge leat diehtu sámi áviissain. (TNS-Gallup 2016-1; 2016-2; 2016-3.)

Miellagiddevaš gáldu livččii maid «Mediebarn 2016²³». Lea vuđolaš guorahallan 3-11 jahkásaš norgalaš mánáid mediageavaheamis. Muhto ii dasge leat mihkkege sámi mánáid dahje sámi mediaid birra. (TNS Gallup 2016-4; Strømmen 2016) Inge leat gávdnan seammalágan guorahallamiid sámi mánáid ja nuoraid mediageavaheamis Ruotas dahje Suomas.

²¹ Bládiid ja magasiinnaid almmolaš lohkkidmearri

²² Áviisalohkan 2015: Bábiráviissaid maŋosmannan

²³ Mediamánát 2016

Dán guorahallanbarggus lea boahhtán ovdan ahte diedut sámi mánáid ja nuoraid interneahhtasiidduid geavaheami birra gávdnojit NRK, YLE, SVT ja Ruota Radio guovddáš doaimmahagain. Ii leat dattetge leamaš vejolaš fidnet dieduid dán bargui dannego livččii áddjás bargu mas ferte ovttasbargat mediafitnodagaid analiisaossodagaiguin Helsseis, Stockholmas ja Oslos. Vuđolet dutkanbargu oktavuodas livččii vejolaš fidnet dákkár dieduid. Dát leat miellagiddevaš gávdnosat.

In leat čovdán namahuvvon metodalaš čuolmmaid barggadettiin dáinna artihkkaliin, muhto evttohan čovdosa loahppakapihtalis.

6.4 Makkár mediafálaldagat gávdnojit?

Dán vuollekapihtalis lea oppalaš geahčastat sámi mediafálaldagaide mat leat leamaš ja ain leat sámi mánáide ja nuoraide. Otnábeaivvi dilli deattuhuvvon seammás go geahčasta maŋos guvlui ovddeš mediafálaldagaide ja dálá mediaid historjái. Muhtin muddui guorahallá fáttáid dego eaigátvuoda, rudalaš dili, juohkima, sisdoala ja giellageavaheami. Kapihtal lea juhkkuojuvvon čuovvovaš láhkai: rádio ja áviisa, sámi mánáid- ja nuoraidbládit, sámi áviissat ja bládit, báikkálaš ja regionála áviissat ja interneahhtafálaldagat.

6.4.1 Rádio ja TV

Gávdnojit golbma stuorra sámi mediadálu main lea mearkkašahtti rádio- ja TV-buvttadeapmi: NRK Sápmi Norggas, YLE Sápmi Suomas ja SR Sámi Rádion/SVT Sápmi Ruotas. Daid lassin gávdno Guoládaga Sámi Radio mii buvttada dušše neahta várás 2016:s ja GLR - Guovdageainnu lagašrádio mii duollet dállet sádde prográmmaid mánáide ja nuoraide.

Buot golbma stuorra buvttadit sisdoalu sihke rádio, TV ja internehta várás. Rádio- ja TV-sáddagat sáddejuvvojit sihke árbevirolaš vuogi mielde, duohtaáiggis internehtas ja prográmmat leat olahanmuttus sáddenáiggi maŋŋá mediadáluid neahttsiidduin ja eadnefitnodagaid vuorkkáin. Eanaš oassi sámi rádio- ja TV-buvttadeamis lea dán láhkai olahanmuttus miehta máilmmi earret muhtin prográmmat maidda mediadáluin ii leat vuoigatvuohta sáddet iežas riikka olgobeallái.

NRK Sápmi: TV, rádio ja interneahhta

NRK Sápmi lea Norgga Riikkasáddehaga sámi divišuvdna man direktvra Mona Solbakk jodiha 2016. NRK Sámi rádiosáddagat sáddejuvvojit sihke FM-vuogádagas ja digitála DAB-vuogádagas. FM-vuogádat heaittihuvvo guovlluid mielde 2017, ja dan maŋŋá geavahuvvo dušše DAB teknologijja.

NRK Sámis lea fálaldat sámi mánáide sihke rádios ja TV:s. TV-fálaldaga sáhtá gohčodit viidásamos mediafálaldahkan sámi mánáide dannego lea sáhka 15-minuhttasá prográmmas juohke árgabeaivvi olles jagi. Prográmmat sáddejuvvojit NRK Sámi mánáidkanálas *NRK Superis* dárogiel teavsttain.

Sámie mánáid-tv álggahuvvui mánnosaš fálaldahkan guovvamánu 7. beaivvi 1991, ja prográmmamearri lassánii 1990-logus vahkkosaš fálaldahkan. 2005 lasihii NRK Sámi Radio²⁴ sámie mánáidfálaldaga TV:s guovtti sáddagii vahkus. 2009 mánáidfálaldat šattai golmma geardde vahkus ja 2012 njeallje prográmma vahkus. (NRK Sápmi historie 2016.)

²⁴ NRK Sámi Radio-namma nuppástuvai oddajagemánu 1. beaivvi 2011 ja lea dan rájes leamaš NRK Sápmi

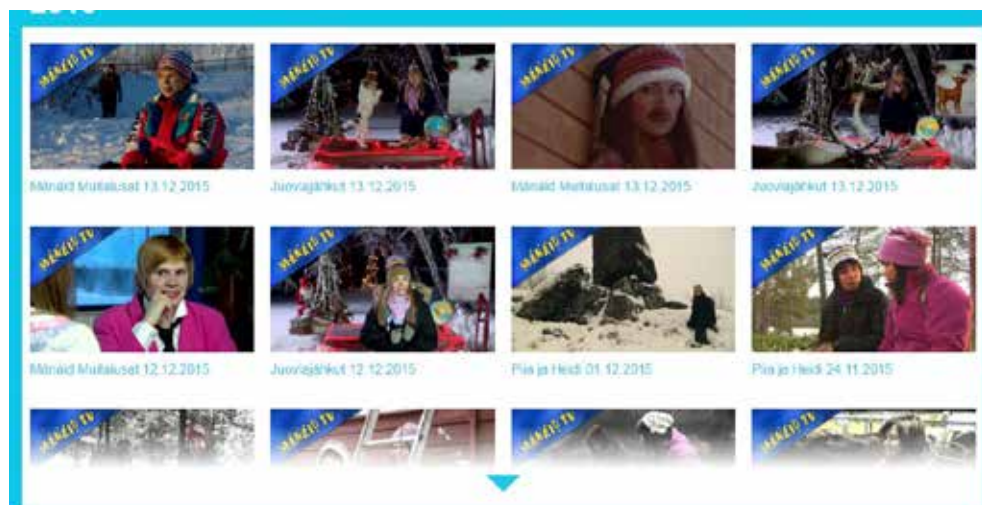
Tabealla 6.19 NRK Sámi rádio- ja TV-prográmmaid diibmomearri mánáide ja nuoraide jahkásaččat áigodagas 2011-15

Jahki	Diibmomearri TV:s mánáide jagis	Diibmomearri DAB-rádios mánáide ja nuoraide jagis	Diibmomearri FM-rádios mánáide ja nuoraide jagis
2015	76	12	6
2014	87	15	7,5
2013	75	0	0
2012	73	34	41
2011	57	159	73,5

Gáldu: NRK:a jahkeraporttat 2011-2015

Tabealla 6.1 čájeha ahte NRK Sámi fálaldat mánáide TV:s lea leamaš viehka stádis maŋimuš jagi – sullii 75 diimmu jagis. 2014:s lei stuorámus fálaldat – oktiibuot 87 diimmu. Tabealla čájeha maid ahte NRK Sámi fálaldat mánáide ja nuoraide lea geahppánan olu maŋimuš vihtta jagi. NRK Sápmi sáddii 159 diimmu mánáide ja nuoraide DAB-vuogádagas 2011. Guokte jagi maŋŋá, 2013:s, ii lean oktage prográmma mánáide ja nuoraide DAB-vuogádagas, ja 2015:s sáddii 12 diimmu mánáide ja nuoraide. Seammás lea maid fálaldat FM-fierpmádagas geahppánan 73.5 diimmus 2011 gitta guđa diibmui 2015. Geavatláččat lea fálaldat 2015:s dušše mánáide go NRK Sámis ii lean fálaldat nuoraide rádios. Ii leat diehtu manne eai lean sáddagat mánáide ja nuoraide 2013:s.

Tabealla 6.1 logut bajábealde bohtet ovdan NRK jahkeraporttain áigodagas 2011-15. Dain jahkeraporttain ii leat dábálaččat diehtu sámi mánáidprográmmaid giellageavaheami birra. Lean ieš áican ahte davvisámegiella lea váldogiella eanaš sáddagiin sihke rádios ja TV:s. Jahkeraporta 2012 spiehkasta dan dáfus eará raporttain go namuha ahte NRK ráhkadii mánáidprográmmaid julev- ja máttasámegillii 2012:s. Dalle buvttadii vihtta TV-prográmma mánáide julevsámegillii ja vihtta prográmma máttasámegillii. Prográmmain ledje sihke animašuvnnat ja leaikkastallanoasážat. (NRKs ársrapport 2012: 67)



Govus I NRK Sámi TV-prográmmat mánáide leat geahččan láhkai NRK neahttasiiddus sáddenáiggi maŋŋá. Šearbmagovva nrk.no-siiddus: Torkel Rasmussen 2016

2012 maŋŋá buvttadii NRK máttasámi drámaráiddu mánáide *Laara jih Leisa* mii sáddejuvvui vuosttas háve 2014. Muđui lea davvisámegiella leamaš váldogiellan mánáid-tv buvttadeamis. Jagi 2015 jahkeraporttas namuhuvvo erenoamážit *NRK Jodi*, giehtatelefovnnaapplikašuvdna mii almmuhuvvui guovvamánus 2015:s. Dat addá mánáide vejolašvuoda guldalit sámi mitalusaid sáme- ja dárogillii dan guovllus gos mánát leat. Vuosttas vahku applikašuvdna vižžojuvvui 4000 geardde. Applikašuvdna geavaha telefonna báikebálvalusa čatnat mitalusaid geográfalaš vuolggasadjái. 2015 loahpas ledje čuodi mitalusa NRK Jodis, ja daid lassin leat buvttaduvvon 200 mitalusa mat almmuhuvvojit 2016:s. (NRK jahkeraporta 2015.) Lea maid namuhanveara ahte NRK lea čadahan stuorra digitaliserenprošeavtta mas lea bidjan boares TV-programmaid internehttii. Dat guoská maiddái sámi mánáid- ja nuoraidprogrammaide mat leat ovdal sáddejuvvon.

NRK Sámi fáilaldat nuoraide

NRK Sámis ii lean mihkkege bistevaš TV- dahje rádiofálaldat nuoraide 2015. Mediadállu lea duollet dállet buvttadan nuoraidprogrammaid TV várás dego *Kakaos TV-šovv* – guhtta prográmma 1995-96, *Izú* – vihtta prográmma 2008, ja drámaráidu *Sameland* 2012. *Melkeveien* –nammasaš prográmma guđa oasis 2014/15, ledje maid nuorat ja nuorra ollesolbmot váldoulbmiljoavkun. Giddat 2016 lea NRK Sápmi sádden prográmmaráiddu *Steinffell & Steinffell* rádios. (NRK:a digitála vuorká²⁵; Hætta 2016; Aftenposten 2013. Geahča maid vuollekapihttala SVT Sápmi ja Ruota Sámi Rádo.) NRK Sámi programmaredaktevra Ole Rune Hætta (2016) dieđu mielde NRK Sápmi áigu bidjat fuopmášumi nuoraide ovddosguvlui ja lasihit buvttadeami dán ulbmiljoavkku várás.



The screenshot shows the NRK Sápmi website interface. At the top is a navigation bar with links for 'Nylheter', 'Sport', 'TV', 'Radio', and 'Finnmark'. Below the navigation bar are two main article thumbnails. The left thumbnail shows a young woman sitting next to a car, with the headline 'Denne jenta er nyttig å ta med på roadtrip' and a sub-headline '– Jeg er nok mer bilyndig enn der gjennomsnittlige jenta, sier Mika Hætta (21) som har funnet sin identitet i bilcross'. The right thumbnail shows a person holding large reindeer antlers, with the headline 'Badjeolbmot eai jávkka barggus' and a sub-headline '29-járvuod badjeolbmot Nils Mátte R. Eira ii leat goassege leamaš eret barggus. Čistá iken duoddáruge ahte badjeolbmot iárvu govdá leat barggu, muhto bariša buosa bargá mo čat de leat.' The NRK Sápmi logo is visible in the top right corner.

Govus 2 NRK Sámis lea sierra neahttsiidu nuoraide man namma lea *NuFal*. Šearbmagovva nrk.no-siidus: Torkel Rasmussen 2016

NRK Sápmi lea juo čohkken reportášaid rádios ja TV:s mat heivejit nuoraide neahttsiidui “Nu fal”²⁶. Lean guorahallan čuodi ášši mat leat biddjon dan siidui 2016:s. Ledje seammá veardde

²⁵ <https://tv.nrk.no/>

²⁶ <https://www.nrk.no/nufal/>

áššit dárogillii go sámegillii. Sámegielat áššiin 45 ledje čállon davvisámegillii ja vihtta julevsámegillii. Ii oktage lean čállon máttasámegillii.

YLE TV ja rádio

YLE Sápmi lea suoma riikasáddehaga sámi ossodat. Hoavda ja ovddasvástideaddji oaivedoaimmaheaddji YLE sámegielat sisdoaluin lea 2016 Pirita Näkkäljärvi. Son lea jearahallojuvvon dán artihkkala várás. (Näkkäljärvi 2016).

Tabealla 6.20 YLE Sámi rádio- ja TV-programmaid diibmomearri mánáide ja nuoraide jagis áigodagas 2011-15

Jahki	Diibmomearri TV:s mánáide jagis	Diibmomearri rádios mánáide jagis	Diibmomearri rádios nuoraide jagis
2015	7,5	22,5	112,5
2014	7,5	22,5	112,5
2013	7,5	22,5	92,5
2012	7,5	22,5	0
2011	7,5	22,5	0

Gáldu: YLE Sápmi 2016, Näkkäljärvi 2016. Logut rádiofálaldat nuoraide 2013 leat árvvoštallon logut.

Tabealla 6.2 čájeha ahte YLE Sámi rádio- ja TV-fálaldat mánáide lea leamaš stádis maŋimuš vihtta jagi. Dan maŋŋa go álggii buvttadit rádioprográmma nuoraide 2013 njukčamánu, lea maiddái fálaldat nuoraide leamaš stádis. Dát prográmmat eai sáddejuvvo Norggas ja Suomas, muhto leat olahanmuttus YLE neahttafálaldagas YLE Arena. Dábálaččat leat prográmmat YLE Arenas 30 beaivvi sáddenáiggi maŋŋa.

Mánáidrádioprográmma namma lea *Binna Bánna* ja sáddejuvvo juohke maŋŋebárgga 45 vahku jagis ja oddasit bearjadaga. Prográmma bistá 30 minuhta ja davvisámegiella lea váldogiellan. Muhtin prográmmaoasážat leat maid anáraš- ja nuortalašgillii, muhto ii leat vejolaš dadjat man stuorra oasi dat dahket prográmmas.

YLE sámi TV-prográmma mánáide gohčoduvvo *Unna Junnán*. Dán prográmmaráiddu váldogiella lea eanaš áiggi davvisámegiella, muhto prográmma lea maid jodihuvvon anáraš- ja nuortalašgillii. Davvisámegielat prográmmain leat muhtimin oasážat anáraš- ja/dahje nuortalašgillii. Prográmmat bistet 15 minuhta, ja YLE sádde 30 prográmma jagis. Prográmmat sáddejuvvojit sihke YLE2:žis suomagielat teavsttain, ja YLE ruotagielat kanálas FST:s. Doppe sáhtá válljet ruota- dahje suomagiel teavstta.

YLE Sápmi lea 2013 rájes buvttadan nuoraidprográmma *Sohkaršohkka* oktii vahkus – oktiibuot 45 prográmma jagis. Lea 2,5 diibmosaš talkshow mas nubbi prográmmajodiheaddji hállá davvisámegiela ja nubbi anárašgiela. Sohkaršohkka streamejuvvo ja lea olahanmuttus YLE Arenas sáddaga maŋŋa.



Govus 3 Prográmmaráidu *Binna Banna* lea viidáseamos rádiófálaldat sámi mánáide. Prográmma sáddejuvvo dušše Suomas. Šearbmagovva YLE Arenas: Torkel Rasmussen 2016

Eai leat leamaš eará stuorát buvttadeamit mánáide ja nuoraide maŋimuš jagiid. Ovdal YLE buvttadii maiddá oahpahusráđio sámegillii, ja muhtin áigodaga 2000-logu álggus sáddii prográmmaráiddu *Nuorat*. Eai leat fidnemis guldaleaddjillogut YLE sámegielat rádiosáddaggiin. (Nákkäljærvi 2016.)

YLE Sámi hoavdda Pirita Nákkäljærvi mielde leat ollu neahttaoddasat čállojuvvon nuoraide, ja sis leat fálaldagat nuoraide sosiála mediain. Sii atnet sihke Facebook, Twitter, Instagram, Vimeo ja Snapchat gaskkustit sisdoalu. Su oainnu mielde sii olahit dán áiggi nuorra sápmelaččaid bures Instagrámmain, ánnas ahkejoavkku 15-20 jahkásaččaid. Geassit 2016 sis lei geahččaladdanprošeakta mas ovddidedje iežaset Snapchat-fálaldaga ja buvttadedje video sosiála mediaide odđa formáhtain. YLE Sámis leat gaskamearálaččat 20 000 geavaheaddji iežaset neahttasiidduin vahkus. Ii leat leamaš vejolaš juohkit daid ahkejoavkkuide, ja danin ii sáhte dadjat man stuorra oassi geavaheddjii leat mánát ja nuorat.

SVT Sápmi ja Ruota Sámi Ráđio

Ruota Sámi Ráđio ja SVT Sápmi leat sámi ráđio- ja TV-fálaldagaid buvttadeaddjit Ruotas. Sámi ráđio lea Ruota ráđio ossodat ja SVT-Sápmi lea Ruota Televisiuvnna ovttat. Dát sámi ovttagat leat leamaš seammá dálus 2009 rájes, ja dain lea oktasá jodihangoddi mas Ole Isak Mienna lea kanálahoavda 2016.

Tabealla 6.3 vuolábealde čájeha ahte sámi mánáidprográmmaid mearri TV:s lea leamaš 25-30 diimmu jagis áigodagas 2011-15. Diibmomearri rádios mánáide ja nuoraide lea maid stádis veahá vuolábealde 70 diimmu jagis. 2013 rádjái ii earuhan Ruota ráđio mánáid- ja nuoraidprográmmaid gaskkas. Dan dihte leat logut biddjon oktii tabeallas. Mánáid- ja nuoraidprográmmaid diibmomearri jagis 2011, ii leat váldon fárrui tabellii dannego almmuhuvvon lohku 3 504 diimmu jagis lea čielgasit boastut (Ruota Ráđio public service-diedáhus 2011: 113).

Tabealla 6.21 SVT Sámi ja Ruota Sámi Rádio rádio- ja TV-prográmmaid diibmomearri mánáide ja nuoraide jagis áigodagas 2011-15

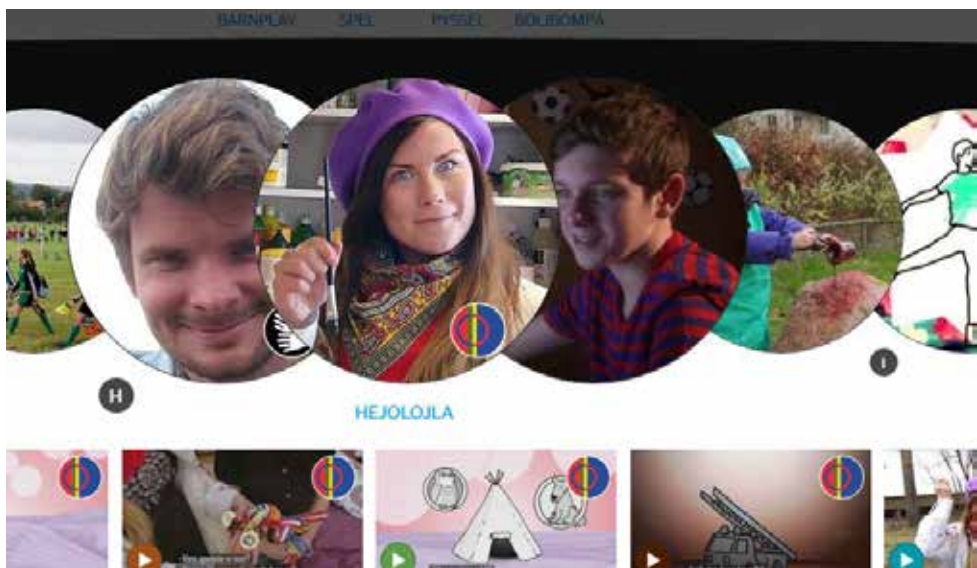
Jahki	Diibmomearri TV:s mánáide jagis	Diibmomearri rádios mánáide jagis	Diibmomearri rádios nuoraide jagis
2015	27	17	52
2014	30	17	52
2013	27	69	
2012	25	64	
2011	25		

Gáldu: Ruota Rádio Public Service-diedáhusat 2011-2015 ja Ruota Televisiuvnna Public Service-diedáhusat 2011-2015.

Ruota Sámi Rádio sádde ovttá 5-10-minuhttasá mánáidprográmma oktii vahkus rádios. Dát prográmma lea olahanmuttus sáddenáiggi maŋŋá SVT Sápmi ja Sámi Radio oktasaš neahttasiiddus. Doppe gávdná maid Noaidegiissá – máinnasprográmma mánáide sámegillii. SVT Sápmi buvttadages sámi mánáidprográmmaid TV várás. Prográmmat bistet 10-15 minuhta ja sáddejuvvojit oktii vahkus *SVT Barnkanalen* nammasaš mánáidkanálas. Seammá prográmma sáddejuvvo vel nuppádassii seammá kanálas. SVT Sámi mánáidprográmmat sáddejuvvojit maiddái njuolga neahtta-TV:s ja leat olahanmuttus internehtas sáddenáiggi maŋŋá.

Giddat 2016 Sámi Radio buvttadii máttasámegielat nuoraidprográmma namas *Steinfjell & Steinfjell* Ráiddus ledje logi 25-minuhttasá prográmma. Prográmmaráidu joatkašuvvá čakčat 2016. Muđui ii leat leamaš vejolaš gávdnat loguid mat muitalit man olu geavahit davvi-, julev- ja máttasámegiela SVT Sámi ja Sámi Rádio mánáid- ja nuoraidprográmmain. Davvisámegiella geavahuvvo eanemustá, ja muhtimin leat prográmmaoasážat julev- ja máttasámegillii, muhto juohkáseapmi gielaid gaskkas ii leat registrerejuvvon.

Kanálahoavda Ole Isak Mienna muitala jearahallamis iežaset áigumuššan leat olahit nuorat sápmelaččaid dábálaš sáddagiin rádios, ja son čujuhii mihttomearrái ahte unnimustá juohke njealját oasseváldi rádioprográmmain galgá leat vuollet 30 jagi. Dasa lassin lea SVT – Ruota Televisiuvdna – ráhkkaneamen ásaht sierra sámi mánáidsiiddu internehttii 2016 mield. (Mienna 2016.)



Govus 4 SVT Sámi mánáidprográmmat leat geahččan láhkai SVT:a neahttasiiddus sáddenáiggi maŋŋá. Šearbmagovva svt.se-siiddus: Torkel Rasmussen 2016

Julevsámi nuoraid TV - Nuoraj TV

Nuoraj-TV lei TV-fálaldat nuoraide julevsámegillii. Buvttadeaddji lei Odd Levi Paulsen fitnodagas Julev Film AS. Nuoraj-TV álggahuvvui 2010, muhto bissehii doaimma ekonomalaš sivaide geažil jahkemolsumis 2010/11 ja de álggahii oddasis 2012:s. Fitnodat mii buvttadii Nuoraj-TV reastaluvai 2015:s. Buvttadanbiras barggai giddat 2016 álggahit fálaldaga oddasit. (NRK Sápmi 2011; Proff Forvalt 2016; Kintel 2016)

Nuoraj-TV geavaha dušše internehta buvttadanlávdiin. Sis lea ruovttusiidu mas leat diedut iežaset birra, ja sii bidjet filmmaid YouTubii. Das sis lea sierra kanála mas ledje 172 dingojeaddji ja 231 filmma giddat 2016. Filmmaid sáhtta goas beare geahččat. Lean geahččan maŋimuš 30 filmma maid leat bidjan YouTubii. Daid guhkodat lea ovttá ja čieža minuhta gaskkas. Eanaš filmmat leat gehččojuvvon gaskal 300 ja 500 geardde. Eanemusat gehččon filbma lea musihkkavideo julevsámegillii *Ájŋna bágoj* mas leat 1780 geahčči. (YouTube 2016.)

6.4.2 Sámi mánáid- ja nuoraidbládit

Sámegiela nuoraidbláddi - Nuoraidmagasiidna Š

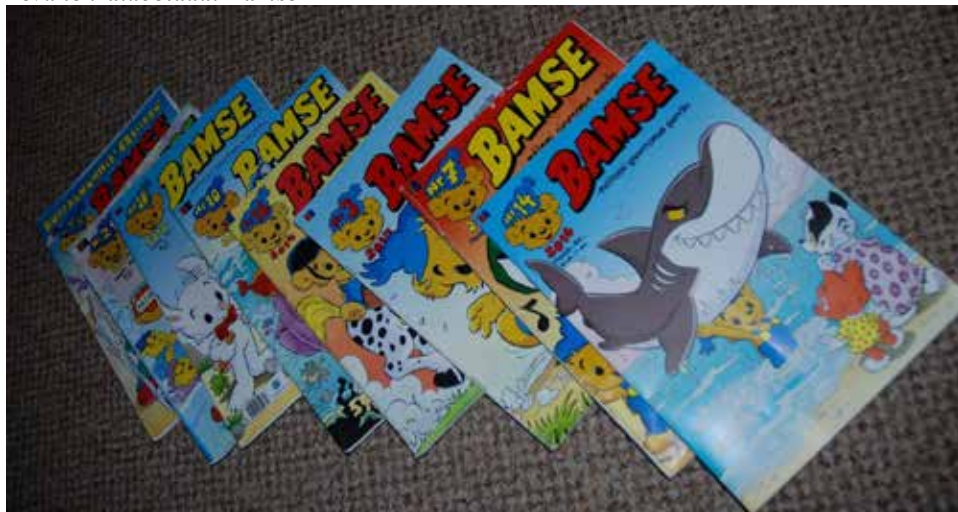
Girjelágádus *Idut* almmuha sámi nuoraidbládi *Nuoraidmagasiidna Š*. Niels Ovlá Oskal Dunfjell lea oaivedoaimmaheaddji 2016:s. Bláddi almmuhuvvo viđa geardde jagis ja das lea davvisámegiella váldogiellan. Dábalaš almmuheamis leat 36 A-4:š siiddu. Davvisámegiella lassin Nuoraidmagasiidna Š leat artiikkalat ja reportášat maidái julev- ja máttasámegillii. Lean guorahallan buot almmuhemiid 2015-16 ja dain lei sullii 20 proseantta julev- ja máttasámegillii.



Govus 5 *Nuoraidmagasiidna Š* lea almmuhuvvon 1993 rájes. Ulbmiljoavku lea sámegielat nuorat. Govva: Torkel Rasmussen 2016

Nuoraidmagasiidna Š sáddejuvvo nuvtá skuvlanuoraide Norggas gávccát luohká rájes geain lea sámegiella fágan skuvllas. 2016:s bláddi sáddejuvvui 1 366 skuvlanurrii geat ledje 87 skuvllas. Lágádus sádde bládi skuvllaide mat ieža juhket bládi sámegiela ohppiide. Eará olbmot sáhttet dingot Nuoraidmagasiinna Š ja bládis leat 170 dingojeddji geat mákset bládi ovddas. Bláddi vuvdojuvvo maid muhtin gávppiin. Almmuhanlohku lea leamaš 2000 olles áigodagas 1993-2016. Norgga Sámediggi ruhtada bládi bušeahttaboasttas Sámi mediat. (Persen 2016.)

Tevdnenráidobláddi Bamse



Govus 6 Tevdnenráidobláddi *Bamse* lea almmuhuvvon davvisámegillii 2013 rájes. Bláddi heive ovdaskuvlaahkášaš mánáide ja nuoramus skuvlaahkášaččaide. Govva: Torkel Rasmussen

Bamse lea tevdnenráidobláddi mánáide maid *ABC Company E-skuvla AS* almmuha. Kirsi Paltto lea beaivválaš jodiheaddji 2016:s. Bláddi heive buoremusat ovdaskuvlaahkásaš mánáide ja nuoramus skuvlamánáide. Tevdnenráiddus leat almmuhuvvon 18 nummira jagis miessemánu 2013 rájes. 2016:s lea áigumuš almmuhit 20 nummira. Buot almmuheamit leat leamaš davvisámegillii. Norgga Sámediggi doarju bládi ruđalaččat prošeaktadoarjagiin. Almmuheaddji doaivu ahte bistevaš ruhtadanortnet ásahuvvo. Bládi almmuhanlohku lea leamaš 500. Eanaš oassi sáddejuvvo diŋgojeddjiide ja uhcit oassi vuvdojuvvo gávppiin luovusvuodimis. (Paltto 2016.)

Heaittihuvvon mánáidbládit - Mánáidbláddi ja Leavedolgi

Sámi Áigečála álggii 1980-logus almmuhit *Mánáidbláddi*. Lea leamaš váttis oazžut čielgasa goas vuosttas nummir almmuhuvvui ja man dávjá bláddi almmuhuvvui. Sáhtá sihkarit dadjat ahte bláddi almmuhuvvui áigodagas 1983-93 ja ahte almmuhii ovttá, guokte dahje golbma nummira jagis, muhto jagiin 1984, 1986 ja 1988 váilu duodaštus das ahte ledje almmuheamit. Mánát leat ieža ráhkadan stuorra oasi sisdoalus, ja dávjá boahdá ovdan ahte oahpaheaddjit leat sádden mánáid buktagiid doaimmahussii. Dain nummiriin maid lean oaidnán, lea visot sisdoallu davvisámegillii.



Govus 7: *Mánáidbláddi* almmuhuvvui 1980-logus ja 1990-logu álggus. Govva: Torkel Rasmussen 2016.

Go heittii almmuheames *Mánáidbládi*, de ilmmai odda bláddi – *Leavedolgi* – mas lei sullii seammalágan hápmi, sisdoallu ja ulbmiljoavku go heivii skuvlaahkásaš mánáide. Bláddi almmuhuvvui unnimustá guvttiin nummiriin jagis goitge áigodagain 1994-99 ja 2004-05. 2004:s ilbme golbma nummira. Go bláddi heaittihuvvui 2005, jávkka čálalaš fáladat skuvlaahkásaš mánáide sámegillii. Bládis ledje dábálaččat 32 siiddu A-4:s formáhtas, ja davvisámegiella lei váldogiellan. Lean guorahallan nummiriid mat almmuhuvvojedje 1997-99 ja 2004-05. Bealli dain bládiin lei maid sisdoallu julev- dahje máttasámegillii dahje sihke julev- ja máttasámegillii. Bládiid sáhtá ain luoikat muhtin gielddaid girjerádjosiin ja geavahuvvojit ain muhtin mánáidskuvllaid oahpahusas. (Iežan áicamat; Barne- og familiedepartementet 2003: 33.) *Mánáidbládi* ja *Leavedolgi* almmuhanloguin ii leat diehtu.

Vulle Vuojas sámegillii

Vulle Vuojas bládis almmuhuvvojedje 33 nummira davvisámegillii 1987-88. Maŋŋá lea ČálliidLágádus almmuhan daid ovdeš nummiriid girjehámis (Barne- og familiedepartementet 2003: 34). Dát dahkkojuvvui Sámedikki ávžžuhusa dihte go Sámediggi dáhtui lágádusa almmuhit bládiid mat sis ain ledje vuorkkás. Ávžžuhusa sivvan lei earret eará ahte Sámediggi anii bládiid giela erenoamáš buorrin. Almmuheaddji leige geavahan olu návccaid alladásat jorgaleapmái, girječálli Elle Márjá Vars lea jorgalan bládiid ja giellaprofessor Pekka Sammallahiti lea leamaš giellakonsuleanta. Vulle Vuojas-girji lea dál vuvdojuvvon lohppii, muhto lágádusas árvoštallat vel almmuhit daid bládiid mat sis ain leat vuorkkás. (J.T. Solbakk 2016.) Vulle Vuojas almmuhanloguin ii leat diehtu.

Nuoraidbláđi Nuorat

Eaktodáhtolaš searvi Nuorat almmuha nuoraidbláđi *Nuorat*, man vuollenamat leat *Sámi nuoraid áigečála*, *Sáme Nuorai Tidnik*, *Saemien Noeri Plaerie* ja *Tidningen för unga samer*. Pia Sjögren lea oaivedoaimmaheaddji 2016:s. Nuorat almmuhuvvo njeallje geardde jagis. Bládis lei A-4:s formáhtta 2015 ja 40-44 siiddu nummiris. 2016:s lea veaháš uhcit formáhtta. Siidolohku šaddá leat 44-56 siiddu dainna uhcit formáhtain. (Sjögren 2016). Olles sisdoallu lea heivehuvvon sámi nuoraide vaikko ruotagiella lea bláđi váldogiella. Bládis lea dattetge mearkkašahtti ollu sisdoallu sámegillii. Árvvu mielde lea bláđi sámegielat oassi 25-50 proseantta 2015-16 almmuhemiin. Okta nummir almmuhuvvui dušše sámegillii. Sámegielat oassi juohkása viehka dásedit davvi-, julev- ja máttasámegielaide gaskkas.

Eanaš oassi Nuorat sisdoalus lea Ruotas ja Ruota sápmelaččaid birra, muhto oassi sisdoalus bovttašii čielgasit beroštumi miehta Sámi. Sjögren (2016) dieđu mielde lea almmuhanlohku dábálaččat birrasiid 600 gáhppálaga. Dat sáhttáge molsašuddat 500 ja 600 gaskkas. Buot *Sáminuora* lahtut ožžot bláđi, ja dasa lassin mákset muhtin olbmot geat eai leat lahtut, bláđi dingojumi ovddas. Dát guokte joavkku dahket 4-500 olbmo.

6.4.3 Sámi áviissat ja bláđit

Muhtin sámi bláđiin ja áviissain, mat leat oaivvilduvvon ollesolbmuide, lea sisdoallu mii heive bures mánáide ja nuoraide. Dát sisdoallu lea juogo merkejuvvon mánáide ja/dahje nuoraide dahje áviissain ja bláđiin leat fáttát mat heivejit mánáide ja nuoraide. Dan dihte lean guorahallan dáid áviissaid ja bládiid maid dán artihkkala várás.



Govus 8 Beaiveáviissas Ávviris leat guokte siiddu mánáide juohke lávvardatnummiris. Govva Ávviris nr 16-2016 s, 14-15. Govva: Torkel Rasmussen

Sámegielat beaiveáviisa Ávvir

Ávvir lea beaiveáviisa mii almmuhuvvo viđa geardde vahkus davvisámegillii. Kari Lisbeth Hermansen lea oaivedoaimmaheaddji 2016. Áviisa almmuha oktii vahkus guokte siiddu erenoamážit mánáide. Ávvir lea boadus das ahte áviissat Min Áigi ja Áššu ovttaštattojuvvojedje 2007, ja mánáidsiiddut leat Áššu árbi. Skogerbo (2000:64) govvedii daid mánáidsiidduid 2000:s: *Jeavddaleamos čálalaš almmuheapmin sámi mánáide*. Dát lea govvideapmi mii ain doallá deaivása. Dasa lassin gokčá áviisa olu dáhpusaid kultur- ja servodatsuorggis mas mánát ja nuorat leat fárus, ja dan dihte dáidá leat beroštahtti daid ahkejoavkkuide.

Ávvira almmuhanlohku lea 1033 mas 966 leat bábiráviissat ja 67 digitála áviissat (Norsk opplagskontroll 2015.) Áviisa lea čadahan njeallje lohkkidguorahallama mañimuš vihtta jagi. Daid vuodul ii leat vejolaš dadjat man olu mánát ja nuorat geavahit áviissa.

Dárogielat beaiveáviisa Sáгат

Sáгат lea sámi beaiveáviisa mii almmuhuvvo viđa geardde vahkus dárogillii. Geir Wulff lea oaivedoaimmaheaddji 2016. Áviissas eai leat sierra siiddut mánáide ja nuoraide. Áviisa deattuha dattetge gokčat dáhpusaid, earret eará kultuvrralaš doaimmaid, main leat mánát ja nuorat fárus. Seammá láhkai go Ávvira birra, sáhtta dadjat ahte áviissas leat olu reportášat sámi mánáid ja nuoraid birra mat dáidet leat beroštahttit daidda ahkejoavkkuide. (Wulff 2016.)

Sáгат almmuhanlogut leat 2833 mas 2563 leat bábiráviissat ja 270 digitála áviissat (Norsk opplagskontroll 2015). Áviisa ii leat čadahan lohkkidguorahallama ja danin ii leat vejolaš dadjat man olu mánát ja nuorat geavahit áviissa.

Kristtalaš áviisa Nuorttanaste

Nuorttanaste lea Sámi boarráseamos áviisa mii ain almmuhuvvo. 2016:s Nuorttanaste almmuha iežas 118. jahkegeardde.

Nuoraide / Mánáide

Oba kula don leat!

Mun lean *Junior Idol* Junior te-programma. Dat vasa sádduvvo oha riikkast? Mun lean gullan duopmarid dadjame «viesus galga leat čábbodat ja luvkajietas», «mun jasan leat go don singel (okto iige leat ipri moansi?)», «gal don leat oha čieppus», «oba kula don leat», «obas leat čieppa luvkajietas», «mun igimiedas jus niddáid? birrit leat du manas», «oba lea buorre leiddovda», «Diet digáidat? Te-programmas sáhttu jikkáht mánáid ja nuoraid ahte sii fertet čábbodat iečast, ja ráhát dahkkáladat vai dohkkejit.

Go *Junior Idol* te-programmaid álggus sáddesgáht, de muittat ahte muhtin pedagoga ja psykologat moite dán programma. Sii ákkastalle ahte lea duččta ahte mánáid luvkajietas, muhto go jorhan sáddá te-programmas mošteruqve, cuiggoduvvot ja hilgetuvvot eile.

Baldidhanservodat

Dát servodat gos mii dál eallit lea dákkar baldidhanservodat.

Ođđasin gáht measta beare dan mii lea fuort, baldidhanservodat, váraht dahje surgat.

Ihke čieggat ohmáid: Iige leat imat jos ohmáid ballogeahka go iat heivvid bukket dan seammá.

Eará vuoski ohmáid baldidhanservodat mo sáhtta geav.

mo jos ii bota dan dan bora-má, mo jos ii háreha, mo jos...

Mo áre servodat ahte du baldid?

Čieggat go ballo ja eahpádu? Mo bargat dáinna ahte kaddat oahjehe?

Ippáid lea álo doreva. Jos ballogeahka, čieggat dahje váivi deaddit. Dorevas ipmili rohkosiin.

Biibal-quiz II

1. Gallo geirji leat Biibbal?
2. Gallo geirji lea Boares testameantta?
3. Gallo geirji leat Ođđa testameantta?

Sáhtte de várdáidat Nuorttanaste, ávdat biibla oha ii.

Thomas eahpida...

Mii leat oaidnán Hearrá! Son lea bajáčuostáidán.

IN JÁHKEII LEAT DUŠŠISÁGATI

Thomas beađde dáik! Geahča hávild mu giedán ja orttegi!

Moade beaivvi manneš...

MU HEARRÁ MU BEASTI MU IPMILI

Jah. 11, 19 - 14,3 ja 20, 24-25

Don oáskat danin go leat oaidnán mu!

Govus 9 Kristtalaš mánnosaš áviissas Nuorttanastes leat guokte siiddu mánáide ja nuoraide juohke nummiris. Faksimiila Nuorttanastes nr 4-2016 s, 10-11. Kopijja: Torkel Rasmussen

Liv Tone Boine lei Nuorttanastte oaivvedoaimmaheaddji borgemánu 1. beaivvi rádjái 2016 ja dan manjá Ann Solveig Nystad lea oaivvedoaimmaheaddji. Nuorttanaste almmuheaddji lea 2000 rájes leamaš vuoddudus man oamastit Norgga Sámemeiššuvdna, Sis-Finnmárkku proavássuohkan ja Sámi girkoráddi. Nuorttanastes lea kristtalaš ulbmilparagrafa, ja almmuhuvvo davvisámegillii. Áviissas almmuhuvvojedje 11 nummira 2015. Guokte siiddu juohke nummiris leat oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide. Dat vuhtto sihke sisdoalus ja siidduid namas «Nuoraide/Mánáide» Dasa lassin lea bládis muhtin veardde eará sisdoallu mii heive mánáide ja nuoraide. (Boine 2016; Nuorttanaste 2016). Áviissa almmuhanlohku lea leamaš birrasiid 600 áigodagas 2011-15 (Nystad 2016).

Ruotabeale sámi bláddi Samefolket

Samefolket lea maid okta Sámi boarráseamos mediain. Dat ilbmá 97. jahkegerddiin ja Åsa Lindstrand lea sadjásaš oaivvedoaimmaheaddji 2016:s. Bládis lea A-4:s formáhtta. Almmuhanlohku lei 1200 ja bládis álmuhuvvojedje ovcci nummira 2015:s. Guokte ledje duppalmumira. Dán artiikkala materiála čoaggima oktavuodas lea guorahallan buot bládiid mat lea almmuhuvvon 2015:s ja guokte bládi 2016:s. Bládis eai leat mánat ja nuorat váldoulbmiljoavkun, muhto sáhtta dadjat ahte oassi sisdoalus heive nuoraide. Ruotagiella lea bládi váldogiella, muhto árvvu mielde 10-25 proseantta sisdoalus lea sámegillii. Sámegielat oasis leat čállostat sihke davvi-, julev- ja máttasámegillii.

Sadjásaš oaivvedoaimmaheaddji Åsa Lindstrand (2016) diedu mielde *Samefolket* čadahii lohkkidguorahallama Johkamohkemárkaniin muhtin jagiid dassái. Dat čujuhii dasa makkár oainnut lohkkiin leat *Samefolket* hárrái. Muhto čohkkejuvvon materiála ii leat heivehuvvon

ovdanbuktimii. Sii eai leat ráhkadan statistihkaid dahje govvosiid maid sáhttet addit dutkamušaide. Danne leat bohtosat nu eahpesihkkarat ahte ii háliit almmuhit guorahallama bohtosiid.

Nuortalaččaid bláddi Tuõddri Pee'rel



Govus 10 Muhtin sámi bládiin, dego nuortalaččaid bládis *Tuõddri Pee'rel*, lea muhtin veardde sisdoallu mii heive mánáide ja nuoraide vaikko mánát ja nuorat eai leat daid bládiid váldoulbmiljoavku. Govva: Torkel Rasmussen 2016

Nuortalaččaid bládis *Tuõddri Pee'rel* leat almmuhuvvon golbma nummira áigodagas 2013-15. *Nuõrttsää'mkulturfond* (Nuortasápmelaččaid kulturfoanda) doarju bládi almmuheami ja Tanja Sanila lea oaivedoaimmaheaddji 2016:s. Bládis leat 52-60 A-4:š siiddu ja eanaš čállosat leat suomagillii. Nuortalašgiela oassi lea árvvu mielde 15-20 proseantta. Muhtin oassi čállosiin, sihke suoma- ja nuortalašgielat, heive mánáide ja nuoraide. Bládi almmuhanlogus ii leat diehtu.

Anáraččaid bláddi - Anarâš

Anárašgielat bládis *Anarâš* almmuhuvvojit njeallje nummira jagis. Visot čállosat leat anárašgillii, sámegillii mii hállojuvvo Suoma beale Sámis Anárjávrrí birra. Lean guorahallan 28. jahkegearddi mii mearkkaša njeallje nummira 2015. Dain leat árvvu mielde 20 proseantta čállosat mat heivejit mánáide ja nuoraide. Bládi almmuhanlogus ii leat diehtu.

Máttasámi searvegodebláddi Daerpies Dierie

Daerpies Dierie – Sørsamisk menighetsblad (Máttasámi searvegodebláddi) lea almmuhuvvon 1997 rájes, ja das ilbmet njeallje nummira jagis. Härnösand bismagoddi, Nidaros bismagodderáddi, Norgga Sámediggi ja Ruota girku dorjot bládi almmuheami. Oaivedoaimmaheaddji ja ovddasvástideaddji almmuheaddji lea 2016:s máttasámeguovllu báhppa Einar Bondevik. Vivi Ann Labba Klemensson leages sadjásaš oaivedoaimmaheaddji Ruota bealde.

Bláddi sáddejuvvo *Saemien Åålmege* (sámi searvegotti máttasámeguovllus) lahtuide, máksi dingojeddiide ja biddjo čuovusin *Kyrkans Tidning* nammasaš bláddái Härnösand bismagottis Ruotas. Almmuhanlohku 2016:s lea 1062. (Daerpies Dierie 2016; Bondevik 2016.)

Dán artihkkala várás lean guorahallan guhtta bládi 2015:s ja 2016:s. Sisdoallu juohkása viehka dássestit girkolaš áššiide ja oddasiidda ja kulturáššiide máttasámeguovllus. Árvvu mielde leat 10-20 proseantta juohke nummiris máttasámegillii ja 80-90 proseantta dáro- dahje ruotagillii. Sulaid mielde 25 proseantta čállosiin sáhtá dadjat leat oavvvilduvvon mánáide ja nuoraide. Dát čállosat juohkásit sullii seammaveardásaččat máttasámegiela ja skandinávagielaide gaskkas.

6.4.4 Báikkálaš ja regionála áviissat

Golmma báikkálaš áviissas *Enontekiön Sanomat*, *Nordsalten Avis* ja *Snåsningen* ja ovtta regionála áviissas, *Lapin Kansa*, leat siiddut sámegillii. *Enontekiön Sanomat* ja *Lapin Kansa* áviissaid sámegielat fálaldat lea davvisámegillii, muhto daid áviissaid guorahallan čájehii uhccán sisdoalu mii livččii heiven mánáide ja nuoraide. Sámi fálaldat áviissas *Lokalavisa NordSalten* lea julevsámegillii ja áviissas *Snåsningen* máttasámegillii. Daid siidduin lea veahá sisdoallu maiddá mánáide ja nuoraide.

Báikkálaš áviisa Snåsningen

Áviisa *Snåsningen* almmuhuvvo oktii vahkus Snoasas ja 2015:s dan almmuhanlohku lei 1618 (Norsk opplagskontroll 2015). Juohke nummiris lea okta siidu máttasámegillii dovdomearkkas *Sørsamisk* (máttasámegillii). Lean guorahallan gávccii nummira (nr. 12-18. 2016). Visot siidduin lei okta bálstá nuoraide namas *Noere Snåasnesne* (Nuorra Snoasas). Dát oassi devddii goalmmat oasis gitta siidoláhkái, ja sisttisdoalai álo jearahallama nuoraiguin.

Báikkálaš áviisa Lokalavisa NordSalten

Lokalavisa NordSalten almmuhuvvo oktii vahkus, ja 2015:s lei almmuhanlohku 2 872 (Norsk opplagskontroll 2015). Juohke nummiris lea siidu julevsámegillii dovdomearkkas *Bájkkeavijssa NuorttaSállto*. Guorahallan gávccii áviisanummira (nr. 10-17. 2016). Guđa áviissas ledje guovttegielat áššit deaddiluvvon nu ahte seammá čállosat ledje prentejuvvon sihke julevsámegillii ja dárogillii. Guovtti áviissas ledje eksklusíiva áššit dušše julevsámegillii almmá dárogillii jorgaluvvon teavsta haga. Ii oktage ášši lean merkejuvvon erenoamážit mánáide dahje nuoraide. Muhtin veardde ledje dattetge áššit mat heivešedje maiddá nuoraide. Lea váttis árvvoštallat dárkileappot man stuorra oassi.

6.4.5 Interneahttafálaldagat

Dán guorahallama oktavuodas lean registreren guokte sámi mediafálaldaga nuoraide mat leat ollásit interneahttavudot: Nuoraj-TV maid lean giedahallan bajábealde ja *InfoNuorra Sápmi*. Fálaldagat leat ollásit interneahttavudot dainna lágiin ahte eai geavat mangelágan sajáiduvvan medialádidiid iežaset almmuheapmái. Goappašat fálaldagain ii lean čakčat 2016:s doaibma. Nuoraj-TV lea bargamin álggahit oddasit. Infonuorra Sámis ii leat áigumuš álggahit oddasit.

Neahttabáiki Infonuorra Sápmi

Infonuorra Sápmi lei almmolaš diehtujuohkindoaimmahat sámi nuoraide. Mihttomearri lei fállat sámi nuoraide dehálaš dieđuid oahpahusa, barggu, kultuvrra ja astoáiggi, dearvvašvuoda ja servodaga birra, nu ahte nuorain livččii vejolašvuolta válljet iežaset giela ja kulturádejjumi vuodul. Fálaldat galggai lea mielde nannet sámi nuoraid giela, kultuvrra, identitehta ja gullevašvuoda. Infonuorra Sámis lei váldodoaimmahat Bådådđjos ja báikkálaš doaimmahagat Kárášjogas ja Guovdageainnus. Juohke báikkálaš doaimmahusas lei nuorra journalista barggus

geas lei ovddasvástádus juogo julev-, davvi- dahje máttasámegielaht neahttasiiddus. (Barne- og familiedepartementet 2003: 42.) NRK Sámi Rádío (2008) diedu mielde Infonorra Sámis ledje 220 geavaheaddji beaivvis 2008:s.

Eará mediat ja interneahhtafálaldagat

Eanaš median mat leat guorahallojuvvon dán artihkkala várás, lea muhtinlágan interneahhtafálaldat. Dattetge dilli molsašuvvá mealgadit medias mediai go geahččá mo mediat geavahit interneahhta almmuhanlávdiin. Muhtin mediain ii leat eará go ruovttusiidu mas leat diedut fitnodaga ja sin mediabuktaga birra. Earát geavahit interneahhtavudot prográmmaid márkanfievrridit iežaset árbevirolaš buktaga ja doallat oktavuoda geavaheddjiiguin. Ovdamearkkat das leat *Nuoraidmagasiidna Š* ja *Bamse*. Earátges, dego *Samefolket* ja *Nuorttanaste* bidjet muhtin áššiid nehtti ja odasmahttet muhtin oddásiid bábiralmuhemiid gaskkas. Eará mediat almmuhit fas olles buktaga neahtas. Dákkár vuogi geavahit ovdamearkka dihte sámi áviissat *Ságot* ja *Ávvir*. Lea vejolaš lohkat muhtin oddásiid ja reportášaid nuvttá neahttasiiddus, ja dasa lassin máksit elektrovnnalaš dingojumi ovddas nu ahte sáhtta lohkat olles áviissa neahtas.

Riikkasáddehagat sihke Norggas, Ruotas ja Suomas sáddejit sámi rádío- ja TV-prográmmaid njuolga interneahhtas. Sii ráhkadit maid sierra interneahhtaartihkkaliid main leat govat ja teaksta. Dávjá leat áššiide čadnon liŋkkat mat čujuhit jietna- ja filbmafiillaide nu ahte sáhtta sihke lohkat, geahččat ja guldalit seammá áššiid. Sii leat maid ásahan elektrovnnalaš vuorkkáid main gávdná prográmmaid sáddenáiggi maŋŋá. YLE Sámi prográmmat leat olahanmutter 30 beaivvi sáddenáiggi maŋŋá. NRK Sámi ja SVT Sámi prográmmat leat olahanmutter ovddosguvlui almmá mearriduvvon jávkanbeaivvi haga. Riikkasáddehagat leat maid digitaliseren stuorát hivvodaga boares TV-prográmmaid maid gii beare beroštuvvan olmmoš sáhtta goas beare geahččat. Vuorkkái leat maid boares sámi TV-prográmmat mánáide ja nuoraide.

Váttisvuodát mediaid geavaheamis

Sáhtta leat oba hástaleaddji gávdnat sámi mánáid ja nuoraid rádío- ja TV-prográmmaid mediafitnodagaid neahttasiidduin. Erenoamáš váttis lea mánáide gávdnat daid. Dás namuhan guokte ovdamearkka. Jos áiggošii gávdnat YLE-Sámi TV-prográmma mánáide, de ferte juogo diehtit juste maid lea ohcamin YLE Arenas dahje ferte mannat ruotagielaht mánáidprográmmasiidui “Buu” ja doppe ohcat sámegielat prográmma mii lea ovttas ruotagielaht prográmmaiguin. Sámegielat prográmmat leat ovdal leamaš ovttas suomagielaht mánáidprográmmaiguin YLE2-kanálas. Dalle ledje sámegielat prográmmaid gaskamearálaččat 5000 geahčči neahtas. Go sirdujuvvodje ruotagielaht kanálii njiejai geahččilohku ja dan maŋŋá leat leamaš vuollel 2000 geahčči juohke prográmmas. (Torikka 2016).

Nubbi ovdamearka lea NRK Sámi rádíoprográmma mánáide mii sáddejuvvo Rádío Sámi sáddagis oktii vahkus. Lea vejolaš guldalit prográmma neahtas sáddenáiggi maŋŋá. Muhto galgá diehtit sáddenbeaivvi ja sáddenáiggi ja Rádío Sámi prográmmas ohcat ovddos, maŋos sáddagis gitta dassáži go gávdná prográmma. Dat diedusge ii leat álki geavaheddjiide, ja dahká váttisin ulbmiljuvkui, uhca mánáide, ieža gávdnat prográmma.

6.5 Muhtin logut sámi mediain mánáide ja nuoraide

Dán vuollekapihttalas ovdanbuktojuvvot muhtin statistihkalaš diedut das man viiddis sámi mediafálaldagat leat mánáide ja nuoraide ja man muddui fálaldagat geavahuvvojit. Eai leat ollu bohtosat. Sivt dasa leat čilgejuvvon kapihttalas 6.3 “Metodalaš čuolmmat” bajábealde.

Lea goitge leamaš vejolaš ráhkadit muhtin statistihkaid sámi rádio- ja TV-prográmmaid birra mánáide ja nuoraide. Das lea sáhka prográmmaid mearis ja sáddenáiggi guhkkodagas. Lea maid leamaš vejolaš fidnet muhtin gehččiidloguid sámi TV-prográmmain maid riikaáibmosáddehagat sáddejit. Dát diedut buktovuvvojit ovdan ja kommenterejuvvojit. Lea maid leamaš vejolaš oažžut muhtin sámi áviissaid ja bláđiid almmuhanloguid. Daid gaskkas leat maid almmuheamit mat leat oaivvilduvvon erenoamážit mánáide ja nuoraide. Muhtin almmuhemiin ovdanbuvttán maid mo dingojeddjit leat juhkkovuvvon geográfalaččat.

6.5.1 Sámi prográmmat rádio ja TV

Tabealla 6.22 Mánáidprográmmat rádios 2015. Prográmmaid mearri, minuhtat sáddenáigi vahkus ja vahkut jagis main leat sáddagat

	Prográmmaid mearri vahkus	Minuhtat sáddagat vahkus	Vahkut sáddagat jagis
YLE Sápmi	1	30	45
NRK Sápmi	1	6	52
Ruota Sámi Rádio	1	5-10	52

Gáldu: Näkkäljärvi 2016, Hætta 2016 ja Mienna 2016

Tabealla 6.4 čájeha ahte buot riikaáibmosáddehagat sáddejit ovttá sámi mánáidprográmma vahkus. Prográmma lea mealgat guhkit Suomas gos vahkkosaš prográmma lea 30 minuhta. Ruotas lea 5-10 minuhta ja Norggas guhtta minuhta. YLE Sápmi sádde mánáidprográmma 45 vahku jagis, ja oanehut prográmmat Norggas ja Ruotas sáddejuvvojit juohke vahku jagis.

Tabealla 6.23 Sámi mánáidprográmmat TV:s 2015. Prográmmaid mearri, minuhtat prográmmas ja vahkut jagis main leat sáddagat

	Prográmmaid mearri vahkus	Minuhtat sáddagat vahkus	Vahkut sáddagat jagis
YLE Sápmi	2	15	30
NRK Sápmi	5	15	52
SVT Sápmi	2	10-15	52

Gáldu: YLE Sápmi 2016, Hætta 2016 ja SVT Sápmi 2016.

Tabeallas 6.5 boahtá ovdan ahte sáddejuvvojit sámi mánáidprográmmat TV:s sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Ollislaš fáldat lea buoremus Norggas gos sáddejuvvojit vihtta prográmma vahkus juohke vahku birra jagi. Maiddái Ruotas sáddejit sámi mánáid-tv birra jagi guktii vahkus. Seammá prográmma sáddejuvvo guktii. Suomas lea heajumus sámi mánáid-tv fáldat dannego fáldat lea 30 vahku jagis. Seammá prográmma sádde guovtti kanálas. Juohke riikkas tekstejuvvo sámi mánáid-TV riikkagillii: NRK:s dárogillii, Ruotas ruotagillii ja Suomas sáddejuvvon mánáidprográmma Unna Junná sáddejuvvo suomagiela teavsttain suomagielat

kanálas YLE2:žis ja válljenvullosaš ruota- ja suomagiela teavsttain ruotagielat FST -nammasaš kanálas.

6.5.2 Sámi prográmmaid gehččiid- ja guldaleddjiidlogut

Tabealla 6.24 Sámi mánáid-tv prográmmaid gehččiidlogot 2011-2015

	2011	2012	2013	2014	2015
YLE Sápmi	33700	34600	28300	26000	36800
SVT Sápmi: Hejolojla	28000	45300	27700	22900	22600
SVT Sápmi: Det stora uppdraget		17800	16100	9100	17900

Gáldu: YLE Sápmi 2016 ja SVT Sápmi 2016

Tabealla 6.10 čájeha gaskamearálaš gehččiidloguid sámi mánáidprográmmain TV:s Suomas ja Ruotas áigodagas 2011-2015. Gaskamearálaš gehččiidlogut jagis leat juohke prográmmas 9100 ja 45 300 gaskkas. Gehččiidlogut geahppávit 24,9 proseanttain Suomas 2012 ja 2014 gaskkas, ja de lassána fas 41,5 proseanttain 2015 rádjái. Jagi 2015 logut lea ráhkaduvvon 15 prográmmas maid YLE sáddii giddat 2015:s. Eará logut leat gaskamearálaš logut buot sámi mánáidprográmmain maid YLE sáddii daid jagiid. Duogášdieđut čájeht ahte vuolimus gehččiidlohku lei 9000 geahčči, stuorámus gehččiidlohku lei 66 000.

Logut SVT:s Ruotas čájeht ahte sámi mánáid-tv prográmmain *Hejolojla*, mat leat ráhkaduvvon uhcit mánáide, leat sullii seammá ollu geahččit go YLE mánáid-tv:s Suomas. *Det store uppdraget* nammasaš prográmmas man ulbmiljoavku leat skuvlaahkásaš mánát, leat veahá uhcit geahččit. Gaskamearálaččat leat jagis 16-17 000 geahčči juohke prográmmas.

Ii leat leamaš vejolaš oážžut dárkilis gehččiidloguid sámi mánáidprográmmain Norggas. NRK Sámi prográmmaredaktevra Ole Rune Hætta diehtá mitalit ahte sin mánáidprográmmain leat dábálaččat 20-60 000 geahčči.

Ii leat diehtu das leat go geahččit sámi mánát vai eará mánát. Viehka alla gehččiidlogut juohke riikkas čujuhit dattetge guovtti áššái. Vuostazettiin dáidá leat nu ahte mediadálut olahit ulbmiljoavkku, sámi mánáid, iežaset mánáidprográmmaiguin. Nuppi dáfus dáidá leat nu ahte ollu eará mánátge gehččit sámi mánáid-tv.

Sirdáseapmi web-TV:i

Tabealla 6.25 Sámi mánáid-tv prográmmaid gehččiidlogu internehtas Ruotas 2012-15

	2012	2013	2014	2015
“Hejolojla”: Gehččiid proseanta internehtas oppalaš gehččiidlogus	0,5	0,8	1,0	1,0
“Det stora uppdraget”: Gehččiid proseanta internehtas oppalaš gehččiidlogus	1,9	2,0	7,4	11,4

Gáldu: SVT Sápmi 2016

Tabealla 6.11 čájeha ahte viehka uhca oassi SVT Sámi mánáidprográmma *Hejolojla* gehččiin gehččet prográmma internehtas. Interneahhtageahčči oassi lassána bealleproseanttas ovttá prosentii 2012:s 2015:i. Dán prográmmaráiddus lea ulbmiljoavku ovdaskuvlaahkásaš mánát. Prográmmaráidu *Det store oppdraget* leages oaiivvilduvvon skuvlaahkásaš mánáide, ja das lea leamaš miellagiddevaš ovdáneapmi dán áigodagas. 2012:s gehčče 1,9 proseantta gehččiin prográmma internehtas ja 98,1 proseantta TV:s. 2015:s lei interneahhtagehččiid oassi lassánan 11,4 prosentii ja 88,6 proseantta gehččet prográmma TV:s. Sihke NRK Sámi ja YLE Sámi ovddasteaddjit muitalit seammá ovdáneami birra. Sámi mánáidprográmmaid gehččiidlogut lassánit internehtas. (M.Solbakk 2016; Nakkäljärvi 2016; YLE Sápmi 2016). Dát han sáhtá leat odđa treanda mas šaddá dábáleabbon mánáide geahččat sámi mánáidprográmmaid internehtas.

Guldaleddjiid logut sámi rádioprográmmain

Ii leat leamaš vejolaš oázžut guldaleddjiidloguid sámi mánáid- ja nuoraidprográmmain rádios. Eai ovttage mediadálus leat dákkár logut olahanmuttus. Suoma rádio digitála lávddis YLE Arenas lean gávdnan loguid mat čájehit gallis leat guldalan mánáidprográmma *Binna Bánna* ja nuoraidprográmma *Sohkaršohkka* internehtas. Badjelaš 200 leat gaskamearálaččat guldalan *Binna Bánna* ja vuollel 50 *Sohkaršohkka*. Dát prográmmat galggašedje leat beroštahttit maiddá sámi mánáide ja nuoraide Norggas ja Ruotas geat eai sáhte guldalit prográmmaid dábálaš rádios. Danne sáhtášii árvalit ahte guldaleddjiidlogut internehtas leat uhcit. Muhto eandalit mánáidprográmma guldaleddjiidlohku sáhtá maid mearkkašit ahte prográmma olaha stuorra oasi sámegielat mánáin Suomas ja ahte prográmmas leat guldaleddjit Suoma olgobealde.

Tabealla 6.26 Sámi áviissaid, áviissaid main lea sámegielat sisdoallu ja sámi bládiid almmuhanlogut 2011-2015

	2011	2012	2013	2014	2015
Ságat	2.797	2.783	2.797	2.782	2.883
Ávvir	1.088	1.047	1.064	1.084	1.033
Nordsalten	1.611	1.617	1.603	1.638	1.618
Snåsningen	2.861	2.838	2.847	2.789	2.872
Samefolket	1.367	1.400	1.322	1.278	1.200
Nuorttanaste	600	600	600	600	600
Daerpies Dierie	Ii leat diehtu	Ii leat diehtu	1318	1149	1114

Gáldu: Norsk opplyskontroll 2016, Lindstrand 2016, Nystad 2016 ja Bondevik 2016

Tabealla 6.6 čájeha almmuhanloguid sámi áviissain, sámi bládiin ja eará áviissain main lea sámegielat sisdoallu. Riikkaviidosaš almmuhanloguid hárrái eai leat stuorra almmuhanlogut, duháha ja golbmáduháha gaskkas, muhto sápmelaččaid oppalaš logu hárrái leat almmuhanlogut viehka alladat. Fuomášan veara lea ahte eanaš almmuhanlogut leat stáddásat áigodagas 2011-15. Seammá áigodagas njidjet eará áviissaid almmuhanlogut mearkkašahhti ollu (TNS-Gallup 2016-3). Muhtin guorahallojuvvon mediain njidjet almmuhanlogut veaháš viđajagi áigodagas, muhto ovdamearkka dihte Ságat almmuhanlohku lea lassánan 84 gáhppálagain.

6.5.3 Sámi áviissaid ja bládiid almmuhan- ja juohkinlogut

Tabealla 6.27 Sámi mánáid- ja nuoraidbládiid almmuhanlogut

	2011	2012	2013	2014	2015
Nuoraidmagasiidna Š	2000	2000	2000	2000	2000
Nuorra	Ii leat diehtu	Ii leat diehtu	Ii leat diehtu	Ii leat diehtu	5-600
Bamse	0	0	500	500	500

Gáldu: Persen 2016, Sjøgren 2016 ja Paltto 2016

Tabealla 6.7 čájeha ahte *Nuoraidmagasiinna Š* almmuhanlohku lea leamaš 2000 olles áigodagas 2011-15. *Nuorat* bládi almmuhanlohku lea 5-600 2015:s ja tevdnenráidobládi Bamse almmuhanlohku lea leamaš 500 dan rájes go almmuhuvvogođii 2013:s. Sáhtttá roahkka dadjat ahte sámegielat nuoraidbládi almmuhanlohku lea obba buorre go lea 2000. Seammá sáhtttá dadjat go almmuhanlohku sámegielt tevdnenráidobládis uhca mánáide lea 500. Dat orru čájeheamen ahte almmuheaddjit olahit stuorra oasi ulbmiljoavkkus.

Sámi mánáid- ja nuoraidbládiid geográfalaš juohkáseapmi

Tevdnenráidobládi *Bamse* ja nuoraidbládi *Nuorat* almmuheaddjit leat almmuhan muhtin dieduid mat čájehit mo bládi dingojeddjiid geográfalaš juohkáseapmi lea.

Tabealla 6.28 Tevdnenráiddu Bamse ja nuoraidbládi Nuorat juohkin riikkaid mielde 2016

	Norga	Ruotta	Suopma	EARÁT
Bamse	49,3 %	19,0 %	31,0 %	0,7 %
Nuorat	7-10 %	sullii 90 %	Muhtimat	Ii leat diehtu

Gáldu: Paltto 2016 ja Sjøgren 2016

Tabealla 6.10 bajábealde čájeha ahte lagabui bealli *Bamse* bládi dingojeddjiin leat Norggas, ja loahppa eará riikkain, ovddimusat Suomas ja Ruotas. Nuorabládis *Nuorat* leat 90 proseantta dingojeddjiin Ruotas, 7-10 proseantta Norggas ja muhtimat Suomas (Paltto 2016; Sjøgren 2016). *Nuorat* dáidet olahit stuorra oasi iežas ulbmiljoavkkus Ruotas, muhto sáhtttá dadjat ahte dain livččii vejolašvuohta olahit olu eanet sámi nuoraid Norggas ja Suomas.

Tabealla 6.29 Tevdnenráiddu Bamse ja nuoraidbládi Nuorat juohkin guovlluid mielde 2016

	Sis-Finnmárku	Sámegiela hálddašanguovlu muđui	Sámegiela hálddašanguovllu olggobealde
Bamse	21,6 %	42,5 %	35,8 %
Nuorat		90 %	10 %

Gáldu: Paltto 2016 ja Sjøgren 2016

Tabealla 6.11 čájeha ahte badjelaš viđát oassi *Bamse* bláđiin juhkkoujvvo Sis-Finnmárkkus mii dán oktavuodas mearkkaša Kárášjoga gieldda ja Guovdageainnu suohkana. 42,5 proseantta juhkkoujvvojit eará gielddaide Sámegiela hálddašanguovlluin. Badjelaš goalmmát oassi juhkkoujvvo guovlluide mat leat Sámegiela hálddašanguovlluid olggobealde. Dat lea viehka stuorra oassi. Ohpihii orru leamen nu ahte almmuheaddji olaha stuorra oasi ulbmiljoavkkus. Logut nuoraidbláđi *Nuorat* birra, leat árvoštallamat maid oaivedoaimmaheaddji Sjögren lea dahkan. Logut orrot čájeheamen ahte *Nuorat* ovddimusat olahit sámi nuoraid geat ássat sámeguovllus Ruotas. Sis dáidá leat stuorra vuovdinpotensiála eará guovlluin Ruotas ja Norggas ja Suomas.

6.6 Loahppaboadus

Dán artihkkalis lean ságaškuššan metodalaš čuolmmaid maiguin deaivedit go geahččala ovdanbuktit statistihkalaš materiála sámi mediain mánáide ja nuoraide. Lea boahtán ovdan ahte lea uhccán materiála ovdanbuktit dannego dakkár materiála ii leat čohkkejuvvon dahje dannego lea váttis fidnet daid. Dušše okta mediabuvttadeaddji lea čadahan geavaheaddjiguorahallama mañimuš jagiid. Dan dihte ii leat vejolaš dadjat man olu sámi mánát ja nuorat geavahit sámi mediaid dahje man duđavaččat sii leat sámi mediaid sisdollui.

Dan dihte lean baicce viggan guorahallat dárkilit daid sámi mediafálaldagaid mánáide ja nuoraide mat leat ja leat leamaš oddasut áiggis. Dasa lassin lean buktán ovdan daid statistihkaid sámi mediafálaldagaid buvttadeamis ja geavaheamis maid lean gávdnan.

Dehálaš fálaldat lea TV-prográmmat mánáide man dáfus NRK Sámis lea viidásamos fálaldat go sádde vihtta prográmma vahkus. YLE Sámis Suomas leages stuorámuš rádiofálaldat mánáide go buvttada ovtta 30-minuhtasaš prográmma oktii vahkus. Čálalaš mediaid gaskkas leat tevdnenrádiobláđi *Bamse*, *Nuoraidmagasiidna Š* ja nuoraidbláđi *Nuorat*, earenoamážit oaivvilduvvon mánáide ja nuoraide.

Mearkkašahtti oassi čálalaš mediafálaldagas sámi mánáide ja nuoraide, gávdnno sámi ja norgga mediain mat eai leat oaivvilduvvon ovddimusat mánáide ja nuoraide. Dát fálaldagat leat ovdamearkka dihte siiddut mánáide ja nuoraide sámi áviissain *Ávvir* ja Nuorttanaste. Dasa lassin lea sihke daid áviissain ja muhtin eará áviissain ja bláđiin sisdoallu mii ii leat merkejuvvon mánáide ja nuoraide, muhto main lea hápmi ja sisdoallu mii heive mánáide ja nuoraide.

Nuoraidmagasiinnas Š ja tevdnenrádiobládis *Bamse* leat almmuhanlogut mat čujuhit dasa ahte olahit ulbmiljoavkku bures. *Nuorat* bládis orruges potenciála lasihit almmuhanlogu mearkkašahtti olu. Sámi mánáidbláđi *Leavedolggi* heaittiheapmi mielddisbuvttii ahte sámi mánáin lea heajut čálalaš mediafálaldat go ovdal. Ii sáhte dadjat ahte *Bamse* álggaheapmi lea buoridan dán ahkejoavkku dili go dán guovtti bláđi ulbmiljoavkkut eai leat seammá agi dáfus. TV-prográmmat sámi nuoraid várás lea hárvenaš ášši maid almmuhemiid gaskkas ádjána guhká. Dát lea fuopmášumi veara go TV adnojuvvo ain gievrramus median. Sáhtta maid atnit fuopmášumi vearan ahte rádiofálaldat mánáide ja nuoraide sámegillii lea garrasit hedjonan mañimuš vihtta jagi Norggas.

Buoret ovttasbargu sámi rádiobuvttadeddjiid gaskkas sáhtášii buoridit dili dannego Suomas sáddejuvvo 2,5 diibmosaš rádioprográmma nuoraide vahkus, mii ii sáddejuvvo Norggas ja Ruotas. Dasa lassin lea miellagiddevaš gávnnus ahte Suomas buvttaduvvo 30-minuhtasaš mánáidprográmma sámegillii, mii ii sáddejuvvo Norggas ja Ruotas vaikko NRK Sámi ja Ruota Sámi Radio fálaldat sámi mánáide lea olu heajut go YLE Sámi fálaldat.

6.7 Hástalusat ja ávžžuhusat

Lea hástalus ahte diehtit uhccán sámi mánáid ja nuoraid mediageavaheami birra ja danin ávžžuhuvvo dutkat eanebut kvantitatiivva beliid sámi mediain mánáide ja nuoraide. Galggašii dutkat mediaid duohta geavaheami ja váikkuhusaid mat sámi mediain leat. Muhtin miellagiddevaš gažaldagat leat maid báhcán almmá vástitkeahtá geavaheddjiid bealis. Dat gusket daid mediaide ja kvalitehtti. Vásihtgo ulbmiljoavkkut, sámi mánát ja nuorat, ahte mediat leat áigeguovdilát? ja gávdnetgo sámi mediaid dain medialávddiin maid sii dábálaččat geavahit? Man dudavaččat leat geavaheaddjit daid fálaldagaide mat gávndnojit ja makkár sávaldagat leat sis mediaide? Dátge leat fáttát maid vuohkkasit sáhttit dutkat kvantitatiiva dutkanmetodaiguin nu ahte sáhtá ovdanbuktít bohtosiid statistihkalaš diehuid hámis.

Ávžžuhus manná maid mediadáluide, nappo buvttadeddjiide. Sii galget šaddat čeahpibun buvttadit statistihkaid iežaset birra. Mediat galggašedje láchit dili dákkár statistihkaid geavaheapmái, fuolahit ahte leat olahanmuttus dutkiide ja ieža gaskkustit iežaset statistihkaid. Dát guorahallan lea maid čájehan ahte dávjá ii leat álki gávndat ja geavahit sámi mediafálaldagaide mat leat mánáid ja nuoraid várás. Ná lea duohtadilli vaikko muhtin mediafitnodagat leat ángirit almmuhišgoahtán digitála buktagiid. Ávžžuhan sin bidjat fuopmášumi dasa ahte sámi mediafálaldagat mat leat juo ráhkaduvvon mánáide ja nuoraide, leat olahan muttus ja álkit geavahit.

Muhtin gávndnosat čujuhit maid dasa ahte muhtin doaibmit mediasuorggis leat bázahallan teknologalaš ovdáneamis. Sii galggašedje oazžut vejolašvuoda ovddidit iežaset buktagiid dáinna lágiin ahte váldet atnui odđa teknologijja nu ahte olahit eanet mánáid ja nuoraid odđa medialávddiin. Galggašii maid árvoštallat rievdadit sámi mediaid doarjjaortnegiid nu ahte ovddidit mediabuvttadeami dan guvlui.

Gáldut

Aftenposten 2012: *Action-eventyr fra Sameland*. Almmuhuvvon 11.01.2013. Lohkkojuvvon 31.05.2016 Online: <http://www.aftenposten.no/kultur/Action-eventyr-fra-Sameland-131602b.html>

Barne- og familiedepartementet 2003: *Samisk oppvekst - Om tilbud til samiske barn og ungdom*. Barne- og familiedepartementet. Oslo. Lohkkojuvvon 12.05.2016. Online: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0003/ddd/pdfv/203209-q-1066_bokmaal_lav.pdf

Boine, Liv Tone 2016: Sámegielat kristtalaš mánnoáviissa Nuorttanastte oaivedoaimmaheadji borgemánu 2016 rádjái. Peršuvnnalaš gulahallan. Ságastallan 31.03.2016 Romssas.

- Bondevik, Einar 2016:** Máttasámi searvegoddebládi Daerpies Dierie oaivedoaimmaheadji. Peršuvnnalaš gulahallan. Telefovdnaságastallan 26.08. 2016 ja guokte e-poastta 08.09.2016.
- Daerpies Dierie 2016:** Máttasámi searvegoddebládi Daerpies Dierie neahttasiidu. Lohkkojuvvon: 12.02.2016. Online: <http://www.samiskmenighet.no/event/dolink/famid/331840>
- Proff Forvalt 2016:** *Julev film as–898154262–Konkurs.* Lohkkojuvvon 02.05.2016. Online: <https://www.forvalt.no/konkurs/firmadetaljer.aspx?orgnr=898154262&id=530470>
- Hagen, Ingunn ja Vold, Thomas 2009:** *Mediegenerasjonen. Barn og ungdommer i det nye medielandskapet.* Samlaget. Oslo.
- Hermansen, Kari Lisbeth 2016:** Sámegielat beaiveáviissa Ávvira oaivedoaimmaheadji. Peršuvnnalaš gulahallan. Ságastallan 31.03.2016 Romssas ja 30.10.2016 Kárášjogas, ja e-poasta 05.10.2016.
- Hætta, Ellen Oddveig 2009:** Prográmmajodiheadji ízü-nuoraidprográmmaráiddus TV:s. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta 08.05.2009.
- Hætta, Ole Rune 2016:** NRK Sámi prográmmaredakteavra. Peršuvnnalaš gulahallan. Telefovdnajearahallan 31.05.2016.
- Kintel, Lars Theodor 2016:** Jearahallan gründeriin Lars Theodor Kinteliin NRK Sámi rádioprográmmas “Radiosiida” 01.06.2016.
- Lindstrand, Åsa 2016:** Sámi mánnobládi Samefolket sadjásaš oaivedoaimmaheadji. Persuvnnalaš gulahallan. Guokte e-poastta 30.08.2016.
- Mienna, Ole Isak 2016:** SVT Sámi ja Ruota Sámi Radio kanálahoavda. Persuvnnalaš gulahallan. E-poasta 24.08.2016 ja telefovdnajearahallan seammá beaivvi.
- Norsk opplyskontroll 2015:** Norgga áviissaid almmolaš almmustahttinlogut áigodagas 2011-2015: Lohkkojuvvon 18.05. ja 24.05.2016. Online: <http://www.opplag.no/opplagtall>
- NRK Sámi Radio 2008:** *Usikker framtid for Infonorra.* Almmuhuvvon 29.09.2008. Lohkkojuvvon 31.05.2016. Online: <https://www.nrk.no/sapmi/usikker-framtid-for-infonorra-1.6795577>
- NRK Sápmi 2011:** *Penger til NuorajTV.* Almmuhuvvon 08.11.2011. Lohkkojuvvon 23.05.2016. Online: <https://www.nrk.no/sapmi/penger-til-nuorajtv-1.7867737>
- NRK Sápmi historie 2016:** *NRK Sápmis historie.* Almmuhuvvon 09.01.2008. Odasmahtton 25.01.2016. Lohkkojuvvon 30.04.2016. Online: <https://www.nrk.no/sapmi/om/7.-nrk-sapmis-historie-1.4469009>
- NRK jahkeraporttat 2011-15:** Norgga áibmosáddehaga jahkeraporttat. Lohkkojuvvon áigodagas cuoŋománnu-geassemánnu 2016. Online: <https://www.nrk.no/aarsrapport/>
- Nuoraj TV 2016:** Julevsámegielat nuoraidprográmma Nuoraj-TV neahttasiidu. Lohkkojuvvon: 20.05. 2016. Online: <http://nuorajtv.no/>
- Nuorttanaste 2016:** *Historjá.* Lohkkojuvvon 21.03.2016. Online: <http://www.nuorttanaste.no/se/historja>
- Nystad, Ann Solveig 2016:** Sámegielat kristtalaš mánnoaáviissa Nuorttanaste oaivedoaimmaheadji borgemánu 2016 rájes. Peršuvnnalaš gulahallan. Telefovdnaságastallan 30.09.2016 ja e-poasta 09.10.2016
- Näkkäljärvi, Pirita 2016:** YLE Sámi hoavda ja Suoma áibmosáddehaga YLE sámegielat sisdoalu oaivedoaimmaheadji. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta 21.04.2016.
- Paltto, Kirsi 2016:** ABC-Company-E-skuvla AS jodiheadji. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta 22.04.2016 ja čálalaš jearahallan Facebookas seammá beaivvi.
- Persen, Nan 2016:** Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta artihkalčállái 14.04.2016 mas son Idut AS-lágádusa beales vástida gažaldagaid Nuoraidmagasiidna Š birra. Gažaldagat ledje jerrojuvvon e-poasttas lágádussii 11.04.2016.

- Sjögren, Pia 2016:** Sámi nuoraidbládi Nuorat oaivedoaimmaheaddji. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poastt 26.08.2016.
- Solbakk, John Trygve 2016:** Sámi lágádusa ČálliidLágádusa lágádusoaivedoaimmaheaddji. Telefuvdnaságastallan 31.05.2016.
- Solbakk Mona 2016:** Norgga riikkasádehaga sámi divišuvnna - NRK Sámi direkteavra. Peršuvnnalaš gulahallan. Ságastallan 31.03.2016 Romssas ja e-poasta 27.09.2016.
- Skogerbo, Eli 2003:** *Kartlegging og definisjon av samiske medier*. Sámediggi/Sametinget. Kárašjohka.
- Strømmen, Nils Petter 2016:** TNS-Gallup-fitnodaga seniorkonsuleanta. Peršuvnnalaš gulahallan. E-poasta 05.09.2016.
- Ruota rádio public service-diedáhusat 2011-2015:** Ruota rádio jahkeraporttat. Lohkkojuvvon áigodagas cuonjománnu-geassemánnu 2016. Online: <http://www.sverigesradio.se>
- Ruota televišunna public service-diedáhusat 2011-2015:** Ruota televišuvnna jahkeraporttat. Lohkkojuvvon áigodagas cuonjománnu-geassemánnu 2016. Online: <http://www.svt.se>.
- SVT Sápmi 2016:** Geahččiidloguid vuoddomateriála sámi tv-prográmmain mánáide Ruotas áigodagas 2011-15. Sádejuvvon artihkalčállái Excel-fiilan e-poasttas Kerstin Blindas, SVT Sámi mánáidprográmmaid doaimmaheaddji.
- TNS-Gallup 2016-1:** TSN-Gallup Media-fitnodaga neahttasiidu mas almmuhit mediaguorahallamiid. Lohkkojuvvon 23.08.2016. Online: <http://www.tns-gallup.no/medier>
- TNS-Gallup 2016-2:** *De offisielle lesertallene for blader og magasiner for 2015/2016*. TNS-Gallup. Oslo. Almmuhuvvon 16.02.2016. Lohkkojuvvon 22.08.2016. Online: <http://www.tns-gallup.no/kantar-tns-innsikt/de-offisielle-lesertallene-for-blader-og-magasiner-for-2015-2016-16-2>
- TNS-Gallup 2016-3:** *Avislesing 2015: Tilbakegang for papiravisene fortsetter*. TNS-Gallup. Oslo. Almmuhuvvon 08.03.2016. Lohkkojuvvon: 23.08.2016. Online: <http://docplayer.me/17587383-Avislesing-2015-tilbakegang-for-papiravisene-fortsetter.html>
- TNS-Gallup 2016-4:** *Mediebarn*. TNS-Gallup. Oslo. Lohkkojuvvon 23.08.2016. Online: <http://www.tns-gallup.no/tns-innsikt/mediebarn-2016>
- Tønnesen, Elise Seip 2007:** *Generasjon.com – Mediekultur blant barn og unge*. Universitetsforlaget. Oslo.
- UNESCO. 2003:** *Language Vitality and Endangerment. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages Paris, 10–12 March 2003*. Intangible Cultural Heritage Units Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. UNESCO. Paris.
- YLE Sápmi 2016:** Geahččiidlogut YLE Sámi mánáidprográmmain TV:s áigodagas 2008-2016. Kopijja giedain čállojuvvon muitomerkemiin. Vuostaiváldon YLE Sámi doaimmaheaddjis Ritva Torikkas 23.08.2016 Anáris.
- YouTube 2016:** Julevsámegiela TV-fálaldaga Nuoraj-TV “kanála” YouTube. Gehččon miessemánu 2016. Online: https://www.youtube.com/results?search_query=Nuoraj-TV+
- Wulff, Geir 2016:** Dárogielat sámi beaiveáviissa Ságaha oaivedoaimmaheaddji. Peršuvnnalaš gulahallan. Jearahallan doaimmahusas Leavnnjas 30.03.2016.

7 Sápmelaččaid vásihan vealaheapmi Norggas

Ketil Lenert Hansen, PhD, Vuosttašamanueansa, Regionalt kompetansesenter for barn og unge Nord (RKBU Nord), UiT Norgga Arktalaš Universitehta, Tromsa.

Čeahkkáigeassu

Ođđa dutkamat čájehit ahte ollu sápmelaččat diedihit vásihan iešguđetlágan vealaheami. Dán kapihttala mihttu lea ođastit diehtostáhtusa dain vealahanhástalusain mat sápmelaččain leat Norggas. Áigut kártet ieš-diedihuvvon vealaheami gávdnostumiid sápmelaččain agis 18-69 jagi, guorahallat gos vealaheapmi dáhpáhuvvá, ja identifiseret vealaheddjiid, ja mo indiviida birgenláhki lea vealahemiin.

Lohkomateriálai leat vuodđun čohkkejuvvon kvantitatiiva dáhtat 2012 rájes 11 600 indiviidas (sihke sápmelaččain ja majoritehtanorgalaččain), 25 suohkanis Norgga viđa davimus fylkkas. Dutkan lea oassin dearvvašvuoda- ja eallindiliiskadeamis guovlluin gos ássat sápmelaččat ja dáččat, SAMINOR 2 guorahallan, mas lei skovvegažadaniskkus mii sáddejuvvui suohkaniidda Davvi-Norggas ja Trøndelágas.

Dutkanjoavkkus lea sullii okta viđas vásihan vealaheami. Sullii okta goalmmásasoassi sis geain leat vealahuvvon diedihit dan dáhpáhuvvon mañemus guokte jagi. Sápmelaččat vásihit ollu dávjjibut vealahuvvot go majoritehtanorgalaččat. Sápmelaččat geain lea nanu sápmelaš gullevašvuotta diedihit eanemus vealaheami deaivideamiid, dáhpáhuvvon sihke ovdal ja mañemus guokte jagi.

Dábáleamos vealaheapmi maid sápmelaččat almmuhedje lei čearddalaš vealaheapmi, ja de vealaheapmi sohkaheali ja geográfalaš gullevašvuoda dihte. Sápmelaš nissonolbmot diedihedje eanemusat vealaheami sohkaheale dihte.

Sápmelaččat vásihit vealaheami mángga arenas. Dábáleamos arena lea skuvla, bargoeallimis ja báikkálaš servodagas. Viidasit diedihit ollu sápmelaččat ahte leat vásihan dulbmojuvvot almmolašvuoda deaivvadeamiin, internehtas ja go mannet gávppis dahje restauráŋnas. Sápmelaččat leat vásihan/vásihit majoritehtanorgalaččaid ektui mihá eanet vealaheami mielohppiin/studeanttain, oahpaheddjiin/eará bargiin skuvllas, bargoustibiin, almmolaš virggehasain, eará čearddalaš joavkkohasain go ieža (majoritehtaálbmogis), amas olbmui ja seamma čearddalaš joavkkus go ieža (eará sápmelaččain).

Vaikko ollu sápmelaččat leat vásihan vealahuvvot, de unnán sápmelaččat diedihit áššiid Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddjai (DVÁ).

7.1 Álggaheapmi

Sámi álbmot lea erenoamáš dilálašvuodas go buohtastahtá eará minoritehtaiguin Norggas. Nuppi dáfus lea sápmelaččain guhkes historjá vealahuvvon minoritehtan, mas norgga stáda dáruiduhttinpolitihka ulbmil lei oktiisuddadit (assimileret) sápmelaččaid norgalaš majoritehtakultuvrii (Minde, 2005). Nuppi dáfus lea sápmelaččain dál stáhtus álgoálbmogin ja nanu riektestáhtus Norggas (Midtbøen, 2015).

Sápmelaččaid riektestáhtus ii dattetge suodjal sin vásiheamis vealaheami. Sápmelaččat rávisolbmo agis diedihit ollu dávjjibut vealahuvvon go majoritehtanorgalaččat (K. L. Hansen, Melhus, Høgmo, & Lund, 2008). Vealaheapmi lea dasa lassin čatnon heajut somáhtalaš- ja mentála dearvvašvuodastáhtusii (K. L. Hansen, 2015; K. L. Hansen, Melhus, & Lund, 2010; K. L. Hansen & Sørli, 2012).

Sámepolitihka vuodđun Norggas 1800-logu rájes ja gitta maŋnelii nuppi máilmmisoadi lei oktiisuddadeapmi (assimileren), sápmelaččaide mearkašii dat ahte sin kultuvrralaš dovdomearkkat ja gielalaš iešvuohta galge lonuhuvvot vástideaddji osiiguin majoritehtakultuvrras (Josefsen, 2006; Minde, 2005). Dán politihka ideologiija čanastupmi lei sosiáladarwinismmas, nationalismmas ja sihkarvuodapolitihkas (Jensen, 2005). Skuvladoaimmahagas ovdamearka dihte bodii dát ovdan das go buot oahpahus galggai leat dárogillii ja norgga kultuvrralaš identitehta galggai leat vuodđun sápmelaččaid ja čearddalašnorgalaččaid ovttasdoaimmamis (Høgmo, 1986). Norgga stáhta nuppástuhttigodii minoritehtapolitihkas sápmelaččaid ektui maŋnil nuppi máilmmisoadi. Dát rievdadus bodii oidnosii sápmelaččaid juridihkalaš vuoigatvuodaid fievrrideamis 1980-logu loahpas ja álggus 90-logus (ILO-169 ja sátnádeamit vuodđolágaparagrafas 108) ja Sámedikki ásaheamis.

Vaikko dáruiduhttinpolitihka lea vássán áigodat Norgga servodagas ja politihkas, de dan politihka negatiiva čuvvosat vuhttojit guhká ovddosguvlui. Ádjána rievdadit Norgga obbalaš rámmadoaimmahaga politihkas, láhkaásahusaid ja ortnegiid, ja myhtaid ja guottuid, nu ahte sámi kultuvra, giella ja árbevierut ja sámi servodaga dárbbut váldojuvvojit doarvái vuhtii buot ovddasvástádussurggiin mat sisdollet nu go oahpahusa, bargoeallima ja almmolaš bálvalusaid ja addosiid.

Dáruiduhttinproseassa ja struktuvrralaš vealaheami guhkesáigge váikkuhusaid leat unnán dutkan. Okta lea vassis, dáruiduhttin lea čuohean oallugiidda. Koloniseren lea váldán ollu sápmelaččain giela ja kultuvrra, iešdovddu ja daguhan persovnnalaš traumaid (Nergård, 2011). Mánggat dutkit ja politihkkárat leat dáhtton ásahit duohtavuohta- ja soabadankommišuvnna, daid politihkalaš ja kultuvrralaš veahkaválddalašvuodaid ektui maid sápmelaččat šadde vásihit. Ollu sápmelaš bearrašiidda ja ovttaskas indiviiddaide muhtun ráje báikkálašservodagain Norggas, lea dáruiduhttin ja vealaheapmi čearddalašvuoda dihte váikkuhan ollu sin eallindiliide, eallinkvalitehtii ja dearvvašvuhtii, árvvusge eanet go maid ovdal leat jáhkkan. Mii dárbbášit diehtit eanet mo dat lea čuohean ja mo ain čuoheá sámi álbmogii.

7.1.1 Kapihttala mihttu

Dásseárvvu ovddideamis ja čearddalašvealaheami eastadeamis sápmelaččaid dáfus dárbbášit odastuvvon máhtu dán čearddalaš álbmoga vealahanstáhtusis, mii fas sáhtá geavahuvvot vuodđun beaktillis vealahaneastadeaddji doaimmabijuid ráhkadeamis. Mihttun dainna kapihttaliin lea addit odastuvvon diehtostáhtusa dain vealahanhástalusain maid sápmelaččat vásihit Norggas.

Makkár hástalusauiguin deaivdit sápmelaččat bargoeallimis, skuvllas- ja oahpahusvuogádagas, báikkálašservodagas – ja almmolaš bálvalusas? Leat go dásseárvo- ja vealahanhástalusat seammát go majoritehtanorgalaččain? Vai leat go erohusat sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid hástalusain?

7.1.2 Vealaheapmi-doaba

Dán artihkkala fokus lea sápmelaččaid ieš-vásihuvvon vealaheapmi Norggas. Vealaheapmi (diskriminering) definerejuvvo dán dutkamis čuoččuvvaččat: “Vealaheapmi dáhphuvvá go ovttá olbmo dahje olmmoš joavkku ektui meannuduvvo unnit ovdamuniiguin go earáide ja go vuoddun dasa lea ovdamearka dihte čearddalaš duogáš, religiovdna, osku, doaimmashehttejumi, ahki dahje seksuála luondu. “Vealaheapmi” lea dakkár vuohki go muhtumiid vuostá meannuduvvo eará ládje ja masa ii leat áššálaš vuodušteapmi ja mii ii čatnas posiitiiva sierrameannudeapmái.

Vealaheami sáhtta defineret dahkun ja praksisan mat daguhit vuoigatmeahttunvuodaid ja dássetmeahttunvuoda fámu, resurssaid ja vejolašvuodaid ektui servodaga olbmuid ja joavkkuide, dat doarju duolbmanstruktuvrraid ja vuogádagaid mat huksejit ovdamuniid ala (Ferdinand, Paradies, & Kelaheer, 2015). Vealaheapmi sáhtta julggastuvvot sihke unnán oinnolaš vugiiguin nugo olggušemiin, ja verbála cealkámušauiguin ja maiddái fysalaš veahkaválddalašvuodain. Dáhtat mat leat čájehit ahte vealaheapmi lea lassáneaddji servodatváttisvuotta ollu riikkain (Paradies et al., 2015).

Dán dutkamis lea leamaš govda lahkoneapmi ieš-dieđihuvvon vealaheapmái, mii sisdoallá earret eará čearddalaš, sohkaheavvudot, ahkevuodot ja geográfalaš vealaheami, ja maiddái vealaheami buozalmasvuoda dihte, oahppanválttuid, religiovdna dahje oskku, doaimmashehttejumi, nationalitehta, seksuálalaš gullevašvuoda ja eará áššiid dihte.

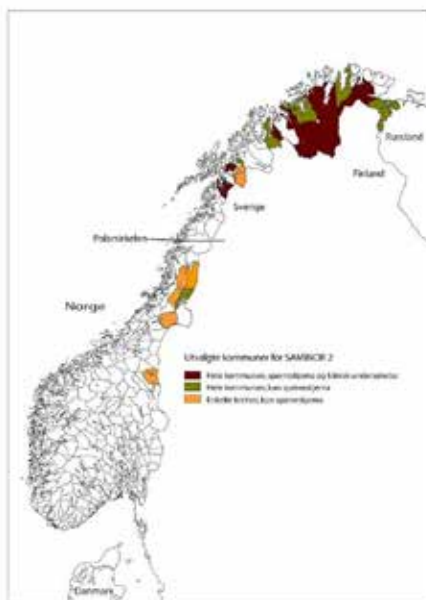
Vealaheapmi sáhtta dáhphuvvat skuvllas, bargobáikkis, báikkálašservodagas almmolašvuoda deaivvadeamis, eará almmolašvuoda deaivvadeamiin nugo go manná gávppis dahje go lea restauraŋŋas dahje juo bearrasís. Iešguđetlágan vealaheami ja iešguđetge dilálašvuodas gos dát dáhphuvvot sáhttet badjálagaidda deaivdit ja nu čuočeat eanet. Danne soitet sápmelaččat vásihit mánggalágan vealaheami ja ahte dat dáhphuvvet mángga dilálašvuodas oktanaga. Vealaheapmi sáhtta dáhphuvvat golbma iešguđetlágan dásis: *internaliserejuvvon indiviidas* (ovdamearka dihte go indiviida lea siskálastan rasisttalaš guottuid, oskku, dahje ideologíija); *olbmuid gaskasaš* (indiviiddaid gaskkas interakšuvdnan nuppis nubbái) ja *struktuvrálaš* dásis, mii mearkkaša ahte dovdomearkkat leat siskkilduvvon servodaga struktuvrraide vealaheaddji čuožahussan (K. L. Hansen, 2015). Dán kapihttalas guorahallat eanas dušše ieš-dieđihuvvon olbmuidgaskasaš (ámadajus ámadajui interakšuvnnas) vealaheami sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid gaskkas, geat leat rávis olbmuid agis.

7.1.3 Dutkama birra

Lohkomateriála vuoddun leat čohkkejuvvon dáhtat jagis 2012, 11 600 indiviidas agis 18-69 jagi (sihke sápmelaččat ja majoritehtanorgalaččat), 25 suohkanis Norgga viđa davimus fylkkas. Dutkan lea oassi SAMINOR 2 guorahallamis, mii lei skovvegažadaniskkus mii sáddejuvvui suohkaniidda main leat sámi ja dáčča ássit Davvi-Norggas ja Trøndelágas. Geahča kárttas guorahallanguovllu (kártta 7.1). Guorahallan lea ovdal čilgejuvvon eará almmuhusas (Brustad,

Hansen, Broderstad, Hansen, & Melhus, 2014). Datatilsynet ja REK nord leat dohkkehan guorahallama.

Kárta 7.1 Suohkanat mat ledje mieldde guorahallamis



7.1.4 Dutkanjoavkku dovdomearkkat

Dutkanjoavkku demográfalaš dovdomearkkat bohtet ovdan tabeallas 7.1. Nissonolbmot ledje eanetlohkun dutkanjoavkkus. Gaskamearálaš ahki dutkanjoavkkus lei 50 jagi, ja eanetlogus oasálastiin lei gaskadássásaš dienas, oahppu allaskuvllas/vuolit dási universitehtaoahppu ja ásse boaittoeale guovllus Norggas. Nu ahte dát dutkan lea eanemus ovddasteaddji indiviidaide main leat dat dovdomearkkat. Goalmádasoasis oasálastiin lei sápmelaš gullevašvuohta.

Tabealla 7.1 Dutkanjoavkku dovdomearkkat (N= 11.600)

	Lohku	%
Sohkabealli		
Dievdu	5149	44,4
Nisson	6451	55,6
Ahki (jahki) ^a	49,9 ±13,7	
18-29	1484	12,8
30-49	4289	37,0
50-59	2933	25,3
60-69	2894	24,9
Viessodoalu dienas		
Vuollegaš	1633	14,1
Gaskadássásaš	4245	36,6
Alla	3667	31,6
Hui alla	1612	13,9
<i>li vástiduvvon</i>	443	3,8
Oahpu guhkodat (jahki)		
<7	301	2,6
7-9	1456	12,6
10-12	3090	26,6
13-16	3941	34,0
>16	2599	22,4
<i>li vástiduvvon</i>	213	1,8
Assanbáiki		
Sámi minoritehtaguovlu	9179	79,2
Sámi majoritehtaguovlu	2417	20,8
<i>li vástiduvvon</i>	4	0,0
Čearddalaš gullevašvuohta 1		
Sápmelaš	3928	34,1
li-sápmelaš	7577	65,8
<i>li vástiduvvon</i>	95	0,1
Čearddalaš gullevašvuohta 2 ^b		
Nanu sápmelaš gullevašvuohta	1372	11,9
Iešdiedihuvvon sápmelašvuohta	1459	12,7
Sápmelaš bearašduogáš	1097	9,5
li-sápmelaš	7577	65,8
<i>li vástiduvvon</i>	95	0,1

^aGaskamearálašárvu ± standárdaspiehkasteapmi.

^b Geahča oasi Čearddalašvuođa defineren, das leat čilgehusat kategoriijaide

7.1.5 Čearddalašvuođa defineren

Čearddalašvuodain oaivvilduvvo joavku mas lea oktasaš identitehta čatnon dasa go lea oktasaš vuolga, ja maid earát ipmirdit sierralágan joavkun geain earret eará lea oktasaš giella, kultuvra, historjá ja nu ain. Doahpagis lea sihke subjektiiiva ja objektiiiva sisdoallu. Sápmelaččat álgoálbmogin, siskkilduvvot čearddalašvuođa doahpagii.

Go Norggas ii leat register dasa geat leat sápmelaččat, ja go dát diehtu ii čohkkejuvvo olmmošlohkamiin, de dán guorahallamis jerre olbmui 11 iešgudetlágan čearddalašvuođa gažaldaga, vai sáhtta defineret geat leat sápmelaččat ja geat eai leat sápmelaččat. Dasa lassin lei áigumuš dán guorahallamis ráhkadit differensierejuvvon čearddalašvuodavariábela mii kategorisere sámevuoda.

Figuvra 7.1 Figuvra lea vižžon gažadanskovis mii geavahuvvui SAMINOR-2 guorahallamis. Figuvra čájeha makkár čearddalašvuoda gažaldagat ledje.

Hvilket hjemmespråk har/hadde du, dine foreldre og beste-foreldre? (sett ett eller flere kryss)				
	Norsk	Samisk	Kvensk	Annet, beskriv
Morfar:	☐	☐	☐	☐
Mormor:	☐	☐	☐	☐
Farfar:	☐	☐	☐	☐
Farmor:	☐	☐	☐	☐
Far:	☐	☐	☐	☐
Mor:	☐	☐	☐	☐
Jeg selv:	☐	☐	☐	☐

Hva er din, din fars og din mors etniske bakgrunn? (sett ett eller flere kryss)				
	Norsk	Samisk	Kvensk	Annet, beskriv
Min etniske bakgrunn er:	☐	☐	☐	☐
Fars etniske bakgrunn er:	☐	☐	☐	☐
Mors etniske bakgrunn er:	☐	☐	☐	☐

Hva regner du deg selv som? (sett ett eller flere kryss)				
	Norsk	Samisk	Kvensk	Annet, beskriv
☐	☐	☐	☐	☐

Vuosttaš gažaldatčoahkki válldaha makkár ruovttugiella lea/lei dus, du váhnemiin ja áhkuin ja ádjáin. Čuovvovaš gažaldatčoahkki válldaha áhči, eatni ja iežas čearddalaš duogáza. Maŋemus gažaldat: manin anát iežat. Visot dáidda gažaldagaide ledje vástádussan molssaeavttut: “Norgalaš” “Sápmelaš”, “Kvena” dahje “Eará”, sáhtii bidjat ovtta dahje mánga ruossa guhtege gažaldahkii.

Dan 11 gažaldaga vuodul lea vejolaš ráhkadit iešgudetlágan kategoriseremiid čearddalašvuhtii. Mii válljiimet dán oktavuodas defineret sámi joavkku čuovvovaš vugiin: Jus lei bidjan unnimusat ovtta ruossa ahte lei “sápmelaš” ovtta 11 gažaldagas de kategoriserejuvvui sámi jovkui. Earát dutkanjoavkkus definerejuvvojedje ii-sápmelažžan (Dát ledje eanas russen “Norgalaš” čearddalašvuhtii, muhtumat ledje maiddái russen “Kvena” dahje “Eará” etnisitehta. Dat biddjojedje dás dácča jovkui). Viidásit ráhkadeimmet golbma sámi čearddalašvuodakategorijja:

1. “Nanu sápmelaš gullelašvuhta”
2. “Ieš-dieđihuvvon sápmelašvuhta”
3. “Sápmelaš bearašduogáš”

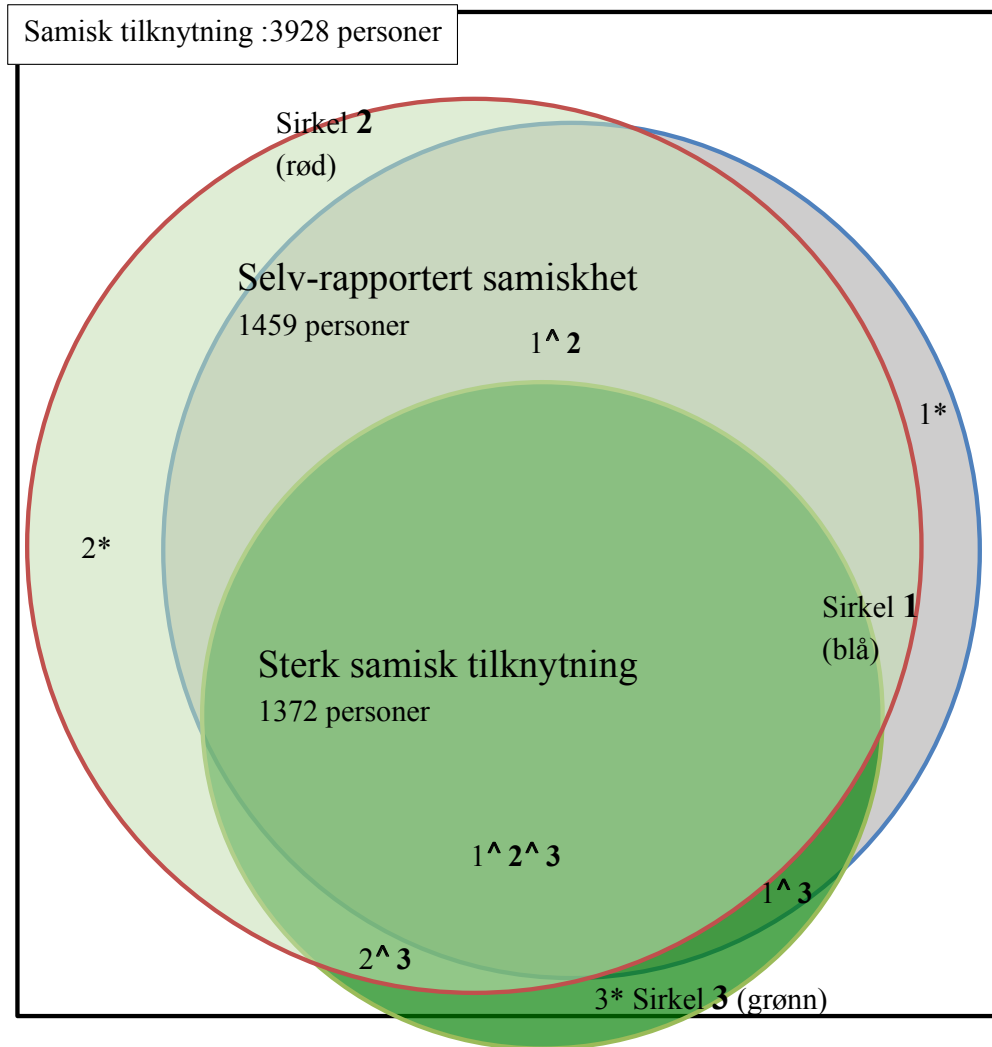
Kategorijja 1: “Nanu sápmelaš gullelašvuhta” ledje dat olbmot geat vástidedje JUO *buot* čuovvovaš golmma gažaldahkii: “Mus alddán lea sámeigiella ruovttugiellan”, “Mus lea sápmelaš čearddalaš duogáš” ja “Mun anán iežan sápmelažžan”. Figuvrras 7.2 lea dat joavku merkejuvvon kategorijjan 1, ruoná ivnniin.

Kategoriija 2: "Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohhta" ledje sii geat vástidedje JUO sápmelašvuhtii okte dahje guktii (muhto eai buot golmma gažaldahkii) nugo namuhuvvon badjelis kategoriijas 1. Dát joavku lea figuvrras 7.2 buohkat geat leat siskkobealde gierdduid earret dan siskkimus gierddu siste, mii lea kategoriija 1.

Kategoriija 3: "Sápmelaš bearašduogáš" lei definerejuvvon olbmuiide geat diedihedje sápmelaš bearašduogáša juogo giela dahje čearddalašvuoda bokte, sin váhnemiin dahje áhkuin ja ádjáin, muhto geat eai ieža defineren iežaset sápmelažžan. Áibbas konkrehtalaččat dát lei definerejuvvon olbmuiide geat diedihedje sámegiela ruovttugiellan juogo váhnemiin dahje áhkuin ja ádjáin ja/dahje ahte sin váhnemiin lei sápmelaš čearddalaš duogáš, muhto sii eai atnán sápmelašvuoda iežaset čearddalaš duogážin, eai dovdan iežaset sápmelažžan eaige ieža hupman sámegiela ruovttus. Dat joavku lea figuvrras merkejuvvon vilges oassin njealječiegaga siskkobealde.

Kategoriijat sirrejit eret nubbi nuppi ja čájehit graderejuvvon čearddalašvuodavariábela, mas kategoriija 1 lea dat variábel mii čájeha eanemus sápmelašvuoda mihttomearkkaid ja nanu sápmelaš gullelašvuoda, sápmelaš iešipmárdusa ja sámegiela ruovttugiellan. 1372 olbmo gullet dan kategoriijai. Kategoriija 2 lea stuorimus kategoriija olmmošlogu ektui (N= 1459). Dan kategoriijas leat eatnasat cealkán ahte sis lea sihke sápmelaš duogáš ja atnet iežaset sápmelažžan (55 %), muhto dušše 8 % dán kategoriijas lea sámegiella ruovttugiellan. Kategoriijas 3 diedihit 1097 olbmo sápmelaš bearašduogáša vaikko iežaset eai ane sápmelažžan, eaige definere duogáša sápmelažžan eaige huma sámegiela. Figuvra 7.2 čájeha gráfalaččat dáid čearddalašvuodakategoriijaid.

Figuvra 7.2 Čearddalašvuodakategoriijaid gráfalaš ovdanbuktin



Samisk familiebakgrunn uten noen egendefinert samisk tilknytning
1097 personer

Čilgehus figuvrii 7.2:

Gierdu 1: (alit ivdni gierddu birra): Ieš-vásihuvvon sápmelašvuhta: Čujuhit sidjiide geat leat vástidan ahte sii atnet iežaset sápmelažžan. Oktiiibuot 2321 olbmo.

1* 118 olbmo diedihedje ahte sii dovdet iežaset sápmelažžan vaikko eai diedihan ahte sis lea sápmelaš duogáš ja sámegiella ruovttugiellan.

Gierdu 2: (rukses ravda): sápmelaš duogáš. 2645 olbmo.

2*: 420 olbmo (olggumus ravda (ruoksat) gurut bealde figuvrras) diedihit alldiineaset sápmelaš duogáza, muhto ahte eai dovdda iežaset sápmelažžan eage huma sámegiella, iige leat sámegiella ruovttugiellan.

Gierdu 3: (ruoná ravda): Mus lea/lei sámeigiella ruovttugiellan. 1488 olbmo

3*: 42 olbmoss lea sámeigiella ruovttugiellan seammás go eai diedit sápmelaš duogáa dahje ahte dovdet iežaset sápmelažžan.

Rámma: Rámma siskkobealde leat buohkat geat leat russestan okte muhtun sápmelaš gullevašvuoda. Oktiibuot 3928 olbmo.

Čearddalašvuoda kategoriseren

Kategoriija 1: “Nanu sápmelaš gullevašvuoda” leat olbmot geat vástidedje JUO *buot* čuovvovaš golmma gažaldahkii: “Mus alddán lea sámeigiella ruovttugiellan”, Mus lea sápmelaš čearddalaš duogáš” ja “Mun anán iežan sápmelažžan”. (Nappo buot golmma gierddu siskkobealde $1^2 \wedge 3$). 1372 olbmo.

Kategoriija 2: “Ieš-diedihuvvon sápmelašvuoda” ledje sii geat vástidedje JUO sápmelašvuodii ovttá dahje guovtti (muhto eai buot golmma) gažaldahkii namuhuvvon badjelis kategoriijas 1. Dat joavku lea figuvrras buohkat siskkobealde gierddu earret siskkimus gierddu siste, mii lea kategoriija 1. 1459 olbmo.

Kategoriija 3: “Sápmelaš bearašduogáš almma ieš-definerejuvvon sápmelašvuoda haga” dat ledje definerejuvvon sii geat diedihedje sápmelaš bearašduogáša giela bokte dahje váhnemiid ja áhkuid ja ádjáid čearddalašvuoda bokte, muhto geat eai iežaset atnán sápmelažžan (ieš-vásihuvvon sápmelašvuoda, alddis sápmelaš duogáš dahje geavaha/lea geavahan sámeigiella ruovttugiellan) Gráfalaš čájeheamis dat leat gierdduid ja rámma gaskkas (vilges ivdni). 1097 olbmo.

$1^2 \wedge 3$ = Kategoriija 1.

1^2 : Sii geat diedihit alldiineaset sápmelaš čearddalašvuoda ja dovdet iežaset sápmelažžan. 805 olbmo.

2^3 : Sii geat diedihit sápmelaš duogáša ja geain lei sámeigiella ruovttugiellan, muhto geat eai dovdda iežaset sápmelažžan. 48 olbmo.

1^3 : Sii geat dovdet iežaset sápmelažžan, geain lei sámeigiella ruovttugiellan, muhto geat diedihit ahte sis ii leat sápmelaš duogáš. 26 olbmo.

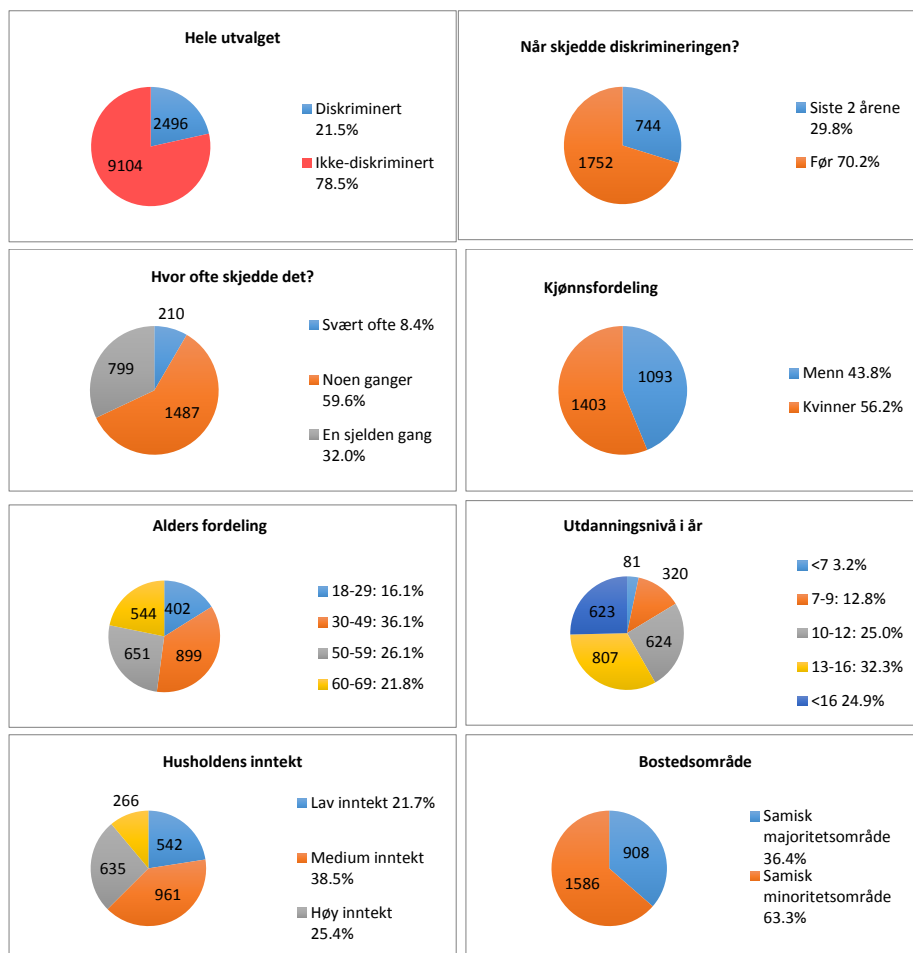
7.1.6 Sámi ássanguovlu

Mii definierii suohkaniid Guovdageaidnu, Kárašjohka, Unjárga, Deatnu ja Porsángu, *Sámi majoritehtaguovlu*. Diein guovlluin diedihedje badjel 50 % álbmogis sápmelaš gullevašvuoda. Suohkanat: Plassje, Snoasa, Raavrhvijkke, Namsskogan, Áhkánjárga, Áltá, Grane, Aarporte, Divttasvuotna, Evenášši, Skáni, Loabát, Ivgu, Omasvuotna, Gáivuotna, Návuotna, Láhpi, Fálesnuorri, Davvesiida ja Máttá-Várjjat, definerejuvvojedje *Sámi minoritehtaguovlu*. Čilgehusain ahte dain suohkaniin ássat sápmelaččat minoritehtasajádagas bálddalaga majoritehtaálbmogiin.

7.2 Dovdomearkkat sis geat vealahuvvojedje

Dutkanjoavkkus lea sullii okta vihttas (21,5 %) vásihan vealaheami. Sullii okta goalmádasoassi sis geat leat vealahuvvon dadjet vealaheapmi lea dáhpáhuvvon guokte maŋemus jagis. Ahki, etnisitehta, oahppu, dienas ja ássanbáiki ledje visot fáktorat mat čatnasedje vealaheami gávdnoštupmái. Sápmelaččat, olbmot, agis 30-49 jagi, oahppoguhkkodat 13-16 jagi, bearašdinas 301 000 – 600 000 ruvno gaskkas ja/dahje ássanguovlu sápmelaš minoritehtaguovllus –sii diedihedje alimus gávdnoštumi vealaheamis (figuvra 7.3).

Figuvra 7.3 Dovdomearkkat sis geat diedihedje vealaheami



7.2.1 Sápmelaččat vásihit eanemus vealaheami

Bealli sápmelaččain (50 %) geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta diedihit ahte leat vealahuvvon, 34,3 % diedihit ahte duolbman lea dáhpáhuvvon ovdal, ja 16,5 % diedihit dan dáhpáhuvvan mañemus guovtti jagis. Maiddái ieš-diedihuvvon sápmelaččat (32,8 % oktiibuot. 24,5 % ovdal ja 8,4 % mañemus guokte jagi) diedihedje ollu vealaheami. Go buohtastahtta dan, de sii geat eai leat sápmelaččat diedihit oktiibuot 14,3 % vealaheami, 9,9 % ovdal ja 4,4 % mañemus guovtti jagis (dat mearkkaša áigodagas 2010-2012). Sápmelaččat geain lea sápmelaš bearašduogáš diedihedje eanemus vealaheami mii lea dáhpáhuvvon ovdal, muhto ledje mañemus guovtti jahkái seamma logut go ii-sápmelaččain (tabealla 7.2).

Dat čájeha ahte sápmelaččat geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta diedihit sullii njealje geardde nu ollu vealaheami go dáččat (tabealla 7.2).

Tabealla 7.2 Vealaheami gávdnoštumit (oktiibuot, ovdal ja maŋemus guokte jagi) sápmelaččain ja ii-sápmelaččain

<i>Čearddalaš gullevašvuohta</i>	Ieš-diedihuvvon vealaheapmi		
	Oktiibuot* ¹	Ovdal	Maŋemus guokte jagi
	% (lohku)	% (lohku)	% (lohku)
Nanu sápmelaš gullevašvuohta	50,8 (697)	34,3 (470)	16,5 (227)
Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	32,8 (479)	24,5 (375)	8,4 (122)
Sápmelaš bearašduogáš	19,8 (217)	14,9 (164)	4,8 (53)
Ii-sápmelaš	14,3 (1085)	9,9 (748)	4,4 (337)

*1 Diedihuvvon vealaheapmi juogo guokte maŋemus jagi, ovdal (ovdal guokte maŋemus jagi) dahje eará gažaldagas vealaheami birra.

(ii dihto áigemearri). Lohku vealahuvvon oktiibuot = 2478 (18 mas váilo čearddalašvuoda diedut). 739 diediheami vealaheapmái maŋemus guokte jagi (5 mas ledje váilevaš čearddalašvuoda diedut). 1739 diedihedje vealaheami ovdal (maŋemus guokte jagi) (13 mas váilo čearddalašvuoda diedut)

Tabealla 7.3 Vealaheami gávdnoštumit sápmelaččain ja ii-sápmelaččain sohkaheali ja ássanguovllu ektui

<i>Čearddalaš gullevašvuohta/ sohkabealli/guovlu</i>		Oktiibuot* ¹ % (n)	Ovdal % (n)	Maŋemus guokte jagi % (n)
Sámi majoritehtaguovlu				
Dievddut	Nanu sápmelaš gullevašvuohta	50,5 (220)	36,9 (161)	13,5 (59)
	Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	35,2 (77)	25,6 (56)	9,6 (21)
	Sápmelaš bearašduogáš	24,2 (23)	20,0 (19)	4,2 (4)
	Ii-sápmelaš	23,2 (64)	15,9 (44)	7,2 (20)
Nissonat	Nanu sápmelaš gullevašvuohta	47,6 (297)	31,4 (196)	16,2 (101)
	Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	32,5 (87)	20,5 (55)	11,9 (32)
	Sápmelaš bearašduogáš	26,4 (28)	22,6 (24)	3,8 (4)
	Ii-sápmelaš	28,0 (104)	18,0 (67)	9,9 (37)
Sámi minoritehtaguovlu				
Dievddut	Nanu sápmelaš gullevašvuohta	58,3 (84)	37,5 (54)	20,8 (30)
	Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	31,1 (141)	26,2 (119)	4,8 (22)
	Sápmelaš bearašduogáš	19,5 (76)	14,6 (57)	4,9 (19)
	Ii-sápmelaš	12,9 (399)	9,1 (281)	3,8 (118)
Nissonat	Nanu sápmelaš gullevašvuohta	56,9 (95)	34,7 (58)	22,2 (37)
	Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta	33,6 (174)	24,5 (127)	9,1 (47)
	Sápmelaš bearašduogáš	17,8 (90)	12,6 (64)	5,1 (26)
	Ii-sápmelaš	13,5 (517)	9,2 (355)	4,2 (162)

*1 Diedihuvvon vealaheapmi juogo guokte maŋemus jagi, ovdal (ovdal guokte maŋemus jagi) dahje eará gažaldahkii vealaheami birra.

(ii dihto áigemearri). Go mii juiimet joavkkuide sohkahealli ja ássanguovlu, de oacčuiimet guokte váilevaš árvvu vealaheapmái, nu ahte mäs oktiibuot ledje 2476 dutkanoktavuoda; 1737 ovdal ja 739 maŋemus guokte jagi.

Sihke sápmelaš nissonat ja dievddut geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta diedihedje ollu vealaheami sihke sámi majoritehta- ja minoritehtaguovllus. Diediheami leat veaháš eanet sámi

minoritehtaguovlluin, muhto de dušše mearkkašahtti made sápmelaš nissoniid dáfus geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta. Majoritehtaálbmot (eai-sápmelaččat) diedihit eanet vealaheami doppe gos sápmelaččat ássat majoritehtasajádagas go olggobealde dakkár guovlluid (tabealla 7.3).

7.2.2 Vealaheami šlájat

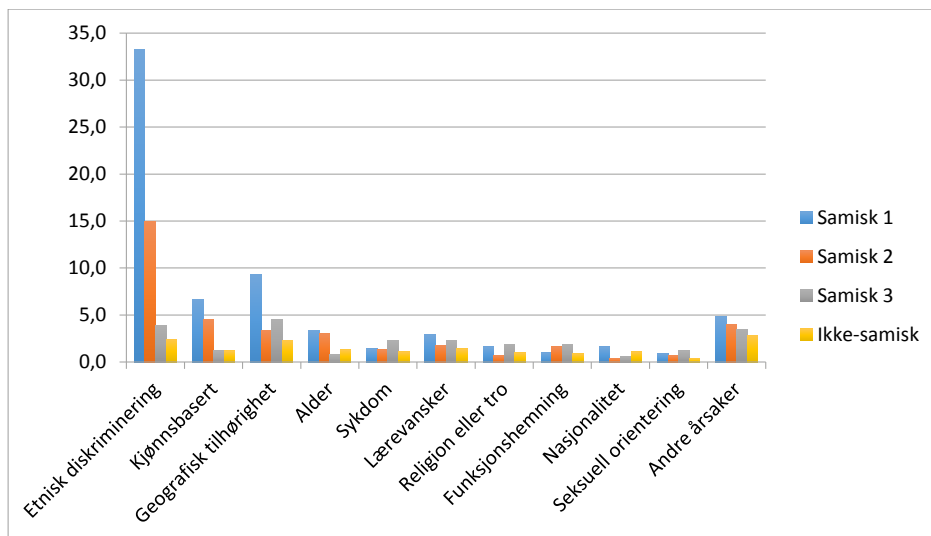
Dábáleamos vealaheapmi maid diedihedje sihke sápmelaš nissonat ja dievddut geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta (dievddut: 33,3 %, nissonat 31,9 %) ja sii geas lea ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta (dievddut: 15,0 %, nissonat: 17,0 %) lei čearddalaš vealaheapmi, ja čuovvovaččat vealaheapmi sohkabeali dihte ja geográfalaš gullevašvuoda dihte. Nissonat diedihedje ollu dávjjibut vealaheami sohkabeale dihte go dievddut ja sápmelaš dievddut ja nissonat (nanu sápmelaš gullevašvuodain) diedihedje eanet go sii geat eai leat sápmelaččat (sápmelaš dievddut: 6,7 %; sápmelaš nissonat: 11,9 % buohtastahtton norgalaš dievddut: 1,2 %; norgalaš nissonat: 2,9 %). Sápmelaččat diedihedje maiddái dávjjibut vealaheami geográfalaš gullevašvuoda dihte go sii geat eai leat sápmelaččat. Sápmelaš nissonat ja dievddut diedihedje eanet ahkevealaheami go majoritehtanorgalaččat. Sápmelaš dievddut diedihedje veaháš alit logu vealaheapmái oahppanváltuid dihte go ii-sápmelaččat. Sápmelaš nissonat diedihedje veaháš alit logu vealaheami buozanvuoda dihte go ii-sápmelaččat (1,6-2,8 % versus 1,2 %) (geahča figuvrraid 7.4 ja 7.5).

Vealaheamis religiovna, doaimmashehttejumi ja seksuálalaš gullevašvuoda dihte ii lean mearkkašahtti erohus sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid diediheamis. Sápmelaš álbmogis lei sullii okta proseanta vealaheapmi seksuálalaš gullevašvuoda dihte. Religiovna ja doaimmashehttejumi dihte lei lohku measta guokte proseantta sápmelaččain.

Eará ágga vealaheapmái lei našunalitehta. Dan ektui eai čájehan logut erohusa sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid gaskkas.

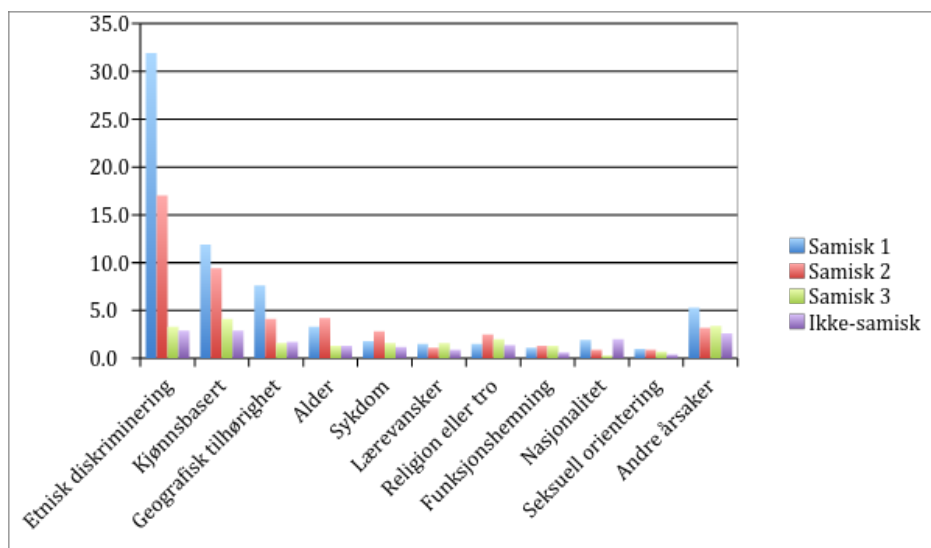
Sápmelaččat diedihedje maiddái ollu alit logu go ii-sápmelaččat eará vealahemiin, mat eai lean mielde logi namuhuvvon kategorijas (figuvra 7.4 ja 7.5). Oassálastiin lei vejolašvuohta dárkilit čilget earálágan vealahemiid. Mángasat diedihedje vealaheami mii čatnasa bargoeallimii, sin sápmelaš čearddalašvuhtii (go eai hupman sámegiela, eai lean doarvái sápmelaččat earáid mielas dahje eará áššit mat čatnasedje sin sápmelaš duogážii) ja muhtumat aiddostahte ahte dát lei sin homofiila luonddu dihte.

Figuvra 7.4 Makkár vealaheami vásihit sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (dievddut)



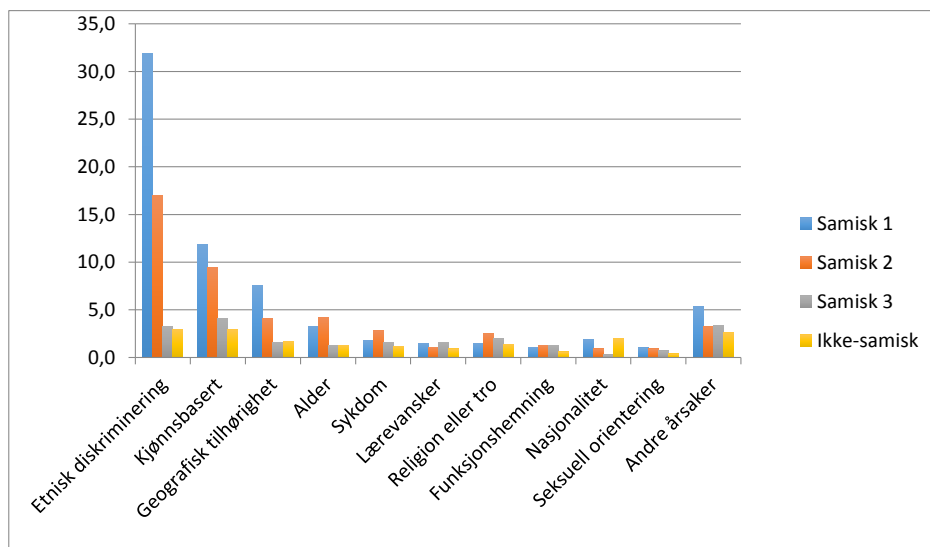
Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuoddun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Figuvra 7.5 Makkár vealaheami vásihit sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (nissonat)



Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuoddun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Figuvra 7.5 Makkár vealaheami vásihit sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (nissonat)



Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuodđun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Oktiibuot diedihit 66 % vealahuvvon muhtun dáid ákkaid dihte, 24 % diedihedje ahte ledje vásihan guovtteláگان vealaheami ja 7 % diedihedje vásihan golmmaláگان vealaheami. Ii lean čearddalaš erohus sápmelaččaid ja daid gaskkas geat eai leat sápmelaččat, das man galle láگان vealaheami ledje vásihan.

7.2.2.1 Kommentárat loguide

Norga lea geatnegahtton ON konvenšuvnna ratifiserema bokte heaittihit buotlágán nállevealaheami (borgemánu 6. B. 1970), ja nu gielldit vealaheami náli, liikeivnni, saga dahje našuvnnalaš dahje čearddalaš duogáža dihte. Konvenšuvdna lea siskkilduvvon norgga láhkii vealahanlága bokte (láhka geassemánu 3. b. 2005 nr. 33) (Nystuen, 1991). Vealahanláhka gielldá njuolgo ja eahpenjuolga vealaheami čearddalašvuoda, našunála duogáža, saga, liikeivnni, giela, religiovvna ja eallinoainnu dihte. Lága ulbmil lea ovddidit dásseárvvu, sihkkarastit ovttađassásaš vejolašvuodaid ja vuoigatvuodaid ja eastadit vealaheami. Láhka gusto buot servodatdásiide, earret bearašeallimii ja eará persovnnalaš oktavuodaide (Lovdata, 2013).

Ollu sápmelaččat vásihit čearddalaš vealaheami Norggas. Oallugat vásihit dan dábálaš dáččaráđdeaddji guovlluin (tabealla 7.3). Dát lea nugo lea boahťan ovdan ovdalaš ieš-diedihuvvon vealaheami dutkamiin sápmelaččain Norggas (Ketil Lenert Hansen, 2011). Čearddalaš vealaheapmi lea dábálemos vealaheapmi maid sápmelaččat vásihit. Logut čájehit ahte sullii okta vida sápmelaččas geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta leat vásihan vealahuvvot sápmelaš duogázeaset dihte. Go buohtastahtá dán majoritehtanorgalaččaid

loguiguin de lea sin lohku vuollel golbma proseanta. Dát čájeha ahte sápmelaččat vásihit loge gearddi eanet čearddalaš vealaheami go sii geat eai leat sápmelaččat. Min dutkanlogut 2003/2004 rájes bohtet ovttaide dáiguin loguiguin, mat čájehit ahte sápmelaččat ain dál vásihit ollu čearddalaš vealaheami norgga servodagas.

Norggas leat sohka-bealvealaheami ektui vuoruhán ollu dan rájes go láhkaásahus bodii 1978. Goitge diedihuvvojit vealaheamit sohka-beali dihte nubbin dába-leamos vealaheapmin, maid erenoamážit sápmelaš nissonat ja dievddut vásihit. Norggas eai leat guorahallamat mat sáhttet addit dieđuid sohka-bealvealaheamis olles populašuvnnas (Skjeie, 2012). Mis leat unnán dieđut sohka-bealvuđot vealaheamis sámi álbmogis. Sápmelaš nissonat diedihit alimus gávnoštumi vealaheami sohka-beali dihte. Mii sáhttit árvalit ahte sámi servodagas dásseárvu lea ferten báhcit go eanet fuomášupmi lea leamaš sápmelaččaid rahčamušas dohkkehuvvot álgoálbmogin, danne lea gažaldat dásseárvvus vuoruhuvvon eret gitta dán jahkečuodi álgu geahčai (Josefsen, 2004). Mii dárbbasit eanet dieđu manne sápmelaččat (erenoamážit sápmelaš nissonat) diedihit alit logu sohka-bealvealaheami go majoritehtaálbmot.

Ollu sápmelaččat dadjet maiddái ahte sii dovdet vealahuvvon geográfalaš gullevašvuoda dihte, ja geográfalaš ja institušunála variašuvnnat sáhttet dagahan ahte dilálašvuodda ii leat seamma buot sápmelaččaide. Ovdamearka dihte čujuha Josefsen (2006) ahte eiseválddit leat dásšázii ovttaskas sápmelačča vuoigatvuodaid sirren geográfalaččat (Josefsen, 2006). Min logut dorjot dan, ja čujuhit ahte sápmelaččat geat ásset dába-las sámi minoritehtaguovlluin diedihit alit logu vealaheami go sápmelaččat geat ásset guovlluin maid defineret sámi guovlun, gos lea nanu suodjalus sámi institušuvnnain, sáme-gielas, árvvuin ja kultuvrras (K. L. Hansen, 2012).

Sápmelaččat diedihit maiddái eanet ahkevealaheami go majoritehtanorgalaččat (3,4 % buohtastahtton 1,3 %). Erohus ii leat ollu, muhto goitge mearkkašahhti statistihka oktavuodas. Norggas lea ahkevealaheami debáhhta čatnasán bargoeallimii. Suodjalus ahkevealaheapmái gusto dušše bargoeallimis, lea debáhhta galgá go ahkevealaheapmi gustot buot servodatdásiin.

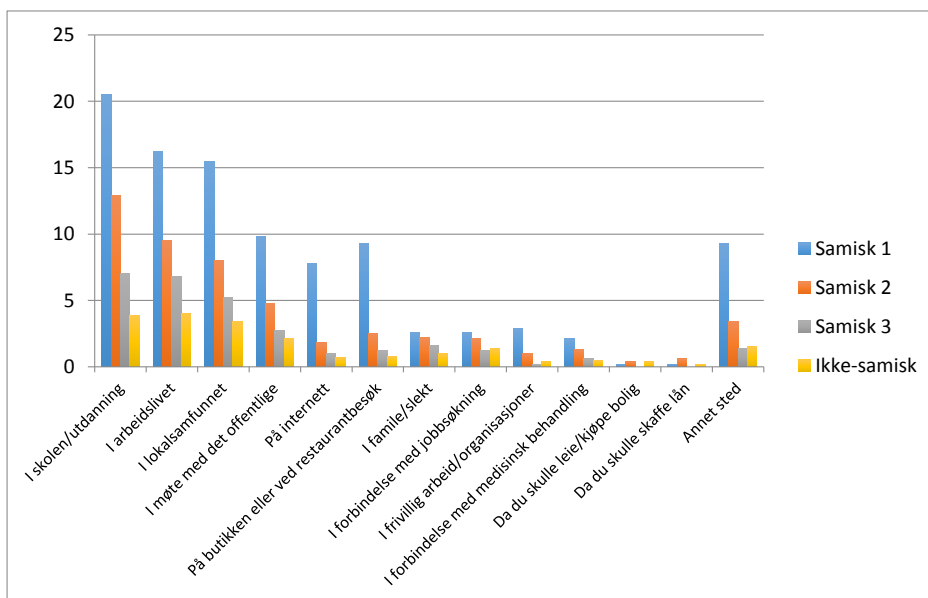
Gažaldat vealaheamis seksuála luonddu dihte vástidit 0,7-1,2 % sápmelaš populašuvnnas ahte sii leat vásihan dan, buohtastahtton 0,4 % majoritehtaálbmogis. Sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid loguid gaskkas ii leat erohus statistihka bealis. Muhto dasa lassin vástidit muhtun ráje sápmelaččat rabas gažaldahkii ahte sii leat vealahuvvon sin homofiila luonddu dihte. Manemus áiggiid sámi servodagas lea leamaš fokus tabuin ja homofiilavuodda lea leamaš okta fáttáin. Debáhhtas leat muhtumat čuoččuhan váddáseabbon leat homofiila sápmelažžan go homofiila dáččan, danne go stigma duppalasto go lea sihke minoritehtakultuvrii gullevaš ja homofiila (NRK Sápmi, 2016). Homofiila luondu lea leamaš hui tabu- ja heahpatvuoddašši árbevirolaš sámi servodagas (NRK Sápmi, 2013).

7.2.3 Gos dáhpáhuvvá vealaheapmi

Sápmelaččat vásihit vealaheami mángga arenas. Dába-leamos arenat leat skuvla, bargoeallin ja báikkálašservodagat. Sullii okta viđa sápmelaččas geain lea nanu sápmelaš gullevašvuodda leat vásihan vealahuvvot skuvllas dahje oahppooktavuodain, go dan buohtastahtta ii-sápmelaččaiguin de lea lohku sidjiide 4 %. Maiddái bargoeallimis ja báikkálašservodagas diedihit sápmelaččat dávjjibut vealahuvvon go norgalaččat. Viidasit diedihit ollu sápmelaččat dulbmojuvvon oktavuodas almmolašvuodain, interneahhtas, go leat fitnan gávppis dahje restauránjas. Eanet sápmelaš dievddut go nissonat geain lea nanu sápmelaš čatnašupmi diedihit vásihan duolbmamiid gávppis/restauránjas (9,3 % versus 5,2 %). Digitála vealaheapmi/duolbman diedihuvvui maiddái ollu dávjjibut sápmelaččain geain lea nanu

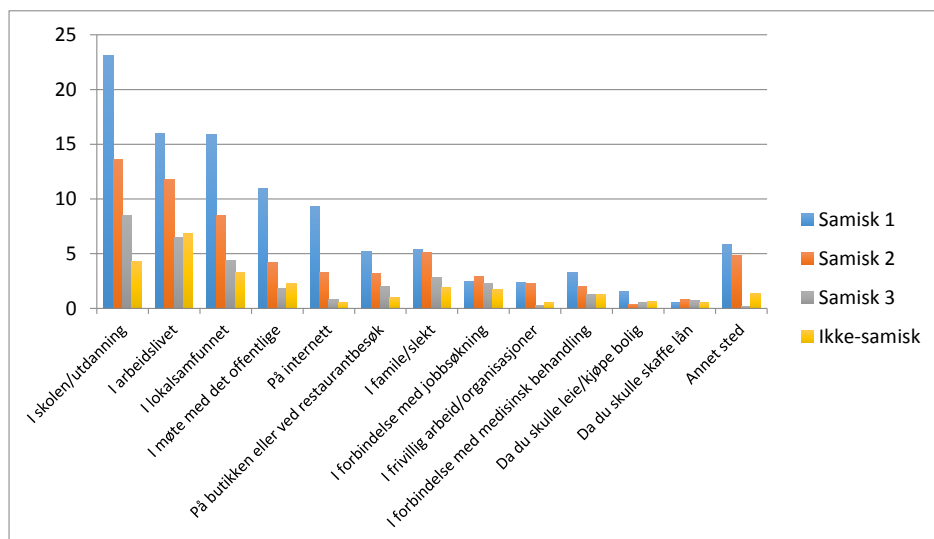
sápmelaš gullevašvuohta go ii-sápmelaččain. Sápmelaččat vásihedje maiddái dávjjibut vealaheami bearrašis/sogas, eaktodáhtolaš barggus ja medisiinnalaš dálkkodeamis go sii geat eai leat sápmelaččat. Fertet goitge aiddostahttit ahte ledje unnán geat vásihedje vealaheami dien golbma mañemus namuhuvvon arenas. Ledje unnán geat vásihedje vealaheami bargooheamis, ássanvisti oastimis/ láigomárkanis dahje loatna ohcamis, (vuollet 3 %) (sihke sápmelaččain ja ii-sápmelaččain). Nu ahte sáhtta dadjat ahte diein áššiin lea vealaheami unna váttisvuođaš Norggas. Muhto sápmelaččat vásihedje ollu dávjjibut vealaheami maiddái eará sajiin go dien 12 namuhuvvon arenas. Ii leat stuora erohus nissoniid ja dievdduid gaskkas das gos vealaheami dáhpáhuva (figuvra 7.6 ja 7.7).

Figuvra 7.6 Gos vealahuvvot sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (dievddut)



Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogaš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuodduun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Figuvra 7.7 Gos vealahuvvot sápmelaččat ja ii-sápmelaččat (nissonat)?



Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullelašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuodđun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

7.2.3.1 Kommentárat loguide

NAČ 2015: 2 – *Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø* aiddostahtá ahte logut *Ohppiiguorahallamis* 2014/2015 ja *Folkehelseinstituttetis* čájehit ahte oassi man ollu oahppit dulbmojuvvot ja givssiduvvojat sámi guovlluin lea stuorit go muđui riikkas (Djupeadal, 2015). Go dán guorahallamis čájehit skuvlla leat servodatarenan gos eanemus sápmelaččat leat vásihan vealaheami, de dat doarju daid odđa dieduid. Nu čuožžila duodalaš gažaldat ollašuhthojit go Norggas gáibádusat sámi mánáide ja nuoraide Oahpahuslága paragrafa 9a (Lovdata, 2015) bokte ahte galgá leat buorre psykososiála biras mas eai givssiduvvo. Vaikko mii dál bidjat návccaid eastadit givssideami Norgga skuvllain mánggalágan anti-givssidan prográmmaiguin (Olweus, 2009; Roland, 2014), mat leat leamaš doaimmas mañemus golbma logijagi, de ii leat dain ovttasge leamaš erenoamáš fokus eastadit ovdagáttuid majoritehta álbmogis álgoálbmogiid ja minoritehtaid ektui (Minton, 2014). Dát givssideami prográmmat eaihe leat leamaš heivehuvvon sámi kultuvrra ja identitehta ektui. Kultursensitivitehta lea dehálaš elemeanta maid galggašii vuoruhit nannosit boahhteáiggi anti-givssideami prográmmain ja intervenšuvnnain givssideami/vealaheami ektui skuvllas sámi mánáid ja nuoraid várás.

Bargobáiki lei dábálemos arena gos ii-sápmelaččat vásihedje vealaheami, ja nubbin dábálemos arenan sápmelaččaide, mañgel skuvlla/oahpposektora. Oktiibuot vásihit 7,5 % dutkanjoavkkus vealahuvvot dahje dulbmojuvvot barggus. 11,5 % sámi álbmogis (buot golbma sámi joavkku gehčon ovttas) ja 5,6 % ii-sápmelaš álbmogis (beroškeahhtá sohkaheali). Ovdalaš guorahallamat Norggas leat čájehan givssideami bargobáikkis leamaš 2 ja 14 % gaskkas (Nielsen et al., 2009). Min logut leat dáid loguid siskkobealde, ja čájehit ahte vealaheapmi bargobáikkis lea vel stuorit váttisvuohta sápmelaččaide go ii-sápmelaččaide. Bargoaddit galget aktiivvalaččat, mihttomearálaččat ja plánaid mielde ovddidit dásseárvvu ja eastadit vealaheami

iežaset bargobáikkis. Dasa lassin galget dat čielggadit makkár dásseárvodoaimbajut leat biddjon johtui ja makkáriid leat plánen (aktivitehta- ja raporterengeatnegasvuohta). Almmolaš eiseválddiin lea maiddái aktivitehtageatnegasvuohta iežaset surggiin. Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji galgá geahččat bearrái ja mieldeváikkuhit dasa ahte láhka čuvvojuvvu.

Viidásit vásihit sápmelaččat vealaheami báikkálašservodagas, almmolašvuođa deaivvademiin, go mannet gávppis dahje restauránhas, ollu dávjjibut go sii geat eai leat sápmelaččat. Dat gávdnoštumit čájehit ahte sápmelaččat deaividit eanet ovdagáttuiguin, vealaheaddji cealkámušaiguin ja duolbmamiiguin almmolaš lanjas go majoritehtanorgalaččat, mii fas sáhtta ráddjet vejolašvuođa demokrátalaš oasálastimis čálgoservodagas, dainna jurdagiin ahte galgá leat ovttađassásaš vejolašvuohta olahit sosiála ja almmolaš bálvalusaid ja buoriid.

7.2.4 Vealaheapmi sosiála mediain

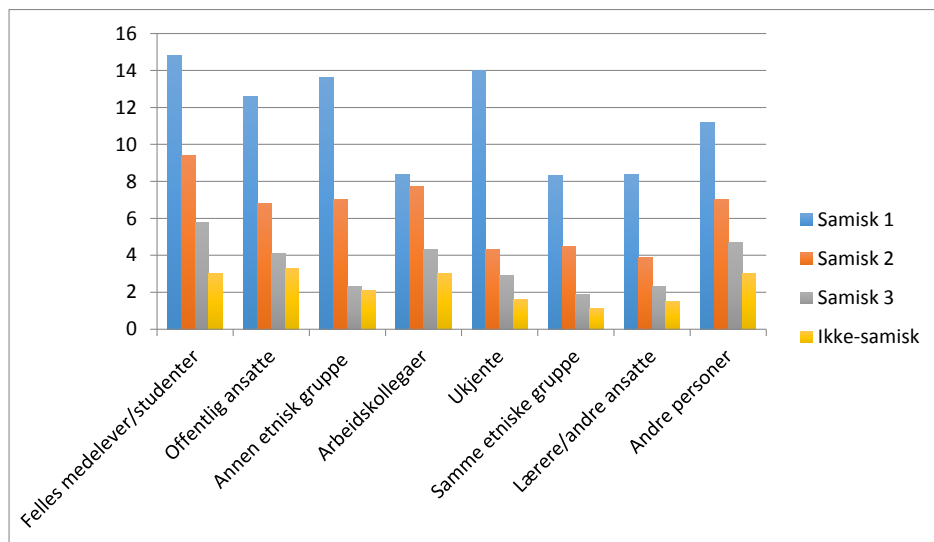
Digitála givssideami gávdnoštupmi Norggas lassánii 2000 ja 2010 gaskkas (Roland, 2014). Muhtun guorahallamis maid Læringsmiljøsenderet Stavangeris čadahii jagi 2008, konkluderejedje ahte árbevirolaš givssideapmi dáhpuhuvvá sullii duppalit nu ollu olbmuid go digitála givssideapmi (Auestad, 2011). Riikkaidgaskasaš guorahallamat leat gávnahan ahte veaháš eanet nieiddat go bártnit orrot vásiheame digitála givssideami (Parker-Jenkins, 2011). Dán guorahallamis, adnui doaba vealaheapmi “interneahtas” doahpaga digitála givssideami sajis. Sápmelaččat diedihedje mearkkašahtti eanet ieš-vásihuvvon digitála vealaheami go sii geat eai leat sápmelaččat. Digitála vealaheapmi diedihuvvui dávjjimusat nuoramus sápmelaš vástideddjiid gaskkas (18-29 jagi). Eanet go okta viđa sápmelaš nuoras geas lea nanu sápmelaš gullevašvuohta guorahallamis ahkejoavkkus 18-29 jagi, diedihedje vásihan vealaheami interneahtas. Sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat eai lean sohkaelliid gaskkas erohusat, muhto sápmelaččaid gaskkas diedihuvvui vealaheapmi dávjjibut nissoniin go dievdduin, beroškeahtta agis (dáhta ii čájehuvvon tabeallas).

Diehtit unnán digitála duolbmamiin dahje vaššicealkámušain maid sápmelaččat Norggas leat vásihan. Go dát ii leat vel dutkojuvvon dahje guorahallojuvvon eallindiliguorahallamiin dahje kvalitatíiva lahkoniemiin. Dan maid diehtit medias (TV, rádio, aviisa ja interneahtta), lea ahte ollu sápmelaččat vásihit duolbmui kommentáraid, vašši cealkámušaid ja ovdagáttuid, ja maiddái stereotyhpalaš govvidemiid sámi kultuvrras ja identitehtas iešguđetlágan hámis neahtta kommenterensajiin ja iešguđetlágan interneahttasiidduin (Ketil Lenert Hansen, 2012).

7.2.5 Gii vealaha

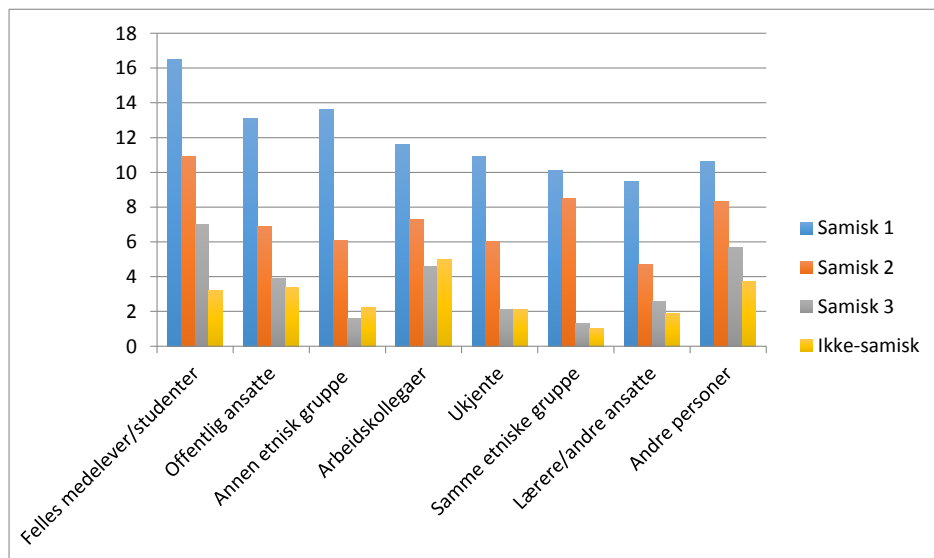
Sápmelaččat geain lea nanu sápmelaš gullevašvuohta ja ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, leat vásihan/vásihit mihá eanet vealaheami go majoritehtanorgalaččat mielohppiin/studeanttain, oahpaheddjiin/eará skuvlabargiin geain lea eará čearddalaš duogáš go sis (majoritehtaálbmot), amas olbmui ja seamma čearddalaš joavkkus go ieža (eará sápmelaččat). Dasa lassin diedihit ollu sápmelaččat duolbmamiid almmolaš bargiin ja bargoustibiin. Ii-sápmelaččat diedihit eanemus ahte bargoustibat, mieloahppit ja almmolaš bargit vealahit sin (geahča figuvra 7.8 ja 7.9).

Figuvra 7.8 Gii vealaha sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid (dievddut)



Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuodđun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

Figuvra 7.9 Gii vealaha sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid (nissonat)?



Čilgehusat figuvrii: Samisk 1 = Nanu sápmelaš gullevašvuohta, Samisk 2= Ieš-diedihuvvon sápmelašvuohta, Samisk 3 = Sápmelaš bearašduogáš. Ii-sápmelaš = dáčča. Tabealla vuodđun lea olles dutkanjoavku (N=11600).

7.2.5.1 *Kommentárat loguide*

Go oallugat guorahallamis diedihedje vealaheami dáhpáhuvván skuvllas, de ii lean vuordemeahttun ahte mieloahppit/studeanttat ledje dábáleamos vealaheaddjit, eanet vuordemeahttun lei ahte ollu sápmelaččat diedihedje dulbmojuvvon oahpaheddiin/eará bargiin skuvllas.

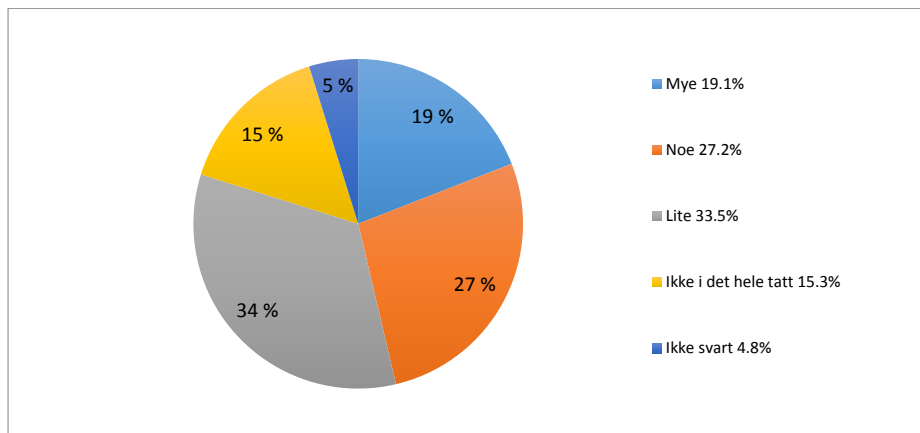
Dat ahte leat earálágan lea vuolggahus vealaheapmái ja givssideapmái, ja minoritehtan leat sápmelaččat rašes dilis (Høgmo, 1998). Ollu sápmelaččat vásihit vealahuvvot majoritehtanorgalaččain ja amas olbmui. Dát duolbmamat dáhpáhuvvot iešgudet arenain servodagas. Maŋŋil mieloahppiid/studeanttaid, de leat sápmelaččaid dábáleamos givssideaddjit almmolaš bargit ja bargoustibat.

Ollu sápmelaččat vásihit maiddá vealahuvvot eará sápmelaččain. Dan ferte geahččat dáruiduhttima oktavuodas ja heahpatvuodain mii čatnasa sápmelašvuhtii mii lei buvttan dan proseassas. Heahpaneapmi sámi kultuvrrain soaitá leat okta vaddáseamos ja deháleamos hehttehusain revitaliserema ja dekoloniserema ektui sihke ovttaskas olbmui, bearrašiin ja báikkálaš servodagain (Nergård, 2011). Ollu sápmelaččat leat vásihan assimilerema iežaset identitehtas ja gielas maŋemus golbma buolvvas (Høgmo, 1986), ja dát lea daguhan ahte leat šiitán ja čiegadan sámi identitehta ja kultuvrra ságastallama (Høgmo, 2011). Høgmo lea čujuhan ahte garraseamos sámi vealaheapmi lea dáruiduhtton sámi-dáčča báikkálašservodagain, ja ahte dávjá leat olbmot geain lea sápmelaš duogáš geat vealahit. Son čujuha ahte dát lea reakšuvdna majoritehtaservodaga guottuide: ságastallamat mat vuolidit sápmelaččaid dolvot eret fuomášumi iežaset sápmelaš duogášis (Høgmo, 2005). Dakkár kompleaksa sosiála ja psykososiála fáktorat soitet sáhttit veahkkín čilget manne ollu sápmelaččat dán guorahallamis leat vásihan duolbmamiid iežaset sápmelaš joavkkus.

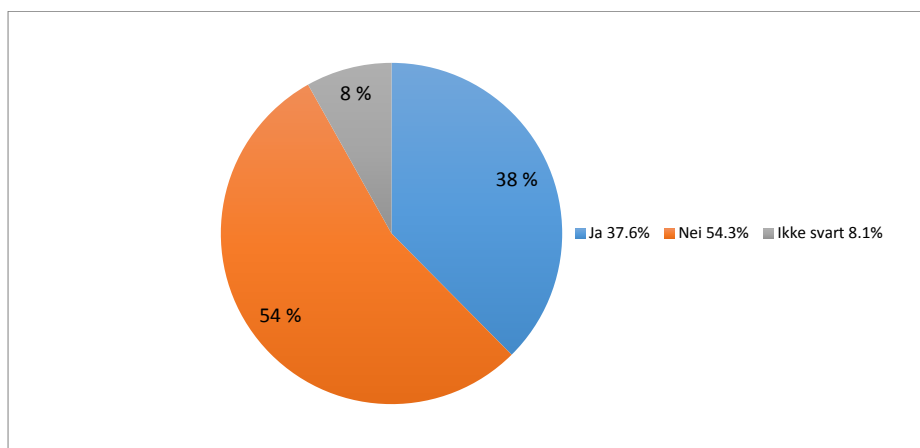
7.2.5 Birgehalla vealahemiin

Dutkamat čájehit ahte ieš-vásihuvvon vealaheapmi čatnasa mentála ja fysalaš dearvvašvuoda váttuide (K. L. Hansen, 2015; K. L. Hansen & Sørle, 2012). Vidádas oassi dutkojuvvon joavkkus diedihedje ahte vealaheapmi lei čuohean sidjiide garrasit (tabealla 7.10), ja diehtit ovdalaš guorahallamiin ahte dákkár jovkui lea várra oažžut negatiiva dearvvašvuoda givssiid (Paradies et al., 2015).

Figuvra 7.10 Man ollu čuožai vealaheapmi dutnje?



Figuvra 7.11 Geahččalit go bissehit vealaheami aktiivvalaččat



Mii diehtit maiddái ahte sii geat leat ieža aktiivvalaččat geahččalan bissehit vealaheami birgejit buorebut dearvvašvuoda ektui go sii geat eai bargga maidege heaittihit vealaheami. Dutkanjoavkkus dadjet 38 % ahte sii leat dahkan juoidá vealaheami bisseheami ovdii, sáhtta árvalit ahte dát joavku lea eanet suodjaluvvon (resiliense) negatiiva váikkuhusaide maid vealaheapmi sáhtta daguhit dearvvašvuhtii (figuvra 7.11).

7.2.6 Unnán sápmelaččat váidet vealaheami DVÁ:i

Vaikko ollu sápmelaččat leat vásihan vealahuvvot, de leat unnán sápmelaččat geat leat leamaš oktavuodas Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin (DVÁ). Dán guorahallama dutkanjoavkkus leat dušše 1,8 % (45 olbmo) dain geat leat diedihan vealahuvvon leamaš oktavuodas DVÁ:n

Ágga manne ollu sápmelaččat geat leat vealahuvvon eai váldde oktavuoda DVÁ:n oazžun dihte veahki, sáhtta čatnasit mángga áššái. Okta dain sáhtta leat sámii dábit ja vierut, ahte galgá leat nanus iige bivdit veahki bearraša olggobealde go vásiha vuostálasvuodaid (Bongo, 2012; Kuokkanen, 2015). Eará ágga manne sápmelaččat eai bivdde veahki ieš-vásihuvvon vealaheami dihte sáhtta čatnasit kultuvrralaš ja gielalaš hehttehusaide.

7.2.7 Mánggageardán vealaheapmi

Sápmelaččat vásihit vealaheami mángga konkrehta arenas dahje dilálašvuodas oktanaga ollu dávjjibut go majoritehtanorgalaččat. Dat mearkkaša ahte sápmelaččat dávjjibut go sii geat eai leat sápmelaččat diedihit ahte vealaheapmi dáhpáhuvvá mángga servodatsuorggis oktanaga; ovdamearka dihte sihke oahpahuoktavuodas ja/dahje; bargoeallimis, báikkálašservodagas, almmolašvuoda deaivvadeamis, gávppis/restauránjas ja/dahje neahtas.

Dan ahte sápmelaččat vásihit vealaheami (dávjjimusat sin čearddalaš duogáza dihte) mángga servodatsuorggis oktanaga ja sihke oahpes ja amas olbmui sáhtta ipmirdit doahpágiin kumulatiiva-vealaheapmi. Dát doaba čujuha dasa ahte vealaheapmi sáhtta gártat/lassánit rastá sfearaid ja arenaid. Kumulatiiva vealaheapmi ovttá servodatsuorggis sáhtta unnidit eallinvejolašvuodaid eará surggiin (Arnfinn & Hilde, 2016). Ovdamearka dihte go sápmelaččat vealahuvvot skuvllas, de sáhtta dat váikkuhit skuvlabohtosiidda ja guhkit áigái vejolašvuodaide bargomárkanis. Dát leat proseassat maid dutkan hárvve váldá fárrui go dat dávja geahččá dušše ovttaskas arenaid, nugo ovdamearka dihte; skuvlla dahje bargoeallima ja danne ii čájjet arenaid gaskasaš oktavuodaid.

7.3 Hástalusat ja ávžžuhusat

Ollu sápmelaččat vásihit iešgudetlágan vealaheami norgga servodagas. Mii diehtit ahte dábalaš vealaheapmi maid sápmelaččat vásihit lea čearddalaš vealaheapmi ja ahte sii deaividit daid duolbmamiid iešgudetlágan arenain servodagas; oahpahuoktavuodain, bargoeallimis, almmolašvuoda deaivvadeamiin, gávppis, restauránjas ja eanet ja eanet maiddá sosiála mediain, mii mañemus jagiid lea šaddan odda arenan sápmelaččaid vealaheapmái.

Sápmelaččaid vealaheapmi lea servodatváttisvuhta. Dat lea dokumenterejuvvon dutkamiid bokte mañemus logi jagi (Ketil Lenert Hansen, 2011). Goitge lea unnán systemáhtalaččat dutkojuvvon sápmelaččaid vásihuvvon dásseárvo- ja vealahanhástalusain Norggas, ovdamearka dihte skuvllas, bargoeallimis, báikkálašservodagas ja sosiála mediain. Sisfárrejeddiid hárrái leat ollu eanet dutkammat ja raporttat (Midtbøen, 2015). Norgga eiseválddit galggaše oazžut sadjái vuogádagaidda mat čohkkejit dieđuid das man made vealaheami norgga álgoálbmot vásiha servodaga iešgudetge arenain, erenoamážit skuvllas, bargoeallimis ja lagasbirrasis.

Dán kapihttalis leat geahččan muhtun dásseárvo- ja vealahanhástalusain maid sápmelaččat norgga servodagas vásihit. Leat ain stuora váilevašvuodat dieđuin ja dárbu eanet dieđuide sápmelaččaid vealaheami ja givssideami birra maid boahhtevaš dutkamat galggaše čuvgehit, erenoamážit surggiin mat fátmmastit sámi mánáid ja nuoraid.

Referánssat

- Midtbøen, A. H., & Lidén, H. (2016). Kumulativ diskriminering. *Sosiologisk tidsskrift*(01), 3–26.
- Auestad, G. (2011). *Ny teknologi : en utvidelse av mobbingen?* Oslo: Universitetsforlaget, cop. 2011.
- Bongo, B. A. (2012). «Samer snakker ikke om helse og sykdom». Samisk forståelseshorisont og kommunikasjon om helse og sykdom. En kvalitativ undersøkelse i samisk kultur.
- Brustad, M., Hansen, K. L., Broderstad, A. R., Hansen, S., & Melhus, M. (2014). A population-based study on health and living conditions in areas with mixed Sami and Norwegian settlements – the SAMINOR 2 questionnaire study. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. *Int J Circumpolar Health*, 73, 23147. doi: 10.3402/ijch.v73.23147
- Djupedal, Ø. (2015). *Å høre til : virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø : utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 9. august 2013 : avgitt til Kunnskapsdepartementet 18. mars 2015* (Vol. NOU 2015: 2). Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning.
- Ferdinand, A. S., Paradies, Y., & Kelaher, M. (2015). Mental health impacts of racial discrimination in Australian culturally and linguistically diverse communities: a cross-sectional survey. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. *BMC Public Health*, 15, 401. doi: 10.1186/s12889-015-1661-1
- Hansen, K. L. (2011). *Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway: the Saminor study* (Vol. nr. 115). Tromsø: UiT Norges arktiske universitet, Det helsevitenskapelige fakultet, Institutt for samfunnsmedisin.
- Hansen, K. L. (2012). Likestillingstatus blant samer – En kunnskapsstatus (Vol. vedlegg til NOU 2012: 15 Politikk for likestilling, s. 50). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Hansen, K. L. (2012). Samehets, fordommer og helse (s. 71–79.). i *Hvor går Nord-Norge, Et institusjonelt perspektiv på folk og landsdel / Svein Jentoft, Jens-Ivar Nergård, Kjell Arne Røvik* (red.) Stamsund : Orkana akademisk.
- Hansen, K. L. (2015). Ethnic discrimination and health: the relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sami population. [Research Support, Non-U.S. Gov't]. *Int J Circumpolar Health*, 74, 25125. doi: 10.3402/ijch.v74.25125

- Hansen, K. L., Melhus, M., Hogmo, A., & Lund, E. (2008). Ethnic discrimination and bullying in the Sami and non-Sami populations in Norway: the SAMINOR study. *Int J Circumpolar Health*, 67(1), s. 97–113.
- Hansen, K. L., Melhus, M., & Lund, E. (2010). Ethnicity, self-reported health, discrimination and socio-economic status: a study of Sami and non-Sami Norwegian populations. *Int J Circumpolar Health*, 69(2), s. 111–128.
- Hansen, K. L., & Sørli, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: a study of Sami and non-Sami populations in Norway. *Transcult Psychiatry*, 49(1), s. 26–50. doi: 10.1177/1363461511433944
- Høgmo, A. (1986). Det tredje alternativ : barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte [The third alternative. Children's learning of identity management in Sami-Norwegian communities characterised by identity change]. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 27(1986), 27(1986) nr 5.
- Høgmo, A. (1998). *Fremmed i det norske hus : innvandreres møte med bygdesamfunn, småby og storby*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Høgmo, A. (2005). *Er en flerkulturell skole mulig?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Høgmo, A. (2011). Sjøsamisk fornsking og revitalisering (s. 129–138) i *Hvor går Nord-Norge* Tidsbilder fra en landsdel i forandring/ Svein Jentoft, Jens-Ivar Nergård, Kjell Arne Røvik (red.) Stamsund : Orkana akademisk.
- Jensen, E. B. (2005). *Skoleverket og de tre stammers møte* (Vol. 7/2005). Tromsø: Eureka forl.
- Josefsen, E. (2004). *Likestillingspolitikk i Sametinget* (Vol. 2004:9). Alta: Norut NIBR Finnmark.
- Josefsen, E. (2006). *Selvopplevd diskriminering blant samer i Norge* (Vol. 2006:3). Alta: Norut NIBR Finnmark.
- Kuokkanen, R. (2015). Gendered Violence and Politics in Indigenous Communities: The Cases of Aboriginal People in Canada and The Sámi in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics*, 17(2), s. 271–288. doi: 10.1080/14616742.2014.901816
- Lovdata. (2013). Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn (diskrimineringsloven om etnisitet). *Norsk lovtidend. Avd. I, 2013, nr. 9*.
- Lovdata. (2015). *Opplæringslova: lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)* Oslo: Kunnskapsdepartementet – Regjeringen.no.
- Midtbøen, A. H., & Lidén, H. (2015). Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang. I 2015:1 (Red.). Oslo: Institutt for samfunnsforskning, Universitetet i Oslo.
- Minde, H. (2005). *Assimilation of the Sami: implementation and consequences* (Vol. nr. 3/2005). [Kautokeino]: Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples.
- Minton, S. J. (2014). Prejudice and effective anti-bullying intervention: Evidence from the bullying of "minorities". *Nordic Psychology*, 66(2), s. 108–120. doi: 10.1080/19012276.2014.928485
- Nergård, J.-I. (2011). Når slutter en koloniprosess? I *Hvor går Nord-Norge?*, Orkana Akademiske, Stamsund (s. 119–128).

- Nielsen, M. B., Skogstad, A., Matthiesen, S. B., Glasø, L., Aasland, M. S., Notelaers, G., & Einarsen, S. (2009). Prevalence of workplace bullying in Norway: Comparisons across time and estimation methods. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 18(1), s. 81–101. doi: 10.1080/13594320801969707
- NRK Sápmi. (2013). Vi har gjort lite for homofile samer, from
<https://http://www.nrk.no/sapmi/beklager-manglende-homopolitikk-1.10941719>
- NRK Sápmi. (2016). Samiske homofile har det vanskeligere enn norske, from
[https://http://www.nrk.no/sapmi/erlend-elias - -samiske-homofile-har-det-vanskeligere-enn-norske-1.12451011](https://http://www.nrk.no/sapmi/erlend-elias--samiske-homofile-har-det-vanskeligere-enn-norske-1.12451011)
- Nystuen, G. (1991). *Rasediskriminerende ytringer og organisasjoner : gjennomføringen av FNs rasediskrimineringskonvensjon (CERD) i norsk rett når det gjelder forbud mot rasediskriminerende ytringer og organisasjoner* (Vol. 4/1991). Oslo: Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo.
- Olweus, D. (2009). *Mobbing i skolen – fakta og tiltak*. Oslo: Gyldendal akademisk, 2009.
- Paradies, Y., Ben, J., Denson, N., Elias, A., Priest, N., Pieterse, A., . . . Gee, G. (2015). Racism as a Determinant of Health: A Systematic Review and Meta-Analysis. [Meta-Analysis Research Support, Non-U.S. Gov't Review]. *PLoS One*, 10(9), e0138511. doi: 10.1371/journal.pone.0138511
- Parker-Jenkins, M. (2011). The anti-bullying handbook. *Irish Educational Studies*, 30(3), s. 403–405. doi: 10.1080/03323315.2011.601917
- Roland, E. (2014). *Mobbingens psykologi : hva kan skolen gjøre?* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjeie, H. (2012). Politikk for likestilling : utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 12. februar 2010. Avgitt til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 25. september 2012. Norges offentlige utredninger (tidsskrift : online) (Vol. 2012:15). Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.

8 Datavuodđu sámi statistihkkii

Ávžžuhusat Sámi loguid mitalit 1-8 artihkkaliid ektui

Jon Todal, «Sámi statistihka guorahallanjoavkku jodiheaddji»

Čeahkkáigeassu

Eanemus adnon diedalašvuodđu artihkkaliin Sámi logut mitalit almmuheamis lea dássáži leamaš statistihkat vuodđuduvvon dieđuide maid mii leat gohčodan SED-guovlun. Dát geográfalaš vuodđuduvvon statistihkat leat addán ollu ođđa dieđuid sámi servodaga birra. Muhtin servodatsurggiin livčče čearddalaš vuodđuduvvon statistihka addán eambbo relevánta dieđuid go geográfalaš vuodđuduvvon, muhto Norggas ii leat datavuodđu čearddalašvuoda ektui, maid sáhtá atnit go ráhkada statistihka.

Artihkal ávžžuha ahte Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ain berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieđuid vuodul. Viidásit ávžžuha artihkal ahte álggahuvvo guorahallanbargu movt metodalaččat buoremusat sáhtášii kártet sámegielagiid Norggas. Muhtin sámi servodatsurggiin váilot statistihkat. Dás ferte veardidit movt boahhteáigis lea vejolaš háhkadit dieđuid.

«Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku» lea loahpahan iežaset nuppi njealjejahkásaš nammaduvvonáigodaga, ja joavku lea almmuhan oktiibuot gávccii raportta fagaartihkkaliiguin, Sámi logut mitalit 1 – 8. Statistihkaid vuodul, mat leat almmuhuvvon, leat artihkkalčállit kommenteren ja guorahallan rievdamiid sámi servodagas. Mánngas čáliliin Sámi logut mitalit leat maiddái kommenteren ja árvoštallan dan datavuoddu, man ala de leat huksen iežaset artihkkaliid, ja čeahkkáigeassu dán artihkkalis lea ge vuodđuduvvon juste daidda čáliliid kommentáraide ja árvoštallamiidda.

8.1 Guovttelágan diedut

Vuosttaš artihkal *Sámi logut mitalit 1* lei earenoamážiid datavuodu birra sámi statistihkkii. Paul Inge Severeide čujuhii dán artihkkalis guovttelágan sorttat dieđuide dakkár statistihkkii, geográfalaš ja čearddalaš vuodđuduvvon dieđuide.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas leat geográfalaš vuodđuduvvon diedut daid árbevirolaš sámi ássanguovlluin. Muhto Norggas ii gávdno makkárge sámi čearddalaš registtar maid sáhtá atnit go ráhkada indiviidavuodđuduvvon sámi statistihka.

Severeide guorahallá iežas artihkkalis gos goitge sáhtá gávdnat indiviidavuodđuduvvon sámi dieđuid, ja movt sáhtášii daid vuodul goitge ráhkadit nu go son gohčoda “statistihka sámi populašuvnnas”, mas de ráhkadit statistihka mii heive sápmelaččaide dego čearddalašjoavkun Norggas. Dása boahtit ruovttoluotta.

2006 rájes lea Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD) juohke nuppi jagi almmuhan girjji maid lea gohčodan *Sámi statistihkka*. Dán girjái ráhkada SGD dieđuid maid leat gohčodan SED-guovlun. SED-guovlu lea geográfalaš guovlu mii lea oktii biddjon suohkaniiguin ja osiin suohkaniin gosa Sámediggi juolluda doarjagiid ealáhusdoaimmaide.²⁷ Dát guovlu fáttmasta árbevirolaš sámi ássanguovvluid davábealde Sáltoduoddara, ja rehkenasto ahte hui stuora oassi sápmelaččain Norggas orrot dáppe.

Severeide čujuha iežas artihkkalis ahte muhtin oassi sápmelaččain Norggas orrot olggobealde SED-guovllu, ja sii eai dan dihte boade mielde dakkár sámi statistihkkii. Siskkobealde SED-guovllu orrot lassin sápmelaččaide muhtin oassi čearddalaš dáččat ja sisafárjeaddjit, ja sii šaddet maid mielde dan sámi statistihkkii mii vuodduduvvo SED guvlui. Man “muoseheamit” dát bealit leat dan geográfalaš vuodduduvvon statistihkkii, boahá das makkár sámi fáttas háliida guorahallat.

8.2 Demográfalaš diedut sápmelaččaid birra

Sámi logut muitalit leat leamaš oktiibuot vihtta artihkkala olmmošlogu rievdamat ektui sámi ássanguovlluin.

Svanhild Andersen ja Torunn Pettersen guorahalaiga 2008 olmmošlogu rievdamat SED-guovllus (dalle gohčoduvvui SOF-guovlun²⁸) guhkes áiggi ektui. Andersen ja Pettersen gohčodeigga olmmošlogu rievdamat dán guovllus “roassun”. Seammás ledje erohusat dán guovllu siskkobealde – olmmošlogu rievdamat ii lean negatiivvalaš miehtá. Statistihkalaš ávžžuhus dan guovtti čállis lei ahte vudoleabbo guorahallat detáljjaid statistihkas, vai dakko bokte sáhttit čielggadit eambo sivaide erohusain²⁹. Soai ávžžuheigga eambo aktiivvalaččat geavahit statistihka mii juo gávdno, eaba ge árvalan viežžat eará dieđuid.

Demográfalaš artihkal maid Øivind Rustad čálii 2010 čájehii earret eará movt olmmošlogu njedjan SED-guovllus dāhpáhuvai. Dát artihkal ii sisttisdoallan statistihkalaš fágalaš ávžžuhusaid.³⁰ Dat golbma demográfalaš fagaartihkkala raporttas *Sámi logut muitalit* 2012 eaige sisttisdoallan ávžžuhusaid mat earenoamážiid ávžžuhit viežžat earálágan datavuodu vai beassá ráhkadit earálágan statistihka³¹.

Dán vuodul sáhttit dadjat ahte dat maid *Sámi logut muitalit* lea čállán demografiija birra dain árbevirolaš sámi ássanguovlluin, ii leat oaidnán dálá statistihka SED-guovllus buorre vuodđun guorahallamiidda, seammás go leat diehtán statistihka headjuvuodaid birra - headjuvuodat maid Paul Inge Severeide čujuhii juo *Sámi logut muitalit 1* (geahča badjelis).

²⁷ Oanádus SED lea «Sámedikki ealáhusovdáneami doarjjaortnet»

²⁸ SOF lei oanádus dalá Sámi ovdánahtinfondii.

²⁹ Andersen, Svanhild ja Pettersen, Torunn (2008): «Álbmotovdáneapmi sámi ássanguovlluin – guovddušteapmi ja stabilitehta.» *Sámi logut muitalit 1*

³⁰ Rustad, Øivind (2010): «Álbmotovdáneapmi SED-guovllus 1990-2010.» *Sámi logut muitalit 3*

³¹ Broderstad, Ann Ragnhild og Sørli, Kjetil (2012): «Orrun- ja fárrentreanddat dāru-sámi suohkaniin 40 jagi áigodagas go guoská relašuvnna ja barggolašvuoda ektui.» *Sámi logut muitalit 5*

Pettersen, Torunn (2012): «Sápmelaččat Norggas 40 000 40 jagis?» *Sámi logut muitalit 5*

Severeide Paul Inge (2012): «Álbmotlohku lassána ollu, muhto movt dat juohkása?» *Sámi logut muitalit 5*

8.3 Sápmelaččaid dearvvašvuoda dieduid datavuoddu

2009, 2010 ja 2015 raporttain ledje buohkain artihkkalat dearvvašvuoda birra.³² Dat guokte vuosttaš artihkkala čálii Magritt Brustad, ja dan mañemusa (2015) ges čáliiga Magritt Brustad ja Torhild Lauritsen fárrolaga. Artihkal 2015 lei bátnedearvvašvuoda birra. Dan mañemus artihkkalis ii lean čálli guovttos earenoamáš statistihkalaš hástalusat.

Go leat váilevaš diedut ovttaskas indiviida čearddalašvuoda ektui, de sáhtta almmolašvuodas leat váttis ráhkadit deaivilis ortnegiid. Brustad čujuhii dán fáttás juo 2010 artihkkalis, mii lei bargonávccahisvuodaoaju ja sosiálaveahki birra. Dás son čálii earret eará: “Go galgá sáhttit čilget sivvaoktavuodaid gaskal iešgudetlágan eallinlágiin ja eallindilálašvuodain ja bargonávccahisvuodaoaju ja sosiálaveahki ektui sámi álbmogis, de lea dárbu guorahallamiidda mas čearddalašvuoda diedut leat indiviidadásis mielde.” Diekkár diedut eai oba gávdno ge.

Leat goitge čadahuvvon mánja stuora dearvvašvuodaiskkadeami gos leat geahččalan kártet makkár oktavuohda lea gaskal dearvvašvuoda ja sámi čearddalašvuoda, ja Magritt Brustad 2009 artihkal lei diedalaščoahkkáigeassu huksejuvnon dakkár iskkademiide. Datavuoddu ledje diedut maid oasálastit adde iskkadeamis, ja oasálastit ledje maid addán dieduid iežaset čearddalašvuoda ektui.

Brustadas ii lean njuolgut makkárga ávžžuhus boahpteáiggi datavuodu ektui, muhto artihkkalis son čielggadii movt “sápmelaš” lei meroštallon dain iešgudetge iskkadeamis. Ii gávdno makkárga “autoriserejuvnon” definišuvdna mii “sápmelaš” lea. Muhto statistihka dárbbasa joavkkuid, ja joavkkuid juohkin ferte dahkkot definišuvnnaid vuodul.

Dákko leat mii sámi statistihkkaváttisvuodas. Jus juohke ovttaskas dataviežžamis lea su iežas definišuvdna joavkkuin, de šaddá váttis buhtastahttit bohtosiid.

8.4 Ealáhusaid dieduid datavuoddu árbevirolaš sámi ássanguovlluin

Svanhild Andersen čálii 2009 artihkkala vuoddoealáhusaid birra sámi árbevirolaš guovlluin³³. Son huksii čállosa Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga dieduid vuodul SED-guovllus, ja dása lei datavuoddu buorre go lei sáhka iešgudet lágan ealáhusain guovllus.

Ii leat nu ahte buohkat barggolašvuodas dan guovllus barget dušše ovtta ealáhusas. Bargat mánnga ealáhusas lea guhkes árbevierru sámi servodagas. Andersen čujuhii artihkkaliiddis ahte dárbbášuvvo eambo máhttu dan oassái ealáhuseallimii dain sámi guovlluin.

Dat čearddalaš dimenšuvdna lea juo guorahallon kapihttalis mii lea demografiija ja dearvvašvuoda birra badjelis, ja dat mii čuožžu daid váilevašvuodaid birra čearddalaš vuoddujuvnon statistihka ektui, guoská ealáhusstatistihkkii maiddái. Sáhtta dás jearrat mii addá buoremus gova sámi servodagas, leat go ealáhuseallima rievddadeami logut siskkobealde daid

³² Brustad Magritt (2010): «Bargonávccahisvuodaoadju ja sosiálaveahkki.» *Sámi logut mitalit 3*
Brustad, Magritt (2009): «Sámi álbmoga dearvvašvuohda – diedalašvuoda čoahkkáigeassu álbmotiskkademiid almmuhuvvon bohtosat Norggas». *Sámi logut mitalit 2*

Brustad, Magritt ja Lauritsen, Torill (2015): «Bátnedearvvašvuohda sámi álbmogis Finnmarkkus» *Sámi logut mitalit 8*

³³ Andersen, Svanhild (2009): Vuoddoealáhusat boazoealáhus, eanandoallu ja guolásteapmi *Sámi logut mitalit 2*

árbevirolaš sámi gilážiin, vai leat go diedut ealáhusbargiid čearddalaš duogážis? Vástáduš jearaldahkii soaitá leat artihkal mii sáhttá huksejuvvot goappaš sorttat dieduide, go dat attasii buoremus gova.

2014 *Sámi logut muitalit* lei ealáhus váldofáddán, ja njeallje artihkkala ledje juste dan fáttá birra.³⁴ Else Grethe Broderstad ja Einar Eythórson čáliiga guolásteami birra ja Jan Áge Riseth čálii boazoealáhusa birra. Sigrid Skålnes guorahalai ealáhusovdáneami SED-guovllus 2000-logus, ja Gunnar Claus guorahalai barggolašvuodastatistihka SED-guovllus.

Váilevašvuhta statistihkas čujuhedje artihkalčállit ahte lea unnán diehtu sin birra geat eai lean barggolašvuodas dahje eai studeren. Sii gárte olggobeallái statistihka. Lea maiddáa unnán diehtu olbmuin geat oanehisáigge leat riikkas. Dat mañemus joavku lea dehálaš ealáhuseallimii sámi guovlluin dál. Čállit ohcaledje maiddáa dieduid dan ektui gosa šadde dat olbmot geat heite ealáhusain, mat ledje garrasit njiedjame.

Čállit ealáhusartihkkaliin 2014 raporttas ohcaledje maiddáa, nugo Svanhild Andersen dagai 2009, eambo dieduid bargolotnolasvuodain ja oasseáiggebargguin.

Earret boazoealáhusa artihkkalis, de ledje buot ealáhuseallimaartihkkalat dihto geográfalaš guovlluin davvin. Boazoealáhus doaimmahuvvo stuorit oasis riikkas, ja dán ealáhusas dahkko viiddis statistihka mii guoská miehtá Norgga. Go lea čielggas makkár oassi ealáhusas doaimmahuvvo sápmelaččain, ja makkár oassi doaimmahuvvo dáčča boazoservviin, de lea dás čearddalaš vuodduvuvvon ealáhusstatistihka. Čállit buohtastahtti sámi boazoealáhusa ja dáčča boazoservviid.

8.5 Datavuoddu servodaga sámegielaide máhtu birra

Guda dan gávccii almmuhuvvon raporttas *Sámi logut muitalit* sisttisdoalle artihkkaliid mat čuvvo ovdáneami sámegiela válljemis oahpahusgiellan skuvllain ja sámegiela válljen skuvlafágan. Dušše 2013 ja 2014 raporttain ii lean diekkár artihkal. 2015 lei Torkel Rasmussen artihkalčállit giellaválljemis skuvllas, muđui lei diekkár artihkkaliid čállán Jon Todal.³⁵

Sámegiela hárrái vuodđoskuvllas lea statistihka mii čájeha man oallugat válljejit sámegiela jahkásaččat vuosttašgiellan ja nubbingiellan. Diet logut almmuhuvvojit juohke jagi VSD (Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas). Nu leage álki čuovvut makkár rievdamat dáhpáhuvvet.

Dain statistihkain mat leat gávdnamis čájehuvvui maiddáa movt oahppit juohkásedje dan golmma sámegiel jovkui, mat oahpahuvvojit min riikkas. Sáhtii dasa lassin maid oaidnit movt

³⁴ Broderstad, Else Grete ja Eythórson (2014): «Mii dáhpáhuvvá guolástemiin dain mearrasámi vuonain?» *Sámi logut muitalit* 7

Claus, Gunnar (2014): «Barggolašvuhta SED-guovllus.» *Sámi logut muitalit* 7

Riseth, Jan Áge (2014): «Ceavzilis boazoealáhus?» *Sámi logut muitalit* 7

Skålnes, Sigrid (2014): «Ealáhusovdáneapmi SED-guovllus 2000-logus.» *Sámi logut muitalit* 7

³⁵ Rasmussen, Torkel (2015): «Sámegiella vuodđoskuvlla ja joatkaskuvlla oahpahusas.» *Sámi logut muitalit* 8

Todal Jon (2013): «Sámi gielladili kvantitatiiva rievdan Norggas.» *Sámi logut muitalit* 6

Todal, Jon (2008): «Sámegiella vuodđoskuvlla—dásseidis lassáneapmi ja fáhkka njiedjan.» *Sámi logut muitalit* 1

Todal, Jon (2009): «Sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas.» *Sámi logut muitalit* 2

Todal, Jon (2010): «Sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas.» *Sámi logut muitalit* 3

Todal, Jon (2011): «Duodalaš njiedjan sámegiella nubbingiella fágas» *Sámi logut muitalit* 4

Todal, Jon (2012): «Sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas 2011/12.» *Sámi logut muitalit* 5

oahppit juohkásedje geográfalaččat, gitta skuvlabiiredássái, vaikko guorahallamat *Sámi logut muitalit* eai leat goassege leamaš nu vudolaččat čilgejuvvon dán dásis.

Kvalitehta sámegielloahpaheamis lea váttis meroštallat kvantitatiivva ektui. Livčče goitge leamaš ávkkálaš diehtit eambo go dan ahte oahpahuvvo sámegiella vuosttaš- ja nubbingielladásis. Sámegielloahpahusa kvalitehta dáfus lea ovdamearkka dihte mearrideaddjin man ollu diimmuid skuvllat fáallet oahpahusa sámegillii eará diimmuin go sámegielladiimmuin. Diekkár diedut váilot. Eat ge mii diede maidige man ollu sámegielloahpahus biddjo olggobeallái dábalaš skuvlaáiggi. Diekkár dilálašvuohta váikkuha ohppiid guottuide fágii.

Kaisa Rautio Helanderis ja Yngve Johansenis lei *Sámi logut muitalit* 6 artihkal sámi báikenamain almmolaš luoddašilttain siskkobealde sámegiella hálddašanguovllus. Dása gávno almmolaš giellapolitiikka dohkkehuvvon lágaiguin ja njuolggadusaiguin maid stáhta, fylkkat ja suohkanat leat geatnegahtton čuovvut. Artihkkalis čájehuvvui mángga dilálašvuodas ahte lágat eai leat čuvvojuvvon, ja čájehuvvui viidásit ahte váilu statistihkka mii implementere mearriduvvon giellapolitiikka. Čállit fertiiga ieža čohkket dieduid ja ráhkadit statistihka mii dárbbášuvvo, vai sáhtá maidige dadjat Báikenammalága fáttmasteami geaidnošilttaid ektui.

Tore Johnsenis lei artihkal *Sámi logut muitalit* 2015 raporttas sámegiella birra Norgga girkus. Girku lea ieš ráhkadan statistihka movt sámegiella adno iežas barggus. Nu guhká go girku lea oassin stáhtas, de lea Sámelága mielde geatnegahtton geavahit sámegiella. Go girku ja stáhta eaba leat šat ovttas, de gáhččá diet geatnegasvuohta eret. Go Norgga girku lea nu nanus sámi birrašiin, de lea sávahahtti ahte girku doalaha sámegiel geavaheami ja ain ráhkadit statistihka mii sáhtá muitalit vejolaš rievdamiid sámegielgeavaheami ektui.³⁶

Eará artihkkaliin giella birra *Sámi logut muitalit* raporttain leat unnán ávžžuhusat juste statistihka vuodu ektui.³⁷ Earret dan ahte čujuhuvvo dasa ahte dárbbášuvvo statistihkka mii sáhtá gozihit sámegiella geavaheami almmolaš hálddašeamis, ja ahte diehtit unnán sámegiella sirdimis ruovttuin.³⁸ Dan maŋemus namuhuvvon statistihka lea hástalus oazžut ráhkaduovvot, dan vuosttaža ges galggašii leat álkít.

8.6 Skuvla, alit oahpahus ja dutkan

Earret daid skuvlla birra artihkkaliid mat juo leat namuhuvvon (nugo artihkkalat giella birra vuoddoskuvllas), leat *Sámi logut muitalit* leamaš gávccii artihkkala mat ledje skuvlla, alit oahpahusa ja dutkama birra³⁹.

³⁶ Johnsen, Tore (2015): «Sámegiella Norgga girkus.» *Sámi logut muitalit* 8

³⁷ Antonsen, Lene (2015): «Giellaguovddážiid rávisolbmuid oahpahus.» *Sámi logut muitalit* 8

Rasmussen, Torkel (2013): «Sámédikke doarjagat sámegielaide.» *Sámi logut muitalit* 6

¹² Todal Jon (2013): «Sámi gielladili rievdamat Norggas hivvodaga ektui.» *Sámi logut muitalit* 6

³⁹ Granseth, Tom (2015): «Joatkkaskuvlla oahpahusa čadaheapmi» *Sámi logut muitalit* 8

Johansen, Kevin (2015): «Sámegiel gáiddusoahpahus.» *Sámi logut muitalit* 8

Johansen, Yngve (2008): «Oahpahusdássii SOF-guovllus -lassáneaddji sohkaalerohusat.» *Sámi logut muitalit* 1

Johansen, Yngve (2009): «Oahpahus SOF-guovllus.» *Sámi logut muitalit* 2

Johansen, Yngve (2010): «Oahpahusdássii ja ássanbáiki.» *Sámi logut muitalit* 3

Broderstad, Ann Ragnhild og Broderstad, Else Grete (2011): «Sámi guoskevaš doavttirgrádabuvttadeapmi Tromssa universitehtas» *Sámi logut muitalit* 4

Johansen, Kevin (2013): «Sámegiella oahppočuoggáidbuvttadeapmi alit oahpahusas.» *Sámi logut muitalit* 6

Morthensen, Kari (2015): «Dutkanrádit – 40 jagi sámi dutkamii.» *Sámi logut muitalit* 8

Viđa dan gávcei artihkkalis leat čállit ieža čohkken dieduid iešgudetlágan gálduin, vai sáhttet ráhkadit statistihka. Dat guoská daidda surggiide: doavttirgrádebuvttadeapmi sámegiela fáttain (Else Grete Broderstad 2011), rávisolbmuid oahpahus sámegiela (Lene Antonsen 2015), sámegiela oahppočuoggáidbuvttadeapmi (Kevin Johansen 2013), sámegiela gáiddusoahpahus (Kevin Johansen 2015), ja sámi dutkanprošeavttat (Kari Mortensen).

Artihkkalis rávisolbmuid sámegiela oahpahusas 2015 ohcalii čáli, Lene Antonsen, maidái čohkkejuvvo statistihka mii čájeha *resursageavaheami* diekkár oahpahussii.

Dat golbma eará artihkkala skuvlla birra leat sápmelaččaid oahpahusdási birra, ja buot daid lea Yngve Johansen⁴⁰ čállán. Johansen hukse daid artihkkaliid dieduid vuodul SED-guovllus.

8.7 Politihkalaš oasálastin sápmelaččaid gaskas

Sámi logut mitalit leat leamaš guokte artihkkala politihkalaš oasálastima birra.⁴¹ Okta dan guovtti artihkkalis lei Sámedikke válgga válgaoasálastima birra, maid Torunn Pettersen čálii. Nuppi artihkkala dán fáttas čáliiga Per Selle ja Kristin Strømsnes ja lei sápmelaččaid politihkalaš oasálastima birra, mas ii lean sáhka dušše sámepolitihka oasálastima birra.

Vuodđun dán artihkkalii Sámedikke válgga birra ledje diedut maid čálii oáčui Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ja Sámedikkis. Ovdal 2005 lei váttisvuohta gávdat dieduid mat ledje kvalitehtasihkaraston. Loguid dan ovddit áigodagas ii lean vejolaš oážžut elektrovnnalaš formáhtas. 2005 rájes rievddai diet.

Dat iešalddis mitala ahte Sámedikki jienastuslohku lea buoremus registtar mii gávdno go galgá ráhkadit kvantitatiiva guorahallamiid Sámedikke válgga birra.

Dat nubbi artihkal politihkalaš oasálastima birra huksejuvvui golmma lávdegoddeiskadeapmái, *Borgarvuodáiskadeapmi* mii lei riikaviidosas, *Borgarrollaiskadeapmi*, mii lei viđa Finnmárkku suohkana birra ja *Sámedikke válggaiskadeapmi*, mii čadahuvvui maŋŋil 2009 Sámedikke válgga. Oasálastit dan maŋemus iskkadeamis ledje vuorbáduvvo sin gaskkas geat ledje diedihuvvo Sámedikke jienastuslohkui.

Lei rievddadeaddji vástádusproseanta dain iskkademiin, unnimus lei Sámedikke válgaiskadeamis.

⁴⁰ Johansen, Yngve (2008): «Oahpahusdási SOF-guovllus –lassáneaddji sohka bealerohusat.» *Sámi logut mitalit 1*

Johansen, Yngve (2009): «Oahpahus SOF-guovllus.» *Sámi logut mitalit 2*

Johansen, Yngve (2010): «Oahpahusdási ja ássanbáiki.» *Sámi logut mitalit 3*

⁴¹ Pettersen, Torunn (2010): «Jienastuslohku ja Sámedikke válggaid válgaoasálastin Norggas 1989-2009.» *Sámi logut mitalit 3*

Selle, Per og Strømsnes, Kristin (2012): «Sápmelaččat bellodagain ja válggain.» *Sámi logut mitalit 5*

8.8 Diedut sámi mediaid birra

Sámi logut mitalit lea leamaš okta artihkal media birra. Artihkal lei oasálastima, viidodaga ja rámmaeavttuid birra sámi mediain, maid Johan Ailo Kalstad⁴² čálii. Dás lea čálii atnán mediaid iežaset jahkásaš statistihkaid, geavaheddjiid iskkademiid ja NRK jahkedieđáhusaid (earenoamážiid NRK-Sámis) ja mediabearráigeahču dieduid. Čálii sáhtii geahččat fuomášumiid Eli Skogerbø sámi media rapportta vuodul, maid son 2000 čálii, ja dat ges lei huksejuvvon lávdegoddeiskkadeami vuodul. Gávdnojedje maid eambo lávdegoddeiskkadeami maid sáhtii geavahit.

8.9 Biras ja resursahálddašepmi

Sámi guovlluid biras ja resursahálddašepmi fáttá birra ii ge leat čállon go okta artihkal, maid Ole Bjørn Fossbakk lea čállán⁴³. Čálii čállá guhkes ja vuđolaččat čilgejuvvon datavuđu birra ja man álki dahje man váttis lea gávdnat dieduid fáttá birra.

Boraspirehálddašepmi ja Finnmarkkuopmodat leat váldo aktevrrat dás. Logut bivddu ja guolásteami birra gávdnojit Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas. Čálii moittii earenoamážit Finnmarkkuopmodaga go dahket iežaset loguid dárbbasmeahtun váddása duohken.

Lassin dieduide SED-guovllus, lea Fossbakk maiddái gávdnan dieduid lullisámi boazoorohagain. Go geavaha dieduid boazoorohagain, de gokčá dán oktavuodas bures sámi beroštumiid olggobealde SED-guovllu.

8.10 Oppalašgova artihkkalat

Paul Inge Severeide lea čállán golbma artihkkala maid lea gohčodan “Sámi logut”.⁴⁴ Dat artihkkalat leat almmuhan statistihkaid mángga servodatsuorggis. Dás lea statistihkaid kommenteren oanehaččat, ja ulbmil artihkkaliiguin lea leamaš ahte lohkkiide galggai leat vejolaš čuovvut rievdamiid jagis jahkái – maiddái servodatsurggiin mat eai leat giedahallon dain guhkit artihkkaliin.

Eanas dain statistihkain maid birra lea leamaš sáhka, leat ráhkaduvvon Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga dieduid vuodul SED-guovllus. Boazoealáhusstatistihkkii ja skuvlla giellastatistihkkii gal ii guoskka dát.

⁴² Kalstad, Johan Ailo (2010): «Sámi mediat – oasálastin, viidodat ja rámmaeavttut.» *Sámi logut mitalit* 3.

⁴³ Fossbakk, Ole-Bjørn (2011): «Biras ja resursahálddašepmi sámi guovlluin» *Sámi logut mitalit* 4.

⁴⁴ Severeide, Paul Inge (2013, 2014 og 2015): «Sámi logut.» *Sámi logut mitalit* 6, 7 ja 8.

8.11 Čoahkkáigeassu

SGD logut SED-guovllus orrot doaibman bures vuodđun sámi servodaga guorahallamiidda, earenoamážiid demografijja ja ealáhuseallima guorahallamiidda. Oktii buot 14 artihkkala *Sámi logut mitalit* raporttain huksejit eanas SGD dieđuid vuodul SED-guovllus. Jus eai livčče leamaš diekkár logut, de livčče ollu váddásit guorahallat rievdamiid sámi servodagas Norggas. Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku ávžžuhit SGD ain viidásit buvttadit dakkár sorttat statistihka.

Sámi logut mitalit artihkkalat čájehit ahte muhtin sámi servodatsurggiin eai gávdno čohkkejuvvon dieđut. Lea ágga geahččat lagabui movt boahhteáiggis galggašii čoavdit dan.

Jus galgá sáhttit guorahallat fáttáid nugo ovdamearkka dihte sápmelaččaid dearvvašvuodas ja movt buolvvaid gaskka sirdit sámegeiela, de livčče sávahahtti oazžut čearddalaš statistihka lassin statistihkkii geográfalaš SED-guovllu. Nugo leat oaidnán, de jearai Paul Inge Severeide dien gažaldaga juo dan vuosttaš *Sámi logut mitalit* raporttas 2008. Severeide guorahalai dalle jus livčče vejolaš ásahtit “statistihkalaš sámi populašuvnna”, mii lea heivehuvvon dálá registariid mielde, nugo ovdamearkka dihte álbmotlohkan 1970, boazobargiid registtar ja Sámedikki jienastuslohku.

Ásahtit diekkár sámi statistihkalaš populašuvnna lea veardiduvvon, muhto lea biddjon eret. Okta sivva manne árvalus lea biddjon eret, lea ahte lea eahpesihkarisvuohta jus dainna vuoddomateriálain mii juo gávdno, olaha buot čearddalaš sápmelaččaid. Fuomášuvvui ahte lei jáhkehahtti ahte stuora oassi sápmelaččain gáhčašii olggobeallái. Eará sivva duvdilit árvalusa eret lei juridihkalaš ja persovdnagáhttenrievttalaš hástalusat, mat leat čadnon diekkár populašuvnna ásaheapmái. Dieid beliid ferte dárkilit guorahallat jus galggašii geahččalit ásahtit statistihkalaš sámi populašuvnna.

Mii Sámi statistihka guorahallanjoavkkus diehtit ahte leat earát go mii geat leat váldán oktavuođa SGD ráhkadahttit statistihka sámegeielaiguin Norggas. Buoret diehtu dan gielladilis mii duohtavuodas lea, livččii dárbbaslaš boahttevaš almmolaš giellaplánemii. Vuohki movt sáhtášii oazžut dakkára doibmii ii leat dat seamma ahte ásahtit sámi statistihkalaš populašuvnna, muhto dás baicca livččii giella, iige čearddalašvuohta guovddázis.

Ovdal go sáhtta ásahtit vuodu dakkár sámi giellastatistihkkii, de lea dárbbaslaš vuodolaš metodačielggadeapmái, ja lea maid dárbu čielggadit riektegažaldagaid. Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku áigu rávvet ahte diekkár metodačielggadeapmi biddjošii johtui ja dat juridihkalaš gažaldagat dan ektui čielggaduvvošii.

8.12 Rávvagat

Registara birra

SGD berre doalahit dan ahte ráhkadit statistihkaid mat leat huksejuvvon SED-guovllu dieduid vuodul.

- Berre maid čielggadit jus dálá diehtogálduid vuodul lea metodalaččat vejolaš ásahit “statistihkalaš sámegielat populašuvnna” (mii ii leat huksejuvvon čearddalašvuoda ektui, muhto giela). Daid juridihkalaš beliid dán ektui berre maiddái čielggadit.
- Daid persovdnagáhttenrievttalaš beliid dan ektui jus boahtteáiggis galggašii ásahit “statistihkalaš sámi populašuvnna” (huksejuvvon čearddalašvuoda ektui) berre maid čielggadit.

Doaibmi statistihka birra

Berre gávdnot statistihka

- mii čájeha rievdamiid movt sámi guovlluid olbmot ovttaštit iešgudetlágan ealáhusaid
- mii čájeha gosa šaddet dat olbmot geat heitet ealáhusaiguin, mat leat unnume.
- mii addá midjiide eambbo dieduid go dál olgoriikkalaččaid birra geat oanehisáigge orrot sámi guovlluin
- mii muitala man ollu vuodđoskuvllain oahpahuvo sámegillii.
- mii muitala man ollu sámegiella oahpahuvo earret dábálaš skuvlaáigge
- mii muitala movt gáiddusoahpahuš rievddada sámegieloahpahušas ja makkár giellaoahpahuš gáiddusoahppu ovtastuvvo
- mii registrere rievdamiid sámegielgeavaheamis almmolaš hálddašeamis
- mii registrere sámegielgeavaheami girkus maiddái maŋŋil go girku ii leat šat oassin stáhtas
- mii sáhtá registreret movt fátmasta doaibmi lágaid, omd. movt báikenammaláhka biddjo doibmii almmolaš šiltaide
- mii sáhtá čájehit movt sámi guoskevaš dutkan ja alit oahppu (nie go oahppočuoggáidbuvttadeapmái, doavttirgrádaid lohku, dutkanprošeavttaid lohku maid Norgga dutkanráđdi ja earát leat ruhtadan)

Dasa lassin lea sávahahti ahte statistihka masa lea stuora servodatberoštupmi, nugo ovdamearkka dihte Finnmárkkuopmodaga statistihka, dahkkošii nu álkin go vejolaš rabasin buohkaide.

Survey-iskkadeapmi

- berre digaštallat jus livččii vejolaš oažžut sámi čearddalašvuodadefinišuvnna, mii boahtteáiggis sáhtá geavahuvvot eambbo dutkiin, vai buorebut sáhtášii buohtastahttit iskkadeamiid bohtosiid

9 Sámi logut

9.1 Álggahus

Dán kapihttalis ovdanbuktit muhtin guovddáš tabeallaid, mat govvidit mávssolaš osiid sámi duohtavuodas. Dát leat fášta tabeallat, mat bohtet leat mielde juohke girjjis, mii almmuhuvvo ja mii dasto addá gova movt áššit ovdánit áiggi mielde. Kapihtal dán girjjis sisttisdoallá 16 tabealla ja vihtta govvosa, mat leat juhkkon čieža guvlui. Buot tabeallat čuvgehit mávssolaš fáttáid sámi servodagas. Vuosttáš fáddá lea álbmoga birra, mas deattuhuvvo čájehit movt álbmotlohku ovdána ja makkár dilálašvuodat váikkuhit álbmotovdáneapmái (riegádan/jápmán/sisafárren/eretfárren). Agi ja sohka beale čohkkehus čájehuvvo ja dilálašvuotta čuvgehuvvo iešguđet geográfalaš dásis. Oahppu addá loguid oahpahusdássái, mas SED-guovlu buohtastahtto eará guovlluiguin davábealde Sáltođuoddara ja Norggain. Dás čájehuvvo tabealla, man oallugat heaitásit joatkkaskuvllas, ja de leat golbma tabealla mat addet dieduid movt sámegeiella ovdána, nugo mánáidgárddiin, vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain.

Dienas ja Barggahus lea čájehuvvon guvttiin tabeallain, main oidno olbmuid gaskamearálaš dienas ja vearru ja olbmuid barggahus sohka beale ja ealahusa ektui. Dasto leat vel guokte tabealla mas vuosttaš čájeha fitnodagaid ealahussurggiid ektui ja nubbi fas geahččá earenoamáziid boazoealahusa. Loahpas leat guokte válgatabealla, mat leat vuoddudivvon 2013 Sámediggeválgga ektui, mat čájehit dohkkehuvvon jienaid bellodagas/válgalistus ja Sámedikki válljejuvvon áirasiid.

9.2 Muhtin kommentárat tabeallaide

Dat ledje 55 586 olbmo, geat orro SED-guovlluin ođđajagimánu 1. beaivvi 2016. Olmmošlohku lea dan čieža maŋemus jagis bisánan dán lohku, maŋŋil go lohku lea guhkit áigge njiedjan 1990 rájes, dallego lohku lei 10 000 eambo. Ii oro goitge lassáneapmi vuhttome SED-guovlluin, vaikko olmmošlohku Norggas leage lassánan birrasiid 355 000 dahje čiežain proseanttain 2010 rájes.

2015 riegeáde dje unnit mánat SED-guovllus, nugo lei álggus 2000-logus. Goitge lea posiitiiva nettosisafárren, mii dássádallá riegeáhttinvuolláibáhaga, nu ahte olmmošlohku bissu muhtin muddui dásse din. Dat posiitiivlaš nettosisafárren lea ođas dan maŋemus vida jagis. Juohke jagi 1990 rájes leat eanebut SED-guovllus geat leat eretfárren go sisafárren. Posiitiivlaš nettosisafárrema sivva lea go olgoriikkas leat fárren SED-guvlui. Go SED-guovlu vásihi eretfárrema eará suohkaniidda Norggas, de lei 2015 olgoriikkalaččaid nettosisafárren badjel 500 olbmuin.

Dat leat eambo dievdoolbmot go nissonolbmot geat orrot SED-guovllus. 52,1 proseanta leat dievdoolbmo ja 47,9 proseanta leat nissonolbmo, mii mearkkaša ahte erohus lea 2340 olbmuin. Norggas lea dievdoolbmuid lohku hui veahá eanetlogus oktiibuot, muhto erohus lea hui unnán. Ahkečohkkehus SED-guovllus lea rievdan dan maŋemus 25 jagis. Dušše 29 proseanta ássiin 2016 ledje 60 jahkásaččat ja boarráseappot, seammás go lohku 1990 lei birrasiid 20 proseanta.

Nu lea maid vuollet 30 jahkásaččaid lohku njiedjan 43 proseantas 1990 gitta 33 prosentii 2016. Ahkečohkkehus lea maid rievdan muđui Norggas, muhto lea mealgat eambo SED-guovllus.

Fárremat daid maŋemus jagiid leat veahkkin nanneme erohusaid. 2015 ledje eambo nissonolbmot geat fárrejedje eret SED-guovllus, go sii geat fárrejedje guvlui, seammás go lei positiivvalaš nettosisafárren dievdoolbmui. Jus eat geahča olgoriikkalaččaid sisafáremii, de leat dušše dan boarráseamos ahkejoavkkus, mas gávdnat positiivvalaš nettosisafárrema. Sisafárrejedjiid gaskkas lea baicca positiivvalaš nettosisafárren buot ahkejoavkkuin. Olmmošlohku lea buoremusat doalahuvvon Ráissa ja Omasvuona suohkaniin Tromssas ja Kárášjogas ja Guovdageainnus Finnmárkkus. Dán njealji suohkanis lea unnán lassánan olmmošlohku 1990 rájes. Ráissas lea eanemus lassánan olmmošlohku, 4,2 proseanttain 1990 rájes.

Eará suohkaniin lea olmmošlohku earenoamáš ollu njiedjan. Láhpis, Fálesnuoris ja Gáŋgaviikkas Finnmárkkus, Návuonas, Gáivuonas, Rivttagis ja Ivgus Tromssas ja Divttasvuonas Nordlándas lea buohkain njiedjan olmmošlohku eambo go 20 proseanttain áigodagas 1990 – 2016. Muhtimat dain suohkaniin leat goitge daid maŋemus jagiid nagodan jorgalahttit dán treandda. Gáŋgaviikkas lea ovdamearkka dihte lassánan olmmošlohku birrasiid 13 proseanta 2012 rájes.

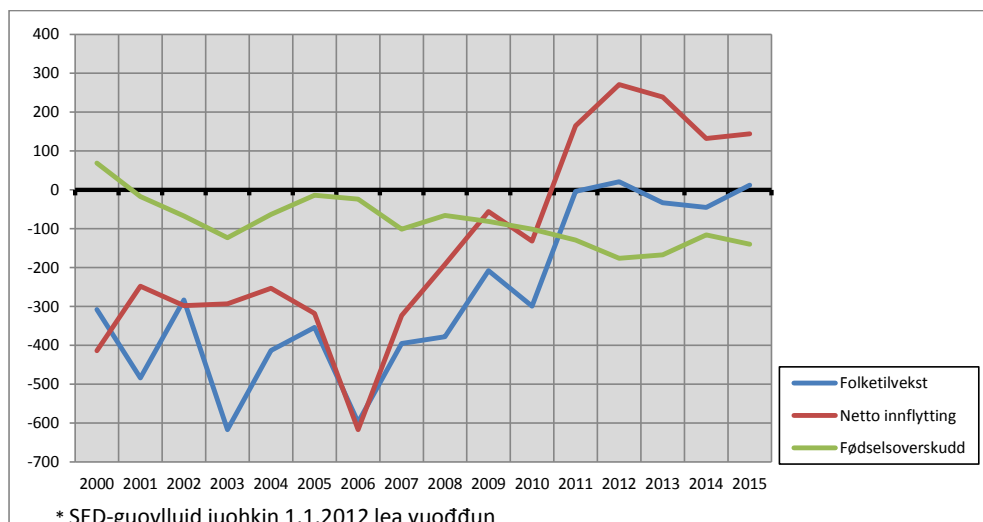
Lea eambbogat geat heaitásit joatkkaskuvllas SED-guovlluin go muđui riikkas. Sii geat álge vuosttáš ceahkkái joatkkaskuvlii 2010, ii lean go 44 proseanta olahan lohkan- dahje fídnogelbbolašvuoda vihtta jagi maŋŋil. Seammalágan logut muđui eará guovlluin davábealde Sáltduoddara lei 35 proseanta ja 27 proseanta ges olles Norggas.

833 oahppis lei davvisámegiella vuosttáš giellan vuodđoskuvllas 2015. Dat lea veahá njiedjan go buohtastahtá ovddit golmmain jagiin, go de leat dásseidit leamaš birrasiid 880 oahppi. 2006 rájes lea ohppiidlohku njiedjan lagabui 140 oahppái. Ohppiidlohku, geain lea davvisámegiella nubbingiellan, lea njiedjan 1500 oahppis 2006 gitta 1100 oahppái 2015. Lea goitge mearkkašanveara go dát lohku lea veahá lassánan dan maŋemus jagis (+37).

Tabealla 9.1 Álbmotlošku oddajagimánu 1. beaivvi, riegdán, jápmán, ja fárremat. SED-guovlu* oktiibuot

	Álbmotlošku oddajagimánu 1. beaivvi			Eallinaga- riegdán **	Jápmán	Riegdánba djelbáza	Sisafárremat ***	Eretfárrem at***	Netto sisafárre n	Álbmo- tlassáncapmit ***	
	Okti- buot	Dievdo- olbmot	Nisson- olbmot							Oktiibu ot	Prosea nta
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731	472	639	-167	2 588	2 349	239	-33	-0,1
2014	55 619	28 904	26 715	481	597	-116	2 569	2 437	132	-45	-0,1
2015	55 574	28 891	26 683	469	609	-140	2 558	2 414	144	12	0
2016	55 586	28 963	26 623	...	...	...	...	...	...	...	...

Govvus 9.1 Olmmošlošku ovdáneami SED-guovlluid *, 2000 - 2015



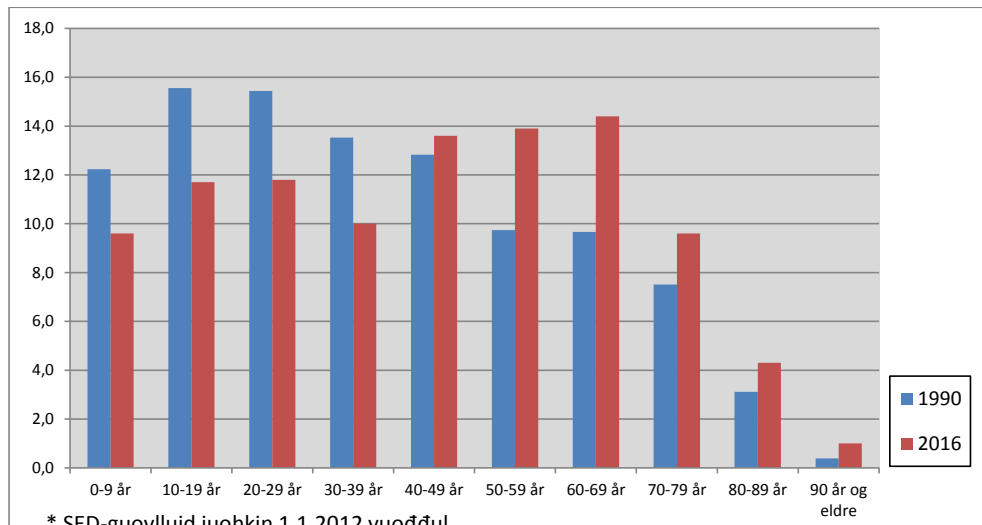
**Tabealla 9.2 Álbmotlohku SED-guovllus*, sohka beali ja ági mielde
oddajagimánu 1. beaivvi**

Kjøn n Alder	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2016 i pro sent
I alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 652	55 619	55 574	55 586	100,0
0-9 ár	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 496	5 444	5 372	5 318	9,6
10-19 ár	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	7 180	6 973	6 693	6 529	11,7
20-29 ár	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	6 187	6 360	6 500	6 562	11,8
30-39 ár	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	5 693	5 580	5 526	5 573	10,0
40-49 ár	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 828	7 834	7 746	7 580	13,6
50-59 ár	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 659	7 625	7 669	7 722	13,9
60-69 ár	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	7 915	7 983	8 027	8 030	14,4
70-79 ár	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	4 850	4 995	5 143	5 330	9,6
80-89 ár	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 384	2 343	2 385	2 412	4,3
90 ár og eldre	256	289	335	388	428	460	482	513	530	1,0
0-5 ár	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 166	3 089	3 035	3 015	5,4
6-15 ár	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 388	6 268	6 076	5 974	10,7
16-66 ár	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 305	36 148	35 992	35 822	64,4
67 ár og eldre	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	9 793	10 114	10 471	10 775	19,4
Menn	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 921	28 904	28 891	28 963	100,0
0-9 ár	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 765	2 722	2 670	2 656	9,2
10-19 ár	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 748	3 638	3 473	3 384	11,7
20-29 ár	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 344	3 422	3 504	3 578	12,4
30-39 ár	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	2 986	2 957	2 977	3 010	10,4
40-49 ár	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 180	4 164	4 095	4 014	13,9
50-59 ár	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 110	4 079	4 103	4 156	14,3
60-69 ár	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 202	4 249	4 282	4 264	14,7
70-79 ár	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 447	2 547	2 625	2 727	9,4
80-89 ár	822	820	828	838	932	1 011	988	1 006	1 012	3,5
90 ár og eldre	91	110	84	104	111	128	138	156	162	0,6
0-5 ár	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 578	1 521	1 488	1 482	5,1
6-15 ár	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 275	3 180	3 088	3 042	10,5
16-66 ár	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 386	19 337	19 258	19 218	66,4
67 ár og eldre	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	4 682	4 866	5 057	5 221	18,0
Kvinner	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 731	26 715	26 683	26 623	100,0
0-9 ár	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 731	2 722	2 702	2 662	10,0
10-19 ár	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 432	3 335	3 220	3 145	11,8
20-29 ár	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 843	2 938	2 996	2 984	11,2
30-39 ár	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 707	2 623	2 549	2 563	9,6
40-49 ár	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 648	3 670	3 651	3 566	13,4
50-59 ár	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 549	3 546	3 566	3 566	13,4
60-69 ár	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 713	3 734	3 745	3 766	14,1
70-79 ár	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 403	2 448	2 518	2 603	9,8
80-89 ár	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 373	1 355	1 379	1 400	5,3
90 ár og eldre	165	179	251	284	317	332	344	357	368	1,4
0-5 ár	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 588	1 568	1 547	1 533	5,8
6-15 ár	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	3 113	3 088	2 988	2 932	11,0
16-66 ár	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 919	16 811	16 734	16 604	62,4
67 ár og eldre	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	5 111	5 248	5 414	5 554	20,9

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 9.2 Álbmotlohku SED-guovllus*, sohka beali ja ági mielde ođđajagimánu 1. beaivvi



Tabealla 9.3 Álbmotlohkuođđajagimánu 1. beaivvi, suohkaniid mielde mat ollásii dahje belohakkii leat meroštallon SED-guovllun*

	1990	1995	2000	2005	2010	2014	2015	2016
SED-guovlu oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 619	55 574	55 586
2030 Máttá-Várjjat, SED	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 501	1 505	1 500
2030 Máttá-Várjjat eará guovllut	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 589	8 716	8 727
2027 Unjárga	1 037	1 048	965	901	884	919	934	959
2025 Deatnu	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 883	2 909	2 922
2023 Gámgaviika	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 098	1 116	1 139
2022 Davvesiida, SED	501	438	390	379	341	323	325	321
2022 Davvesiida, eará guovllut	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 018	1 018	997
2021 Kárášjohka	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 698	2 708	2 668
2020 Porsángu	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 963	3 925	3 978
2019 Davvinjárga, SED	757	737	667	629	595	577	585	589
2019 Davvinjárga, eará guovllut	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 636	2 693	2 687
2018 Muosat, SED	399	334	248	194	170	171	177	170
2018 Muosat, eará guovllut	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 070	1 064	1 045
2017 Fálesnuorri	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 051	1 049	1 035
2014 Láhppi	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	1 027	989	951
2012 Áltá, SED	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	944	906	884
2012 Áltá, eará guovllut	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 878	18 992	19 213
2011 Guovdageaidnu	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 931	2 914	2 956

1943 Návuoatna	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 234	1 226	1 231
1942 Ráisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 854	4 882	4 895
1941 Skiervá	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 881	2 895	2 920
1940 Gáivuotna	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 221	2 182	2 150
1939 Pmásvuotna	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 941	1 898	1 865
1938 Ivgu	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	2 992	2 922	2 861
1936 Gálsa	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 334	2 289	2 282
1933 Báhppavuotna	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 593	5 720	5 701
1925 Orjješ-Ráisa, SED	711	655	626	614	609	600	607	608
1925 Orjješ-Ráisa, eará guovllut	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 850	2 844	2 844
1923 Siellat	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 223	2 219	2 230
1920 Loabát	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 014	1 008	1 051
1919 Rivttát	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 135	1 137	1 137
1913 Skánit	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 951	2 988	3 041
1902 Tromsa, SED	1 416	1 209	1 039	920	845	798	796	785
1902 Tromsa, eará guovllut	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	70 792	71 885	72 695
1853 Evenášši, SED	236	328	295	274	256	250	249	245
1853 Evenášši, eará guovllut	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 141	1 136	1 155
1850 Divttasvuotna	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	2 000	1 996	1 974
1849 Hápmir, SED	317	296	277	230	219	226	229	253
1849 Hápmir, eará guovllut	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 594	1 582	1 571
1805 Áhkkánjarga, SED	454	423	334	324	315	286	289	285
1805 Áhkkánjarga, Eará guovllut	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 419	18 564	18 502

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 9.4 Álbmotlohku oddajagimánu 1. beaivvi 2016 ja rievdamat 2015, Norggas davábealde Sáltoduoddara

	Folkemengde 1.1.2015	Levendefødt*	Døde	Fødselsoverskudd	Innflytting**		Utflytting	Netto innflytting	Folketivekst***		Folkemengde 1.1.2016
					I alt	Av dette fra utlandet	Av dette til utlandet		I alt	Prosent	
Norge nord for Saltfjellet i alt	402 248	4 220	3 475	745	22 174	5 959	21 562	2 267	612	1 353 0,3	403 601
STN-området**** i alt	55 574	469	609	-140	2 885	728	2 741	187	144	12 0,0	55 586
Øvrige områder**** i alt	346 674	3 751	2 866	885	19 289	5 231	18 821	2 080	468	1 341 0,4	348 015
Øst-Finnmark	25 236	211	243	-32	1 584	647	1 638	238	-54	-85 -0,3	25 151
STN	3 880	26	62	-36	199	101	136	17	63	39 1,0	3 919
Øvrige områder	21 356	185	181	4	1 385	546	1 502	221	-117	-124 -0,6	21 232
Indre Finnmark	12 456	131	105	26	679	138	639	48	40	68 0,5	12 524
STN	12 456	131	105	26	679	138	639	48	40	68 0,5	12 524
Vest-Finnmark	37 913	458	291	167	2 173	548	2 175	272	-2	170 0,4	38 083
STN	3 706	33	45	-12	107	17	149	13	-42	-77 -2,1	3 629
Øvrige områder	34 207	425	246	179	2 066	531	2 026	259	40	247 0,7	34 454
Nord-Troms	18 294	158	197	-39	947	220	999	60	-52	-90 -0,5	18 204
STN	18 294	158	197	-39	947	220	999	60	-52	-90 -0,5	18 204
Sør-/Midt-Troms	145 159	1 610	1 091	519	8 464	2 255	8 012	904	452	967 0,7	146 126
STN	14 475	97	161	-64	875	235	733	39	142	78 0,5	14 553
Øvrige områder	130 684	1 513	930	583	7 589	2 020	7 279	865	310	889 0,7	131 573
Nordre Nordland	163 190	1 652	1 548	104	8 327	2 151	8 099	745	228	323 0,2	163 513
STN	2 763	24	39	-15	78	17	85	10	-7	-6 -0,2	2 757
Øvrige områder	160 427	1 628	1 509	119	8 249	2 134	8 014	735	235	329 0,2	160 756

* Eallinaga riegiádan rehkenasto ohki, mii eallá go riegiáda.

** Guoská eret-/ja sisafärremii Norggas/Norgii ja olgoriikii ja mudui eará guovlluide

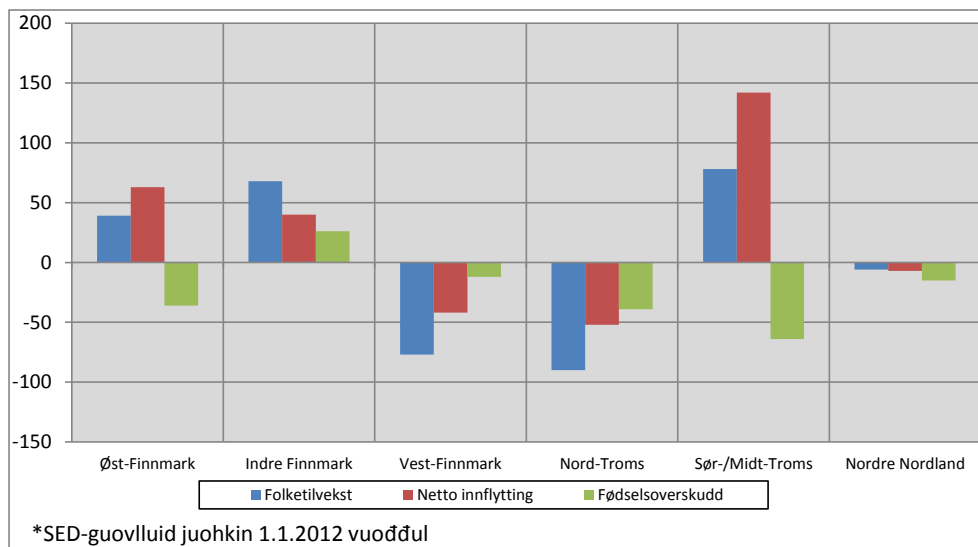
*** Álbmotlassáneapmi rehkenasto dat gaska mii šaddá oddajagimánu 1. beaivvi rájes gitta oddajagimánu 1. beaivvi jagi mangelis. Registrerendábit ja go leat erohusat färendáhta kvalitehtas vuoddobiriin, de čájeht muhtin suohkaniin eará loguid ássiin geat leat riegiádan - jápmán + sisafärren - eretfärren. Suohkaniid dásis ii leat dain loguin nu stuora erohus.

**** Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlu 1.1.2012 lea vuoddun.

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki doaibmaguovvluid doarjjaortnegiidda.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 9.3 Olmmošlohku ovdáneami SED - guovllus*, 2015



**Tabealla 9.5 Sisafärren ja eretfärren SED-guvlui/guovllus*,sohkabeali ja
agi mielde 2015**

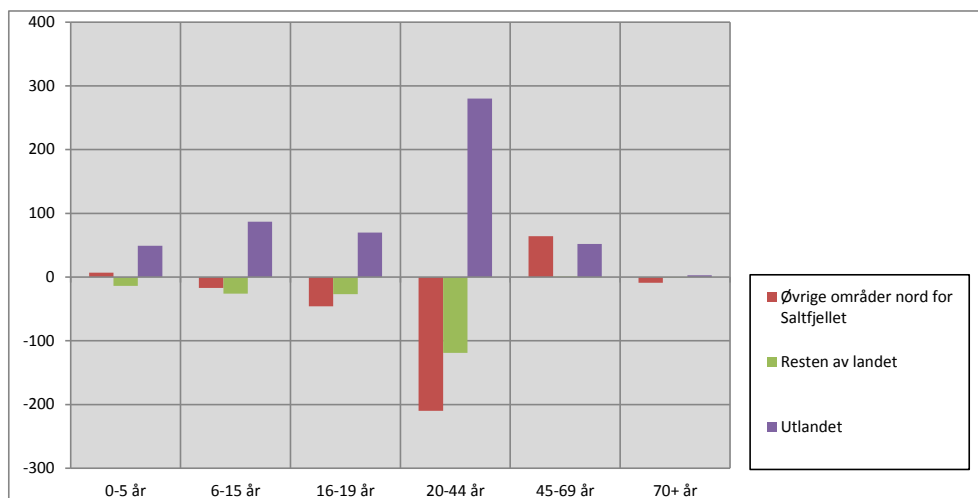
	Norggas oktiibuot 2015			Eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara**			Mudui riikkas			Olgoriikkas		
	Oktii- buot	Dievd- dut	Nisso- nat	Oktii- buot	Dievd- dut	Nisso- nat	Oktii- buot	Died- dut	Nisso- nat	Oktii- buot	Died- dut	Nisso- nat
Sisafärren oktiibuot	1 830	987	843	1 234	679	555	596	308	288	728	433	295
0-5 jagi	174	94	80	130	69	61	44	25	19	61	22	39
6-15 jagi	163	88	75	127	73	54	36	15	21	100	60	40
16-19 jagi	138	80	58	93	54	39	45	26	19	82	58	24
20-44 jagi	943	503	440	601	327	274	342	176	166	386	227	159
45-69 jagi	368	200	168	254	141	113	114	59	55	93	62	31
70+ jagi	44	22	22	29	15	14	15	7	8	6	4	2
Eretfärren oktiibuot	2 227	1 150	1 077	1 445	745	700	782	405	377	187	112	75
0-5 jagi	181	96	85	123	61	62	58	35	23	12	7	5
6-15 jagi	206	105	101	144	75	69	62	30	32	13	7	6
16-19 jagi	211	106	105	139	65	74	72	41	31	12	5	7
20-44 jagi	1 272	667	605	811	429	382	461	238	223	106	64	42
45-69 jagi	303	150	153	190	95	95	113	55	58	41	28	13
70+ jagi	54	26	28	38	20	18	16	6	10	3	1	2
Netto sisafärren oktiibuot	-397	-163	-234	-211	-66	-145	-186	-97	-89	541	321	220
0-5 jagi	-7	-2	-5	7	8	-1	-14	-10	-4	49	15	34
6-15 jagi	-43	-17	-26	-17	-2	-15	-26	-15	-11	87	53	34
16-19 jagi	-73	-26	-47	-46	-11	-35	-27	-15	-12	70	53	17
20-44 jagi	-329	-164	-165	-210	-102	-108	-119	-62	-57	280	163	117
45-69 jagi	65	50	15	64	46	18	1	4	-3	52	34	18
70+ jagi	1 830	987	843	1 234	679	555	596	308	288	728	433	295

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid siskkoabealde.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 9.4 Netto sisafárren SED-guvlui/guovllus*, 2015



** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobealde.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 9.6 Persovnnat 16 jagi ja eambo, maŋŋil eanemus oahpu maid leat čadahan. Suohkanat mat leat ollásii dahje belohakkii meroštallon SED-guovllun*, golggotmánu 1. beaivvi 2012. Proseanta

	Oktiibuot	Vuoddoskuvlla dássi	Joatkkaskuvlla dássi**	Universitehta ja allaskuvlla dássi, oanehis***	Universitehta ja allaskuvlla dássi, guhkes****
SED-guovlu oktiibuot	100,0	38,7	39,9	17,2	3,5
Eará guovllut***** oktiibuot	100,0	30,3	40,0	21,7	7,4
2030 Máttá-Várjjat, SED	100,0	38,2	41,1	15,8	4,2
2030 Máttá-Várjjat, eará guovllut	100,0	29,5	40,8	22,3	6,8
2027 Unjárga	100,0	35,9	41,3	17,3	4,6
2025 Deatnu	100,0	38,3	38,2	18,5	4,1
2023 Gálgaviika	100,0	42,2	36,3	15,1	5,6
2022 Davvesiida, SED	100,0	35,5	48,4	14,3	1,1
2022 Davvesiida, eará guovllut	100,0	44,6	33,8	17,4	3,1
2021 Kárášjohka	100,0	36,8	32,6	24,8	5,0
2020 Porsángu	100,0	33,2	42,6	19,6	3,7
2019 Davvinjárga, SED	100,0	53,8	32,0	10,1	3,2
2019 Davvinjárga, eará guovllut	100,0	36,6	39,7	18,3	4,6
2018 Muosát, SED	100,0	53,2	32,9	8,9	5,1
2018 Muosát, eará guovllut	100,0	40,7	40,6	13,7	4,1
2017 Fálesnuorri	100,0	42,3	37,2	15,6	3,8
2014 Láhppi	100,0	48,5	33,0	15,4	2,0
2012 Áltá, SED	100,0	42,1	39,5	15,3	2,6
2012 Áltá, eará guovllut	100,0	31,6	37,5	24,3	6,0
2011 Guovdageaidnu	100,0	39,5	30,5	22,8	5,3
1943 Návuoatna	100,0	39,4	41,8	16,3	2,0
1942 Ráisa	100,0	35,3	41	18,8	3,9
1941 Skiervá	100,0	40,8	39,8	15,7	2,9
1940 Gáivuotna	100,0	43,1	37,6	15,6	3,1
1939 Omásvuoatna	100,0	37,6	41,3	18,0	2,8
1938 Ivgu	100,0	41,1	39,8	15,6	2,9
1936 Gálsa	100,0	47,7	36,3	12,0	3,5
1933 Báhcavuotna	100,0	39,7	43,6	13,8	2,4
1925 Orjješ-Ráisa, SED	100,0	35,4	44,3	17,8	2,3
1925 Orjješ-Ráisa, eará guovllut	100,0	30,1	46,1	19,9	3,6
1923 Siellat	100,0	32,2	42,7	20,0	4,4
1920 Loabát	100,0	37,4	41,7	17,6	2,9
1919 Rivttát	100,0	36,9	41,7	16,1	3,9
1913 Skánit	100,0	32,5	43,9	19,4	3,6

1902 Tromsa, SED	100,0	49,2	38,1	11,3	0,7
1902 Tromsa, eará guovllut	100,0	24,3	35,1	25,5	14,6
1853 Evenássi, SED	100,0	38,7	39,9	17,2	3,5
1853 Evenášši, eará guovllut	100,0	30,3	40,0	21,7	7,4
1850 Divttasvuotna	100,0	38,0	42,5	15,9	2,7
1849 Hápmir, SED	100,0	38,2	41,1	15,8	4,2
1849 Hápmir, eará guovllut	100,0	29,5	40,8	22,3	6,8
1805 Ákanjárga, SED	100,0	35,9	41,3	17,3	4,6
1805 Ákanjárga, eará guovllut	100,0	38,3	38,2	18,5	4,1

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodđun dás.

** Oktan" joatkkaskuvlla lasáhusa" dási, mii lasiha joatkkaskuvlla dási, muhto ii lohko alit oahppun.

*** Sisttisdoallá alit oahpu gitta njealji jahkái.

**** Sisttisdoallá alit oahpu eambo go njeallje jagi, ja dutkanoahpu.

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii gula Sámedikki doaibmaguovlluid doarjjaortnegiid siskkobeallái.

Gáldu: Oahppostatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 9.7 Oahppit* geat álge joatkkaskuvlii vuosttáš ceahkkái čakčat 2010, makkár stáhtusdási olahedje maŋŋil vihtta jagi joatkkaskuvlaoahpu, studeantasuorgi ja sohkabealli. Proseanta

Oahpahusprográmma joatkkaskuvlla ceahkki 1 ja sohkabealli	Oahppit oktiibuot	Olahan lohkan- dahje fidnogelbbolašvuoda**		Ii olahán lohkan- dahje fidnogelbbolašvuoda		
		Čadahan dábálaš áiggis	Čadahan guhkit áiggis go dábálaččat	Ain joatkkas kuvlaoahpus 2015	Čadahan JKII dahje váldán fágageahč čaleami, ii ceavzán	Heaitán боло- hagas
SED-guovlu*** oktiibuot	813	42,3	14,1	12,3	7,9	23,4
Earát guovllut davábealde Sáltoduoddara****oktiibuot	304	67,4	12,5	4,6	8,9	6,6
Lohkanráhkkanahhtin oahpahusprográmma	114	59,6	11,4	6,1	12,3	10,5
Dievdoolbmot	190	72,1	13,2	3,7	6,8	4,2
Nissonolbmot	255	67,5	12,9	4,3	9	6,3
Oahppospecialiseren	31	61,3	16,1	3,2	9,7	9,7
Falástallanoahppu	18	77,8	.	11,1	5,6	5,6
Fidnofágalaš oahpposuorggit	509	27,3	15,1	16,9	7,3	33,4
Dievdoolbmot	333	21	15,9	16,2	6,9	39,9
Nissonolbmot	176	39,2	13,6	18,2	8	21
Huksen- ja ráhkadustekniikka	50	30	18	16	4	32
Hábmen- ja giehtaduodji	32	21,9	12,5	37,5	9,4	18,8
Elektronfága	68	13,2	32,4	17,6	7,4	29,4
Dearvvašvuoda- ja sosiálahoahppu	83	42,2	9,6	14,5	10,8	22,9
Media- ja kommunikašuvdna	33	39,4	9,1	12,1	18,2	21,2
Luonddudoallosuorgi	43	30,2	14	14	9,3	32,6
Restauranta- ja biebmooahppu	26	30,8	7,7	7,7	11,5	42,3
Bálvalus ja johtalus	31	29	22,6	9,7	3,2	35,5
Tekniikka ja industriija buvttadeapmi	143	21	11,2	18,9	2,8	46,2

* Oahppit molssaevtolaš oahpus leat maid mielde dás

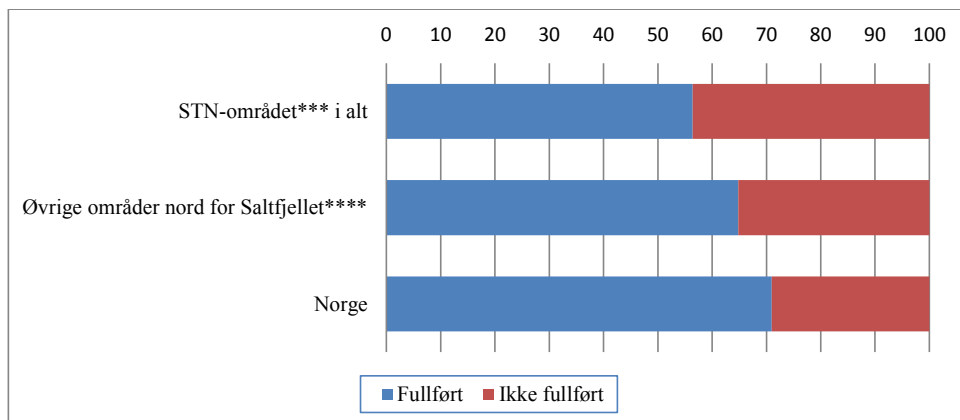
** Čadahan oahpu mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot jagiid joatkkaskuvllas, mainna oažžu duodaštusa dahje fága-/svennereivve

*** Sámediggi-ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1.1 2012 lea vuodđun.

**** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobealde.

Gáldu: Oahpahusstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 9.5 Oahppilit* geat lea álgán juktaskuvlii, álgu dássái čakčat 2010, ja mii lea bohtus vitta jagi maŋŋil, orrunbáikeektui. Proseantat



Tabealla 9.8 Mánáidgárddit main lea sámegielfálaldat ja mánáidlohku geat vuostáiválde fálaldaga 2005-2015

Jahki	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Sámegielfálaldat mánáidgárddit oktiibuot	64	56	71	67	61	63	52	58	60
Mánáidlohku:	925	956	883	817	823	826	822	815	783
Sámi mánáidgárddit ja sámegiellossodagat dárogielat mánáidgárddiin	46	40	37	37	33	30	30	31	31
Mánáidlohku:	882	925	789	758	728	660	669	688	668
Dárogielat mánáidgárddit main lea eará sámegielfálaldat	18	16	34	30	28	33	22	27	29
Mánáidlohku	43	31	94	59	95	166	153	127	115

Gáldu: Sámediggi

**Tabealla 9.9 Galle oahppi geain sámegiella lea 1. dahje 2. giellan.
Vuodđoskuvla golggotmánu 1. beaivvi. Miehtá riikka. 2006-2015**

Oahppi oktiibuot ***	2006*	2009*	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
	619 038	613 928	614 020	614 413	614 894	615 327	618 996	623 755
Oahppit geain sámegiella lea oahpahusgiella** oktiibuot	991	924	893	855	873	822	812	833
Oahppit geain davvisámegiella lea 1. giellan	971	964	928	895	879	877	878	833
Oahppit geain davvisámegiella lea 2. giellan*	1 508	1 194	1 145	1 092	1 054	1 070	1 065	1 102
Oahppit geain julevsámegiella lea 1. giellan	31	26	29	25	30	19	22	28
Oahppit geain julevsámegiella lea 2. giellan*	46	55	68	47	68	74	77	85
Oahppit geain lullisámegiella lea 1. giellan	18	20	18	20	21	20	15	21
Oahppit geain lullisámegiella lea 2. giellan*	98	77	72	74	74	66	59	95

* Sámegiella nubbingiellan sisttisdoallá ohppiid, geat čadahit dássi 1-4 ja dássi 1-7 sami oahppoplána vuodul.

** Oahppit, geain sámegiella lea oahpahusgiella, ožžot buot oahpahusa sámegiellii. Dat guoská ohppiide geat leat sami hálddašanguovllu siskobealde

*** 2011/2012 skuvlajagi rájes leat earenoamášskuvllat ja dábalašskuvllat časkon oktii vuodđoskuvlastatistihkas.

Gáldu: Oahpahusstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 9.10 Ohppiidlohku geain sámegiella lea joatkkaskuvlla
fágasuorggis, juhkkajuvvon fylkkaid mielde gos lea eambo
go vihtta oahppi. 2009-2016**

	Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2011/2012			Skuvlajahki 2013/2014			Skuvlajahki 2014/2015			Skuvlajahki 2015/2016		
	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot	1.giel lan	2.giel lan	Oktiib uot
Miehtá riikka	215	154	369	267	206	473	243	209	452	203	243	446	213	247	460
Finn-márku	180	103	283	249	135	384	199	157	356	177	177	354	189	187	376
Tromsa	10	30	40	11	43	54	18	24	42	18	30	48	16	34	50
Nor-lánda	21	7	28		16	16	21	16	37	4	20	24		12	12
Davvi-Trønde lága		8	8		7	7		5	5	3	8	11	5	3	8
Mudui	4**	6	10	7*	5	12	5***	7	12	1	8	9	3**	11	14

*Mudui riikii gullet maid Nordlándi ja Davvi-Trøndelága

**Mudui riikii gullá maid Davvi-Trøndelága

***Mudui riikii gullá maid Nordlándi

Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta

Tabealla 9.11 Gaskamearálaš dienas ja vearru17 jahkásaš ja boarrásiid ássiin. Miehtá riikka ja Norggas davábealde Sáltoduoddara, 2015

	Miehtá riikka	SED-guovlut*	Eará guovllut**
Bruttodienas	421 400	348 600	393 200
Persovdnasisaboahu bálká	299 600	226 700	280 900
Persovdnasisaboahu penšuvdna	75 500	90 100	78 200
Ealáhussisaboahu	19 600	17 000	17 100
Reantut ruhtabidju	6 400	4 800	5 200
Vuostáiváldán oasusvuoiitu***	10 400	4 800	5 000
Sisaboadu geasus	112 700	103 200	110 900
Unnimus geasus	68 000	66 600	69 100
Reantut vealggis	27 700	25 400	25 300
Vuolláibáza ealáhusas, oktan ovddit jagiid	4 400	2 100	2 700
Allavearrovuoddu	392 600	335 900	374 600
Dábálaš sisaboahu manñil earenoamáš gessosa	308 500	241 900	279 600
Supmi dássejuvvon vearru****	105 700	68 800	90 700
Dán oasis****:			
Allavearru	6 100	2 400	4 000
Oktasašvearru	34 200	25 600	30 400
Álbmotoaju miellahttomáksu	30 100	28 000	27 900
Ássiid lohku geat leat 17 jagi ja boarrásit	4 105 730	45 743	257 486

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobeallai.

*** Sihke vearrogeatnegas ja vearohis oasusvuoiitu

**** Supmi dássejuvvon vearus (oktan opmodatvearuin) lea vuoliduvvon vearrogeassosiin, ja muhtin vearut ges leat ovdal go vearrogeasus lea gesson.

Gáldu: Persovnnaid vearrostatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 9.12 Bargahuvvon olbmot 15-74 jagi*, sohkaheali ja ealahusaid
vuodul. Norggas davábealde Sáltoduoddara. 4. kvartála**

	2009	2015			2009	2015		
	Oktiibuot	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat
SED-guovlu** oktiibuot	27 088	26 920	14 725	12 195	100,0	100,0 %	100,0 %	100,0 %
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 956	2 554	2 138	416	10,9	8,6 %	13,9 %	2,5 %
05-09 Ruvkedoaibma ja roggan	337	438	397	41	1,2	1,3 %	2,3 %	0,3 %
10-33 Industriija	1 544	1 917	1 477	440	5,7	7,2 %	10,4 %	3,4 %
35-39 Elektrisitehta, čáhci ja čorgen	403	405	358	47	1,5	1,8 %	2,9 %	0,5 %
41-43 Huksen- ráhkadusdoaimma	2 377	2 403	2 252	151	8,8	9,1 %	15,8 %	1,4 %
45-56 Gálvogávppašeapmi, hotealla ja restaurántadoaimma	5 259	5 176	3 234	1 942	19,4	18,1 %	20,9 %	14,8 %
58-63 Diehtojuohtin ja kommunikašuvdna	340	344	211	133	1,3	1,2 %	1,3 %	1,0 %
64-66 Ruhtadeapmi ja dáhkáduš	141	104	59	45	0,5	0,4 %	0,4 %	0,4 %
68-82 Fitnodatlaš bálvalusdoaimma, opmodatdoaimma	1 567	1 523	884	639	5,8	5,8 %	6,2 %	5,4 %
84 Almmolaš hálldášepmi, suodjalus ja sosiáladáhkáduš	2 061	2 129	1 157	972	7,6	7,9 %	8,2 %	7,6 %
85 Oahpahus	2 667	2 559	847	1 712	9,8	9,7 %	5,7 %	14,4 %
86-88 Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 451	6 324	1 221	5 103	23,8	24,6 %	8,3 %	43,5 %
90-99 Eará sosiála ja persovnnalaš bálvalusat	811	890	392	498	3,0	3,3 %	2,5 %	4,2 %
Ii diedihuvvon	174	154	98	56	0,6	1,0 %	1,3 %	0,8 %

* 2005 rájes vuoliduvvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jahkái, go galgá sáhttit rehkenastot barggahusas, gaskariikkalaččat ávžžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievdaduvvui seammás; ahki jagi loahpas rievddai ahki referánssáigodaga lohppii.

** Virkeomrádet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-omrádet per 1/1-2012 er lagt til grunn.

*** Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai leat Sámedikki ealahusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobealde.

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 9.13 Doaibmat ealáhusguvllot ja joavkostuorru dat bargi ektui.
SED-guovlun, oddajagimánnu 1. Beaivve 2016**

	Fitno- dagat oktii- buot	Bragit oktii- buot	Stuorru dat bargiid ektui						
			Bargi haga	1-4 bargi	5-9 bargi	10-19 bargi	20- 49 bargi	50- 99 bargi	100- 249 bargi
SED-guovlun** oktii buot	7 027	22 454	4 664	1 203	526	345	215	64	10
Eanandoallu, vuovdehommat, guolásteapmi	2 130	709	1 939	155	23	6	6	1	-
Ruvkehommát	25	236	11	6	2	2	3	-	1
Industriija	295	1 825	181	43	24	20	19	6	2
Elrávdnji, gassa lievla ja čáhcefiervrideame	29	154	12	9	5	1	2	-	-
Čáhce, bohcci ja buhtistan	45	235	24	6	6	5	4	-	-
Huksen ja huksensadji doaibmat	685	1 777	421	147	64	36	15	2	-
Gávppašit ja biilavuovdin	571	2 054	266	132	100	63	10	-	-
Fievrideapmi ja bálvandoaibmat	328	989	168	106	25	17	11	1	-
Idjadan- ja bálvusdoaibmat	211	719	113	51	26	13	7	1	-
Diehtojuohtin	103	298	68	21	7	5	1	-	1
Ruhta- ja dáhkádus	22	56	7	12	2	1	-	-	-
Gálvojuohtin ja opmodat vuovdin	421	175	356	55	5	5	-	-	-
Fága-, duotkan- ja teknihkalaš doaibmat	306	342	207	74	20	3	2	-	-
Hándal doaibmat	261	697	181	39	22	8	9	2	-
Almmolaš háldehus, suodjalus oadjoarjagii	184	1 623	29	62	37	32	22	2	-
Oahpahus	215	2 558	65	45	39	22	31	12	1
Dearvvašvuoda-, ja sosiálabálvalusa	724	7 244	309	126	88	91	68	37	5
Kultuvra-, guoimmuheapmi-, ja astoáigi	270	331	204	43	16	4	3	-	-
Eará fáiladagat	195	431	97	70	15	11	2	-	-
Ii diedihuvvon	7	1	6	1	-	-	-	-	-

* 2005 rájes vuoluiduvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jáhkái, go galgá sáhttit rehkenastot barggahusas, gaskariikkalaččat ávžžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievdaduvui seammás; ahki jagi loahpas rievddai ahki referánssaigodaga lohppii.

** Virkeomrádet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1/1-2012 er lagt til grunn.

*** Guovllut davábealde Sáldtuoddata mat eai leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkoabealde.

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabella 9.14 Boazologu giddaealus 31.3*, ealáhusgovlut. Guohtunjáhkki
2002/2003 – 2015/2016**

	2002/ 2003	2004/ 2005	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015**
Olles rikka	210 075	234 608	243 251	253 721	248 522	254 384	251 071	258 360	248 255	231 929	211 206
Nuortta Finnmárku	63 389	78 332	83 982	89 740	86 315	88 868	87 283	83 957	74 984	69 103	65 504
Buolbmát-Várjjet	21 623	24 664	25 227	27 279	24 885	27 325	28 078	27 212	24 143	23 111	23 751
Kárášjohka	41 766	53 668	58 755	62 461	61 430	61 543	59 205	56 745	50 841	45 992	41 753
Oarje Finnmárkkku	84 214	92 714	94 262	98 106	96 009	98 548	97 957	107 055	106 127	95 838	79 899
Tromsa	9 922	11 272	12 046	12 188	12 226	12 094	11 674	12 820	12 768	12 317	11 653
Norlánda	13 993	14 142	14 557	14 717	15 101	15 667	14 529	14 878	14 828	14 644	14 465
Davvi-Trøndelag	12 936	12 377	12 483	12 627	12 856	13 281	13 529	13 930	14 093	14 130	14 031
Matta-Trøndelag/ Hedmárku	13 432	13 616	13 376	13 576	13 691	13 821	13 840	13 662	13 003	13 005	13 014
Biebmu boazodoalu	12 189	12 155	12 545	12 767	12 324	12 105	12 259	12 058	12 422	12 892	12 640

* 31. miessemanus geavahuvvo, danne go 01.04 lea áigi maid áigemeari addit diedu boazodoalu birra dan maŋemuš jagi oruhastivrii

** Eahpesihkkar logut.

Kilde: Boazodoallohálddahas

Tabealla 9.15 Sámediggeválgá 2013. Dohkkehuvvon jienat, bellodaga/válgalistu ja válgabiire vuodul

Bellodat/válgalistu	Miehtá riikka	Válgabiras						
		1. Nuorta	2. Ávjovári	3. Davvi	4. Gáisi	5. Viesttarmeara	6. Lullisámi	7. Lulli-Norga
Oktiibuot	9 919	1 640	2 676	1 444	1 414	912	593	1 240
NSR Norgga Sápmelaččaid Riikasearvi	2 397	-	580	231	526	460	176	424
Guovddášbellodat	471	107	65	78	123	45	53	-
Sámeálbmotbellodat	184	-	99	-	-	-	-	85
Bargiidbellodat	2 093	497	360	306	339	198	159	234
Arja	1 145	291	487	135	149	-	-	83
Ovddádusbellodat	888	137	151	263	167	78	-	92
Olgeš	696	143	112	121	110	131	-	79
Dáloniid listu	264	-	264	-	-	-	-	-
Johtisápmelaččaid listu	331	-	331	-	-	-	-	-
Risttalaš Álbmotbellodat	45	-	45	-	-	-	-	-
Davvikalohttaálbmot	431	-	-	310	-	-	-	121
Aarjel-Saemiej Gielh (ÁaSG)	205	-	-	-	-	-	205	-
Gurut	50	-	50	-	-	-	-	-
NSR ja Sámeálbmot bellodaga oktasašlistu	465	465	-	-	-	-	-	-
Ealahus ja luonddu / Nærings og natur	132	-	132	-	-	-	-	-
Sámit lulde	122	-	-	-	-	-	-	122

Gáldu: Válgastatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 9.16 Sámediggeválgá 2013. Válljejuvvon áiraset, bellodaga/válgalistu, sohka-beali ja válgabiire vuodul

			Bellodaga/válgalistut									
			Bb		NSR		ARJA		Ovdadusbellodat		H	
	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot
Miehtá riika	39	20	10	4	11	6	4	2	2	1	2	1
1. Nuorta	6	3	2	1	-	-	1	-	-	-	1	1
2. Ávjovári	8	5	2	1	2	1	2	2	-	-	-	-
3. Davvi	5	2	1	-	1	1	-	-	1	-	-	-
4. Gáisi	6	3	2	1	2	1	1	-	1	1	-	-
5. Viesttarmearra	4	2	1	1	2	1	-	-	-	-	1	-
6. Lullisámi	4	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
7. Lulli Norgga	6	4	1	-	3	2	-	-	-	-	-	-
	NSR/SPF		JOHT		NORDK		SS		ÁSG		FASTB	
	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot	Oktiibuot	Nisson-olbmot
Hele landet	2	1	1	-	3	2	1	1	2	1	1	1
1. Nuorta	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Ávjovári	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1
3. Davvi	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Viesttarmearra	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Lullisámi	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-
7. Lulli Norgga	-	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-

* Bb (Bargiidbellodat), NSR (Norgga Sámiid Riikasearvi), O (Olgeš), NSR/SaB OI (Norgga Sámiid Riikasearvi ja Sámeálbmotbellodaga Oktasašlistu), JOHT (Johtisápmelaččaid listu), DAVVIK (Davvikalohttaálbmot), SL (Sámit lulde) ja ÁSG (Aarjel-Saemiej Gielh (ÁaSG) DÁLONIID (Dáloniid listu).

Gáldu: Válgastatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.